

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

На правах рукопису

ВИСОЧИНА АЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК [336.143:005.915](477)(043.5)

**УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ
РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Науковий керівник
Леонов Сергій Вячеславович,
доктор економічних наук, професор

Суми – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНУ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	12
1.1 Проблеми та перспективи реалізації бюджетної політики в Україні.....	12
1.2 Декомпозиційний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження сутності фінансового потенціалу регіону.....	37
1.3 Концептуальні засади управління фінансовим потенціалом регіону у процесі реалізації бюджетної політики.....	52
Висновки до розділу 1.....	69
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ, ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	72
2.1 Систематизація теоретико-методологічних підходів до кількісної формалізації факторів формування фінансового потенціалу регіону	72
2.2 Науково-методичний підхід до оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіону.....	88
2.3 Методичні засади оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону.....	111
Висновки до розділу 2.....	128
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНІВ.....	130
3.1 Розвиток науково-методичного забезпечення щодо обґрунтування стратегії фінансового розвитку регіонів.....	130

3.2 Удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні з урахуванням ефективності використання фінансового потенціалу регіону.....	150
3.3 Інструментарій оцінювання рівня ризику діяльності органів місцевого самоврядування регіону як позичальника та емітента муніципальних боргових цінних паперів.....	171
Висновки до розділу 3.....	188
ВИСНОВКИ.....	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ..	194
ДОДАТКИ.....	219
Додаток А – Узагальнення наукових підходів до трактування сутності поняття «бюджетна політика».....	220
Додаток Б – Показники виконання Державного бюджету України за 2002-2015 рр.....	222
Додаток В – Показники виконання доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.....	225
Додаток Г – Узагальнення наукових підходів до розуміння сутності та структури фінансового потенціалу регіону.....	226
Додаток Д – Показники для розрахунку композитних індикаторів обсягу реальних та потенційно доступних фінансових ресурсів регіонів України.....	229
Додаток Е – Показники для розрахунку композитного індикатора нематеріальної складової фінансового потенціалу регіонів України.....	248
Додаток Ж – Показники для оцінювання ризику діяльності органів місцевого самоврядування (кредитного рейтингу регіону).....	252
Додаток И – Довідки про впровадження результатів дисертаційної роботи.....	255

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Необхідність реформування бюджетної політики в Україні сьогодні набуває особливого значення внаслідок посилення ролі бюджетів різних рівнів у процесі розподілу та перерозподілу ВВП, значного зменшення рівня стійкості фінансової системи під впливом деструктивних екзогенних та ендогенних факторів. За останнє десятиріччя її реалізація супроводжувалася регулярним порушенням бюджетного процесу, дефіцитом державного бюджету (у 2014 р. він майже на 2 % перевищував гранично допустиму норму), зростанням державного боргу (у 2015 р. відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП на 10,3 % перевищувало допустиме значення) тощо. У контексті демократизації бюджетних відносин відповідно до євроінтеграційного вектора розвитку вітчизняної економіки на особливу увагу заслуговують реформування системи місцевих фінансів та оптимізація міжбюджетних відносин, враховуючи дотаційність місцевих бюджетів (частка міжбюджетних трансфертів у видатках Державного бюджету України зростає з 11,61 % у 2000 р. до 30,36 % у 2014 р.). Основою для забезпечення сталого розвитку території, нарощення фінансової бази регіонів, підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування в акумуляції потенційно доступних фінансових ресурсів є фінансовий потенціал регіону. Розробка та запровадження ефективних механізмів управління ним дозволить скоротити обсяг міжбюджетних трансфертів, зменшити навантаження на видаткову частину державного бюджету та потребу в зовнішніх і внутрішніх запозиченнях.

Теоретичні та прикладні аспекти управління фінансовим потенціалом регіону у контексті реалізації бюджетної політики відображено в дослідженнях таких зарубіжних науковців, як Х. Бльохлігер (H. Blochliger), Ж. Г. Голодова, С. В. Зенченко, Р. Келлі (R. Kelly), Т. М. Ковальова, Р. Масгрейв (R. Musgrave), П. Смоук (P. Smoke). Зазначеній проблематиці присвячено також роботи таких

вітчизняних науковців, як Є. О. Балацький, В. Г. Боронос, А. Є. Буряченко, Т. А. Васильєва, Г. В. Возняк, К. В. Іоненко, М. А. Козоріз, Г. В. Кучер, С. В. Леонов, Ц. Г. Огонь, Н. Г. Педченко, І. В. Сало, В. С. Свірський, І. В. Усков, В. М. Федосов, С. М. Фролов, С. І. Юрій та ін.

Водночас подальшого дослідження вимагає комплекс питань, пов'язаних зі структуризацією фінансового потенціалу регіону і його оцінкою, визначенням його зв'язку з бюджетною політикою, розробкою комплексної системи управління ним, оцінюванням ефективності його використання, конкретизації напрямків реалізації бюджетної політики з урахуванням фінансового потенціалу регіону, зокрема щодо диференціації стратегій фінансового розвитку регіонів, удосконалення системи фінансового вирівнювання, оцінювання рівня ризику діяльності органів місцевого самоврядування регіону як позичальника та емітента муніципальних боргових цінних паперів тощо. Таким чином, незавершеність формування цілісного уявлення про роль і місце управління фінансовим потенціалом регіону у процесі реалізації бюджетної політики в Україні обумовили актуальність дослідження, його мету, завдання та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота узгоджується з основними напрямами наукових досліджень Української академії банківської справи. Зокрема до звіту за темою «Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0109U006782) увійшли пропозиції щодо формування, оцінювання та реалізації фінансового потенціалу регіону; за темою «Конкурентоспроможність національної економіки в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0111U009459) – щодо реформування бюджетної політики України в контексті посилення фінансової самодостатності її регіонів.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є вдосконалення теоретичних засад і науково-методичних підходів до управління

фінансовим потенціалом регіону в контексті реалізації бюджетної політики в Україні.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- узагальнити теоретичні засади формування та реалізації бюджетної політики, розкрити основні тенденції, проблеми та перспективи її реалізації в Україні;
- удосконалити підхід до визначення сутності фінансового потенціалу регіону;
- розробити комплексний підхід до управління фінансовим потенціалом регіону з урахуванням двостороннього взаємозв'язку з результативністю реалізації бюджетної політики;
- обґрунтувати систему кількісних індикаторів для вимірювання основних факторів формування фінансового потенціалу регіону;
- розробити методичний підхід до оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіону;
- поглибити методичні засади оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону як підґрунтя конкретизації напрямків реалізації бюджетної політики;
- розробити підхід до формування стратегій фінансового розвитку регіонів з урахуванням достатності бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування та рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону;
- удосконалити методичні засади міжбюджетних відносин у частині фінансового вирівнювання в Україні;
- поглибити інструментарій оцінювання рівня ризику діяльності органів місцевого самоврядування регіону як позичальника та емітента муніципальних боргових цінних паперів.

Об'єктом дослідження є економічні відносини між органами державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та домогосподарствами, що виникають у процесі управління фінансовим потенціалом регіону при реалізації бюджетної політики.

Предметом дослідження є процес формування, оцінювання та використання фінансового потенціалу регіону у контексті реалізації бюджетної політики.

Методи дослідження. Теоретичну основу дисертації становлять фундаментальні положення економічної теорії, фіскально-бюджетного регулювання економіки, теорії державних і місцевих фінансів, регіональної економіки, а також наукові праці з питань управління фінансовим потенціалом регіону та реалізації бюджетної політики.

У роботі використовувалися такі методи дослідження: аналіз, синтез, логічне узагальнення – при визначенні сутності фінансового потенціалу регіону та управління ним, його ролі у процесі реалізації бюджетної політики; порівняльний і статистичний аналіз – при дослідженні сучасних тенденцій реалізації бюджетної політики в Україні; кореляційно-регресійний аналіз – при обґрунтуванні факторів впливу на ресурсну складову фінансового потенціалу регіону; параметричне моделювання (стохастичний фронтірний аналіз) – при оцінюванні рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону в Україні; методи математичної статистики – при аналізі клубної конвергенції регіонів України; кластерний аналіз, матричний метод – при побудові матриці стратегій фінансового розвитку регіонів України. Економіко-математичне моделювання проведено за допомогою програмних продуктів FRONTIER Version 4.1 і Stata 12.

Інформаційною та фактологічною базою дисертації є Бюджетний кодекс України, нормативні акти, що визначають засади реалізації бюджетної політики в Україні; звітно-аналітичні дані Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Рахункової палати України, Державної фіскальної служби України, Державної фінансової інспекції України, Комітету Верховної Ради України з питань бюджету; результати наукових досліджень щодо фінансового розвитку регіонів і реалізації бюджетної політики.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в удосконаленні існуючих та обґрунтуванні нових теоретичних і науково-методичних підходів до формування, оцінювання та використання фінансового потенціалу регіону у контексті реалізації бюджетної політики в Україні.

Найбільш вагомими науковими результатами дослідження є такі:

вперше:

- запропоновано науково-методичний підхід до формування стратегій фінансового розвитку регіону залежно від достатності бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування, фактичного рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону і можливостей регіону підтримувати його в подальшому, що дозволило формалізувати цільову спрямованість, часовий горизонт і пріоритетні інструменти реалізації цих стратегій;

удосконалено:

- науково-методичний підхід до оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіону з урахуванням: 1) композитних індикаторів ресурсних, організаційно-управлінських, функціонально-інфраструктурних та адаптивних можливостей економічної системи регіону; 2) лише релевантних нематеріальних факторів формування фінансового потенціалу регіону, виокремлених на основі кореляційного аналізу; 3) різниці в рівнях економічного розвитку регіонів шляхом коригування ресурсної складової фінансового потенціалу регіону на рівень валового регіонального продукту;
- методичний інструментарій оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону, що передбачає застосування стохастичного фронтірного аналізу з урахуванням як базових факторів (реальні та потенційно доступні фінансові ресурси, а також можливості регіону), так і додаткових факторів, які характеризують динаміку інфляційних процесів, відкритість економічної системи регіону, рівень бідності та підприємницької активності території;

- методичні засади міжбюджетних відносин у частині фінансового вирівнювання в Україні, які передбачають: у межах вирівнювання за видатками – врахування природно-ресурсного потенціалу регіонів, визначення обсягу реверсних дотацій на основі регресивної шкали залежно від рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону; у межах вирівнювання за доходами – використання як бази вирівнювання обсягу власних, а не закріплених доходів місцевих бюджетів, а також розподіл базових дотацій пропорційно рівню ефективності використання фінансового потенціалу регіону; у межах надання субвенцій на реалізацію програм соціально-економічного розвитку – врахування ефективності реалізації фінансового потенціалу регіону та вкладу регіону в продукування доданої вартості;
- інструментарій оцінювання рівня ризику діяльності органів місцевого самоврядування регіону як позичальника та емітента муніципальних боргових цінних паперів шляхом урахування обсягу реальних і потенційно доступних фінансових ресурсів регіону, рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону, організаційно-управлінських, функціонально-інфраструктурних та адаптивних можливостей системи управління фіскально-бюджетним розвитком регіону;
набули подальшого розвитку:
- розуміння сутності фінансового потенціалу регіону як сукупності ресурсного забезпечення (реальних і потенційно доступних фінансових ресурсів), а також можливостей відповідного регіону (організаційних, управлінських, функціональних, інфраструктурних та адаптивних) щодо акумуляції фінансових ресурсів, їх трансформації у продуктивний фінансовий капітал, його перерозподілу між економічними суб'єктами регіону, а також використання цього капіталу для забезпечення сталого розвитку регіону. Це дозволяє врахувати динаміку регіонального розвитку, конкретизувати структуру і взаємозв'язки матеріальної та нематеріальної складових фінансового потенціалу регіону при забезпеченні сталого розвитку регіону;

- методичні засади управління фінансовим потенціалом регіону у контексті реалізації бюджетної політики шляхом комплексного поєднання структурного, функціонального та процесного підходів, а також урахування характеру взаємозв'язку фінансового потенціалу регіону і бюджетної політики, зокрема, впливу реалізації бюджетної політики на фінансовий потенціал регіону і його складові, та результативності процесу управління фінансовим потенціалом регіону на пріоритети бюджетної політики та напрямки її удосконалення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дисертації доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які можуть бути використані Міністерством фінансів України для вдосконалення механізму реалізації бюджетної політики; Міністерством економічного розвитку і торгівлі України – при реформуванні регіональної політики в Україні; Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету – при обґрунтуванні цільових пріоритетів бюджетної політики; органами місцевого самоврядування – при оцінюванні рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону; Державною фіскальною службою України – при розробці пропозицій щодо реформування системи місцевого оподаткування.

Висновки та рекомендації щодо розрахунку рівня фінансового потенціалу регіону впроваджено у діяльність Департаменту економічного розвитку і торгівлі Сумської обласної державної адміністрації (довідка від 24.06.2015 № 03-01/887); щодо взаємодії фіскальних органів з органами влади на рівні регіону з метою підвищення фінансової самодостатності регіонів – у діяльність ГУ ДФС у Сумській області (довідка від 21.05.2015 № 34-454); щодо позиціонування міста в матриці стратегій на основі рівня фінансового потенціалу регіону – у діяльність Сумської міської ради (довідка від 25.06.2015 № 75-777).

Одержані наукові результати використовуються в навчальному процесі Української академії банківської справи при викладанні дисциплін: «Бюджетна

система», «Державний фінансовий менеджмент», «Фінанси», «Місцеві фінанси» (акт від 14.05.2015).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеною науковою роботою. Наукові положення, висновки, рекомендації та розробки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно і відображені в опублікованих працях. Результати, опубліковані у співавторстві, використані в дисертаційній роботі лише в межах особистого внеску.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися, обговорювалися і отримали схвальну оцінку на міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи» (м. Львів, 2015 р.); «Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки» (м. Київ, 2014 р.); «Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку в умовах трансформації соціально-економічних відносин» (м. Севастополь, 2013 р.); «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании'2012» (м. Одеса, 2012 р.). Крім того, наукові результати автора оприлюднені на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Фінансово-кредитна система України в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів» (м. Черкаси, 2014 р.) та Міжнародному семінарі «Транскордонне співробітництво як форма розвитку міжнародної інтеграції» (м. Луцьк, 2012 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації опубліковано у 18 наукових працях загальним обсягом 5,54 друк. арк., з яких особисто автору належить 4,21 друк. арк., у тому числі: підрозділи у 3 колективних монографіях, 7 статей у наукових фахових виданнях України та 2 статті в зарубіжних наукових виданнях (з них: 6 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз), 6 публікацій у збірниках тез доповідей конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНУ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

1.1 Проблеми та перспективи реалізації бюджетної політики в Україні

На сучасному етапі розвитку економіка України характеризується активізацією ряду трансформаційних процесів, обумовлених необхідністю її адаптації до викликів глобалізаційних та інтеграційних процесів і, як наслідок, загострення потреби забезпечення високого рівня конкурентоспроможності держави, окремих її регіонів та галузей. Головним об'єктом фундаментальних перетворень виступає фінансова сфера, оскільки саме у фінансовому секторі здійснюється акумуляція, розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів, які генеруються національним господарством з урахуванням пріоритетних векторів розвитку економіки держави, а також обсягу і масштабів виконання покладених на неї функцій. У даному контексті справедливо зазначити, що досягнення високих показників ефективності функціонування фінансового сектору національної економіки можливе за рахунок удосконалення та підвищення результативності діяльності окремих його складових. Серед елементів фінансової системи України найбільш проблемною, однак і однією з найважливіших складових, є сфера державних та місцевих фінансів, стан функціонування яких значною мірою залежить від ефективності реалізації бюджетної політики. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність визначення та систематизації ключових теоретичних аспектів її формування та реалізації, а також дослідження практичних заходів щодо її впровадження в Україні з метою виявлення певних проблем у даному напрямку та подальших перспектив розвитку політики нашої держави у сфері бюджетних відносин.

У контексті даного дослідження, перш за все, доцільно розглянути сутнісні характеристики бюджетної політики як економічної категорії, тобто

проаналізувати різноманітні підходи науковців до трактування зазначеного поняття.

На основі даних табл. А.1 додатку А, у якій представлені трактування бюджетної політики вітчизняними науковцями, було сформовано табл. 1.1, у якій узагальнено та систематизовано ключові змістовні характеристики досліджуваної категорії. Так, серед основних параметрів зазначеного поняття, які зустрічаються у визначеннях авторів було виділено наступні: узагальнююча характеристика, яка дозволяє описати досліджуване явище з організаційної точки зору; керуюча система (суб'єкт) – характеризує органи, уповноважені на реалізацію бюджетної політики на різних рівнях; керована система (об'єкт) – процес або явище, на яке здійснює вплив суб'єкт; проміжні цілі – охоплюють орієнтири, яких необхідно досягнути безпосередньо у процесі здійснення заходів у рамках бюджетного процесу, а також кінцева мета, що характеризує узагальнений стратегічний таргет бюджетної політики.

У контексті дослідження узагальнюючої характеристики бюджетної політики слід відмітити, що більшість науковців визначають дане поняття саме як систему заходів, а не вид діяльності. Однак, варто зауважити, слово «політика» походить від грецького слова «πολιτικά», що означає «державна діяльність», тобто у загальному розумінні політика являє собою цілеспрямовану діяльність уповноважених органів влади, зорієнтовану на прийняття рішень, що регулюють відносини у певній сфері [156], а тому доцільно визначати бюджетну політику саме з цієї позиції.

Суб'єктна складова згадується у трактуваннях переважної більшості дослідників, однак серед авторів є як ті, що визначають у складі керуючої системи лише органи державної влади, так і ті, які доповнюють інститути цілеспрямованого впливу органами місцевого самоврядування. З нашої точки зору, логічнішим є більш комплексний підхід, за якого до суб'єктів реалізації бюджетної політики належать органи управління різних рівнів, оскільки і сама бюджетна політика має різні рівні впровадження, на кожному з яких повинен функціонувати уповноважений за її ефективну імплементацію суб'єкт.

Таблиця 1.1 – Узагальнення ключових змістовних елементів поняття «бюджетна політика» (складено автором)

Автор	Ключові змістовні елементи категорії "бюджетна політика"															
	Узагальнююча характеристика поняття			Керуюча система (суб'єкт)		Керована система (об'єкт)			Проміжні цілі						Кінцева мета	
	вид діяльності	система заходів	сукупність елементів	органи державної влади	органи місцевого самоврядування	фінанси	кошти державного бюджету	фінансові ресурси держави	регулювання формування та використання коштів бюджету	визначення вектору розвитку бюджетних відносин	управління бюджетним процесом	узгодження інтересів учасників міжбюджетних відносин	регулювання державного боргу	управління бюджетним дефіцитом	реалізація цілей та завдань соціально-економічного розвитку	досягнення стратегічних пріоритетів
Огонь Ц. Г. [107]	+			+	+											
Василик О. Д., Павлюк К. В. [19]		+		+	+	+									+	
Юрій С. І., Федосов В. М. [167]	+			+			+		+						+	+
Дем'янишин В. Г. [45]	+			+	+					+						+
Кудряшов В. П. [83]		+					+		+							
Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устинко О. А., Юрій С. І. [101]	+			+	+										+	+
Євтушенко Н. [49]		+		+	+						+				+	
Господарський кодекс України [39]								+	+			+	+			
Омелянвич Л. О. [15]	+			+	+						+					
Коваленко Л. О., Абакуменко О. В. [73]			+				+		+						+	
Фролов С. М., Балацький Є. О., Деркач М. А. [173]		+		+				+	+						+	+
Булгакова С. О. [16]	+			+	+						+			+	+	
Кравченко В. І. [80]		+		+	+				+			+		+	+	
Боголіб Т. М. [8]		+							+						+	+
Мельникова Н. А. [95]			+				+		+							
Лондар С. Л., Тимошенко О. В. [91]	+						+		+							
Оспіцев В. І. [171]		+					+		+				+			
Пасічник Ю. В. [110]		+		+	+		+		+						+	
Артус М. М., Хижа Н. М. [17]	+			+		+			+						+	
Єрмошенко М. М. [53]			+	+	+						+				+	
Усков І. В. [170]		+		+	+		+		+							

У якості керованої підсистеми науковцями визначаються фінанси, кошти державного бюджету або фінансові ресурси держави. Слід зазначити, що фінанси та фінансові ресурси держави є досить широким для досліджуваної політики об'єктом регулювання, оскільки, окрім фінансових ресурсів, зосереджених у централізованих фондах, також охоплюють і децентралізовані фонди грошових коштів, а, наприклад, фінанси підприємств не можна вважати об'єктом прямого впливу органів, що реалізують бюджетну політику. Разом з тим, кошти державного бюджету – занадто вузький об'єкт регулювання, адже у даному випадку фактично не враховуються фінансові ресурси, які акумульовані у місцевих бюджетах, а це є концептуально неправильним. Враховуючи зазначене, з нашої точки зору, керована підсистема бюджетної політики має бути сформована за рахунок фінансових ресурсів, зосереджених як в державному, так і місцевих бюджетах.

Деякі науковці виділяють проміжні цілі реалізації бюджетної політики при ідентифікації змісту досліджуваного поняття, тобто фактично частково конкретизують напрямки діяльності уповноважених органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері бюджетних відносин, що є досить суперечливим моментом, оскільки перелічити абсолютно всі завдання неможливо, а нехтування хоч одним із них призводить до плутанини та термінологічної невизначеності. Саме тому більш доцільним є акцентувати увагу на кінцевій меті, а не проміжних цілях.

Таким чином, проведене дослідження дозволило виявити плюралізм наукових підходів і, як наслідок, відсутність узгодженого розуміння основних змістовних характеристик бюджетної політики. Саме тому, з урахуванням зазначених вище зауважень, пропонуємо визначати бюджетну політику як цілеспрямовану діяльність уповноважених органів влади різних рівнів щодо управління процесом формування, розподілу та перерозподілу коштів державного та місцевих бюджетів на основі використання важелів бюджетного регулювання з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни та регіонів і реалізації їх стратегічних пріоритетів

У контексті даного дослідження необхідно відмітити, що окрім базових змістовних характеристик, сутність бюджетної політики можна конкретизувати у тих функціях, які вона виконує. Так, головними серед них науковці виділяють наступні:

- фінансова – передбачає оптимізацію процесу формування фінансових ресурсів держави, зосереджених у централізованих фондах грошових коштів, головною метою використання яких є забезпечення соціально-економічного розвитку території;

- регулююча – спрямована на забезпечення ефективності алокації фінансових ресурсів між сферами та ланками економічної системи, суб'єктами економічних відносин, а також розробку та реалізацію заходів щодо своєчасного виявлення та нівелювання диспропорцій у цьому процесі;

- стимулююча – активізація економічної активності економічних агентів шляхом формування сприятливих умов для їх функціонування на основі використання інструментів бюджетного регулювання [170, 53].

У контексті характеристики концептуальних засад реалізації бюджетної політики з позиції системного підходу актуальності набуває ідентифікація принципів організації економічних відносин, що є основою побудови виваженої та ефективної бюджетної політики. Однак, необхідно зазначити, що серед науковців, які займалися дослідженням даного питання не склалося єдиної та уніфікованої точки зору, що обумовлює необхідність більш ґрунтовного дослідження та систематизації існуючих підходів (табл. 1.2).

У контексті дослідження принципів формування та реалізації бюджетної політики варто зазначити, що, з нашої точки зору, недоцільним є виокремлення широкого їх переліку, оскільки це суттєво ускладнює процес їх усвідомлення та використання, натомість вважаємо, що оптимальним є виділення 5-7 ключових правил, дотримання яких дозволить максимально ефективно організувати економічні відносини у процесі реалізації бюджетної політики. Крім того, принципи мають бути лаконічними, але комплексними (охоплювати споріднені за змістовними ознаками блоки), а їх зміст зрозумілим та доступним.

Таблиця 1.2 – Узагальнення та систематизація наукових підходів до розуміння принципів побудови бюджетної політики (складено автором)

Принцип	Автор				
	Ковальова Т. М. [72]	Лисак Л. В. [90]	Огонь Ц. Г. [107]	Булгакова С. О. [16]	Дем'янишин В. Г. [44]
Єдність теорії і практики					+
Взаємозв'язок (композиція)		+			+
Об'єктивність	+	+			+
Конкретність					+
Ефективність			+		+
Соціальна справедливість і неупередженість					+
Історизм					+
Обов'язковість	+	+			+
Повнота					+
Стабільність					+
Директивність					+
Наукова обґрунтованість				+	+
Гласність, публічність і прозорість	+	+	+		+
Відповідальність за виконання взятих повноважень				+	+
Реалістичність				+	+
Компетентність					+
Гнучкість					+
Збалансованість (рівновага)			+	+	
Залежність від кінцевої мети				+	
Відповідність інтересам усіх членів суспільства		+		+	
Раціональність		+			
Наступальність (спадкоємність)	+	+	+		
Еквівалентність		+			
Прогресивність			+		

Таким чином, з урахування підходів, систематизованих у табл. 1.2, а також представлених вище зауважень, у рамках даного дослідження базовими запропоновано визначити наступні принципи:

– принцип об'єктивності – відповідність цільових оперативних та стратегічних орієнтирів бюджетної політики реальному (об'єктивному) стану розвитку економічних відносин в країні та динаміці макроекономічних показників;

– принцип наступальності – формування бюджетної політики на майбутні періоди з урахуванням досягнень попередніх років;

- принцип обов'язковості – обов'язковість виконання регламентованих норм та реалізація конкретних заходів у рамках бюджетної політики;
- принцип гласності та прозорості – доступність у публічному доступі інформації про різноманітні аспекти реалізації бюджетної політики, а також контроль на різних стадіях бюджетного процесу;
- принцип наукової обґрунтованості – бюджетна політика має будуватися з урахуванням сучасних досягнень наукової думки;
- принцип ефективності – заходи, розроблені у рамках бюджетної політики мають бути спрямовані на максимізацію позитивного результату в конкретних соціально-економічних умовах [44, 72, 90, 170].

У контексті з'ясування концептуальних засад формування та реалізації бюджетної політики доцільно також здійснити дослідження основних її цілей та завдань. Перш за все, варто зауважити, що цільові орієнтири бюджетної політики мають бути гнучкими, однозначними для розуміння та, у відповідності з принципом наступальності, змінюватися з урахуванням досягнутих результатів, переходу економічної системи до нового етапу розвитку та динаміки макроекономічних показників. Таким чином, раціонально проаналізувати генезис ключових положень «Основних напрямків бюджетної політики», які власне і є практичним втіленням цілей та завдань нашої держави у цьому напрямку.

Проект «Основних напрямків бюджетної політики» розробляється Міністерством фінансів України разом з іншими центральними органами виконавчої влади. Даний документ є основою для формування проекту Державного бюджету України, оскільки у ньому конкретизуються прогнозні макроекономічні показники на наступний бюджетний період, а також визначаються головні завдання, які мають бути реалізовані протягом бюджетного року. Саме зазначений документ відображає цільові орієнтири реалізації бюджетної політики в Україні, найбільш актуальні з яких (за частотою згадування) за період 1996-2015 рр. систематизовано у табл. 1.3.

Таблиця 1.3 – Основні напрямки бюджетної політики України у 1996-2015 рр. [140, 141, 142, 143, 146, 108]

Цілі та завдання бюджетної політики	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Посилення соціальної орієнтації бюджету	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+										
Створення умов для макроекономічної стабілізації економіки та сприяння її структурній перебудові	+	+	+				+				+	+				+	+			
Послаблення інфляційних процесів	+	+					+								+					
Сприяння стабілізації реального сектору економіки та підвищенню його ефективності	+	+		+	+						+		+	+	+		+			
Пошук додаткових джерел формування дохідної бази бюджету	+	+			+					+		+					+			
Забезпечення ефективного використання бюджетних коштів	+		+	+		+						+	+	+	+	+		+	+	+
Реформування взаємовідносин у бюджетній системі у напрямку забезпечення самостійності місцевих бюджетів		+	+	+		+	+		+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+
Оптимізація рівня бюджетного дефіциту		+						+					+	+	+	+	+	+	+	+
Введення річного мораторію на надання дотацій або субсидій суб'єктам підприємницької діяльності			+																	
Фінансування дефіциту бюджету з неемісійних джерел			+	+																
Сприяння розвитку інвестиційної та інноваційної сфери				+	+			+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Удосконалення бюджетного процесу				+		+						+			+	+	+		+	+
Реформування податкової системи України для зменшення податкового навантаження		+			+			+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Погашення заборгованості по виплаті заробітної плати				+	+															
Консолідація коштів усіх державних цільових фондів та позабюджетних фондів міністерств і відомств у складі бюджету				+ ¹	+ ²															
Підвищення купівельної спроможності населення					+		+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+
Формування видаткової частини бюджету на основі нормативів бюджетної забезпеченості					+															
Підвищення рівня контролю на різних етапах реалізації бюджетної політики					+	+				+	+				+	+		+		
Скорочення рівня тінізації економіки							+										+	+	+	+
Підтримка розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури села										+							+			
Забезпечення збалансованості та стійкості бюджетної системи													+	+	+			+	+	+

¹ крім Пенсійного фонду України та Фонду соціального страхування України

² крім Пенсійного фонду України

Досліджуючи основні напрямки бюджетної політики нашої держави, варто зауважити, що протягом 1996-2005 рр. головним завданням було посилення соціальної орієнтації бюджету, тоді як у 2006-2015 рр. цей цільовий орієнтир став менш пріоритетним, однак, справедливо зазначити, що попри зміну пріоритетів видатки на соціальну сферу залишаються досить значними, а фінансування окремих видів соціальних проектів регулярно декларується як завдання у проекті «Основних напрямків бюджетної політики» на відповідний рік.

Так, доцільно зазначити, що на основі даних табл. Б.1, Б.2 і Б.3 додатку Б, у яких відображено показники виконання Державного бюджету України за видатками (за функціональною класифікацією) за 2002-2014 рр., можна зазначити, що видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення є другою після офіційних трансфертів за вагомістю статтею видатків бюджету, частка яких у структурі видатків протягом періоду помітно коливається від 10,16% у 2001 році до 27,97% у 2005 році. У 2008-2014 рр. волатильність зазначеного показника суттєво зменшилась і частка видатків на соціально сферу знаходилась у межах 18-23%. Крім того, необхідно відзначити, що рівень виконання планових показників за даною групою видатків є одним із найвищих (мінімальне значення – 95,3% у 2006 році), а у 2002-2003 рр. спостерігалось навіть перевиконання запланованих обсягів. Саме тому можна зробити висновок, що Державний бюджет України є соціально-орієнтованим.

Про вагомість соціальної сфери свідчить також висока пріоритетність такої цілі як забезпечення купівельної спроможності населення, що виявляється у перманентному підвищенні соціальних стандартів.

Одним із основних завдань бюджетної політики протягом 1996-2015 рр. є реформування взаємовідносин у бюджетній системі у напрямку забезпечення самостійності місцевих бюджетів. Однак, частота декларування саме цієї цілі дозволяє зробити висновок про неефективність реалізації бюджетної політики, оскільки таке завдання ставиться перед уповноваженими органами державної влади, починаючи з 1997 року, тоді як фактично майже не досягнуто

позитивних результатів. Так, у рамках програми реформування місцевих фінансів в окремих регіонах було впроваджено механізм середньострокового планування та переведено певні місцеві бюджети на систему програмно-цільового методу. Однак такі нововведення реалізуються у якості експерименту, а тому робити висновок про їх ефективність та результативність поки зарано, тоді як фактично глобальні проблеми функціонування органів місцевого самоврядування у бюджетній сфері на сьогодні не вирішено, що проявляється у поглибленні дисбалансів у рівні розвитку окремих територіальних громад, недостатній самостійності органів місцевого самоврядування та підвищенні дотаційності місцевих бюджетів. На підтвердження цього факту доцільно проаналізувати статистичну інформацію, представлену на рис. 1.1 і табл. В.1 додатку В.

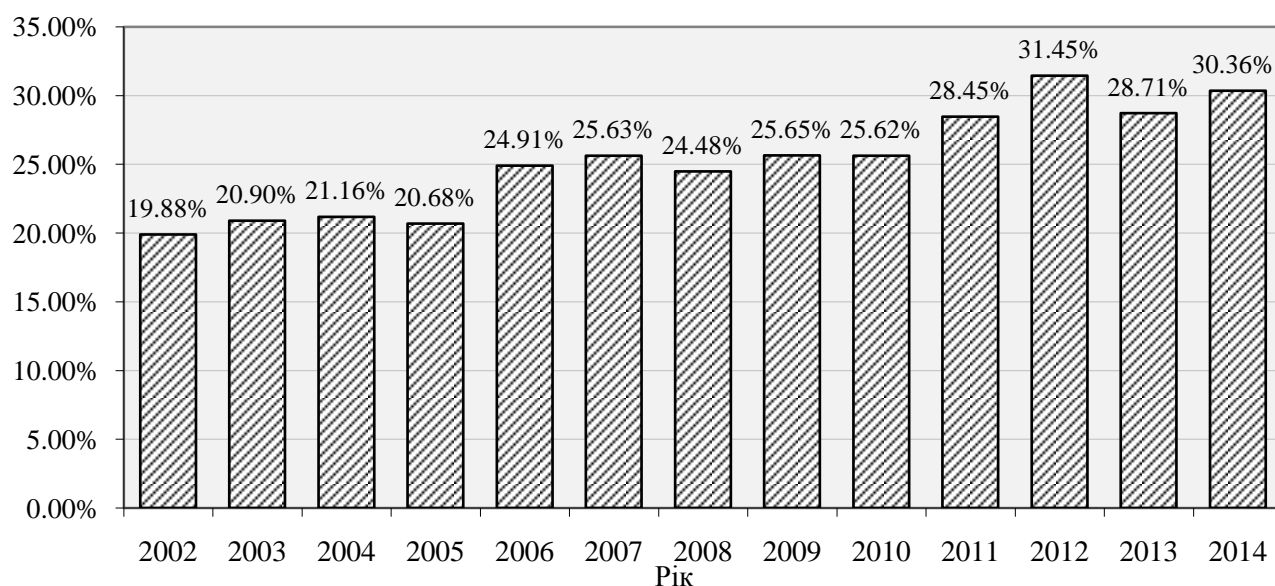

Рисунок 1.1 – Питома вага коштів, що перераховуються з Державного бюджету України до бюджетів нижчих рівнів за період 2002-2014 рр. [118]

На основі даних рис. 1.1 можна відмітити, що міжбюджетні трансферти є однією з основних і найбільш вагомих статей видатків Державного бюджету України, їх питома вага в середньому за аналізований період становить 25,22%, тобто понад чверть коштів головного фінансового фонду країни спрямовується

саме на вирівнювання фінансової спроможності регіонів, що обумовлює їх низьку зацікавленість у зростанні обсягів власних фінансових ресурсів. В цілому, динаміка коливання аналізованого показника є несуттєвою, проте дозволяє виокремити декілька часових діапазонів, протягом яких питома вага міжбюджетних трансфертів у видатках державного бюджету зберігалася приблизно на одному і тому ж рівні, а саме: 2002-2005 рр. (діапазон з найнижчим рівнем показника); 2006-2010 рр.; 2011-2014 рр. (діапазон з найвищим рівнем показника), що дозволяє відзначити певну циклічність – частка трансфертів у видатках державного бюджету зростає кожні 4-5 років.

Аналізуючи представлені у табл. В.1 дані можна зазначити, що акумулювання до місцевих бюджетів доходів, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, відбувається нерівномірно та неповністю. Так, перш за все, необхідно зауважити, що у 2011 році показники, що характеризують відсоток виконання помісячного розпису надходжень до місцевих бюджетів є значно вищими за аналогічні показники у 2012 році. Крім того, найвищий рівень перевиконання планових показників у 2011 році було зафіксовано у Луганській, Донецькій та Київській областях, тобто у промислово розвинутих регіонах, тоді як недовиконання плану було відмічено у тих регіонах країни, які відносяться до депресивних, а саме: Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська, Чернігівська області. У 2011 році виконання планових показників на рівні, вищому за середній по країні було зафіксовано у 12 регіонах з 27.

У 2012 році ситуація, як уже зазначалося, помітно погіршилася, що, перш за все, виявляється у тому, що показник виконання доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, в середньому по країні є меншим за 100%. У свою чергу, виконання та перевиконання планового показника було відмічено у 13 з 27 регіонів, при чому найбільш успішними у цьому відношенні були Київська, Кіровоградська області та Автономна Республіка Крим, а найменш результативно спрацювали регіони Західної України.

У 2013 році ситуація значно погіршилася, порівняно з попередніми періодами, оскільки перевиконання планових показників було зафіксовано лише в одному регіоні – Автономній Республіці Крим (наближалися до виконання планових показників також Кіровоградська обл. та м. Севастополь), а середній по країні показник виконання даної групи доходів скоротився з 99,9% до 93,4%. Крім того, 7 регіонів мали рівень виконання нижчий за середній, а найбільш критичною ситуація була для Волинської обл. та м. Києва.

У 2014 році ситуація значно покращилася, що відобразилося у перевиконанні планових показників майже в усіх регіонах України. Недовиконанням планових показників характеризувалися такі регіони як Дніпропетровська, Донецька, Луганська та Полтавська області. Разом з тим, для деяких регіонів перевиконання плану було досить суттєвим – на рівні 7-8%, а саме: Житомирська обл. (108,8%), Волинська обл. (108,1%) та Закарпатська обл. (107,0%). Однак, справедливо зауважити, що така позитивна з позиції статистичних даних ситуація, вірогідніше за все, обумовлена не покращенням процесу акумуляцію фінансових ресурсів на регіональному рівні, а недосконалістю механізму формування планових показників, зумовленої складною соціально-економічною ситуацією в країні.

Таким чином, аналіз представленої статистичної інформації дозволяє підтвердити тезу про неефективність функціонування системи місцевих фінансів та організації міжбюджетних відносин.

Високий рівень пріоритетності мають також завдання, пов'язані з необхідністю реформування податкової системи України, оскільки протягом 1996-2015 рр. ця ціль була задекларована 14 разів у проекті «Основних напрямків бюджетної політики». Варто відмітити, що якісна трансформація податкової системи відбувається значно швидшими темпами та має більш помітні позитивні результати порівняно з удосконаленням системи місцевих фінансів, що виявилось у прийнятті Податкового кодексу України, регулярному доопрацюванні його норм та синхронізації національного податкового законодавства з міжнародним, що дозволило сформувати систему податків і

зборів, податкове навантаження за якими дозволяє стверджувати про конкурентоспроможність України у контексті євроінтеграційних процесів. Однак, вітчизняна податкова система поки що має декілька суттєвих недоліків, серед яких нестабільність законодавчої бази, що регулює питання оподаткування; неефективність та складність системи адміністрування податків; невідповідність податкового навантаження обсягу суспільних благ, що отримують платники податків тощо. Саме існування зазначених проблем виправдовує актуальність та пріоритетність реформування податкової політики на сучасному етапі розвитку.

Крім того, досить нагальним завданням у рамках бюджетної політики є зниження рівня дефіциту бюджету та виважене управління державним боргом. На підтвердження цієї тези проаналізуємо статистичну інформацію, відображену на рис. 1.2-1.6.

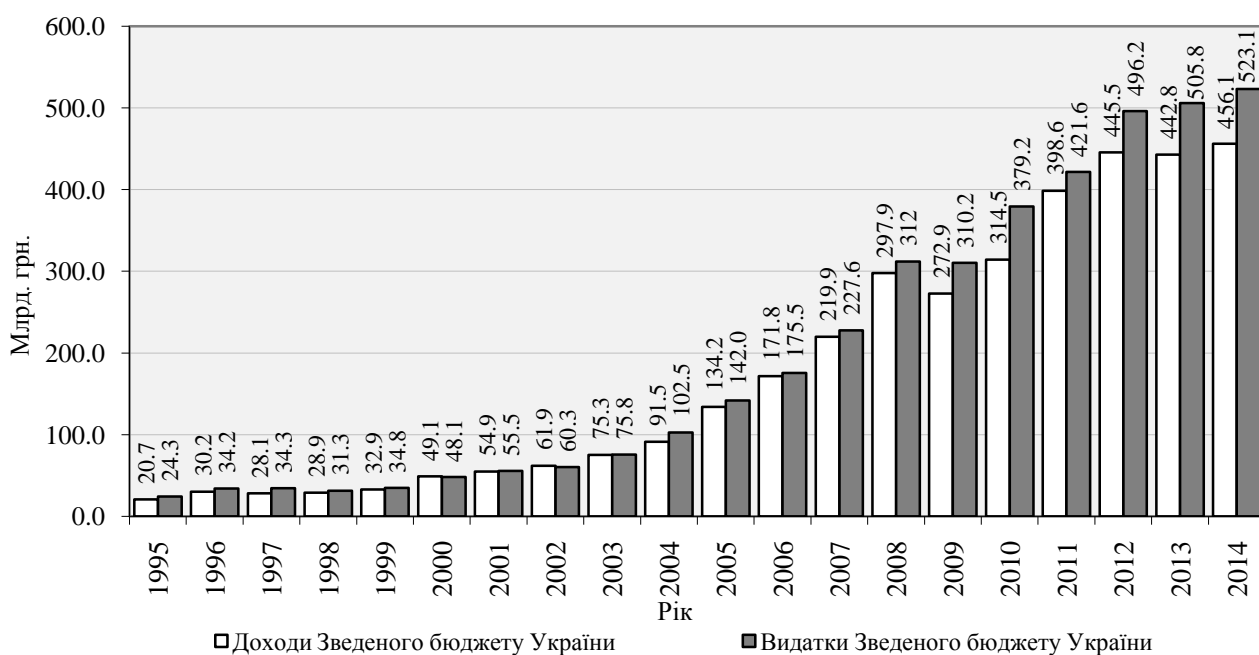

Рисунок 1.2 – Динаміка доходів та видатків Зведеного бюджету України у 1995-2014 рр. [65]

Так, дані, представлені на рисунку 1.2, дозволяють зробити висновок про помірне зростання дохідної та видаткової частини Зведеного бюджету України протягом 1995-2003 рр., а також про незначний дисбаланс між ними. Крім того, 2000 та 2002 роки взагалі характеризувалися профіцитом. Однак, починаючи з 2004 року, нарощення доходів та видатків бюджету відбувається значно стрімкішими темпами, а протягом 2008-2014 рр. помітно суттєвішими стають і диспропорції у їх рівнях. Загалом за проаналізований період обсяг дохідної та видаткової частин Зведеного бюджету України зріс майже у 22 рази, а середньорічний обсяг дефіциту становить 29,2 млрд. грн.

Однак, у контексті аналізу динаміки дефіциту бюджету особливий інтерес викликає не стільки його розмір у грошовому виразі, а співвідношення з ВВП, що графічно представлено на рис. 1.3.

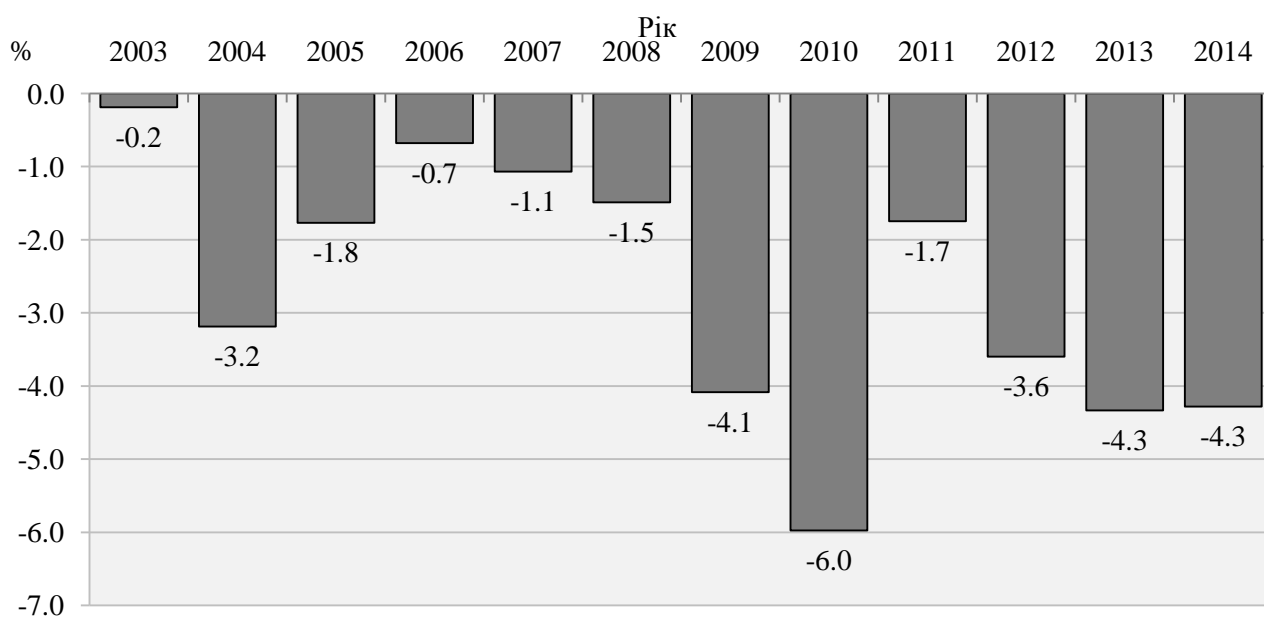

Рисунок 1.3 – Співвідношення дефіциту Зведеного бюджету України до ВВП у 2003-2014 рр., % [65]

Динаміка співвідношення дефіциту Зведеного бюджету України протягом останніх 12 років засвідчує існування певних проблем у даній сфері, серед яких особливо загрозливою видається перевищення гранично допустимого рівня

дефіциту бюджету (3% у відношенні до ВВП) у 2004, 2009, 2010, 2012-2014 рр., при цьому максимального значення показник досягнув у 2010 році при абсолютному значенні перевищення видатків над доходами на рівні 64,7 млрд. грн.; разом з тим, досить негативним є той факт, що означена проблема набуває хронічного характеру, адже порушення вимог одного з Маастрихтських критеріїв спостерігається протягом останніх трьох років.

Зростання рівня дефіциту Державного та Зведеного бюджету України обумовлює також необхідність дослідження ефективності використання бюджетних коштів, оскільки нецільове витрачання фінансових ресурсів держави може бути однією з причин поглиблення диспропорцій у обсягах дохідної та видаткової частини бюджету. Варто також зауважити, що забезпечення ефективності використання бюджетних коштів є однією з пріоритетних цілей бюджетної політики, підтвердженням чого може бути той факт, що протягом 1996-2015 рр. дане завдання було 12 разів задекларовано в «Основних напрямках бюджетної політики» на відповідний рік. У контексті дослідження актуальності встановлення даного цільового орієнтиру у процесі реалізації бюджетної політики України доцільно проаналізувати статистичну інформацію, представлену на рис. 1.4, яка відображає загальну суму коштів, використаних з порушення бюджетного законодавства, неефективно використаних, у т. ч. і не за цільовим призначенням, що було виявлено у ході контрольних заходів Рахункової палати України.

На основі даних рис. 1.4 можна відмітити, що протягом 2003-2010 рр. відбувалося зростання загальної суми коштів, використаних неефективно чи з порушенням бюджетного законодавства, тоді як у 2011-2012 рр. відбулося суттєве скорочення досліджуваного показника у порівнянні з попереднім періодом. Зростання ефективності використання бюджетних коштів у 2011-2012 рр. було обумовлено активізацією діяльності Рахункової палати України у цьому напрямку; варто також зазначити, що на досягнення поставленої мети було зорієнтовано майже кожен другий контрольний захід. Особлива увага у ході перевірок приділялася тим державним цільовим програмам та напрямам

використання бюджетних коштів, у яких є значна соціально-економічна складова. Саме ці заходи дозволили досягти таких позитивних результатів.

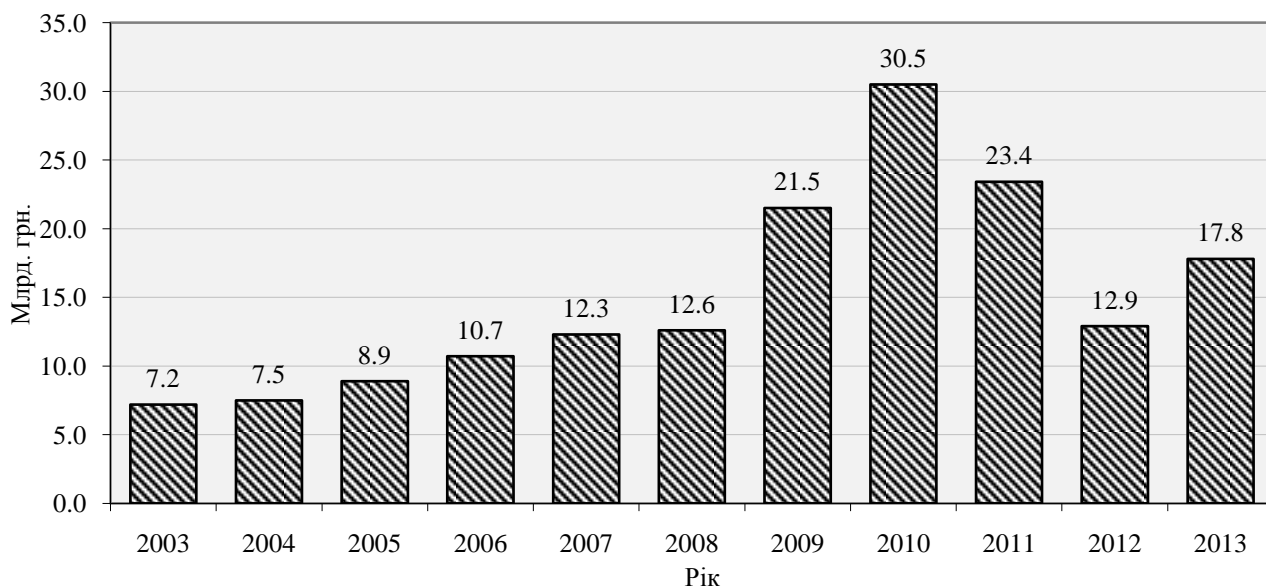

Рисунок 1.4 – Обсяги виявлених Рахунковою палатою порушень бюджетного законодавства та неефективного використання бюджетних коштів у 2003-2013 рр. [150]

Разом з тим, у 2013 році обсяг коштів, використаних неефективно чи з порушенням бюджетного законодавства суттєво збільшився – на 37,98% чи 4,9 млрд. грн. порівняно з 2012 роком. При чому, у структурі цих фінансових ресурсів значну частину – 72%, займають кошти, використані неефективно, а 28% – кошти, використані з порушенням бюджетного законодавства. За даними Рахункової палати України [150] таке значне превалювання неефективно використаних фінансових ресурсів є рекордним за період 2007-2013 рр. (частка цієї складової за період коливалася від 41% у 2008 році до 63% у 2012 році).

Досліджуючи дані, представлені на рис. 1.4, необхідно відмітити, що попри той факт, що максимально високий рівень досліджуваного показника було зафіксовано у 2010 році, порівняння даного індикатора з обсягом видатків Зведеного бюджету України дозволило виявити, що питома вага фінансових ресурсів, використаних неефективно чи з порушенням бюджетного

законодавства становить 8,04% від загального обсягу видатків бюджету, що, у свою чергу, не є максимальним, хоча і досить високим показником протягом аналізованого періоду. У той же час, у 2003 році абсолютне значення показника є мінімальним за період 2003-2012 рр., однак його частка у видатках бюджету становить 9,5% (найвище значення за період), що є проявом неефективності використання бюджетних коштів. Необхідно також відмітити, що найбільш ефективно фінансові ресурси було використано у 2012 році оскільки питома вага видатків, здійснених неефективно чи з порушеннями бюджетного законодавства у загальній структурі становить лише 2,6%, а у 2013 році попри досить високий рівень показника у грошовому виразі, його питома вага у видатках Зведеного бюджету України є порівняно невисокою – 3,52%.

Разом з тим, за даними Державної фінансової інспекції України у 2014 році було виявлено фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів (як загальнодержавних, так і комунальних) загальною вартістю 7,58 млрд. грн., тоді як за січень-березень 2015 р. аналогічний показник становить лише 366,73 млн. грн. [55].

Неефективність витрачання фінансових ресурсів держави, зростання розбалансованості у рівнях доходів та видатків Державного та Зведеного бюджету України обумовлюють актуальність такого цільового орієнтира у процесі реалізації бюджетної політики держави як оптимізації обсягу державного боргу, адже саме внутрішні та зовнішні запозичення можуть виступати джерелом фінансування дефіциту бюджету. Основні показники, що характеризують боргову політику України представлено на рис. 1.5-1.7.

Отже, на основі даних рис. 1.5 можна відмітити, що у структурі державного боргу більшу питому вагу протягом досліджуваного періоду займають зовнішні зобов'язання, однак їх частка значно скоротилася із максимального значення у розмірі 75,04% до загального обсягу зобов'язань у 2005 році до 51,39% – у 2013 році. В цілому протягом 2007-2015 рр. розмір зовнішнього боргу збільшився на 562,5 млрд. грн., тобто більш ніж у 12 разів; обсяг внутрішніх запозичень – на 472,3 млрд. грн., тобто майже у 29,5 разів, а

сума загального державного боргу зросла на 1034,7 млрд. грн. або майже у 17 разів.

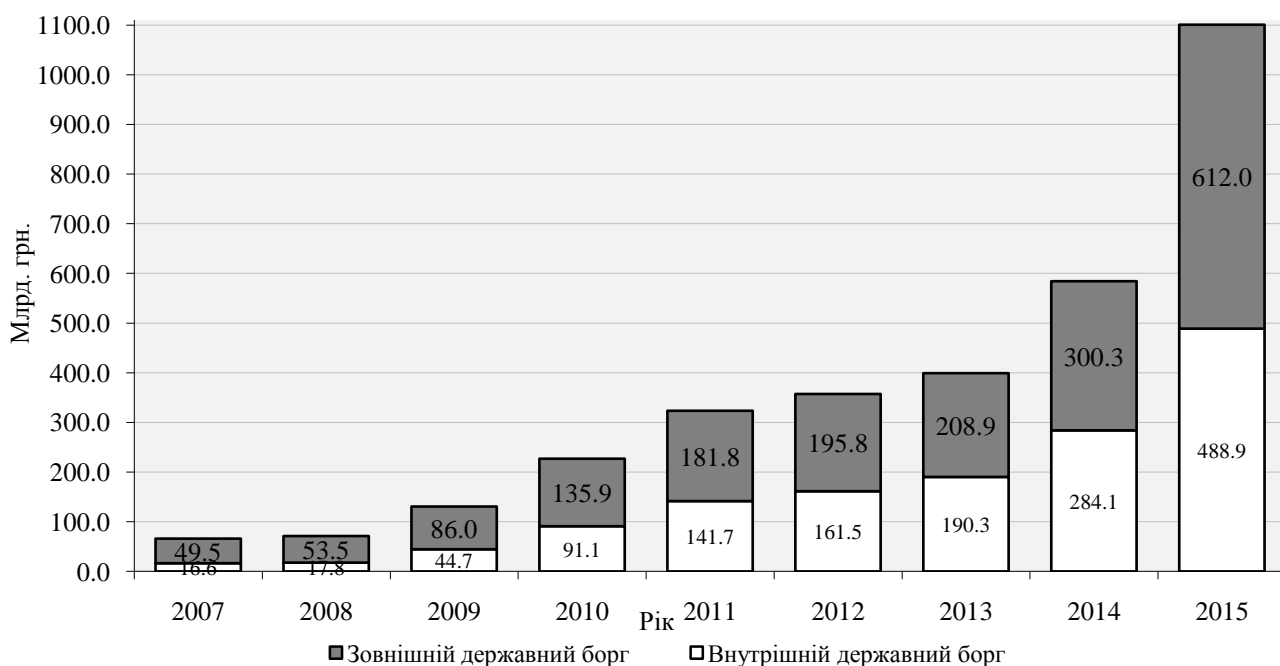

Рисунок 1.5 – Динаміка внутрішнього та зовнішнього державного боргу України у 2007-2015 рр. (на початок відповідних років) [1]

Однак, у контексті оцінки боргової політики держави важливо не лише здійснити дослідження структури та динаміки абсолютних показників внутрішнього та зовнішнього боргу, а й виявити тенденції їх розвитку по відношенню до обсягу ВВП, а тому необхідно здійснити аналіз даних, представлених на рис. 1.6.

Представлені на рис. 1.6 дані дозволяють відмітити, що динаміка відношення внутрішнього та зовнішнього державного боргу практично повністю відповідає тенденціям зміни аналогічних абсолютних величин. Однак, у грошовому вимірі обсяг державного боргу протягом 2007-2015 рр. зростав, тоді як у відсотковому відношенні до ВВП збільшення рівня показника відбувалося лише у 2008-2011 рр., а у 2012 році спостерігалось незначне його скорочення, порівняно з 2011 роком.

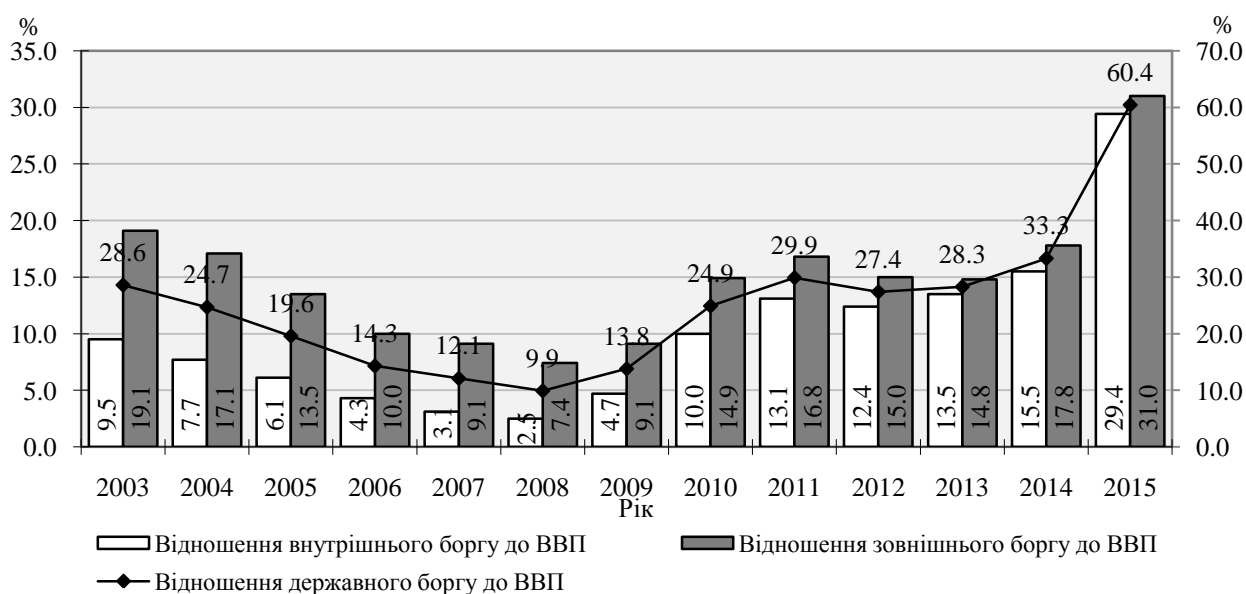

Рисунок 1.6 – Динаміка відношення державного боргу України до ВВП у 2003-2015 рр. (на початок відповідних років) [1]

Разом з тим, зазначений показник протягом 2012-2015 рр. продовжував зростати, досягнувши рекордного значення у 60,4% (перевищує допустимий Маастрихтськими критеріями та бюджетним законодавством поріг) станом на 01.01.2015 р., що є цілком закономірним, враховуючи складну економічну та політичну ситуацію в країні. Варто також зазначити, що протягом 2003-2008 рр. спостерігалось досить помітне зменшення державного боргу в цілому та його окремих компонентів, мінімальний рівень якого за аналізований період було зафіксовано у 2008 році – державний борг становив 9,9% від ВВП.

У контексті дослідження боргової політики держави необхідно досліджувати не лише динаміку абсолютних та відносних показників державного боргу, який, у відповідності до ст. 2 Бюджетного кодексу України [18], характеризує «загальну суму боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення», але і проаналізувати тенденції зміни рівня гарантованого державою боргу, що, відповідно до тієї ж статті зазначеного нормативно-правового акту, відображає «загальну суму боргових

зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо повернення отриманих та непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями». Інформацію щодо відношення державного та гарантованого боргу України до ВВП у 2003-2015 рр. представлено на рис. 1.7

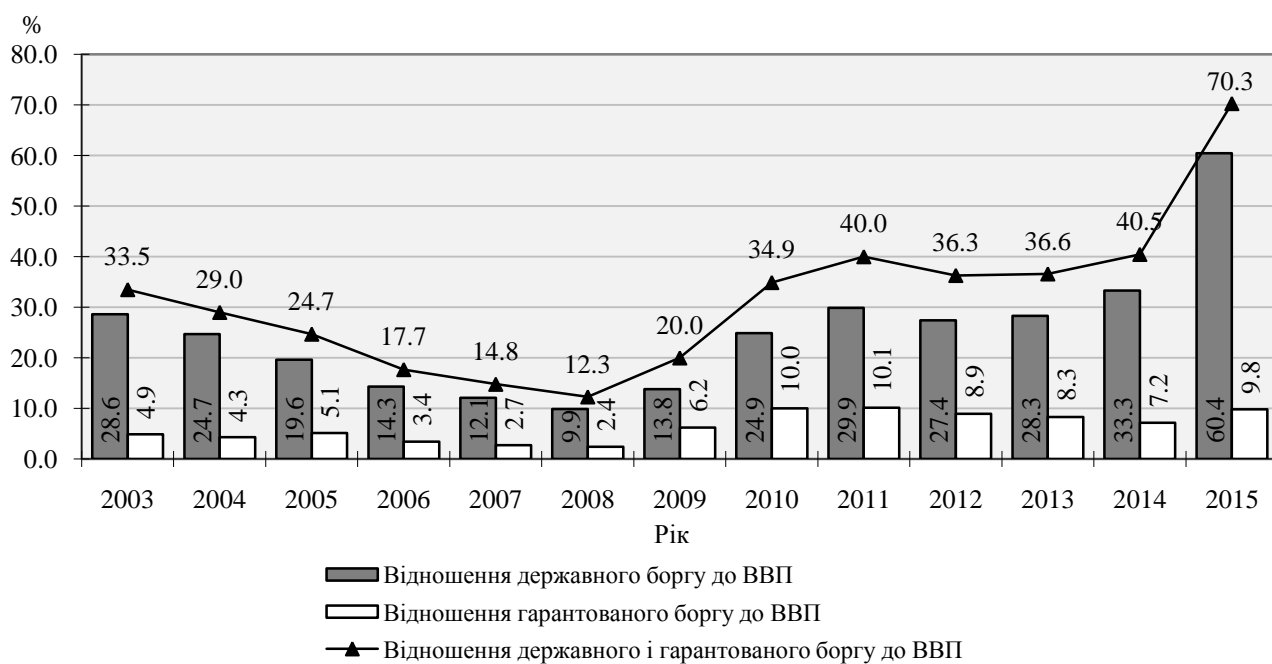

Рисунок 1.7 – Динаміка відношення державного та гарантованого боргу України до ВВП у 2003-2015 рр., % (на початок відповідних років) [1]

Досліджуючи статистичні показники, представлені на рис. 1.7, доцільно зауважити, що протягом 2003-2009 рр. частка гарантованого державою боргу у ВВП була незначною і не перевищувала 6,5%, однак у 2010-2013 рр. відбулося збільшення досліджуваного індикатора. Крім того, важливо зауважити, що відношення державного та гарантованого боргу України до ВВП протягом 2003-2014 рр. знаходилося у рамках нормативних вимог, передбачених бюджетним законодавством (60% ВВП), проте у 2015 році ситуація значно погіршилася, що відобразилося у стрімкому зростанні як державного, так і гарантованого державою боргу, сумарний обсяг яких у відношенні до ВВП

складає 70,3%, що більш ніж на 10% перевищує гранично допустимий поріг, що є досить негативною тенденцією і створює загрози економічній безпеці України.

У контексті даного дослідження, варто зауважити, що недосконалість міжбюджетних відносин, неефективність витрачання бюджетних коштів та перманентне зростання дефіциту бюджету може бути також обумовлене недосконалістю бюджетного процесу, який, відповідно до ст. 2 Бюджетного кодексу України [18], являє собою «регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства», а тому завдання щодо його удосконалення також є однією із пріоритетних цілей, які задекларовано у проектах «Основних напрямків бюджетної політики» протягом 1996-2015 рр.

Однією з головних проблем бюджетного процесу в Україні є несвоєчасність затвердження Закону України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік, оскільки несвоєчасне прийняття зазначеного нормативного документу створює значні перешкоди для ефективної реалізації бюджетної політики на національному та регіональному рівнях (в умовах відсутності затвердженого державного бюджету, місцеві бюджети не мають можливості фінансувати свої капітальні видатки), а також загрожує стабільному функціонуванню всієї бюджетної системи України. Інформація щодо термінів прийняття Верховною Радою України законів, які характеризують головний фінансовий план країни представлена у табл. 1.4.

Зважаючи на той факт, що граничним терміном прийняття Верховною Радою Закону України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік є 1 грудня року [18], що передує плановому, то, на основі даних табл. 1.4, можна зробити висновок про те, що за останні 16 років ця вимога була виконана лише одного разу, а саме у 2004 році, тоді як протягом решти років головний фінансовий план держави приймався значно пізніше. Показовим при цьому є

2010 рік, у якому майже 4 місяці в Україні не було офіційно затверджено державного бюджету.

Таблиця 1.4 – Терміни прийняття Верховною Радою України Закону України «Про державний бюджет України» на відповідний рік у 2000-2015 рр.

Рік	Дата прийняття	Назва законодавчого акта
2000	17 лютого 2000 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2000 рік» № 1458-III [122]
2001	7 грудня 2000 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» № 2120-III [123]
2002	20 грудня 2001 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2002 рік» № 2905-III [124]
2003	26 грудня 2002 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» № 380-IV [125]
2004	27 листопада 2003 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» № 1344-IV [126]
2005	23 грудня 2004 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» № 2285-IV [127]
2006	20 грудня 2005 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2006 рік» № 3235-IV [128]
2007	19 грудня 2006 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» № 489-V [129]
2008	28 грудня 2007 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2008 рік» № 107-VI [130]
2009	26 грудня 2008 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» № 835-VI [131]
2010	27 квітня 2010 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» № 2154-VI [132]
2011	23 грудня 2010 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» № 2857-VI [133]
2012	22 грудня 2011 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» № 4282-VI [134]
2013	6 грудня 2012 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» № 5515-VI [135]
2014	16 січня 2014 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» № 719-VII [136]
2015	28 грудня 2014 року	Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» № 80-VIII [137]

Таким чином, можна зробити висновок про необхідність удосконалення бюджетного процесу в Україні та посилення контролю за своєчасністю прийняття головного фінансового плану держави і роллю уповноважених органів державної влади у цьому процесі.

Окрім уже зазначених цільових орієнтирів бюджетної політики, досить актуальною є ціль, що полягає у забезпеченні формування інвестиційного та інноваційного середовища, важливість реалізації якої обумовлена активізацією досягнень у сфері науки й техніки, а також зростанням необхідності підтримання високої конкурентоспроможності на рівні окремого господарюючого суб'єкта, регіону та держави. Пріоритетність означеної цілі призводить до посилення уваги до проблеми необхідності пошуку ресурсів для фінансування масштабних державних інвестиційних проектів, а також активізації механізму державно-приватного партнерства і розробки заходів щодо поліпшення інвестиційного клімату України.

Враховуючи все вище викладене, доцільно відмітити, що цілі та завдання, які декларуються в «Основних напрямках бюджетної політики» дозволяють ідентифікувати найбільш актуальні напрями регулювання, важливість реформування яких, частіше за все, обумовлена їх недосконалістю, а тому цілком логічно, що дослідження цільових орієнтирів у бюджетній сфері дозволило виявити проблемні моменти її функціонування, головними з яких є:

- недосконалість системи організації міжбюджетних відносин, що призводить до невисокого рівня фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, поглиблення диспропорцій у рівнях розвитку регіонів і, як наслідок, посилення навантаження на видаткову частину державного бюджету країни за рахунок перманентного зростання обсягів коштів, що перераховуються до бюджетів нижчих рівнів;

- неефективність структури видатків державного бюджету та недосконалість системи їх планування, що обумовлено, по-перше, превалюванням офіційних трансфертів у структурі видатків, що автоматично скорочує обсяг фінансових ресурсів, доступних для фінансування важливих соціально-економічних проектів; по-друге, домінуванням видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, зростання яких є необґрунтованим і виступає наслідком більше популістських заходів, ніж об'єктивною необхідністю; по-третє, недовиконанням планових показників

Державного бюджету України (табл. Б.1, Б.2, Б.3 додатку Б), тобто у проекті державного бюджету закладено показники, які фактично не реалізуються (за окремими статтями рівень виконання планових показників є меншими за 35%);

– поглиблення дисбалансу між доходною та видатковою частинами Державного та Зведеного бюджету України, що, у свою чергу, призводить до зростання державного боргу України і збільшення витрат на його обслуговування (за період з 2007 по 2014 рр. питома вага витрат на обслуговування державного боргу у видатках державного бюджету зроста майже у 6 разів, досягнувши рекордно високого значення – 11,15% у 2014 році) (рис. 1.8);

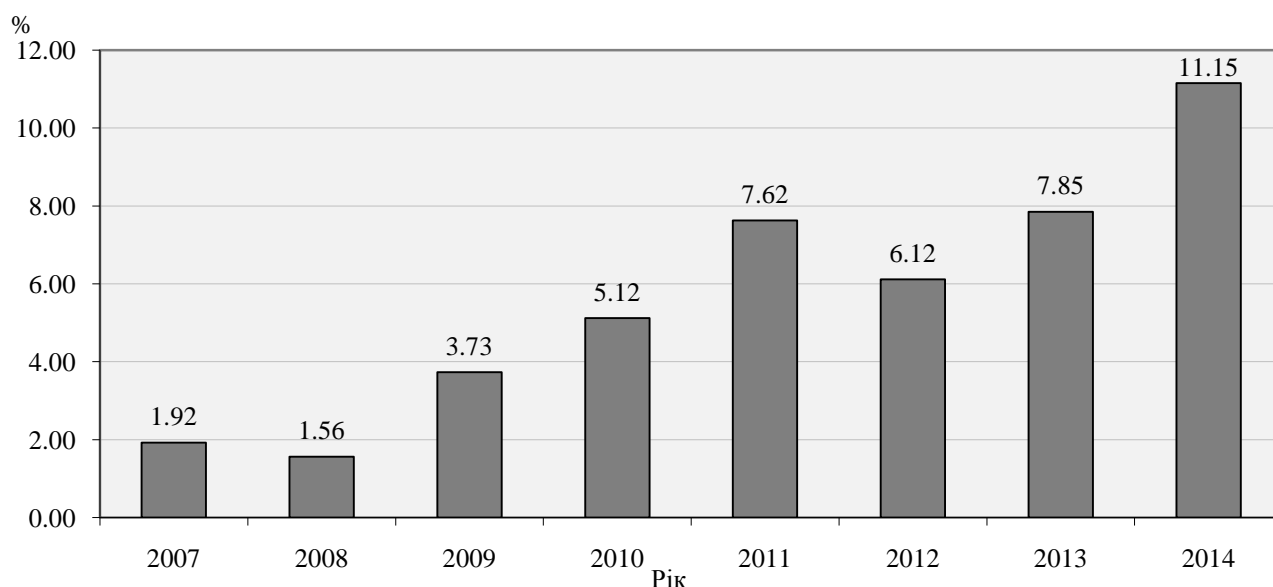

Рисунок 1.8 – Питома вага витрат на обслуговування державного боргу у структурі видатків Державного бюджету України у 2007-2014 рр. [65]

– наявність суттєвих недоліків організації бюджетного процесу, що, головним чином, проявляється у порушенні процедури складання та несвоєчасності затвердження Закону України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік, що, у свою чергу, призводить до активізації деструктивних процесів у бюджетній системі та загострення вже існуючих

проблем; крім того, бюджет, затвердження якого здійснюється з порушенням ключових термінів має низку недопрацьованих моментів і, як правило, у ньому закладені показники, що не відповідають реальній економічній ситуації в країні, а тому такий бюджет є неможливим для виконання;

- неефективність використання інструментів та важелів бюджетної політики для стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, що на сьогоднішній день є запорукою сталого економічного зростання;

- відсутність ефективної системи стратегічних орієнтирів у процесі реалізації бюджетної політики, що обумовлює необхідність створення та реалізації реальних програм соціально-економічного розвитку, а також поступовий перехід до середньо- та довгострокового бюджетного планування тощо.

Вирішенню виявлених проблем у процесі формування та реалізації бюджетної політики можуть сприяти наступні заходи: організація бюджетного процесу у відповідності до нормативно встановлених вимог, а також його трансформація з урахуванням сучасних наукових досягнень у галузі економіки та підвищення рівня його об'єктивності, що дозволить визначати ключові макроекономічні показники, обсяг доходів та видатків з максимальною відповідністю реальним економічним умовам та можливостям території; оптимізація структури видатків (зокрема, потребує оптимізації розподіл бюджетних коштів на видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення та економічну діяльність у бік зростання останніх) з метою перетворення державного бюджету з об'єкту політичних маніпуляцій на дієвий механізм забезпечення економічного зростання; впровадження програмно-цільового методу та системи середньострокового бюджетного планування; трансформація системи місцевих фінансів, основою якої має стати розробка та впровадження дієвого механізму оцінки та управління фінансовим потенціалом регіону, що, у свою чергу дозволить визначити обсяг фактично наявних та потенційно доступних фінансових ресурсів, а також виявити можливості території щодо їх акумуляції, алокації та перетворення на продуктивний капітал у майбутньому.

1.2 Декомпозиційний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження сутності фінансового потенціалу регіону

Ефективність функціонування системи місцевих фінансів визначає результативність бюджетної політики в цілому, а тому якісна трансформація саме даної ланки бюджетної системи є одним із найбільш пріоритетних завдань державної економічної політики України. У свою чергу, основою для реалізації якісних перетворень фінансових відносин на мезорівні має стати впровадження ефективної системи управління фінансовим потенціалом регіону.

Необхідно відмітити, що передумовою ефективною практичною імплементації певної системи заходів є комплексна ідентифікація її концептуальних засад, саме тому особливої актуальності набуває теоретичне обґрунтування змісту, структури та значення фінансового потенціалу регіону у контексті реалізації бюджетної політики держави.

Однак, перш ніж перейти до конкретизації сутності досліджуваного поняття, доцільно з'ясувати зміст більш загальних категорій, таких як «потенціал» та «економічний потенціал», його структуру та роль фінансового потенціалу у даній системі.

У контексті даного дослідження, перш за все, варто зауважити, що поняття «потенціал» є міждисциплінарним, тобто використовується не лише в межах економічної науки. Доцільно відмітити, що категорія «потенціал» широко застосовується у рамках філософської науки, і є результатом генезису діалектичної пари «можливість» і «дійсність». Етимологічно термін походить від латинського слова «*potentia*» і означає «приховані можливості, силу, здатність» [2].

Варто зазначити, що активізація уваги науковців до розуміння сутності категорії «потенціал», її компонентів та співвідношення з іншими поняттями в економічній науці відбулася у 1970-80-х роках. Так, на сьогоднішній день найбільш комплексним та узагальненими є визначення потенціалу як

«сукупності засобів, запасів та джерел, що є у наявності та можуть бути використані для досягнення певної мети, вирішення деякого завдання, а також можливості окремої особи, суспільства та держави в певній галузі» [37].

У свою чергу, в економічній науці досліджувана категорія набуває дещо іншого значення, що обумовлює необхідність конкретизації її суті. Узагальнення підходів науковців до тлумачення змісту поняття «економічний потенціал» наведено у табл. 1.5.

На основі аналізу визначень, представлених у табл. 1.5, можна відмітити, що найбільш популярним серед науковців є виробничий підхід до трактування економічного потенціалу, за якого він визначається як здатність економічної системи на певному етапі розвитку виробничих сил створювати споживчі блага для задоволення потреб населення. Однак, такий підхід є дещо звуженим, оскільки зводить спектр формування та реалізації економічного потенціалу лише до виробничої сфери, тоді як виробничий потенціал виступає лише окремим структурним компонентом економічного, а не заміщує його.

У свою чергу, представники комплексного підходу дещо масштабніше підходять до вирішення означеної термінологічної проблеми і характеризують економічний потенціал як єдність економічних ресурсів, що знаходяться на певній території, а також можливостей економічної системи поглинути та ефективно використовувати наявні ресурси для досягнення цілей соціально-економічного розвитку. Таким чином, у рамках даного підходу науковці враховують матеріальну складову (наявні ресурси), нематеріальну складову (існуючі можливості) та цільовий орієнтир (задоволення соціально-економічних потреб), що формує цілісний, логічно завершений концептуальний комплекс і дозволяє сформулювати загальне уявлення про зміст поняття «економічний потенціал».

Однак, більш об'єктивно та комплексно оцінити сутнісні характеристики досліджуваної категорії можна через призму ідентифікації її структурних компонентів за різними класифікаційними ознаками.

Таблиця 1.5 – Дослідження підходів науковців до трактування сутності поняття «економічний потенціал»

№ п/п	Автор / джерело	Визначення
1	Сучасний тлумачний словник української мови [165]	Економічний потенціал – сукупність економічних ресурсів і можливостей країни (групи країн), що можуть бути використані для досягнення цілей соціально-економічного розвитку суспільства.
2	Чевганова В. Я. [175]	Економічний потенціал – це можливість суб'єкта використовувати виробничий потенціал для випуску продукції в умовах впливу макро- і мікросередовища.
3	Плашенко В. Я., Мельник Л. Ю., Сюрко Ю. У. [117]	Економічний потенціал – це сукупність природних, економічних, виробничих, соціальних та організаційних факторів, що забезпечують потенційні можливості створення певної кількості споживчих вартостей.
4	Кіндзерський Ю. В., Якубовський М. М., Галиця І. О та ін. [120]	Економічний потенціал – форма уособлення досягнутого рівня виробничих сил та їх можливостей щодо подальшого зростання.
5	Росоха В. В. [151]	Економічний потенціал – здатність господарської системи засвоювати і переробляти народне багатство для задоволення суспільних потреб або як сукупність економічних можливостей, які має суспільство і які можуть бути використані для реалізації конкретних соціально-економічних цілей і завдань.
6	Новіков Ю. Н., Балабас З. Я. [104]	Економічний потенціал – сукупна можливість народного господарства в цілому і окремого економічного району держави створювати певну кількість споживчої вартості при заданому рівні розвитку виробничих сил суспільства і ефективності їх використання.
7	Блонська В. І., Нагірна С. Я. [7] Степанов А. Я., Іванов Н. В. [163]	Економічний потенціал – це сукупні можливості суспільства формувати і максимально задовольняти потреби в товарах і послугах на основі оптимального використання наявних ресурсів в умовах конкретних соціально-економічних відносин.
8	Мельникова В. І., Мельникова О. П., Сідлярук Т. В., Тур І. Ю., Шведова Г. М. [94]	Економічний потенціал – це кількісно-якісна характеристика наявності й можливості використання всіх видів ресурсів, які має держава для свого економічного та соціального прогресу та розвитку.
9	Савченко В. Ф. [103]	Економічний потенціал – це здатність економіки здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари, послуги, задовольняти суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і споживання.
10	Азріліяна А. Н. [10]	Економічний потенціал – це сукупна здатність економіки регіону, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари, послуги, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і споживання.

Так, критичний огляд літературних джерел [102, 103, 94] дозволив здійснити структурування економічного потенціалу за наступними критеріями:

- за видами економічних ресурсів виділяють природно-ресурсний, трудовий, виробничо-технологічний, фінансовий, інноваційний, інформаційний потенціал;
- за сферою діяльності економічний потенціал можна поділити на аграрний, промисловий, соціальний, фінансово-інвестиційний;
- за напрямом використання розрізняють внутрішньо-економічний та зовнішньоекономічний (експортний) потенціал;
- за ієрархічною приналежністю: економічний потенції країни, галузі, регіону, підприємства.

Характеристика складових економічного потенціалу представлена у табл. 1.6.

Таблиця 1.6 – Характеристика структурних компонентів економічного потенціалу [2, 94, 102, 103, 120]

Складова економічного потенціалу	Характеристика складової економічного потенціалу
Трудовий потенціал	Відображає кількісні та якісні параметри оцінки трудових ресурсів та динаміку і тенденції їх зміни з переходом до нової стадії соціально-економічного розвитку.
Природно-ресурсний потенціал	Відображає сукупність фактично наявних та потенційно доступних природних ресурсів, які використовуються у процесі виробництва економічних благ чи можуть бути залучені в господарський обіг за умови досягнення певного рівня соціально-економічного розвитку.
Виробничо-технологічний потенціал	Відображає сукупність залучених до економічної діяльності засобів виробництва, можливості їх розширення за умови підвищення ефективності та покращення рівня технологічного розвитку.
Інформаційний потенціал	Відображає обсяг реальних та перспективних інформаційних ресурсів, рівень розвитку інформаційних технологій, а також здатність економічної системи щодо повної, своєчасної обробки інформаційного масиву та ефективного використання інформаційних потоків для задоволення потреб соціально-економічного розвитку.
Інноваційний потенціал	Відображає досягнення прикладної та фундаментальної науки, дослідно-експериментальну базу, нові технології, науково-технічні кадри високої кваліфікації тощо.

Справедливо зауважити, що інтегруючим елементом у системі економічного потенціалу є фінансовий, оскільки фінанси виступають забезпечувальною компонентною, що обумовлює розвиток, кількісні та якісні характеристики інших складових економічного потенціалу, що і обумовлює

важливість та необхідність дослідження його сутнісних характеристик на мезорівні з урахуванням особливостей реалізації бюджетної політики держави.

Таким чином, доцільно відзначити, що дослідженням теоретико-методологічних та прикладних аспектів формування фінансового потенціалу регіону, оцінювання його фактичного рівня та ефективності використання займалися низка вітчизняних та закордонних науковців, проте на сьогоднішній день ученими не сформовано єдиного підходу до розуміння змісту даного поняття, оскільки існують помітні протиріччя та суперечності серед авторських підходів. Крім того, термінологічна невизначеність фінансового потенціалу регіону як економічної категорії обумовлює значну варіацію поглядів науковців щодо ідентифікації алгоритму його формування та оцінювання.

Огляд та систематизація дефініцій фінансового потенціалу регіону, запропонованих вітчизняними науковцями (рядки 1-11 табл. Г.1, дод. Г), дозволяють відзначити, що серед економістів підходи до трактування змісту досліджуваного поняття різняться несуттєво: авторами чітко виділяється ресурсна складова (досить часто у розрізі реально наявних та потенційно доступних фінансових ресурсів) та нематеріальна складова, що характеризує можливості регіону щодо розширення ресурсної бази та оптимального використання фактично акумульованих ресурсів, однак, дещо варіюються підходи вчених щодо мети реалізації фінансового потенціалу регіону. У загальному вигляді підхід вітчизняних науковців відображено на рис. 1.9.

Рисунок 1.9 – Схематичне відображення змістовних характеристик фінансового потенціалу регіону з позиції вітчизняних науковців

Однак, слід відмітити, що попри певну подібність визначень фінансового потенціалу регіону, запропонованих українськими дослідниками, наявність чи відсутність хоча б якогось із компонентів, зображених на рис. 1.9, дозволяє умовно поділити усі дефініції на декілька підходів, узагальнених на рис. 1.10.

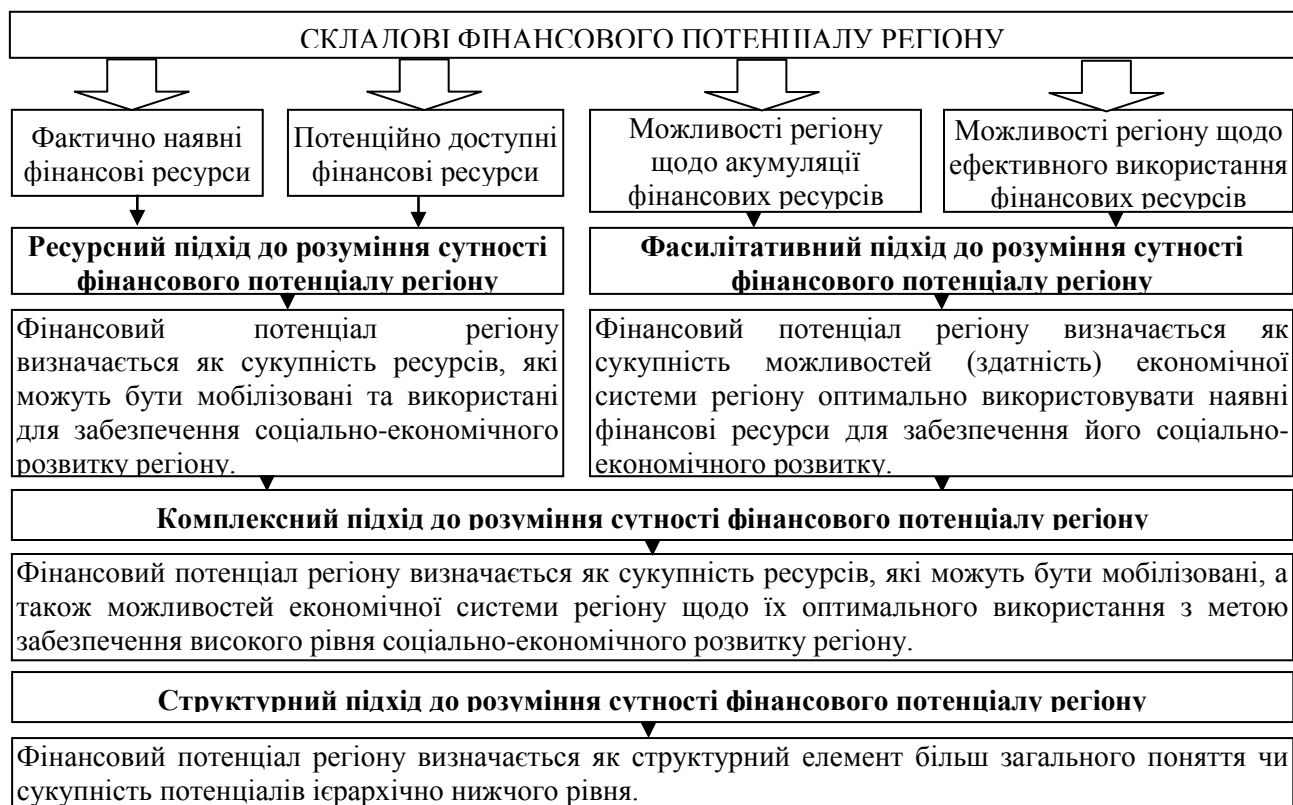

Рисунок 1.10 – Систематизація наукових підходів до розуміння змісту фінансового потенціалу регіону

Підсумовуючи результати дослідження, представлені на рис. 1.10, доцільно відмітити, що фасилітативний підхід є досить абстрактним, оскільки лише опосередковано враховує ресурсну (матеріальну) складову фінансового потенціалу, як уточнення щодо того, на який об'єкт мають бути направлені можливості, наявні в регіоні, щоб сприяти забезпеченню високих темпів його соціально-економічного розвитку. Однак, з нашої точки зору, у структурі фінансового потенціалу регіону ресурсна складова є основною, а не

комплементарною компонентою, а тому саме вона має виступати основою у процесі трактування економічного змісту досліджуваного поняття.

З іншого боку, ресурсний підхід також має певні недоліки, оскільки не враховує низку важливих характеристик. Так, наявність певного обсягу фінансових ресурсів, необхідного для реалізації функцій держави на рівні окремої адміністративно-територіальної одиниці, не гарантує їх повного виконання, оскільки на практиці існує ряд обмежень (інфраструктурні, управлінські, макроекономічні, нормативні), які перешкоджають досягненню максимальної результативності руху фінансових потоків, що досить часто виявляється у недофінансуванні потреб безпосередніх реципієнтів суспільних благ у регіоні. Справедливо також зауважити, що іноді територія з меншим реальним запасом фінансових ресурсів характеризується досить високим рівнем ефективності використання її фінансового потенціалу за рахунок кращого інфраструктурного розвитку, високої результативності управлінського апарату та швидкості міжсекторального руху фінансових потоків, що формує позитивний синергетичний ефект.

Крім того, серед представників ресурсного підходу не сформувалося єдиної точки зору щодо доцільності виділення у складі ресурсної складової фінансового потенціалу реально акумульованих та потенційно доступних фінансових ресурсів. Так, з нашої точки зору, більш раціональним та обґрунтованим є врахування обох компонентів ресурсної складової у межах фінансового потенціалу, оскільки виключення зі складу потенційної ресурсної компоненти фактично ототожнює дане поняття з категорією «фінансові ресурси».

Представниками комплексного підходу дещо розширено зміст досліджуваного поняття за рахунок доповнення ресурсного аспекту умовою наявності реальних можливостей на рівні окремої території для оптимального використання доступних фінансових ресурсів. Однак, прихильники цього підходу лише частково вирішують проблему абстрактності, оскільки виникає необхідність конкретизації змісту поняття «можливість» (здатність), без якого

визначення не набуває достатнього рівня чіткості і прозорості, що необхідні для досягнення взаємозв'язку теоретичних розробок та їх практичної реалізації.

Застосування структурного підходу, представленого у роботах четвертої групи дослідників, з нашої точки зору, є недоцільним, оскільки досить часто складовими більш комплексного поняття можуть виступати компоненти, які наділені унікальним змістом, що значно дисонує зі змістом загального поняття, адже його приналежність до ієрархічно вищої категорії визначається наявністю лише кількох узагальнюючих характеристик, тоді як його змістово-сутнісну основу сформовано переважно за рахунок специфічних рис. З урахуванням зазначених зауважень, більш раціональним є проведення ідентифікації змісту певного поняття саме на основі синтезу його узагальнюючих та специфічних характеристик, а не на основі приналежності до певного елемента структури.

Крім того, важливе концептуальне значення у ході ідентифікації змісту фінансового потенціалу регіону має з'ясування головної мети оптимізації використання наявних та акумуляції потенційно доступних фінансових ресурсів з урахуванням можливостей конкретного регіону для реалізації цього процесу, що обумовлює більш детальне вивчення саме даного аспекту (табл. 1.7).

Так, більшість науковців схильні визначати головною ціллю оптимізації фінансового потенціалу забезпечення соціально-економічного розвитку території. Однак, такий підхід не повністю відповідає сучасним тенденціям розвитку світогосподарських відносин, оскільки на наднаціональному рівні ключовим орієнтиром є якісно нова форма розвитку, а саме стале економічне і соціальне зростання. Фактично, сталий розвиток переслідує ті ж самі цілі, що і соціально-економічний, проте досягнення цільових показників здійснюється на більш поміркованій, виваженій та соціально-відповідальній основі з урахуванням не лише поточних потреб членів суспільства, а й потреб майбутніх поколінь. Спираючись на зазначені зауваження, ми вважаємо за доцільне визначати саме сталий розвиток регіону як ключову мету використання його фінансового потенціалу.

Таблиця 1.7 – Узагальнення наукових підходів щодо ідентифікації основної мети використання фінансового потенціалу регіону.

№ п/п	Автор	Мета оптимізації фінансового потенціалу регіону				
		Функціонування та розвиток територіальної громади	Виконання функцій, покладених на органи влади	Забезпечення розширеного відтворення	Забезпечення соціального розвитку	Забезпечення сталого розвитку
1	Тимошенко О. В. [168]	+				+
2	Свірський В. С. [153]					+
3	Гринашук І. І. [41]	+		+	+	
4	Козоріз М., Сторонянська І. [74]			+	+	
5	Козоріз М. А., Возняк Г. В. [35]			+	+	
6	Волковський Є.І. [36]					
7	Борнос В. Г. [11]	+				
8	Крук О. М. [81]			+	+	
9	Васильєва М. В. [20]		+			
10	Зенченко С. В. [58]			+	+	+
11	Менькова К. М. [96]	+				
12	Булатова Ю. І. [12]			+	+	
13	Тішутіна О. І. [169]			+	+	

З'ясувавши ключові сутнісні характеристики фінансового потенціалу регіону з позиції вітчизняних науковців, доцільно також ознайомитися із теоретичними напрацюваннями російських вчених (визначення 12-20 табл. Г.1 додатку Г), дефініції яких суттєво відрізняються від охарактеризованих раніше як за складом, так і за економічним змістом.

Так, Ісаєв Е. А. [61] підходить до трактування фінансового потенціалу регіону не з позиції ресурсного чи фасилітативного підходу, а з організаційно-управлінської точки зору, визначаючи пріоритетом реалізації фінансового потенціалу на рівні окремого регіону формування виваженого механізму регулювання фінансових можливостей території з урахування тих взаємозв'язків, які у ході цього процесу виникають. Однак, такий підхід більшою мірою виражає не сутність фінансового потенціалу регіону як економічної категорії, а характеризує певні аспекти управління ним, що є концептуально нераціональним, оскільки саме розроблені теоретичні засади мають виступати керівництвом для формування системи регулювання фінансових можливостей території, а не навпаки. Крім того, варто

розмежовувати поняття «фінансовий потенціал регіону» та «управління фінансовим потенціалом регіону», які суттєво відрізняються як за економічних змістом, так і за низкою інших аспектів.

Цікавою також є позиція Зенченко С. В. [58], яка характеризує сутність аналізованого поняття як єдність трьох елементів: ресурсної складової (враховуються лише реальні фінансові ресурси); здатності економічної системи до їх подальшої акумуляції та результатів економічних відносин, що реалізуються у регіоні. Абстрагуючись від останньої складової, можна зауважити, що позиція автора досить подібна до комплексного підходу, запропонованого вітчизняними науковцями, однак, існування додаткового елемента не дозволяє ототожнити ці два підходи.

Решту визначень фінансового потенціалу регіону російських вчених, які було проаналізовано у ході даного дослідження, можна умовно віднести до ресурсного підходу, оскільки ці автори не акцентують увагу на існуванні нематеріальної складової. Однак, разом з тим, важливо відзначити деякі специфічні характеристики, які описано дослідниками.

Так, Коломієць А. Л., Новікова А. І. [78] і Менькова К. М. [96] визнають, що існують певні відмінності між обсягом фінансових ресурсів, які потенційно можуть бути акумульовані на певній території та ресурсами, які можуть бути реально використані для задоволення соціально-економічних потреб регіону. Однак, перша група авторів визначає деякий еталонний обсяг фінансових ресурсів, які неможливо використати повністю, тоді як Меньков К. М. відзначає, що фінансовий потенціал власне і характеризує та частина фінансових ресурсів, доступ до якої у суб'єктів економічних відносин існує на певний момент часу. Такої ж позиції дотримується і Васильєва М. В. [20]

Досить специфічний підхід до визначення компонентів ресурсної складової фінансового потенціалу регіону, який суттєво відрізняється від тих, що розроблено вітчизняними дослідниками запропоновано такими російськими науковцями як Кізеєв А. В. [69], Булатова Ю. І. [12], Тішутіна О. І. [169] (рис. 1.11).

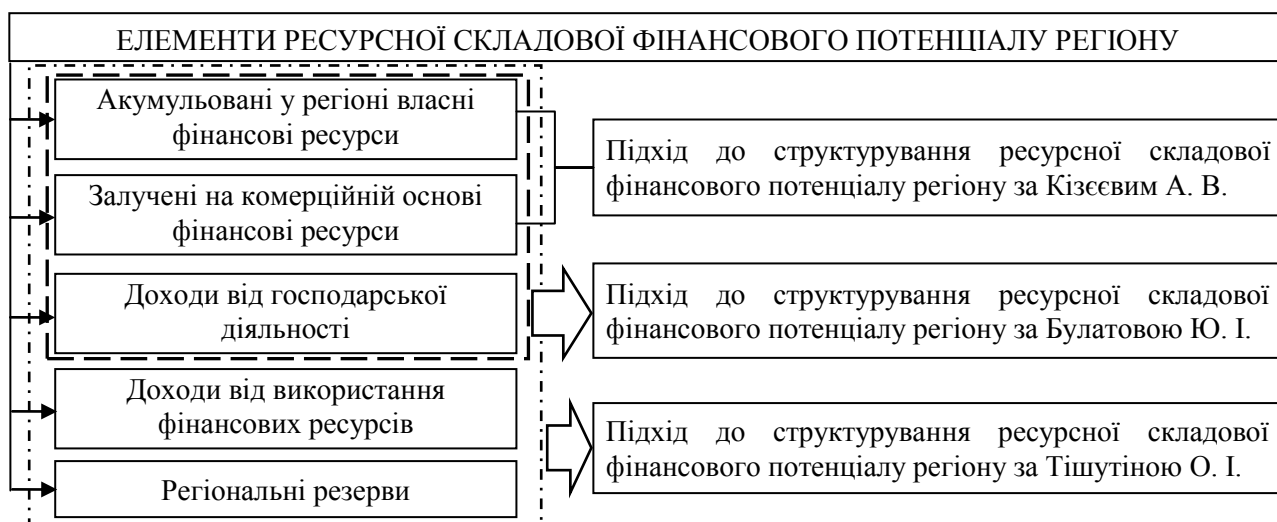

Рисунок 1.11 – Тракткування змісту ресурсної складової фінансового потенціалу регіону Кізеєвим А. В. [69], Булатовою Ю. І. [12], Тішутіною О. І. [169]

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна підсумувати, що російські науковці здійснюють структурування фінансових ресурсів, що формують фінансовий потенціал регіону не за ознакою можливості їх використання (реальні та потенційно доступні), а за джерелами формування, що також відрізняє підхід вітчизняних та закордонних дослідників.

Варто відзначити, що у рамках даного дослідження сутність фінансового потенціалу регіону буде розглядатися з позиції комплексного підходу, основні концептуальні положення якого будуть доповнені низкою важливих уточнень, що знайдуть своє відображення у авторському баченні сутності даного поняття (рис. 1.12).

Отже, фінансовий потенціал розглядається як сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених компонент:

- фактично акумульованих фінансових ресурсів в регіоні;
- потенційно доступних фінансових ресурсів в регіоні;
- організаційно-управлінських характеристик економічної системи регіону, що забезпечують можливість акумулювання додаткових фінансових ресурсів та ефективність їх трансформації у реальні;

Фінансовий потенціал регіону – це сукупність ресурсного забезпечення (реальних та потенційно доступних фінансових ресурсів), а також можливостей відповідного регіону (організаційних, управлінських, функціональних, інфраструктурних та адаптивних) щодо акумуляції фінансових ресурсів, їх трансформації у продуктивний фінансовий капітал, його перерозподілу між економічними суб'єктами регіону, а також використання цього капіталу для забезпечення сталого розвитку регіону.

ПЕРЕВАГИ ПІДХОДУ

- ✓ комплексність – врахування у складі фінансового потенціалу регіону як компонентів, виділених у межах ресурсного підходу, так і елементів, визначених представниками фасилітативного підходу;
- ✓ конкретність – усі складові фінансового потенціалу регіону чітко ідентифіковано, що особливо стосується блоку нематеріальної складової, у межах якого конкретизовано групи можливостей економічної системи регіону;
- ✓ прогресивність – цільовий орієнтир взаємодії матеріальної та нематеріальної складових фінансового потенціалу регіону відповідає сучасним тенденціям розвитку світогосподарських відносин;
- ✓ діалектичність – складові фінансового потенціалу регіону розглядаються не окремо один від одного, а в єдності та взаємодії;

Рисунок 1.12 – Характеристика авторського підходу до розуміння змісту фінансового потенціалу регіону

- функціонально-інфраструктурних можливостей регіону щодо перетворення фінансових ресурсів у продуктивний економічний, соціальний та екологічний капітал та його оптимальний перерозподіл;
- параметрів адаптивності економічної системи регіону щодо абсорбції перерозподіленого капіталу та його ефективного сприйняття регіональними ринками під впливом дії ендогенних та екзогенних факторів з метою забезпечення сталого розвитку регіону.

Запропоноване визначення має ряд важливих уточнень, а саме:

- виділення у складі ресурсної складової як фактично акумульованих, так і потенційно доступних фінансових ресурсів, адже саме акумулювання інформації щодо реальних та потенційно доступних фінансових ресурсів є основою для проведення адекватного процесу фінансового планування та, як наслідок, покращення фінансової самодостатності території;
- конкретизація складових нематеріальної складової у розрізі організаційно-управлінських, функціонально-інфраструктурних та адаптивних можливостей економічної системи регіону і їх впливу та взаємозв'язку з ресурсною складовою фінансового потенціалу регіону;
- врахування динамічного характеру руху фінансових ресурсів та трансформації їх форми (з фінансових ресурсів у продуктивний фінансовий капітал), обумовленого існуючими у певний момент часу можливостями економічної системи регіону та стадією її розвитку;
- визначення у якості головної мети використання фінансового потенціалу забезпечення сталого розвитку регіону, що відповідає сучасним тенденціям світогосподарських відносин тощо.

Таким чином, запропонований підхід дозволяє, з одного боку, врахувати сильні сторони існуючих на сучасному етапі розвитку економічної думки напрацювань, а, з іншого боку, нівелювати низку їх дискусійних моментів, що робить його більш виваженим та логічним.

У контексті ідентифікації ключових концептуальних характеристик фінансового потенціалу регіону важливе значення має формування

комплексного уявлення про його структуру, що обумовлює необхідність розгляду та систематизації підходів різних науковців щодо структурування об'єкту дослідження, оскільки деталізації його складових елементів дозволяє більш точно та адекватно зрозуміти природу та зміст поняття, що є передумовою ефективної реалізації практичних заходів щодо управління фінансовими ресурсами та можливостями території.

Напрацювання науковців щодо структурування фінансового потенціалу регіону приведено у табл. Г.2 додатку Г., відповідно до яких можна виділити чотири підходи, а саме:

– ресурсний – прихильники якого розглядають структуру фінансового потенціалу як сукупність фінансових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні певних груп суб'єктів, що здійснюють свою діяльність у межах певного регіону (Шумська С. С. [177], Колесникова Н. А. [77]);

– суб'єктний, у рамках якого фінансовий потенціал регіону представлений сукупністю фінансових потенціалів окремих учасників економічних відносин, що реалізуються у межах певного регіону (Єрмошкіна О. В. [50]);

– функціональний, згідно з яким елементами фінансового потенціалу є потенціали окремих функціональних сфер фінансової системи: інвестиційний, ощадний, кредитний, бюджетний потенціали (Боронос В. Г. [11], Іоненко К. В. [66], Волковський Є. І. [36], Ставнича М. М., Тарасенко О. Я. [157], Хістеєва О. В. [174]);

– комплексний – прихильники якого виділяють у рамках фінансового потенціалу як елементи, притаманні суб'єктному підходу, так і складові, визначені у розрізі функціонального напрямку (Возняк Г. В., Козоріз М. А. [35], Сторонянська І. [74], Прохорова В. В. [147]).

Характеризуючи більш детально кожен із виділених підходів, слід зазначити, що ресурсний підхід до структурування фінансового потенціалу має ті ж недоліки, що і аналогічний підхід до визначення його змісту, головною з

проблем якого є нехтування нематеріальною складовою фінансового потенціалу і його фактичне ототожнення з фінансовими ресурсами.

Суб'єктний підхід є більш виваженим, проте у даному випадку виділені компоненти фінансового потенціалу мають лише теоретичне значення і значною мірою позбавлені прикладної цінності, оскільки з позиції оцінювання фінансового потенціалу регіону досить складно розмежувати увесь спектр можливостей економічної системи за групами економічних суб'єктів і включити їх до фінансового потенціалу відповідного учасника економічних відносин.

Функціональний підхід має дещо подібні до суб'єктного підходу недоліки, що проявляються у його абстрактності, адже з позиції практичного застосування теоретичних наукових розробок значно простіше виявити фінансові ресурси, що формуються певними групами економічних суб'єктів, ніж визначати функціональний характер грошових потоків. Крім того, досить проблемним є розмежування нематеріальної складової фінансового потенціалу між його функціональними підсистемами.

Ключовим недоліком комплексного підходу є вірогідність подвійного врахування фінансових потоків, які можуть бути одночасно включені до фінансового потенціалу певного суб'єкта економічних відносин та функціонального компоненту фінансового потенціалу.

Таким чином, на основі проведеного критичного аналізу наукових підходів до структуризації фінансового потенціалу регіону вважаємо за доцільне запропонувати такий алгоритм виділення його елементів:

- структуризацію ресурсної складової запропоновано здійснювати за основними групами економічних суб'єктів, що функціонують у регіоні, тобто виділяти такі групи: реальні фінансові ресурси домогосподарств, суб'єктів господарювання та органів місцевого самоврядування, а також потенційно доступні фінансові ресурси зазначених груп суб'єктів;

- структуризацію нематеріальної складової запропоновано здійснювати на основі функціональної ознаки відповідних можливостей

економічної системи регіону, тобто виділяти організаційно-управлінські, функціонально-інфраструктурні та адаптивні можливості, не прив'язуючись до певної групи суб'єктів економічних відносин.

Такий підхід, з нашої точки зору, дозволяє чітко визначити базові компоненти фінансового потенціалу регіону, що дозволить уникнути проблем у ході практичної імплементації запропонованого підходу у процесі оцінювання рівня фінансового потенціалу регіону та ін.

Отже, підсумовуючи усе вище викладене, можна зазначити, що фінансовий потенціал регіону є основоположною складовою економічного потенціалу, оскільки виступає забезпечувальною системою для розвитку усіх інших його компонентів. З концептуальної точки зору, досліджуване поняття є комплексним та багатоаспектним, оскільки враховує як реальні та потенційно доступні фінансові ресурси, так і можливості економічної системи щодо їх акумуляції, трансформації у продуктивних капітал, абсорбції та використання для забезпечення сталого розвитку території. Таке комплексне врахування у складі фінансового потенціалу низки елементів створює основу для застосування теоретичних розробок на практиці при здійсненні процесу управління ним у контексті реалізації бюджетної політики.

1.3 Концептуальні засади управління фінансовим потенціалом регіону у процесі реалізації бюджетної політики

Однією з основних передумов сталого розвитку регіону є достатність фінансових ресурсів для реалізації функцій, покладених на органи державної влади у сфері регіональної політики та органів місцевого самоврядування. Саме тому на сьогоднішній день одним з найважливіших та пріоритетних векторів бюджетної політики є формування самодостатніх у фінансовому плані територіальних громад, кожен член якої зацікавлений у нарощуванні

фінансової бази регіону, пошуку шляхів трансформації потенційно доступних фінансових ресурсів у реальні, ефективного використанні доступних грошових коштів для фінансування важливих соціально-економічних програм, контролі з боку територіальної громади у сфері ефективності витрачання бюджетних коштів та відповідності обсягів сплачених податків розміру суспільних благ, що мають отримувати суб'єкти економічних відносин. Таким чином, управління економічним розвитком регіону має вийти на якісно новий рівень, при якому кожен член територіальної громади повинен стати повноправним та активним учасником економічних відносин у регіоні, які мають будуватися на принципах партисипативності та солідарності.

У зв'язку з цим, актуальним пріоритетом фінансової політики держави є трансформація уявлення щодо ролі та базових концептуальних і прикладних засад управління фінансовим потенціалом регіону у процесі забезпечення його сталого розвитку. Враховуючи необхідність залучення основних груп економічних суб'єктів до проблем реалізації бюджетної політики на регіональному рівні, важливим є зміщення акцентів у сфері розуміння змісту фінансового потенціалу регіону, а саме: уникнення його ототожнення з фінансовими ресурсами, які акумулюються у місцевих бюджетах та формування більш комплексного уявлення щодо його складу за рахунок врахування фінансових потоків домогосподарств та суб'єктів господарювання. Справедливо зауважити, що проблемним аспектом є не лише необхідність термінологічної трансформації розуміння фінансового потенціалу регіону, а й важливість кардинальної зміни ролі управління ним у процесі реалізації бюджетної політики, адже саме імплементація кількісної оцінки рівня самого фінансового потенціалу чи ефективності його використання у межах бюджетної політики може виступити передумовою переоцінки його значення для соціально-економічного розвитку регіону. Натомість, усвідомлення важливості оптимізації процесу формування фінансового потенціалу та його використання може стати тригером активізації уваги економічних суб'єктів до означених процесів, розуміння значимості своєї ролі в них та формування партнерських

відносин між органами місцевого самоврядування та іншими учасниками економічних відносин.

Отже, перш ніж перейти до конкретизація взаємозв'язку між бюджетною політикою та управлінням фінансового потенціалу регіону, доцільно ідентифікувати ключові змістовні аспекти останнього (рис. 1.13).

Рисунок 1.13 – Узагальнення ключових змістовних параметрів поняття «управління фінансовим потенціалом регіону» (складено автором на основі [11, 12, 38, 71, 74, 84, 93])

Аналіз та систематизація існуючих підходів дозволяє відмітити, що позиції науковців щодо виокремлення узагальнюючої характеристики поняття суттєво відрізняються між собою, тобто серед дослідників існує декілька точок зору, зокрема: визначення управління фінансовим потенціалом як системи принципів і методів, системи прийняття управлінських рішень, процесу чи цілеспрямованої діяльності уповноважених органів влади. Такий плюралізм

думок, перш за все, обумовлений відмінностями у виборі самого підходу, виходячи з якого здійснюється трактування поняття, а саме: у випадку, якщо дослідник є прибічником процесного підходу, то управління фінансовим потенціалом буде трактуватися як процес; функціонального – як система принципів та функцій; структурного – як комплекс складових елементів; системного – як систему, яка включає певні невід’ємні атрибути (суб’єкт, об’єкт, механізм, інструменти тощо).

Разом з тим, попри відмінності у виборі узагальнюючих характеристик, дослідники мають подібну позицію щодо основних етапів процесу управління, до яких відносять: формування фінансового потенціалу регіону, що передбачає забезпечення акумуляції фінансових ресурсів, а також створення сприятливого середовища функціонування економічних суб’єктів; оцінювання його поточного рівня та забезпечення ефективності використання.

Таким чином, з позиції процесного підходу управління фінансовим потенціалом регіону доцільно розглядати як процес, спрямований на формування його складових, розробку комплексної системи оцінювання його інтегрального рівня та ефективності використання, а також контроль за ефективністю реалізації кожного з етапів.

Досить одностайною є позиція дослідників і щодо визначення суб’єктів управління фінансовим потенціалом регіону, до яких відносять регіональні органи влади (органи місцевого самоврядування), а також конкретизація мети управління – досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку регіону. Однак, справедливо зауважити, що мета управління фінансовим потенціалом регіону має узгоджуватися з тенденціями розвитку світогосподарських відносин, тобто, з нашої точки зору, більш доречним варіантом формулювання мети є забезпечення сталого розвитку регіону.

Враховуючи той факт, що деякі дослідники характеризують управління фінансовим потенціалом регіону як систему принципів, методів та функцій, актуальності набуває необхідність узагальнення наукових підходів до конкретизації означених параметрів.

Систематизація принципів, на яких має базуватися процес управління фінансовим потенціалом регіону представлено у табл. 1.8.

Таблиця 1.8 – Узагальнення підходів науковців до ідентифікації принципів управління фінансовим потенціалом

№ п/п	Принципи	Автор					
		Курінна О. В. [84]	Боронос В. Г. [11]	Мироненко М. Ю. [100]	Козоріз М., Сторонянська І. [74]	Григоренко В. О. [40]	Клименко Т. В. [71]
1	Комплексність (цілісність, системність)	+	+	+		+	+
2	Неперервність у часі	+	+	+		+	+
3	Еластичність (гнучкість)	+					+
4	Наукова обґрунтованість	+					
5	Результативність	+					
6	Адаптивність	+			+		
7	Соціальне партнерство		+	+	+		+
8	Гласність і прозорість		+	+	+	+	+
9	Збалансованість				+	+	
10	Узгодженість з цілями розвитку держави		+				+

Аналіз даних, представлених у табл. 1.8 дозволяє відзначити, що серед принципів управління фінансовим потенціалом регіону найбільш часто науковці виділяють наступні: системність, неперервність у часі, соціальне партнерство, гласність і прозорість.

З урахуванням представлених у науковій літературі, нами до системи принципів управління фінансовим потенціалом регіону запропоновано включити наступні:

– принцип наукової обґрунтованості – передбачає здійснення процесу управління фінансовим потенціалом регіону з урахування сучасних

напрацювань та тенденцій розвитку економічної науки, усі заходи у процесі управління мають бути обґрунтованими і базуватися на використанні наукових методів та інструментів; крім того, дотримання зазначеного принципу визначає не лише використання теоретичних напрацювань у процесі прийняття управлінських рішень, а й здійснення фундаментального аналізу практичних аспектів, пошуку шляхів оптимізації процесу управління;

– принцип самостійності характеризує управління фінансовим потенціалом регіону як відокремлений процес, здійснення якого належить до виключної компетенції уповноважених органів влади регіонального рівня і є незалежним від управлінських рішень органів влади інших регіонів (крім випадків, коли такі рішення приймаються органами самоврядування різних регіонів на договірній основі і за взаємною згодою); крім того, у процесі управління держава не несе відповідальності за зобов'язаннями окремих адміністративно-територіальних одиниць, і навпаки;

– принцип збалансованості інтересів регіону та держави передбачає, що попри самостійність у прийнятті управлінських рішень органами місцевого самоврядування, процес управління фінансовим потенціалом регіону не має суперечити стратегічним орієнтирам розвитку держави, а також нормативним документам, що мають загальнонаціональне значення;

– принцип публічності і прозорості – процес управління фінансовим потенціалом регіону має бути достатньо транспарентним, а основні результати його реалізації мають бути оприлюднені і доступні для ознайомлення серед членів відповідної територіальної громади, що має визначальне значення у процесі контролю за ефективністю процесу управління;

– принцип адаптивності та гнучкості – процес управління фінансовим потенціалом повинен бути наділений механізмами оперативного пристосування до зміни умов зовнішнього та внутрішнього середовища, а також його трансформації у відповідь на дію ендогенних та екзогенних факторів з метою нівелювання деструктивного впливу їх реалізації;

- принцип ефективності – процес управління фінансовим потенціалом регіону має бути орієнтований на досягнення максимального позитивного результату при наявному обсязі доступних для його реалізації факторів;

- принцип справедливості – передбачає здійснення управління фінансовим потенціалом регіону на засадах відсутності дискримінації певних груп економічних суб'єктів (окрім випадків, коли така дискримінація носить об'єктивний характер), справедливості розподілу суспільних благ, еквівалентного внеску учасників економічних відносин тощо;

- принцип відповідальності – характеризує існування прав та обов'язків учасників економічних відносин, а також наявності покарання за недобросовісне виконання останніх на усіх стадіях управління фінансовим потенціалом регіону;

- принцип прогресивності та поступальності – управління фінансовим потенціалом регіону має здійснюватися з урахуванням досягнутих у попередніх періодах результатів і бути спрямованим на забезпечення якісної трансформації економічної системи регіону та його сталого розвитку.

Окрім, блоку принципів у рамках функціонального підходу доцільно також ідентифікувати ряд функцій, на виконання яких спрямований процес управління фінансовим потенціалом регіону. До таких, з нашої точки зору, можна віднести наступні:

- забезпечувальна – управління фінансовим потенціалом регіону є основою забезпечення високих темпів соціально-економічного зростання та сталого розвитку відповідної території за рахунок акумуляції достатнього для реалізації цієї мети обсягу фінансових ресурсів, трансформації у реальні потенційно доступних фінансових ресурсів, а також забезпечення відповідного рівня розвитку нематеріальної складової фінансового потенціалу;

- стимулююча – передбачає, що органи місцевого самоврядування мають бути зацікавлені у забезпеченні високого рівня ефективності управління фінансовим потенціалом, оскільки від цього буде залежати динаміка соціально-економічного розвитку регіону;

– регулююча – проявляється у забезпеченні справедливого процесу розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів та капіталу, контролі за повнотою їх акумуляції та ефективністю використання тощо.

У контексті ідентифікації методів управління фінансовим потенціалом регіону, варто відмітити, що органи місцевого самоврядування можуть використовувати для досягнення своєї мети інструменти бюджетної, податкової та інвестиційної політик. Особливу роль у цьому інструментарії відграють саме методи бюджетного регулювання, адже щодо їх використання регіональні органи управління мають найбільше компетенцій.

Таким чином, у рамках даного дослідження управління фінансовим потенціалом регіону з позиції функціонального підходу запропоновано розуміти як діяльність уповноважених органів, спрямовану на реалізацію забезпечувальної, стимулюючої та регулюючої функцій фінансового потенціалу, що має базуватися на принципах наукової обґрунтованості, самостійності, збалансованості інтересів регіону та держави, публічності та прозорості, адаптивності та гнучкості, ефективності, справедливості, відповідальності, прогресивності та поступальності.

Відповідно до структурного підходу управління фінансовим потенціалом регіону – це цілеспрямована діяльність органів місцевого самоврядування, спрямована на забезпечення ефективного формування та використання матеріальної (реальних та потенційно доступних фінансових ресурсів домогосподарств, суб'єктів господарювання та органів місцевого самоврядування) та нематеріальної (організаційно-управлінських, функціонально-інфраструктурних та адаптивних можливостей економічної системи регіону) складових фінансового потенціалу регіону.

Однак, з метою досягнення позитивного синергетичного ефекту управління фінансовим потенціалом регіону при реалізації бюджетної політики України доцільно здійснювати не на основі одного з охарактеризованих вище варіантів, а комплексно, тобто шляхом поєднання структурного, функціонального та процесного підходів.

У контексті даного дослідження варто відмітити, що управління фінансовим потенціалом регіону досить тісно пов'язано з процесом реалізації бюджетної політики, при чому цей зв'язок є двостороннім, а саме: бюджетна політика може мати вплив на формування основних складових фінансового потенціалу, тоді як параметри результативності процесу управління фінансовим потенціалом регіону можуть виступати передумовою визначення векторів реалізації бюджетної політики та напрямків її удосконалення.

Переходячи до характеристики впливу бюджетної політики на основні структурні елементи фінансового потенціалу регіону, перш за все, доцільно зауважити, що керованою підсистемою у процесі реалізації бюджетної політики є фінансові ресурси, переважна частина яких зосереджена у централізованих фондах грошових коштів, головними з яких є державний бюджет, а тому необхідності набуває конкретизація доходної та видаткової частини Державного бюджету України у відповідності до чинного законодавства.

Так, відповідно до ст. 9 Бюджетного кодексу України [18] доходну частину бюджету формують податкові, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти.

Податкові надходження Державного бюджету формуються за рахунок:

- податків на доходи, податків на прибуток, податків на збільшення ринкової вартості (основними з яких є податок на доход фізичних осіб, податок на прибуток підприємств);
- рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів;
- внутрішніх податків на товари та послуги (податок на додану вартість, акцизний податок)
- податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції (ввізне та вивізне мито та ін.);
- рентної плати за транспортування, зборів на паливно-енергетичні ресурси;
- інших податків та зборів.

До складу неподаткових надходжень Державного бюджету України зараховуються:

- доходи від власності та підприємницької діяльності (частина прибутку державних підприємств; кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до чинного законодавства; інші надходження);
- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;
- інші неподаткові надходження (кошти від реалізації конфіскованого майна, доходи від з кредитування та надання гарантій та ін.);
- власні надходження бюджетних установ.

Доходи від операцій з капіталом включають надходження від продажу основного капіталу, державних запасів товарів, землі і нематеріальних активів та ін. [18, 118].

Групу офіційних трансфертів формують «кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі» [18].

У відповідності до ст. 2 Бюджетного кодексу України [18] видатки бюджету формують кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом.

Згідно зі ст. 10 Бюджетного кодексу України [18] виділяється чотири класифікації видатків бюджету, а саме: програмна, відповідно до якої видатки розподіляються за бюджетними програмами; відомча – розподіл здійснюється за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів; функціональна – видатки класифікуються на основі функцій, на виконання яких вони спрямовані; економічна – розподіл видатків за характером операцій, на фінансування яких вони направляються.

У рамках даного дослідження доцільно більш детально зупинитися на характеристиці функціональної класифікації видатків Державного бюджету України.

Отже, відповідно до даної класифікації видатки Державного бюджету України включають наступні блоки:

- видатки на загальнодержавні функції (фінансування діяльності вищих органів державного управління, органів місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансової та зовнішньополітичної діяльності; проведення виборів та референдумів; обслуговування боргу та ін.);
- видатки на оборону;
- видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу;
- видатки на економічну діяльність (фінансування функціонування основних галузей народногосподарського комплексу та інфраструктури);
- видатки на охорону навколишнього природного середовища (включають як видатки на запобігання та ліквідацію наслідків забруднення навколишнього середовища, так і видатки на збереження природно-заповідного фонду тощо);
- видатки на житлово-комунальне господарство;
- видатки на охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток, освіту;
- видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення;
- міжбюджетні трансферти [118].

Переходячи до характеристики взаємозв'язків між компонентами керованої підсистеми при реалізації бюджетної політики та складовими фінансового потенціалу регіону, доцільно зазначити, що зростання обсягу податкових надходжень має позитивний вплив на формування обсягу реальних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування у частині доходів місцевих бюджетів. Така ситуація може бути пояснена наступними причинами: збільшення податкових надходжень за загальнодержавними податками, які розщеплюються і, відповідно, певна їх частина зараховується до місцевих бюджетів, може бути свідченням зростання ефективності роботи фіскальних органів (особливо у сфері поліпшення результативності системи адміністрування податків), підвищення рівня ділової активності економічних суб'єктів (податкові надходження збільшуються за рахунок зростання

чисельності платників податків), зниження рівня тінізації економіки тощо. У свою чергу, реалізація однієї чи кількох зазначених причин сприяє зростанню податкових надходжень: як тої частини, що зараховується до державного бюджету, так і тої, що надходить до місцевих бюджетів. Саме тому зростання податкових надходжень у Державному бюджеті України досить вірогідно призведе і до зростання аналогічної групи доходів місцевих бюджетів.

Разом з тим, якщо збільшення податкових надходжень до Державного бюджету України обумовлено екстенсивними, а не інтенсивними процесами, тобто за рахунок зростання податкового навантаження, то вилучення додаткової частини доходів у домогосподарств та суб'єктів господарювання призведе до скорочення розміру їх реальних фінансових ресурсів.

Крім того, зростання податкового навантаження та тягаря адміністративних платежів може супроводжуватися активізацією процесу тінізації економіки за рахунок приховування економічними суб'єктами частини своїх доходів, а тому частина потенційно доступних фінансових ресурсів може перейти у групу реальних для домогосподарств та суб'єктів господарювання, тоді як для органів місцевого самоврядування ситуація буде оберненою – знизиться обсяг фінансових ресурсів, що акумулюються у місцевих бюджетах, проте зросте величина потенційно доступних фінансових ресурсів, яка може бути залучена до місцевих бюджетів за умови проведення податкової реформи.

У свою чергу, позитивний вплив на стан реальних фінансових ресурсів домогосподарств має зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення за рахунок різного типу соціальних виплат.

Скорочення розміру реальних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування викликає необхідність перерахування частини коштів за надання платних послуг на регіональному рівні до неподаткових надходжень Державного бюджету України.

До зменшення обсягу реальних доходів, що акумулюються у місцевих бюджетах призводить також виконання нормативної вимоги щодо перерахування реверсних дотацій. Однак, справедливо зауважити, що більшість

обласних бюджетів є дотаційними, а тому така ситуація негативно позначається лише на бюджеті м. Києва.

Натомість зростання обсягу міжбюджетних трансфертів у складі видатків Державного бюджету України, з одного боку, сприяє збільшенню реальних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, а, з іншого боку, знижує їх зацікавленість у підвищенні ефективності акумуляції власних надходжень.

Зростання групи доходів від операцій з капіталом у складі Державного бюджету України, особливо за рахунок продажу земельних ділянок, може мати негативний вплив на стан функціонально-інфраструктурних можливостей економічної системи регіону.

У свою чергу, вагомий позитивний вплив на стан функціонально-інфраструктурних характеристик економічної системи регіону може мати збільшення обсягу видатків на економічну діяльність, зокрема, у сфері фінансування розвитку елементів інфраструктури (транспорту, комунікацій та зв'язку), прикладних фундаментальних досліджень, а також тих галузей народного господарства, розвиток яких має важливе значення для посилення конкурентоспроможності конкретного регіону та держави в цілому. Аналогічний ефект матиме і зростання обсягів фінансування житлово-комунального господарства.

Поліпшенню організаційно-управлінських характеристик економічної системи регіону сприятиме фінансування у достатньому обсязі потреб, обумовлених реалізацією загальнодержавних функцій, зокрема, у частині забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування, оскільки, наприклад, достойний рівень оплати праці буде створювати додаткові стимули для більш ефективного виконання, покладених на відповідні органи влади обов'язків, що сприятиме поліпшенню процесу організації та управління використання бюджетних коштів, адміністрування податків тощо.

Крім того, позитивний вплив на зазначену вище компоненту нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону також матиме

зростання видатків на освіту, оскільки дозволить покращити якість системи освіти, а відтак, вірогідно, призведе до поліпшення рівня підготовки та перепідготовки спеціалістів, що працюють в органах місцевого самоврядування.

На стан адаптивності економічної системи регіону може позитивно впливати підвищення обсягу видатків на загальнодержавні функції (у розрізі фінансування роботи органів державної влади та місцевого самоврядування), громадський порядок, безпеку та судову владу, а також економічну діяльність (у сфері фундаментальних прикладних досліджень), оскільки це дозволить оптимізувати діяльність відповідних органів і, як наслідок, нівелювати чинники, які знижують адаптивність економічної системи регіону щодо ефективної абсорбції фінансового капіталу (корупція, злочинність, неефективність судової системи, загроза національній безпеці тощо).

Розглянувши вплив складових об'єкту управління при реалізації бюджетної політики на формування складових фінансового потенціалу регіону, доцільно перейти до характеристики зворотного напрямку взаємозв'язку, а саме конкретизації напрямків удосконалення базових засад реалізації бюджетної політики, обумовлених результативністю процесом управління фінансовим потенціалом регіону.

Отже, перш за все, варто зазначити, що високий рівень фінансового потенціалу виступає передумовою фінансової самодостатності регіону, особливо за умови, що на рівень фінансового потенціалу усі його складові мали приблизно однаковий вплив, оскільки:

– по-перше, значним є обсяг наповненості місцевого бюджету, з якого, у свою чергу, достатньою мірою здійснюється фінансування капітальних видатків на підтримання закладів освіти, охорони здоров'я, об'єктів регіональної інфраструктури, проектів, які мають важливе соціально-економічне значення для регіонів, але низький рівень рентабельності, що обмежує зацікавленість суб'єктів приватного сектору для реалізації цих проектів на засадах державно-приватного партнерства тощо;

– по-друге, у регіоні досить високим є рівень ділової активності суб'єктів господарювання, що, у свою чергу, є проявом розвитку різних галузей народного господарства у регіоні і, разом з тим, збільшує рівень інвестиційної привабливості території, що дозволяє залучити додаткові фінансові ресурси у регіон; крім того, у випадку, коли підприємства, що базуються у регіоні функціонують ефективно, мають високі показники рентабельності, вони здатні забезпечувати високий рівень оплати праці робітникам (автоматично підвищує рівень добробуту домогосподарств), а також значні податкові надходження до державного та місцевих бюджетів (сприяє покращенню стану реальних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування), а їх можливості щодо залучення до програм на засадах державно-приватного партнерства суттєво зростають та ін.;

– по-третє, позитивно можна охарактеризувати фінансові можливості домогосподарств, які, маючи достатній запас фінансових ресурсів, можуть формувати високий платоспроможний попит на товари, вироблені регіональними підприємствами, а також збільшувати обсяг податкових надходжень до бюджетів різних рівнів за рахунок податків на доходи фізичних осіб та інших податків і зборів;

– по-четверте, високим рівнем розвитку характеризуються також усі компоненти нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону, що, з одного боку, створює підґрунтя для ефективного використання існуючої ресурсної бази, а, з іншого боку, формує передумови для подальшого якісного розвитку параметрів економічної системи тощо.

Таким чином, регіон з високим рівнем фінансового потенціалу має достатній запас власних внутрішніх резервів для забезпечення сталого розвитку і незначно залежить від обсягу дотацій з державного бюджету, що створює додаткові стимули для органів місцевого самоврядування та економічних суб'єктів регіонів з нижчим рівнем зазначеного показника до нарощування його фінансового потенціалу на засадах збалансованості усіх його структурних елементів.

Разом з тим, дослідження тенденцій зміни рівня фінансового потенціалу регіону в цілому та у розрізі окремих його складових дозволяє виявити проблемні аспекти функціонування економічної системи регіону, а також своєчасно ідентифікував та оперативнo нівелювати загрози її стійкості.

Крім того, система міжбюджетних відносин також має формуватися з урахуванням ефективності використання фінансового потенціалу регіону, а саме: розподіл базових та реверсних дотацій, а також субвенцій для фінансування програм соціально-економічного розвитку доцільно здійснювати на основі застосування прогресивної шкали – більший обсяг фінансових ресурсів отримують регіони, які мають вищу ефективність їх використання. Така система видається цілком логічною, оскільки сприятиме зростанню рівня зацікавленості як органів місцевого самоврядування, так і інших економічних суб'єктів регіону до нарощування рівня фінансового потенціалу.

З нашої точки зору, одним із можливих та необхідних напрямків удосконалення бюджетної політики є імплементація у методику розрахунку кредитного рейтингу регіону параметрів, що характеризують як матеріальну, так і нематеріальну складову фінансового потенціалу, а також рівень ефективності його використання, що, аналогічно до попереднього пункту, дозволить підвищити рівень зацікавленості економічних агентів регіону у покращенні зазначених показників, а також зробить саму методику оцінювання рівня ризику діяльності органів місцевого самоврядування регіону як позичальника та емітента боргових цінних паперів більш комплексною.

Окрім, удосконалення підходу до оцінювання рівня кредитоспроможності регіону шляхом імплементації кількісних та якісних індикаторів, що характеризують управління фінансовим потенціалом, аналогічним чином доцільно покращити і методику оцінювання рівня соціально-економічного розвитку територій (у тому числі, і визначення вектору їх стратегії) та інвестиційної привабливості регіонів. Усі зазначені вище концептуальні засади управління фінансовим потенціалом регіону у контексті реалізації бюджетної політики узагальнено на рис. 1.14.

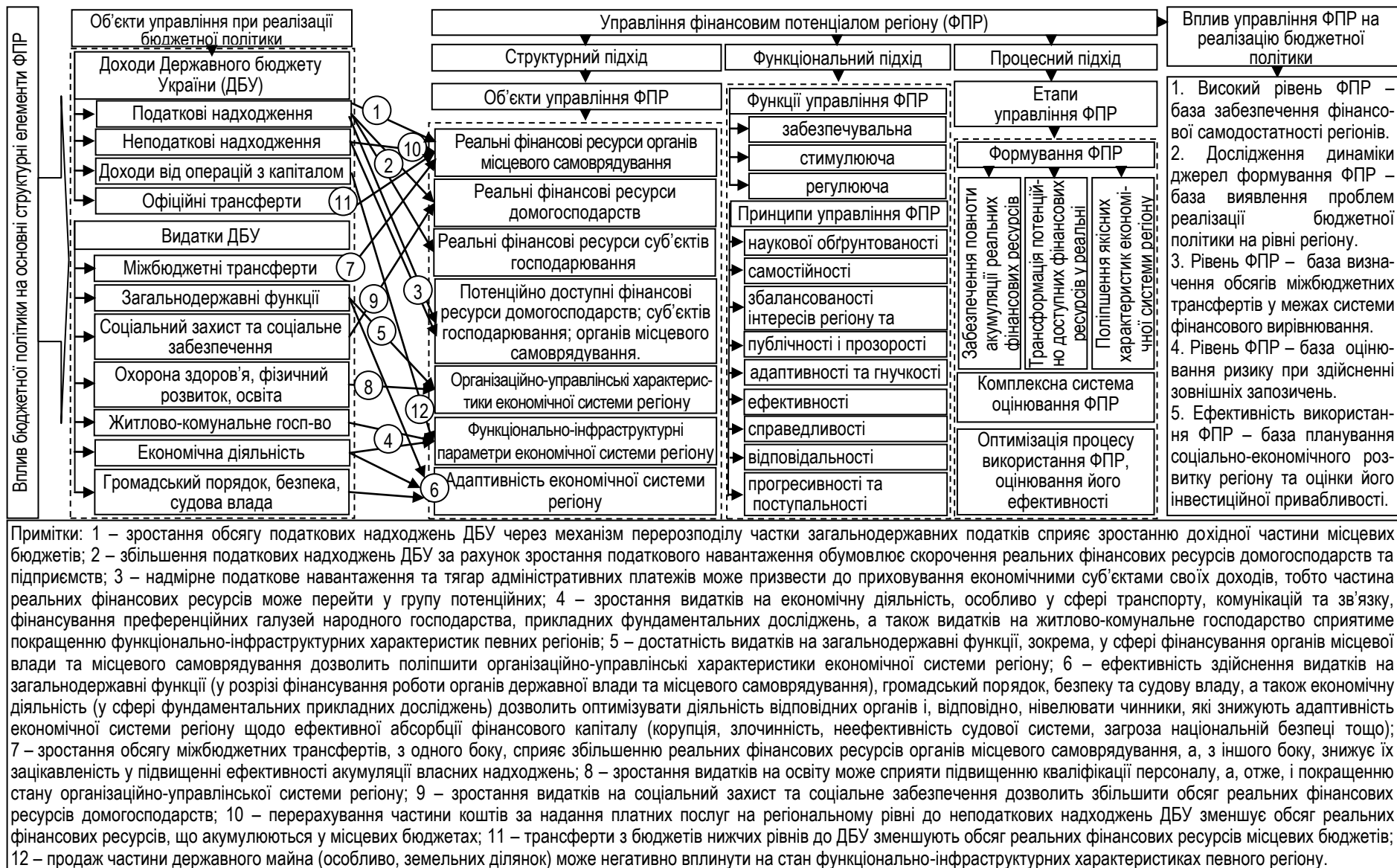

Рисунок 1.14 – Концептуальні засади управління фінансовим потенціалом регіону у контексті реалізації бюджетної політики

Таким чином, фінансовий потенціал регіону виступає базою фінансової самодостатності території, а від ефективності управління ним значною мірою залежить динаміка соціально-економічного розвитку відповідної адміністративної одиниці, а також вектор розвитку бюджетної політики. Саме тому запропонований підхід до управління фінансовим потенціалом враховує низку концептуальних аспектів, має комплексний характер (передбачає інтеграцію структурного, функціонального та процесного підходів), а також передбачає врахування двостороннього характеру взаємозв'язку між управлінням фінансового потенціалу регіону та реалізацією бюджетної політики, що, у свою чергу, формує потужну теоретичну базу для розробки прикладних механізмів оцінювання фактичного рівня фінансового потенціалу регіонів України, ефективності його використання, розробки стратегії фінансового розвитку територій, покращення системи фінансового вирівнювання та методики оцінювання кредитного рейтингу.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертації «Теоретичні засади управління фінансовим потенціалом регіону при реалізації бюджетної політики України» узагальнено підходи до формування та реалізації бюджетної політики, розкрито основні тенденції, проблеми та перспективи її реалізації в Україні; уточнено сутність фінансового потенціалу регіону; розроблено комплексний підхід до управління ним з урахуванням двостороннього взаємозв'язку з результативністю реалізації бюджетної політики.

За результатами розділу зроблено наступні висновки:

1. Реалізація бюджетної політики в Україні супроводжується низкою проблем, основними з яких є: порушення бюджетного законодавства; нераціональна структура видатків бюджету; зростання частки коштів,

використаних не за цільовим призначенням; хронічний дефіцит Державного та Зведеного бюджету України; зростання державного боргу; високий рівень дотаційності місцевих бюджетів тощо.

2. Фінансовий потенціал регіону слід визначати з урахуванням: 1) діалектичного зв'язку та синергетичного ефекту між складовими фінансового потенціалу регіону; 2) динамічного характеру руху фінансових ресурсів, можливостей і рівня розвитку економічної системи регіону; 3) матеріальної (реальні та потенційні ресурси) та нематеріальної (характеристики можливостей економічної системи регіону) складових; 4) впливу нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону (організаційних, управлінських, функціональних та інфраструктурних можливостей регіону) на формування та реалізацію матеріальної складової; 5) адаптивності економічної системи регіону щодо сприйняття фінансового капіталу для забезпечення сталого розвитку території.

3. Управління фінансовим потенціалом регіону доцільно здійснювати на основі поєднання структурного (цілеспрямована діяльність органів місцевого самоврядування, направлена на забезпечення ефективного функціонування складових фінансового потенціалу регіону), функціонального (діяльність уповноважених органів, спрямована на реалізацію забезпечувальної, стимулюючої та регулюючої функцій фінансового потенціалу, що має базуватися на принципах наукової обґрунтованості, самостійності, збалансованості інтересів регіону та держави, публічності та прозорості, адаптивності та гнучкості, ефективності, справедливості, відповідальності, прогресивності та поступальності) та процесного (оптимізація процесу формування складових фінансового потенціалу регіону, розробку комплексної системи оцінювання його інтегрального рівня та ефективності використання, а також контроль за ефективністю реалізації кожного з етапів підходів), враховуючи двосторонній зв'язок з бюджетною політикою. З одного боку, цей взаємозв'язок проявляється через вплив бюджетної політики (зокрема, за рахунок збільшення чи зменшення обсягу певних груп доходів та видатків

державного бюджету) на формування структурних елементів фінансового потенціалу регіону та ефективність його реалізації, а з іншого – через залежність результативності бюджетної політики від результативності управління фінансовим потенціалом регіону, а також визначення основних векторів удосконалення бюджетної політики з урахуванням управління фінансовим потенціалом.

Основні положення першого розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [26, 27, 28, 29, 32, 33, 92].

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ, ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ У КОНТЕКСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1 Систематизація теоретико-методологічних підходів до кількісної формалізації факторів формування фінансового потенціалу регіону

Актуальність проблеми збалансування регіонального розвитку у процесі реалізації бюджетної політики України обумовлює необхідність розробки та реалізації механізму точної та адекватної оцінки фінансових можливостей території, тобто її фінансового потенціалу, оскільки це може виступати передумовою оптимізації системи фінансового вирівнювання і, як наслідок, згладжування диспропорцій фінансового розвитку регіонів. Однак, необхідно відмітити, що вітчизняними та закордонними науковцями не розроблено уніфікованого механізму вирішення означеної проблеми як на теоретичному, так і на прикладному рівнях, оскільки не існує одностайності серед дослідників і щодо змісту та структури фінансового потенціалу регіону, і щодо кількісних та якісних індикаторів, які характеризують фактори його формування, що суттєво ускладнює процес розробки адекватного науково-методичного підходу до його кількісної оцінки.

Аналіз різноманітних підходів до деталізації факторів формування фінансового потенціалу регіону та їх формалізації у формі кількісних чи якісних індикаторів дозволяє відмітити, що більшість авторів виступають прихильниками ресурсного підходу, а тому використовують у своїх методиках показники, що характеризують рівень забезпеченості фінансовими ресурсами окремої території, хоча на теоретичному рівні визначаються й інші підходи до ідентифікації змісту фінансового потенціалу. Однак, складність врахування у процесі його кількісного оцінювання нематеріальних факторів і обумовлює існування розриву між теорією та практикою. Крім того, досить часто науковці

визначають структуру фінансового потенціалу (частіше за все, за суб'єктивним чи функціональним підходом), проте така структуризація позбавлена прикладної цінності, адже досить складним є процес співставлення виділених структурних компонентів та факторів формування фінансового потенціалу регіону, що можуть мати кількісну оцінку. Саме тому актуальності набуває більш ґрунтовний аналіз наукових підходів та розробка на його основі системи факторів формування фінансового потенціалу з ідентифікацією кількісних показників їх характеристики, що, у свою чергу, виступить основою науково-методичного підходу до оцінювання його фактичного рівня.

Отже, Голодова Ж. Г. [38] виділяє у структурі фінансового потенціалу такі його складові як потенціал сектору суб'єктів господарювання (підприємств та організацій), потенціал суб'єктів фінансового ринку (у розрізі кредитних компаній, страхових організацій, інвестиційних фондів), фіскально-бюджетний потенціал та потенціал домогосподарств. В цілому підхід автора є традиційним, однак, ключовою його особливістю є досить значна деталізація у розрізі потенціалу фінансових посередників. Формалізацію факторів формування фінансового потенціалу регіону у формі конкретних індикаторів представлено на рис. 2.1.

На основі даних, представлених на рисунку, можна зауважити, що у своєму дослідженні автор робить досить значний акцент на визначенні факторів формування потенціалу кредитного установ та організацій та їх кількісній формалізації, що проявляється у врахуванні у його складі депозитного, кредитного потенціалів та потенціалу власного капіталу. Разом з тим, попри врахування у складі фінансового потенціалу також потенціалів низки інших фінансово-кредитних посередників, методика їх кількісної формалізації не так деталізована. Крім того, взагалі відсутнє трактування параметрів кількісного вимірювання потенціалу домогосподарств як окремого блоку, а фінансові потоки цієї групи суб'єктів економічних відносин враховані частково при квантифікації деяких інших факторів (фіскально-бюджетний потенціал, потенціал кредитних установ тощо).

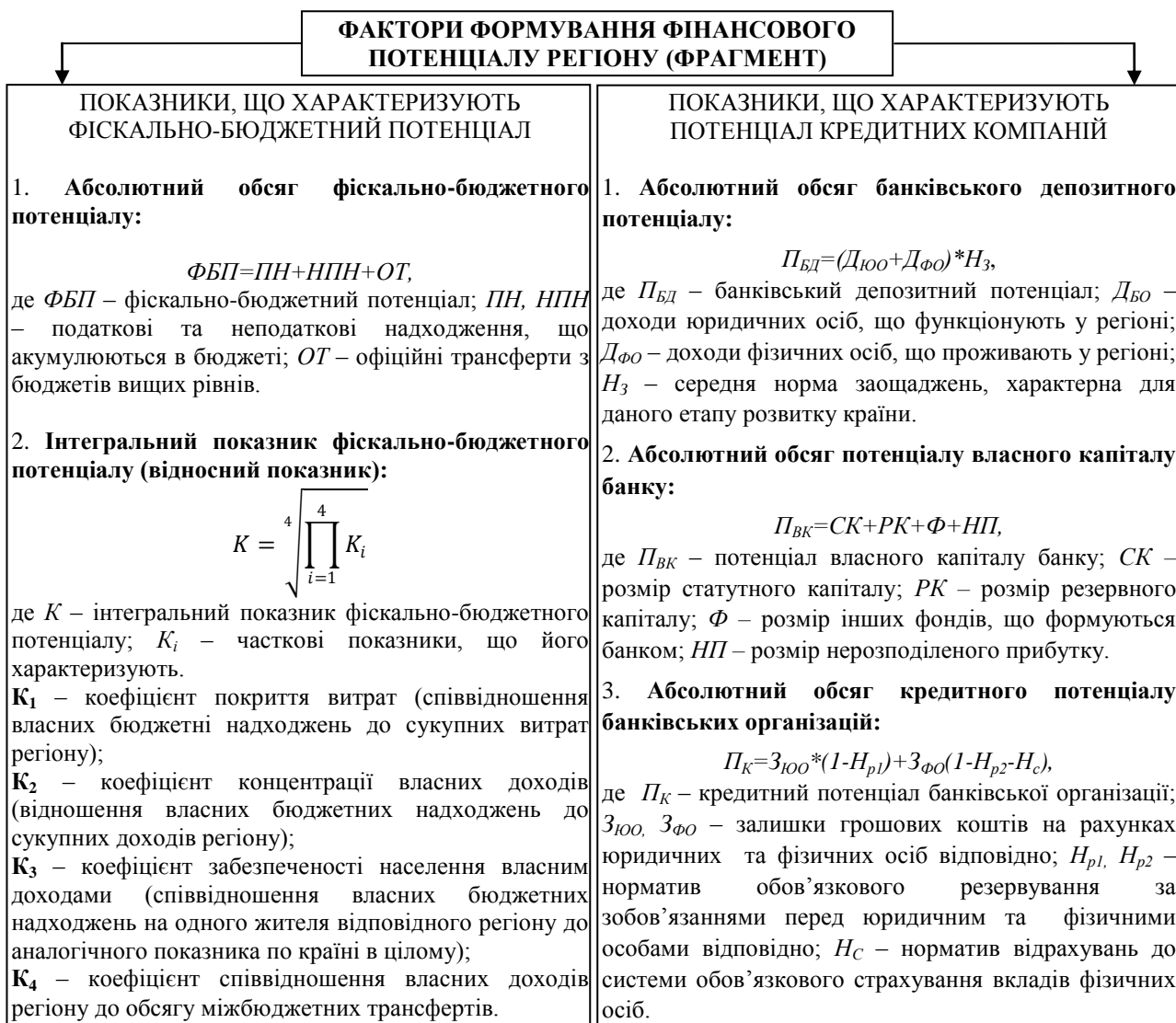

Рисунок 2.1 – Методичний підхід до формалізації у формі кількісних показників факторів формування фінансового потенціалу регіону за Голодовою Ж. Г. [38]

У контексті характеристики запропонованого автором підходу до ідентифікації критеріїв оцінювання фінансово-бюджетного потенціалу справедливо зазначити, що досить позитивним є виокремлення як абсолютного, так і відносного інтегрального показників. При чому, для останнього автором сформовано діапазони, за якими можна зробити висновок про загальний рівень фінансово-бюджетного потенціалу (високий, вище середнього, середній, нижче середнього, низький), що створює підґрунтя для можливості співставлення

ефективності управління цією складовою фінансового потенціалу у різних регіонах країни та здійснення процесу їх кластеризації. В цілому розроблений автором підхід є досить логічним та обґрунтованим.

Сиров А. Н. [166], у контексті розробки науково-методичного підходу до оцінювання економічного потенціалу регіону виділяв також і фінансову складову. Слід зауважити, що специфікою підходу автора є виокремлення двох окремих блоків кількісних показників, а саме: блоку, що характеризує наявність потенціалу та блоку, який відображає його використання.

Так, набір індикаторів наявності фінансового потенціалу регіону автор подає наступним чином:

- податкові надходження до зведеного бюджету області за аналізований період (без урахування надходжень від сплати податку на прибуток підприємств);
- неподаткові надходження до зведеного бюджету області за аналізований період;
- заборгованість регіону за податками і зборами перед зведеним бюджетом області в аналізованому періоді;
- прибуток підприємств за аналізований період.

Група індикаторів, що характеризують використання фінансового потенціалу регіону представлена наступним чином:

- сукупні видатки бюджету регіону за аналізований період;
- інвестиції в основний капітал, здійснені в аналізованому періоді підприємствами регіону за власні кошти;
- інвестиції в основний капітал, здійснені в аналізованому періоді підприємствами регіону за рахунок залучених коштів.

Агрегування відібраних показників автором запропоновано здійснювати за формулою 2.1.

$$\varphi(T)_{ij} = \frac{1}{a} \sum_{i=1}^a T_{ij} \quad (2.1)$$

де $\varphi(T)_{ij}$ – значення t -го ресурсу для j -ї території;

T_{ij} – значення i -го індикатора фінансового потенціалу j -ї території, приведенного до єдиної розмірності;

a – кількість показників, що використовуються при розрахунку.

Варто також зауважити, що нормалізація часткових індикаторів (приведення їх до співставного вигляду) здійснюється на основі співвідношення поточного значення показника до максимального по вибірці.

Так, аналізуючи підхід, розроблений Сировим А. Н. [166], варто зауважити, що досить дискусійним є врахування у блоці показників наявності потенціалу різних за своїм економічним змістом грошових потоків, а саме як доходів, так і зобов'язань (заборгованості за податками та зборами). Крім того, недоліком є відсутність формалізації у складі фінансового потенціалу фінансових потоків, які формують домогосподарства, а також такого джерела наповнення місцевих бюджетів як офіційні трансферти. Аналогічні зауваження стосуються і блоку показників використання потенціалу, який, окрім того, є неповним, адже частина прибутку підприємств, врахована при формуванні фінансового потенціалу, не відображена при його використанні (за логікою автора, суб'єкти господарювання використовують свій прибуток виключно на здійснення інвестицій в основний капітал).

Подібний до попереднього підхід щодо визначення кількісних параметрів фінансового потенціалу регіону, особливо у розрізі бюджетного потенціалу, запропоновано Кізеєвим А. В. [69], який стверджує, що до складу потенціалу можуть бути включені лише ті грошові потоки, які можуть безпосередньо бути використані регіональними органами влади для забезпечення цілей розвитку підконтрольної території. У зв'язку з цим, автор пропонує кількісно визначати обсяг фінансового потенціалу регіону за формулою 2.2.

$$\Phi\Pi_p = \sum_{i=1}^n \Pi\delta_i * C\Pi_i * \Pi\nu_i + \sum_{j=1}^m D\Pi p_j \quad (2.2)$$

де $\Phi\Pi_p$ – фінансовий потенціал регіону;

$\Pi\delta_i$ – максимально можлива величина бази оподаткування за i -м видом податку;

$C\Pi_i$ – ставка за i -м видом податку;

$\Pi\nu_i$ – норматив відрахування i -го податку в регіональний бюджет;

$D\Pi p_j$ – максимально можлива величина неподаткових доходів регіонального бюджету з j -го джерела.

Таким чином, у загальному вигляді автор ототожнює поняття фінансового та бюджетного потенціалу регіону, нехтуючи фінансовими потоками, які формують підприємства та домогосподарства регіону, а у розрізі дохідної частини бюджету враховує лише обсяг податкових та неподаткових надходжень, залишаючи поза увагу одне з найбільш вагомих на сьогоднішній день джерел наповнення місцевих бюджетів – трансферти з бюджетів вищих рівнів, що і виступає, з нашої точки зору, ключовими недоліками аналізованого підходу.

Підхід авторів Іванової Т. Б. та Прокопенко Р. А. [60] щодо оцінювання фінансового потенціалу на основі статистичних показників можна представити наступним чином:

– фактичний фінансовий потенціал – характеризує обсяг платоспроможного попиту з боку домогосподарств на продукцію фірм, що функціонують у регіоні; кількісно може бути оцінений як сума матеріальних затрат на виробництво товарів, робіт, послуг та витрат домогосподарств на їх придбання;

– інвестиційний фінансовий потенціал – відображає джерела самофінансування господарюючих суб'єктів і напрямки їх використання, а також сумарний обсяг заощаджень населення та сфери їх вкладання;

– бюджетний потенціал – формується за рахунок податкових та неподаткових надходжень, що акумулюються у місцевому бюджету.

Серед позитивних аспектів розглянутого підходу можна зазначити його комплексність, що проявляється у врахуванні фінансових потоків основних груп учасників економічних відносин у регіоні: домогосподарств, підприємств та органів місцевого самоврядування. Однак, запропонований підхід не позбавлений дискусійних моментів, серед яких одночасне врахування вхідних та вихідних грошових потоків, тоді як, з нашої точки зору, фінансовий потенціал є категорією ресурсною, а не витратною.

Хістева О. В. [174] підходить до вирішення проблеми структуризації фінансового потенціалу регіону на основі використання функціонального підходу, виділяючи бюджетний, інвестиційний та ощадний потенціали:

– бюджетний потенціал регіону формується за рахунок податкових надходжень, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів, надходжень до цільових фондів;

– інвестиційний потенціал регіону включає інвестиційний потенціал фінансово-кредитних установ (вартість фінансових активів, що перебувають на рахунках та у довірчому управлінні таких установ за вирахуванням вартості депозитних коштів населення, залучених у регіоні) та інвестиційний потенціал підприємств (обсяг отриманого ними чистого прибутку);

– ощадний потенціал населення враховує суму заощаджень населення в цінних паперах та дорогоцінних металах, а також внески у фінансово-кредитних установах небанківського сектору.

Загалом підхід автора є цілком логічним, серед позитивних аспектів якого доцільно підкреслити врахування у складі бюджетного потенціалу абсолютно усіх джерел надходжень, що відповідно до чинного законодавства, можуть акумулюватися у місцевих бюджетах. Однак, серед недоліків запропонованого автором підходу можна визначити врахування при квантифікації ощадного потенціалу лише тої частини заощаджень населення, які вкладені у неготівкові фінансові інструменти, тоді як поза увагою залишається та частина

заощаджень, що зберігаються домогосподарствами у готівковій формі в національній та іноземній валютах, що, з урахуванням довіри населення до вітчизняної фінансово-кредитної системи, формує більшу частину заощаджень. Крім того, виникає проблема подвійного врахування фінансових потоків у випадку, якщо домогосподарства зберігають свої заощадження у формі цінних паперів інститутів спільного інвестування, то такі потоки враховуються паралельно у складі інвестиційного та ощадного потенціалів тощо.

Козоріз М. А. [76], характеризуючи джерела формування фінансового потенціалу регіону, наголошує на необхідності виокремлення у його складі двох компонентів: фактично акумульованих у регіоні з різних джерел формування фінансових ресурсів та прогнозного розрахункового обсягу фінансових ресурсів, які можуть бути додатково залучені за умови реалізації певних трансформаційних процесів. Такий підхід автора хоча і не передбачає конкретизації кількісних показників, проте концептуально є досить прогресивним, адже порівняно з іншими проаналізованими підходами, передбачає виділення не лише фактичної, а й перспективної ресурсної складової, що більш повно відображає економічну сутність поняття «фінансовий потенціал регіону».

Розглядаючи механізм формування фінансового потенціалу регіону, Григоренко В. О. [40] виділяє у його структурі дві складові – податковий та бюджетний потенціал (рис. 2.2).

Описаний вище підхід є досить дискусійним, адже автор наголошує на тому, що бюджетний та податковий потенціал є самостійними складовими фінансового потенціалу регіону, тоді як характеризуючи змістовні аспекти бюджетного потенціалу визначає, що він враховує усі доходи, які можуть бути акумульовані у бюджеті, які, у тому числі, включають і податкові надходження. Отже, таке розмежування має сенс лише у випадку вирахування податкових надходжень зі складу бюджетного потенціалу. Крім того, підхід автора жодним чином не враховує фінансові потоки, сформовані домогосподарствами та підприємствами.

Рисунок 2.2 – Характеристика складових фінансового потенціалу регіону за
Григоренко В. О. [40]

Єрмошкіна О. В. [50] до формотворчих складових фінансового потенціалу регіону включає наступні:

- фінансовий потенціал підприємств, що визначається як сума сальдо операційного фінансового потоку підприємств та сальдо прямих іноземних інвестицій регіону;
- фінансовий потенціал домогосподарств, що розраховується як сумарний обсяг заробітної плати, пенсій та інших доходів домогосподарств;
- фінансовий потенціал органів місцевого самоврядування, що включає суму доходів місцевого бюджету та офіційних трансфертів.

Підхід, розроблений автором, в цілому є логічним та обґрунтованим, проте серед його дискусійних моментів можна відмітити наступні: врахування у процесі квантифікації фінансового потенціалу підприємств регіону лише сальдо операційного фінансового потоку, тоді як поза увагою залишаються фінансова та інвестиційна діяльність, що обумовлює аргументованість пропозиції щодо використання сумарного обсягу чистого прибутку підприємств у даному випадку; в сумарному обсязі доходів домогосподарств

враховано податки та інші обов'язкові платежі, які частково зосереджені у місцевих бюджетах, а тому доцільно використовувати скоригований обсяг доходів домогосподарств.

Боронос В. Г. [11], на відміну від інших науковців, у процесі оцінювання факторів формування фінансового потенціалу регіону використовує не лише кількісні, а й якісні показники – коригуючи оцінки фінансового потенціалу за окремими групами суб'єктів на рівень тінізації економіки. У загальному вигляді підхід автора можна представити наступним чином:

- фінансовий потенціал домогосподарств розраховується як сума доходів домогосподарств та отриманих домогосподарствами кредитів, скоригованих на коефіцієнт, що враховує вплив тіньової економіки;
- фінансовий потенціал підприємств є сумою доходів підприємств та кредитів, отриманих підприємствами регіону, скоригованих на коефіцієнт рівня тінізації економіки;
- фінансовий потенціал банків є сумою залучених депозитів, отриманих банками кредитів та капіталу банків певного регіону;
- інвестиційний потенціал регіону визначається обсягом іноземних інвестицій, залучених суб'єктами певного регіону;
- експортний фінансовий потенціал регіону є вартістю чистого експорту товарів і послуг;
- фінансовий потенціал місцевої влади є сумою доходів місцевого бюджету, залучених органами місцевого самоврядування кредитів та вартості емітованих місцевим самоврядуванням цінних паперів;
- загальнодержавна складова фінансового потенціалу регіону включає частку золотовалютних резервів, що припадає на певний регіон, доходи державного бюджету, що припадають на певний регіон, обсяг кредитів, залучених державою, що припадає на певний регіон, частка вартості емітованих державою цінних паперів, що припадає на певний регіон.

Підхід, запропонований Боронос В. Г. [11] є досить комплексним, проте, з нашої точки зору, не зовсім доцільним є виділення у розрізі загальнодержавної

складової фінансового потенціалу регіону частки доходів державного бюджету, що припадають на певний регіон, адже фактично цей показник враховано у доходах місцевих бюджетів через обсяг міжбюджетних трансфертів.

Отже, аналіз підходів вітчизняних та російських науковців до кількісної формалізації факторів формування фінансового потенціалу дозволив зробити висновок про те, що попри існування фасилітативного, ресурсного та комплексного підходу до трактування сутності фінансового потенціалу на теоретичному рівні, при розробці системи показників для оцінювання його рівня, дослідники використовують різноманітні варіації індикаторів, що відображають обсяг фінансових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні певних груп суб'єктів, що є значним недоліком представлених вище підходів, оскільки фактично нівелюється різниця між обсягом фінансових ресурсів економічних суб'єктів регіону та фінансовим потенціалом певної території.

У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність розробки альтернативного набору кількісних індикаторів, який би дозволив врахувати при оцінюванні рівня фінансового потенціалу регіону не лише його ресурсну складову, а й нематеріальну, а також виправити інші недоліки проаналізованих підходів.

Отже, перш за все, з нашої точки зору, підхід до кількісної формалізації факторів формування фінансового потенціалу має враховувати ряд принципових уточнень, а саме:

- ресурсна складова фінансового потенціалу має бути структурована за ознакою суб'єктів економічних відносин;
- за кожним із суб'єктів (домогосподарства, суб'єкти господарювання, органи місцевого самоврядування) має бути розраховано сумарний обсяг як фактично акумульованих, так і потенційно доступних фінансових ресурсів;
- у розрізі ресурсної складової повинно бути зведено до мінімуму подвійне врахування фінансових потоків різних груп суб'єктів;
- кількісно квантифікована має бути не лише ресурсна, а й нематеріальна складова, що, у свою чергу, повинна бути структурована за

функціональною ознакою (організаційно-управлінські, функціонально-інфраструктурні та адаптивні можливості економічної системи регіону).

Таким чином, у розрізі характеристики кількісних індикаторів для оцінювання першого структурного компоненту фінансово потенціалу регіону – реальних фінансових ресурсів, доцільно відзначити, що обсяг реальних фінансових ресурсів домогосподарств запропоновано визначати як різницю сукупних ресурсів домогосподарств регіону та їх грошових витрат.

У відповідності до методологічних пояснень Державної служби статистики України [99] до сукупних ресурсів домогосподарств включаються загальні доходи, використані заощадження, приріст позикових ресурсів, залучених домогосподарствами. Фактично, зазначений показник характеризує максимальний обсяг ресурсів домогосподарств у досліджуваному періоді незалежно від джерел їх формування.

Сукупні ресурси домогосподарств включають такі статті доходів як: заробітна плата, пенсія, стипендія; доходи від власності та підприємницької діяльності; доходи від продажу; соціальні допомоги, пільги, субсидії; аліменти; інші грошові доходи; вартість спожитої продукції, яка була отримана з особистого підсобного господарства; грошова оцінка вартості пільг, що було надано у безготівковій формі та ін.; доходи від використання заощаджень; вартість отриманих позик [158].

Відповідно до тих же методологічних пояснень [99], грошові витрати домогосподарстві відображають сплачені ними у грошовій формі суми за основними статтями.

До основних статей грошових витрат належать: витрати на продукти споживання, алкогольні та тютюнові вироби, оплату комунальних послуг, послуг транспорту та зв'язку, придбання одягу і взуття, предметів домашнього вжитку, оплата медичних та освітніх послуг тощо; витрати на придбання нерухомості та фінансових активів, здійснення капітального ремонту, сплату податків та зборів, аліментів тощо [158].

Такий підхід дозволяє уникнути дублювання фінансових потоків, а саме: вирахування грошових витрат зі складу сукупних ресурсів домогосподарств дозволяє нівелювати подвійне врахування витрат на споживання, які можуть знайти своє відображення у доходах підприємств, а також податкових платежів, що прямо чи опосередковано акумулюються у місцевих бюджетах.

Реальні фінансові ресурси домогосподарств запропоновано розраховувати як сукупний обсяг кредитів, отриманих як суб'єктами господарювання, так і іншими фінансовими корпораціями регіону, а також позитивні фінансові результати підприємств певної області (у тому числі, і банків). Врахування лише чистого прибутку підприємств також дозволяє уникнути подвійної калькуляції податкових платежів.

Реальні фінансові ресурси органів місцевого самоврядування можуть бути розраховані як сума доходів місцевих бюджетів без урахування офіційних трансфертів, дотацій вирівнювання та інших дотацій, а також вартості місцевих запозичень. Натомість, на відміну від попередніх двох показників, даний є максимально комплексним, оскільки вирахування податкових платежів з обсягу доходів фізичних і юридичних осіб дозволяє врахувати ту їх частину, яка були визначена для перерозподілу до відповідного місцевого бюджету у повному обсязі. Крім того, такий підхід є обґрунтованим ще й з тої точки зору, що саме доходи органів місцевого самоврядування мають формувати переважну частину реальних фінансових ресурсів у складі фінансового потенціалу регіону, адже саме ці органи відповідальні за забезпечення високих темпів соціально-економічного розвитку з використанням доступних у їх розпорядженні ресурсів.

Джерела формування усіх охарактеризованих статистичних показників у розрізі регіонів України узагальнено у табл. 2.1.

Наступний блок індикаторів кількісної формалізації факторів формування фінансового потенціалу регіону формують показники оцінювання потенційно доступних фінансових ресурсів за кожною групою суб'єктів економічних відносин. До даного блоку запропоновано включити індикатори, що дозволили

б кількісно оцінити обсяг грошових коштів, що могли б бути акумульовані економічними агентами за умови більш ефективної їх діяльності чи активнішої участі у соціально-економічних процесах.

Таблиця 2.1 – Узагальнення статистичних показників кількісної оцінки блоку реальних фінансових ресурсів у складі фінансового потенціалу регіону

№ п/п	Назва показника	Джерело формування статистичної інформації
1	Сукупні ресурси домогосподарств; грошові витрати домогосподарств	Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України» / Державна служба статистики України [158]
2	Кредити, надані нефінансовим корпораціям; кредити, надані іншим фінансовим корпораціям	Додаток до статистичного бюлетеня Національного банку України / Національний банк України [48]
3	Фінансовий результат підприємств, що отримали прибуток	Статистична інформація «Чистий прибуток (збиток) підприємств за регіонами» / Державна служба статистики України [176]
4	Виконання місцевих бюджетів за доходами (без урахування міжбюджетних трансфертів)	Довідка про виконання місцевих бюджетів за доходами (без урахування міжбюджетних трансфертів) / Державна казначейська служба України [47]
5	Обсяг дотацій вирівнювання та інших дотацій і субвенцій	Інформація про виконання показників міжбюджетних трансфертів / Державна казначейська служба України [118]
6	Розмір місцевих запозичень	Здійснені місцеві запозичення та надані місцеві гаранті / Міністерство фінансів України [56]

Так, обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів домогосподарств запропоновано визначати як суму таких показників:

– обсягу заборгованості із заробітної плати (доступно зі статистичного збірника «Соціальні індикатори рівня життя населення», сформованого Державною службою статистики України [161]);

– обсягу заробітної плати, втраченої домогосподарствами внаслідок безробіття (розраховується як добуток середньомісячної заробітної плати у регіоні на чисельність безробітних певної адміністративної одиниці): рівень безробіття, розрахований за методологією МОП, доступний зі статистичного збірника «Соціальні індикатори рівня життя населення», сформованого Державною службою статистики України [161]); дані щодо середньомісячної

заробітної плати у регіональному розрізі доступні у розділі «Статистична інформація» на офіційному сайті Державної служби статистики України [155];

– обсягу заробітної плати, втраченої домогосподарствами унаслідок вимушених відпусток (розраховується як добуток середньомісячної заробітної плати у регіоні на кількість штатних працівників, що знаходяться у вимушених відпустках): (інформація щодо останнього показника доступна зі статистичного збірника «Соціальні індикатори рівня життя населення» [161]).

Такий підхід дозволить максимально повно врахувати ті грошові потоки, які можуть бути потенційно акумульовані домогосподарствами, враховуючи можливість знайти у відкритому доступі необхідний масив статистичних даних.

Блок показників, які характеризують обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, може бути розрахований як обсяг втрачених бюджетних коштів, унаслідок нецільового, неефективного чи незаконного використання. Розрахунок даного показника проводиться за такою логікою: 1) на основі співвідношення обсягу коштів Державного бюджету України використаних неефективно чи з порушенням бюджетного законодавства (за даними, опублікованими у річному звіті Рахункової палати України [150]) до сумарного обсягу видатків бюджету визначається середній по країні показник втрати фінансових ресурсів; 2) обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів визначається шляхом множення отриманого на попередньому етапі відносного індикатора на видатки відповідного місцевого бюджету.

Розрахунок обсягу потенційно доступних суб'єктам господарювання фінансових ресурсів запропоновано здійснювати на основі сумування таких показників:

– обсягу капітальних інвестицій, оскільки капітальні інвестиції є фінансовими ресурсами фактично вилученими з реального грошового обороту, і підприємство очікує в майбутньому отримати прибуток від їх здійснення, однак, ця операція має певний рівень ризику, що не дозволяє віднести капітальні інвестиції до реальних фінансових ресурсів підприємств; крім того,

продаж частини необоротних активів дозволив б трансформувати їх у ліквідну форму, що збільшило б обсяг доступних на поточний момент часу грошових коштів (показник доступний у розділі «Статистична інформація» на офіційному сайті Державної служби статистики України [68]);

– розмір втраченого суб'єктами господарювання регіону прибутку (фінансовий результат підприємств, які отримали збиток у результаті здійснення ними господарської діяльності [176]); об'єктивність врахування зазначеного параметра обумовлена припущенням про те, що за умови більш ефективного функціонування ці підприємства могли отримати такі ж фінансові результати, але позитивні, тобто економічна система регіону у фінансовому плані недоотримала ресурсів на сумарний обсяг збитків, акумульованих підприємствами регіону.

На відміну від існуючих підходів, з нашої точки зору, окрім параметрів фінансового забезпечення, необхідним є розробка блоку кількісно вимірюваних індикаторів, які характеризують організаційно-управлінські, функціонально-інфраструктурні та адаптивні можливості економічної системи регіону, що дозволить відступити від ресурсного підходу на користь комплексного.

Формування масиву нематеріальних характеристик економічної системи регіону запропоновано здійснювати на основі даних, представлених у звітах фонду «Ефективне управління» щодо оцінювання рівня конкурентоспроможності регіонів України [54] (є аналогом «Global Competitiveness Report», що розраховується для 144 країн світу Всесвітнім економічним форумом). Справедливо відмітити, що серед представленого переліку індикаторів у якості тих, що можуть бути обрані для характеристики нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону доцільно відносити лише найбільш релевантні, тобто ті, що мають вплив на фінансову самодостатність регіон (методика відбору показників буде охарактеризована у наступному пункті дисертаційної роботи).

Слід також зауважити, що до складу індикаторів, які характеризують організаційно-управлінські можливості економічної системи регіону можуть

увійти показники, що засвідчують рівень результативності роботи органів управління, ефективності витрачання бюджетних коштів, освіченості персоналу тощо.

Блок функціонально-інфраструктурних параметрів економічної системи регіону можуть сформувати індикатори, що відображають рівень розвитку транспорту, комунікацій та зв'язку, густоту торгівельної мережі та ін.

До критеріїв адаптивності економічної системи регіону можна віднести рівень корупції, ефективність роботи судових та правоохоронних органів, інноваційні можливості території тощо.

Таким чином, описана вище система індикаторів кількісної формалізації факторів формування фінансового потенціалу регіону виступить основою для розробки комплексного науково-методичного підходу до оцінювання його фактичного рівня, логіка побудови якого та результати розрахунків буде представлено у наступному пункті.

2.2 Науково-методичний підхід до оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіону

Наявність низки недоліків в існуючих підходах до оцінювання рівня фінансового потенціалу регіону, головними серед яких є: відсутність врахування потенційно доступних фінансових ресурсів та нематеріальної складової при оцінюванні його рівня, а також подвійна калькуляція деяких фінансових потоків обумовлює необхідність розробки нового науково-методичного підходу, який би дозволив вирішити зазначені проблемні аспекти.

Таким чином, розроблений науково-методичний підхід являє собою сукупність взаємопов'язаних етапів, послідовна реалізація яких дозволяє отримати адекватні результати кількісної оцінки інтегрального рівня фінансового потенціалу регіонів України.

Перш ніж перейти до безпосередньої характеристики кожного з етапів науково-методичного підходу, доцільно охарактеризувати інформаційну основу даного дослідження. Так, для оцінювання рівня фінансового потенціалу регіону було сформовано статистичний масив вхідних даних у розрізі адміністративно-територіальних одиниць України у часовому діапазоні 2009-2013 рр.

Вибір зазначеного часового діапазону обумовлений наступними причинами: 1) зміною адміністративно-територіального устрою України у 2014-2015 рр.; 2) відсутністю статистичних даних щодо окремих показників за 2014-2015 рр.

Інформаційною основою формування бази індикаторів, що кількісно формалізують складові фінансового потенціалу регіону є офіційні дані Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, Національного банку України та аналітичних звітів проекту фонду «Ефективне управління» (додатки Д, Е).

У даному контексті важливо відмітити, що, виходячи з того, що у рамках даного дослідження запропоновано визначати фінансовий потенціал як сукупність фактично акумульованих та потенційно доступних фінансових ресурсів економічних суб'єктів регіону, а також можливостей певної системи щодо їх акумуляції та ефективного використання, то і статистичні показники було об'єднано у три блоки.

Отже, на першому етапі реалізації науково-методичного підходу до оцінювання рівня фінансового потенціалу регіону відбувається формування композитного індикатора обсягу реальних фінансових ресурсів з його подальшим коригуванням на рівень ВРП, а тому зазначений етап передбачає здійснення декількох послідовних процедур.

Перш за все, необхідності набуває дослідження динаміки обсягу реальних фінансових ресурсів регіонів України протягом 2009-2013 рр., що графічно представлено на рис. 2.3-2.7.

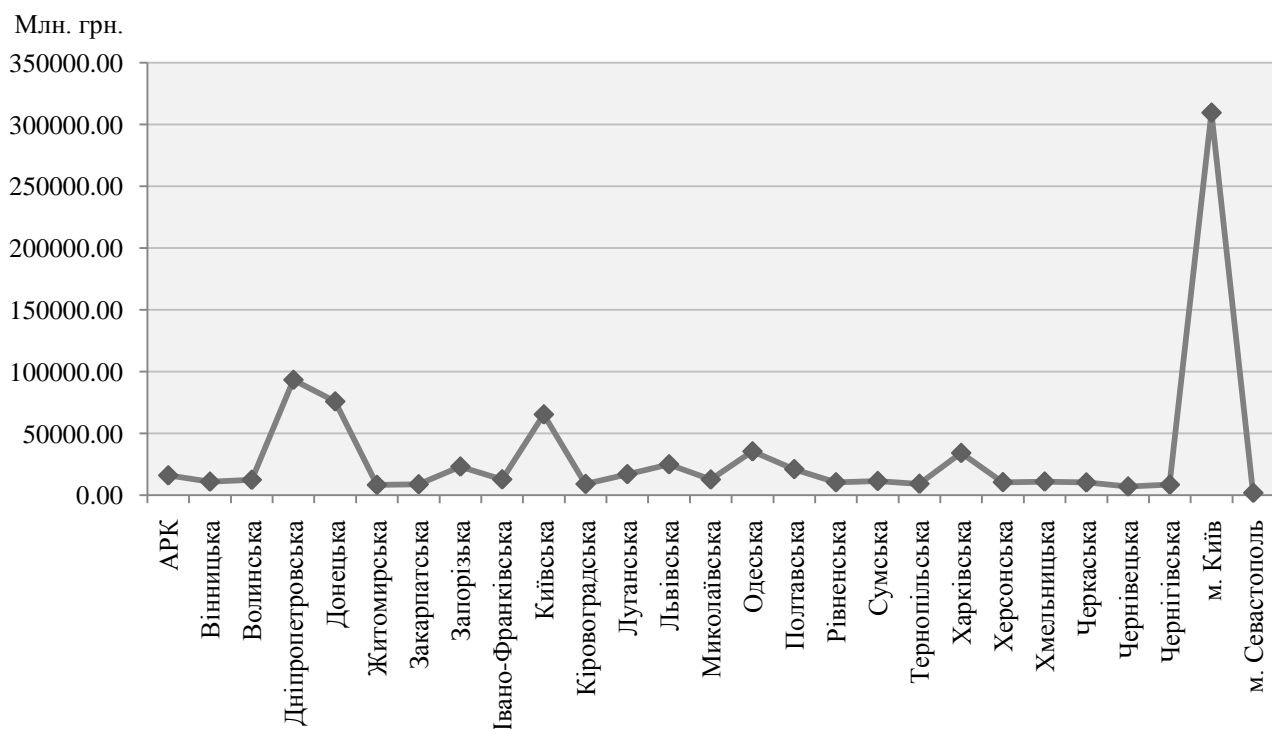

Рисунок 2.3 – Обсяг реальних фінансових ресурсів у розрізі регіонів України у 2009 році, млн. грн.

Так, за даними рис. 2.3 можна відмітити, що найвищим рівнем забезпеченості реальними фінансовими ресурсами у 2009 році характеризувалось м. Київ, що є цілком закономірним, враховуючи його значимість як столиці в економічному житті країни. Суттєво нижчий, проте також порівняно високий рівень зазначеного показника було відмічено у Дніпропетровській, Донецькій та Київській областях. Серед решти регіонів обсяг реальних фінансових ресурсів відрізняється не суттєво.

Майже аналогічними є закономірності розподілу обсягу реальних фінансових ресурсів серед регіонів України і у 2010 році. Так, зокрема, лідерами залишаються м. Київ, Дніпропетровська та Донецька обл., при чому абсолютні значення показника для останніх двох регіонів помітно зростають, що обумовлює збільшення розриву у рівні забезпеченості реальними фінансовими ресурсами між ними та Київською областю, для якої приріст порівняно з 2009 роком є незначним. Разом з тим, нарощення реальної

ресурсної бази у досліджуваному періоді є характерним для Харківської та Одеської областей, що дозволяє умовно виділити їх разом з Київською обл. в групу регіонів з середнім обсягом реальних фінансових ресурсів. Серед інших регіонів України коливання у рівнях показника є незначними як у порівнянні з попереднім періодом, так і у рамках досліджуваного часового діапазону у розрізі окремих адміністративно-територіальних утворень.

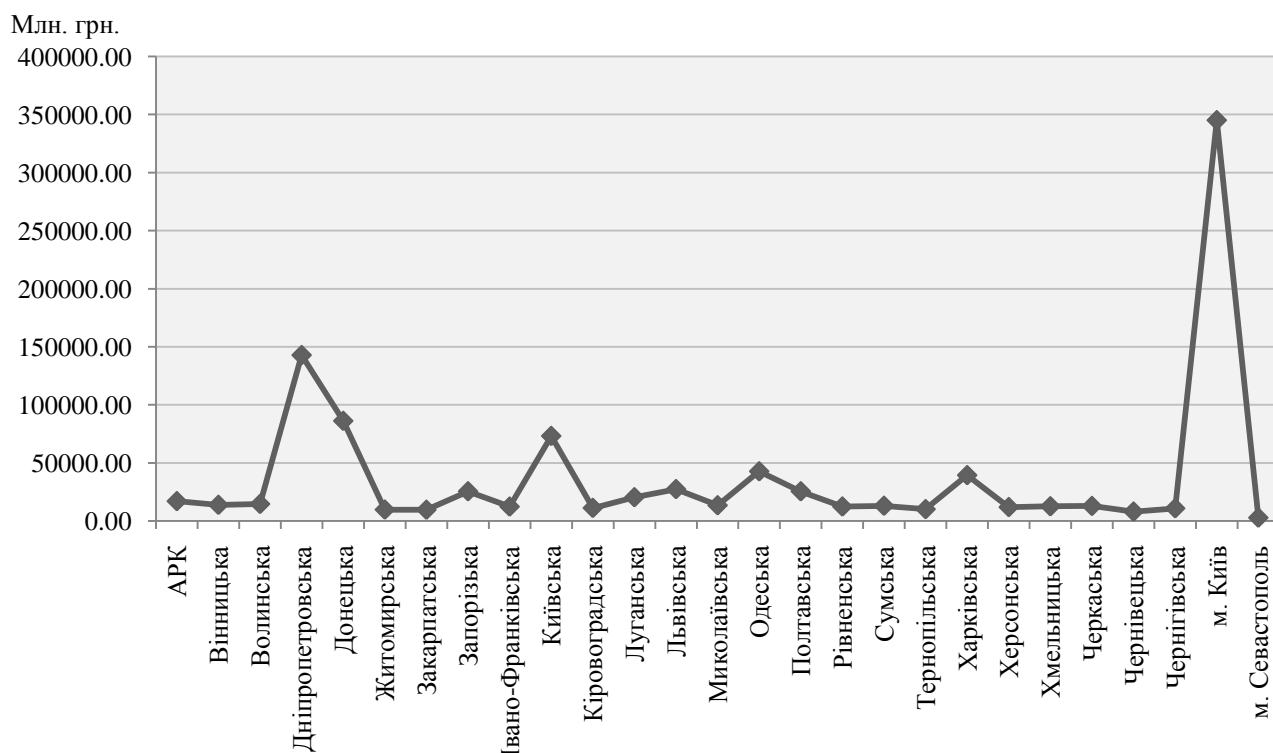

Рисунок 2.4 – Обсяг реальних фінансових ресурсів у розрізі регіонів України у 2010 році, млн. грн.

Характеризуючи дані, представлені на рис. 2.5, можна зазначити, що серед регіонів-лідерів (м. Київ, Дніпропетровська, Донецька та Київська області) спостерігається позитивна динаміка, що супроводжується помітним зростанням обсягу реальних фінансових ресурсів у порівнянні з 2010 роком. Натомість, коливання рівня аналізованого показника в інших регіонах України є незначними. Зокрема, параметри реального ресурсного забезпечення для

Одеської та Харківської областей майже не змінилися порівняно з попереднім періодом, що на фоні стрімкого збільшення обсягу реальних фінансових ресурсів у Київській області не дозволяє об'єднати їх у групу. Разом з тим, більш помітною у 2011 році стає динаміка росту рівня показника у Запорізькій, Львівській, Луганській та Полтавській областях, що засвідчує позитивний тренд розвитку економічної системи означених адміністративно-територіальних утворень. Решта регіонів характеризуються порівняно низьким рівнем забезпеченості реальними фінансовими ресурсами.

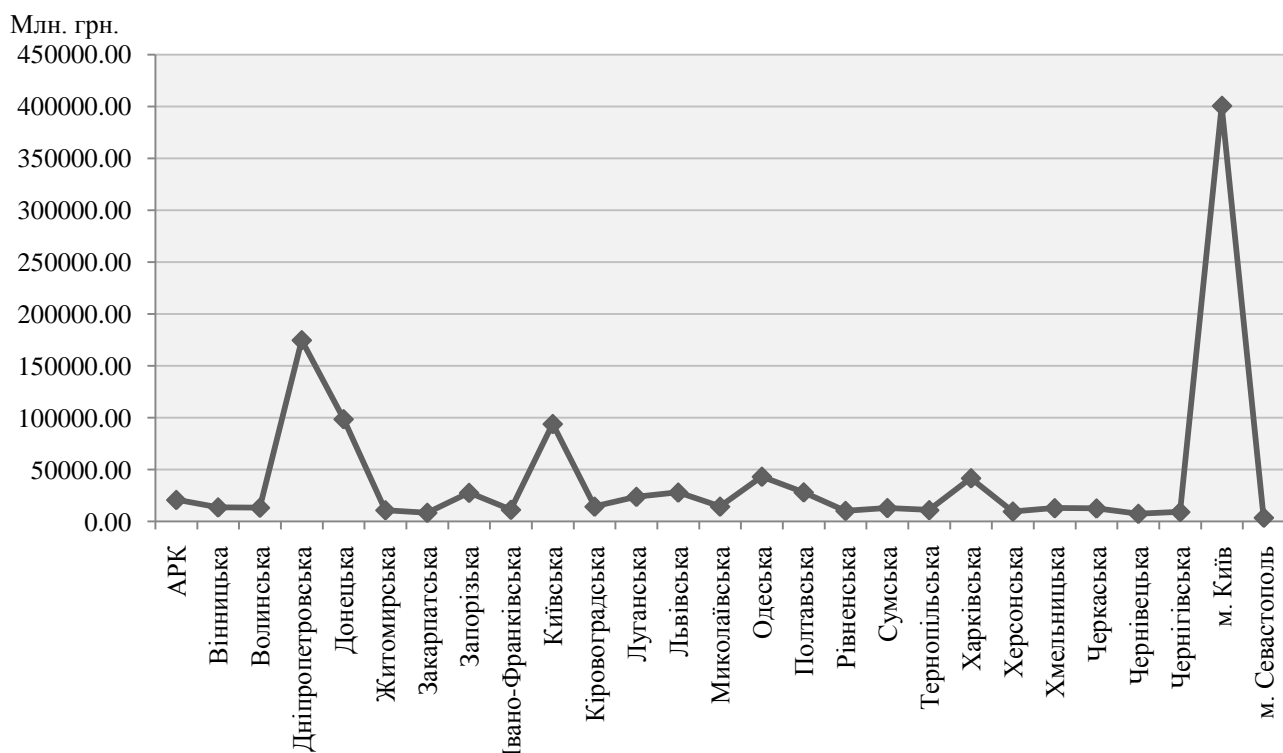

Рисунок 2.5 – Обсяг реальних фінансових ресурсів у розрізі регіонів України у 2011 році, млн. грн.

Неістотно у порівнянні з 2011 роком відрізняється динаміка досліджуваного показника, а також склад лідерів та аутсайдерів серед регіонів України у 2012 році (рис. 2.6). Так, традиційно найвищим рівнем забезпеченості реальними фінансовими ресурсами характеризувалися такі адміністративні утворення: м. Київ, Дніпропетровська, Донецька та Київська області.

Аналогічним також залишився склад групи регіонів з середнім обсягом реальних фінансових ресурсів, до якого, як у 2011 році, увійшли Одеська, Харківська, Полтавська, Запорізька, Львівська та Луганська обл. Решта регіонів характеризується незначним рівнем забезпеченості фактично акумульованими фінансовими ресурсами, проте дедалі більшим розривом від регіонів-аутсайдерів характеризується Автономна Республіка Крим.

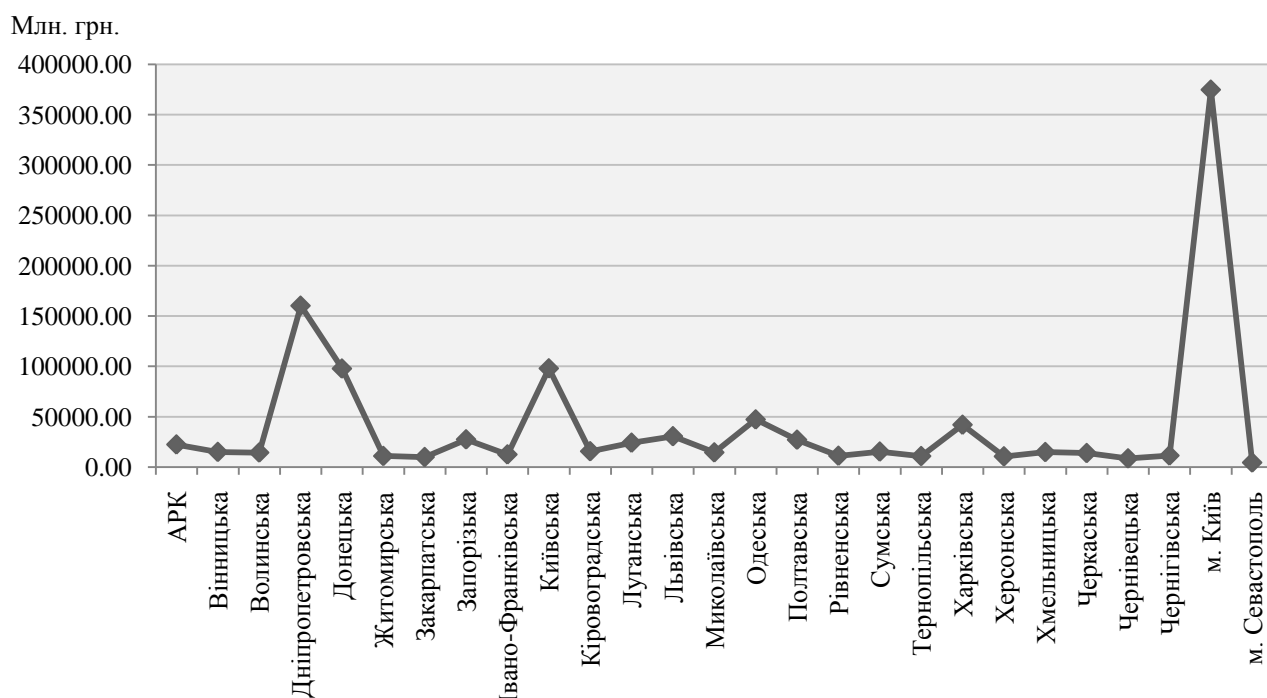

Рисунок 2.6 – Обсяг реальних фінансових ресурсів у розрізі регіонів України у 2012 році, млн. грн.

У 2013 році (рис. 2.7) відбулося досить помітне нарощення обсягу реальних фінансових ресурсів серед регіонів-лідерів (м. Київ, Дніпропетровська та Донецька області), проте динаміка приросту абсолютного рівня досліджуваного показника для Київської обл. є дещо повільнішою. У групі регіонів з середнім рівнем забезпеченості фактично акумульованими фінансовими ресурсами відбувся незначний приріст у рівнях аналізованого індикатора, який, на відміну від 2009-2012 рр., усе ж таки дозволив виявити

лідера групи – Одеську область, для якої обсяг реальних фінансових ресурсів у 2013 році майже на 10 млн. грн. вище за аналогічний показник найближчого конкурента – Харківської області. Окрім зазначених адміністративно-територіальних утворень, до групи з середнім обсягом фактично акумульованих фінансових ресурсів також належали Полтавська, Запорізька, Львівська, Луганська області та Автономна Республіка Крим.

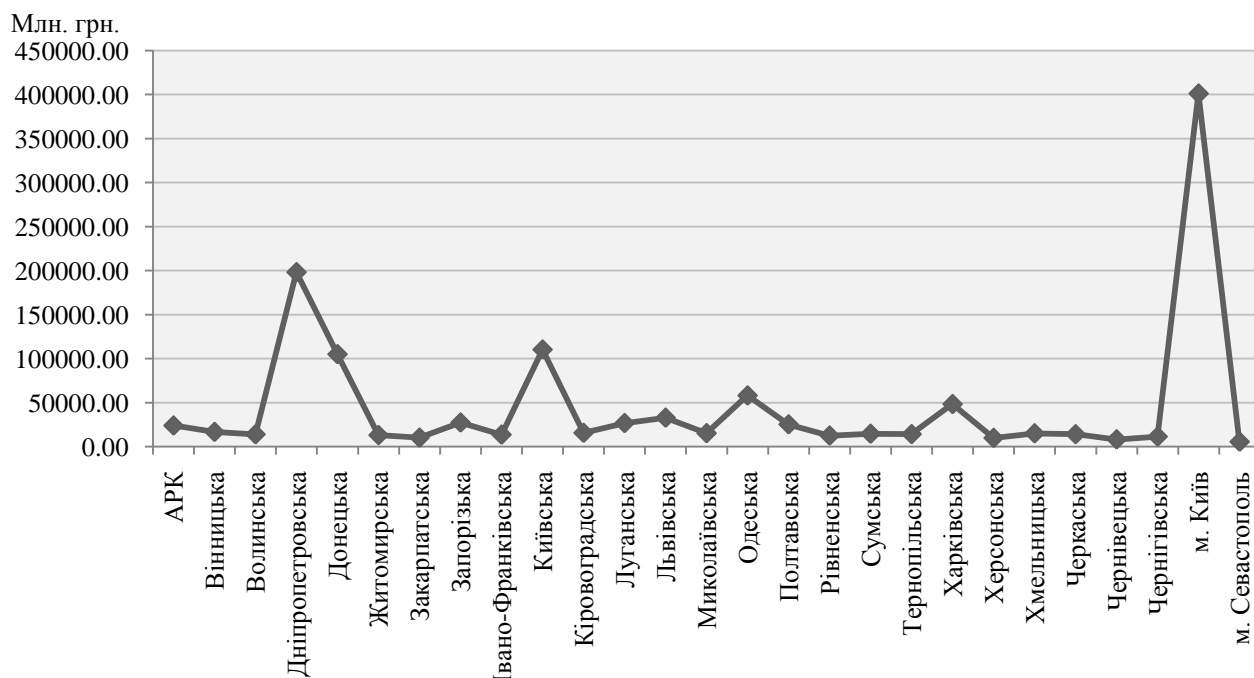

Рисунок 2.7 – Обсяг реальних фінансових ресурсів у розрізі регіонів України у 2013 році, млн. грн.

Таким чином, аналіз рівня забезпеченості реальними фінансовими ресурсами у грошовому вимірі в регіонах України за 2009-2013 рр. дозволив чітко ідентифікувати території з високим, середнім та низьким значенням досліджуваного параметра. При чому, склад груп, умовно виділених за даним критерієм протягом періоду варіювався несуттєво. Загалом за результатами дослідження можна виокремити кластер регіонів-лідерів та регіонів з обсягом реальних фінансових ресурсів дещо вище середнього, проте розрив у

абсолютних рівнях аналізованого показника між представниками кожної з груп є досить суттєвим. Разом з тим, на жаль, для більшості територій характерним є низький рівень фінансової забезпеченості, що дозволяє зробити висновок про наявність суттєвих диспропорцій регіонального розвитку.

Окрім абсолютних показників, у контексті дослідження коливання аналізованого індикатора, доцільно охарактеризувати значення показника базисного темпу приросту (рис. 2.8).

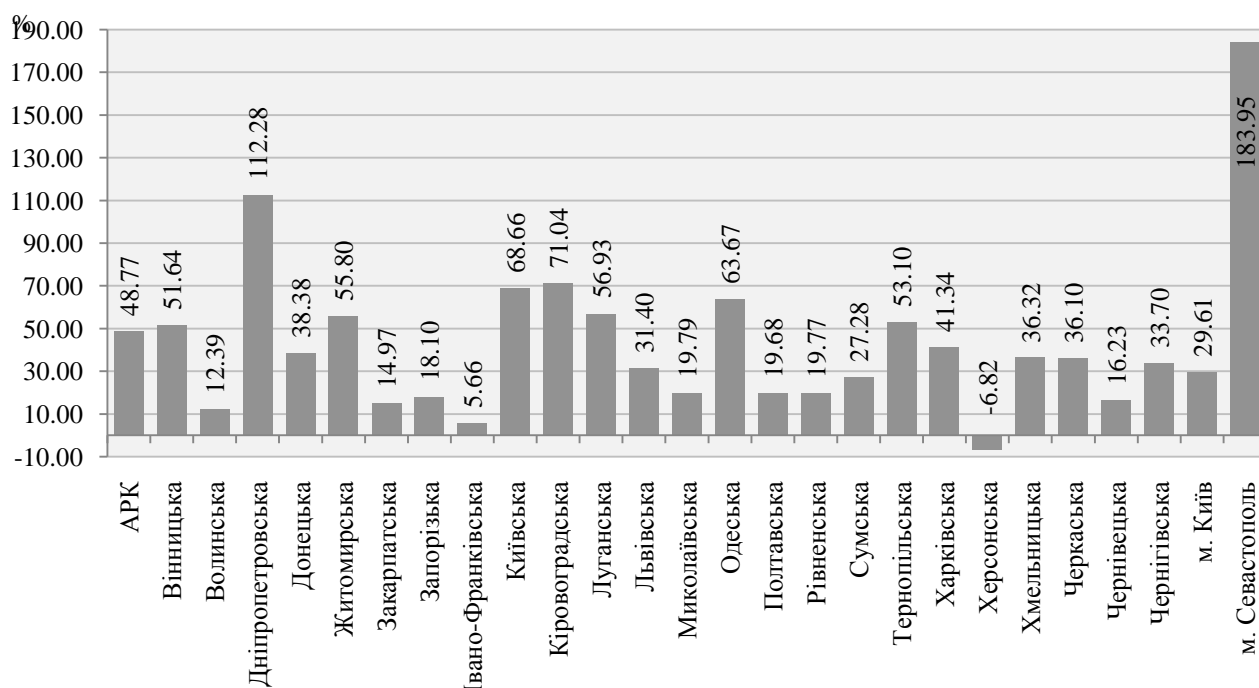

Рисунок 2.8 – Базисний темп приросту за обсягом реальних фінансових ресурсів регіонів України за 2009-2013 рр., %

Так, зокрема, за даними рисунку можна відзначити, що для більшості регіонів України притаманним є зростання обсягу реальних фінансових ресурсів у 2013 році порівняно з початком періоду дослідження, негативною динамікою характеризується лише зміна показника для Херсонської обл., рівень забезпеченості якої реальними фінансовими ресурсами знизився на 6,82%. Натомість, найбільший приріст було зафіксовано у м. Севастополі (183,25%), Дніпропетровській (112,28%), Кіровоградській (71,04%) та Київській

(68,66%) областях, тоді як для лідера за абсолютним значенням показника – м. Києва, темп приросту є невисоким – лише 29,61%. В середньому базисний темп приросту реальних фінансових ресурсів для регіонів України у 2013 р. порівняно з 2008 р. складає 42,95%.

Другим кроком у рамках реалізації першого етапу науково-методичного підходу є коригування обсягу реальних фінансових ресурсів на рівень валового регіонального продукту з метою врахування відмінностей у рівнях економічного розвитку регіонів України у процесі оцінювання їх фінансового потенціалу (табл. Д.12 дод. Д).

Третім кроком у розрізі першого етапу є нормалізація отриманих скоригованих індикаторів, що зумовлено необхідністю сумування композитних індикаторів реальних та потенційно доступних фінансових ресурсів, а також індикатора нематеріальної складової фінансового потенціалу, що вимагає приведення їх до співрозмірного вигляду. Враховуючи стимулюючий вплив обсягу реальних фінансових ресурсів на інтегральний рівень фінансового потенціалу регіону, нормалізацію показника запропоновано здійснити з використанням формули 2.3.

$$x_n = \frac{x_i}{x_{max}} \quad (2.3)$$

де x_n – нормалізоване значення показника;

x_i – значення показника, що потребує нормалізації для конкретного регіону;

x_{max} – максимальне значення показника, що потребує нормалізації у певному році.

Нормалізовані значення композитного індикатора обсягу реальних фінансових ресурсів у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр. представлено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Нормалізовані значення композитного індикатора обсягу реальних фінансових ресурсів регіонів України у 2009-2013 рр.

Регіон	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	0,32	0,30	0,30	0,36	0,35
Вінницька	0,30	0,33	0,26	0,32	0,33
Волинська	0,56	0,57	0,42	0,51	0,45
Дніпропетровська	0,55	0,70	0,70	0,77	0,84
Донецька	0,40	0,38	0,34	0,41	0,38
Житомирська	0,31	0,29	0,28	0,31	0,34
Закарпатська	0,39	0,36	0,26	0,33	0,31
Запорізька	0,34	0,34	0,31	0,36	0,33
Івано-Франківська	0,41	0,34	0,24	0,27	0,27
Київська	0,95	0,93	0,89	1,00	1,00
Кіровоградська	0,37	0,40	0,40	0,50	0,45
Луганська	0,24	0,25	0,23	0,29	0,29
Львівська	0,38	0,37	0,30	0,35	0,34
Миколаївська	0,34	0,32	0,29	0,35	0,34
Одеська	0,40	0,45	0,39	0,52	0,60
Полтавська	0,34	0,33	0,30	0,34	0,28
Рівненська	0,43	0,44	0,30	0,36	0,37
Сумська	0,39	0,40	0,32	0,44	0,38
Тернопільська	0,46	0,45	0,38	0,43	0,51
Харківська	0,32	0,34	0,30	0,36	0,39
Херсонська	0,43	0,43	0,29	0,39	0,33
Хмельницька	0,39	0,39	0,31	0,40	0,37
Черкаська	0,30	0,33	0,26	0,31	0,29
Чернівецька	0,46	0,46	0,35	0,46	0,40
Чернігівська	0,32	0,36	0,24	0,34	0,31
м. Київ	1,00	1,00	1,00	0,97	0,97
м. Севастополь	0,17	0,20	0,22	0,31	0,36

Аналізуючи дані, представлені у табл. 2.2, можна зауважити, що найвищий рівень досліджуваного показника зафіксовано у м. Києві, Київській та Дніпропетровській областях, тоді як у решті регіонів він є помітно нижчим.

Другий етап науково-методичного підходу до оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіону передбачає розрахунок композитного індикатора обсягу потенційно доступних фінансових ресурсів, скоригованого на рівень валового регіонального продукту. Зазначений етап, аналогічно до попереднього, включає послідовну реалізацію трьох кроків: аналіз динаміки абсолютного обсягу потенційно доступних фінансових ресурсів та базисного

темпу його приросту, коригування зазначеного показника на ВРП, нормалізація отриманих скоригованих індикаторів.

Отже, перш за все, доцільно проаналізувати динаміку обсягу потенційно доступних фінансових ресурсів за період 2009-2013 рр. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів регіонів України у 2009-2013 рр., млн. грн.

Регіон	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	22527,22	13604,04	22806,92	23910,47	24642,30
Вінницька	10072,89	7966,09	10070,95	8631,02	10129,73
Волинська	5122,15	4596,16	4852,47	5992,69	6280,98
Дніпропетровська	45895,68	39090,87	45307,16	47537,68	51429,84
Донецька	52102,59	35313,14	53793,32	60177,13	61443,69
Житомирська	8162,91	6708,71	8326,70	5662,54	6204,50
Закарпатська	5290,10	4651,34	5441,00	4672,63	4724,58
Запорізька	13674,09	13571,80	13350,71	14485,15	11851,41
Івано-Франківська	7710,50	8446,73	8748,17	10110,31	9068,53
Київська	27255,12	21816,66	27975,02	28889,11	28197,49
Кіровоградська	7105,16	4966,83	7071,29	6665,72	5695,05
Луганська	16296,96	13660,99	17446,79	21361,82	26533,65
Львівська	21968,37	16947,74	19048,29	16769,89	15763,79
Миколаївська	7929,72	6974,36	7683,82	7443,62	8122,78
Одеська	19389,94	18474,61	19081,40	22099,14	19661,97
Полтавська	17186,32	14712,17	17356,65	15788,92	12993,05
Рівненська	6252,94	5681,53	5996,03	6441,88	7308,12
Сумська	6503,87	5794,37	6124,35	5674,37	5889,33
Тернопільська	4738,84	4717,17	5674,75	5491,92	6405,25
Харківська	29349,96	22627,19	27767,56	24390,44	19513,10
Херсонська	5469,48	4641,53	5791,45	4855,65	4726,23
Хмельницька	7021,39	5938,36	6975,09	6823,74	7464,84
Черкаська	7452,66	6959,19	6884,68	7552,34	7923,23
Чернівецька	4181,92	3947,28	4203,42	3733,75	3912,95
Чернігівська	5880,38	4843,66	6600,16	4955,77	5914,37
м. Київ	137699,23	111318,64	107546,35	131744,20	140690,30
м. Севастополь	2959,34	2874,49	3164,99	3145,62	3532,59

Тенденції розподілу обсягів потенційно доступних фінансових ресурсів між регіонами України подібні до аналогічних закономірностей диференціації територій за обсягом реальних фінансових ресурсів. Так, лідером за даним показником у 2009-2013 рр. є м. Київ, абсолютне значення досліджуваного параметра для якого є суттєво вищим за аналогічний індикатор наступного за

рангом регіону. Разом з тим, серед адміністративних утворень, що мали суттєвий запас потенційно доступних фінансових ресурсів у зазначеному часовому діапазоні варто відзначити наступні: Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Київська, Львівська, Луганська, Одеська, Полтавська, Запорізька області та Автономна Республіка Крим. Решта регіонів мали суттєво менший обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів в аналізованому періоді.

З'ясувавши закономірності розподілу обсягу потенційно доступних фінансових ресурсів у розрізі адміністративно-територіальних одиниць нашої країни, доцільно проаналізувати також динаміку базисного темпу приросту досліджуваного індикатора (рис. 2.9).

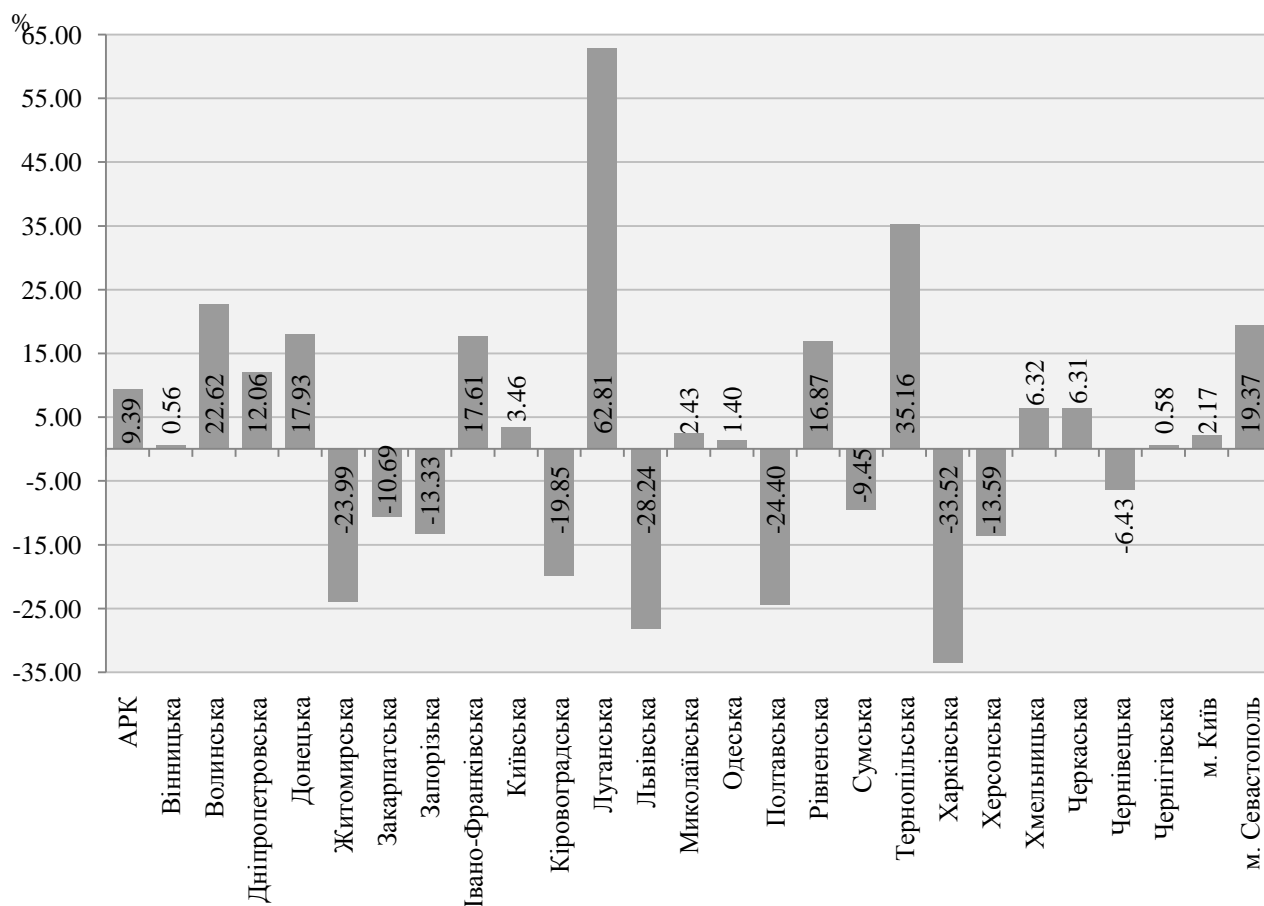

Рисунок 2.9 – Базисний темп приросту за обсягом потенційно доступних фінансових ресурсів регіонів України за 2009-2013 рр., %

На основі рис. 2.9 можна відмітити, що рівень базисного темпу приросту за обсягом потенційно доступних фінансових ресурсів помітно відрізняється від аналогічного показника за обсягом реальних фінансових ресурсів, а саме: по-перше, приріст досліджуваного індикатора є не настільки високим, а, по-друге, значно більшою є кількість регіонів, для яких притаманним є скорочення рівня показника порівняно з початком періоду дослідження. Так, найбільший приріст потенційно доступних фінансових ресурсів був характерний для Луганської обл. (62,81%), Тернопільської обл. (35,16%), Волинської обл. (22,62%) та м. Севастополь (19,37%). Справедливо зауважити, що найвищі темпи нарощення потенційно доступних фінансових ресурсів характерні переважно для тих регіонів, що за абсолютним рівнем даного показника не входять до групи лідерів. Найбільшим негативним базисним приростом рівня аналізованого індикатора характеризувалися Харківська обл. (-33,52%), Львівська обл. (-28,24%), Полтавська обл. (-24,40%), Житомирська обл. (-23,99%) та Кіровоградська обл. (-19,85%). Слід відзначити, що зниження рівня потенційно доступних фінансових ресурсів не можна вважати однозначно негативним трендом, оскільки у випадку, коли частина з цих фінансових ресурсів переходить до групи фактично акумульованих (реальних), то така ситуація матиме позитивний вплив і на рівень фінансової самодостатності відповідних територій, і на динаміку їх соціально-економічного розвитку в цілому. Однак, порівняння тенденцій зміни реальних та потенційних фінансових ресурсів засвідчує, що у більшості випадків вибуття фінансових ресурсів з категорії потенційно доступних не супроводжується зростанням рівня реальної фінансової забезпеченості регіону, що свідчить про неефективність управління фінансовим потенціалом цих адміністративних утворень.

Отже, на основі характеристики ресурсної складової фінансового потенціалу регіонів України (враховуючи як реальні, так і потенційно доступні фінансові ресурси), можна відзначити, що найвищий рівень фінансової самодостатності є характерним для наступних регіонів: м. Київ, Донецької,

Дніпропетровської, Київської, Луганської, Львівської, Одеської, Полтавської та Харківської областей, тобто лише 10 з 27 проаналізованих адміністративно-територіальних одиниць мають достатній рівень фінансової забезпеченості.

Другим кроком у рамках реалізації зазначеного етапу науково-методичного підходу є коригування обсягу потенційно доступних фінансових ресурсів на рівень валового регіонального продукту (табл. Д.20 дод. Д).

Завершальним кроком другого етапу науково-методичного підходу є нормалізація скоригованого на рівень ВРП обсягу потенційно доступних фінансових ресурсів з використанням формули 2.3. Таким чином, композитний індикатор обсягу потенційно доступних фінансових ресурсів у розрізі регіонів України представлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4 – Нормалізовані значення композитного індикатора обсягу потенційно доступних фінансових ресурсів регіонів України у 2009-2013 рр.

Регіон	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	1,00	0,74	1,00	1,00	1,00
Вінницька	0,61	0,60	0,58	0,49	0,55
Волинська	0,51	0,56	0,46	0,56	0,56
Дніпропетровська	0,60	0,59	0,54	0,60	0,61
Донецька	0,61	0,48	0,56	0,66	0,62
Житомирська	0,67	0,63	0,64	0,42	0,44
Закарпатська	0,51	0,54	0,51	0,41	0,40
Запорізька	0,44	0,56	0,45	0,49	0,39
Івано-Франківська	0,54	0,73	0,55	0,58	0,50
Київська	0,88	0,86	0,79	0,77	0,71
Кіровоградська	0,65	0,56	0,59	0,56	0,45
Луганська	0,52	0,53	0,51	0,68	0,79
Львівська	0,74	0,72	0,61	0,50	0,46
Миколаївська	0,47	0,51	0,47	0,47	0,50
Одеська	0,48	0,61	0,52	0,64	0,56
Полтавська	0,62	0,59	0,56	0,52	0,40
Рівненська	0,56	0,63	0,52	0,55	0,60
Сумська	0,49	0,56	0,45	0,42	0,42
Тернопільська	0,52	0,65	0,58	0,57	0,63
Харківська	0,61	0,61	0,61	0,55	0,43
Херсонська	0,50	0,52	0,53	0,47	0,44
Хмельницька	0,54	0,58	0,51	0,48	0,51
Черкаська	0,48	0,55	0,43	0,45	0,45
Чернівецька	0,60	0,70	0,59	0,53	0,53
Чернігівська	0,49	0,50	0,52	0,39	0,44
м. Київ	0,99	1,00	0,81	0,89	0,94
м. Севастополь	0,56	0,65	0,57	0,59	0,63

Аналізуючи дані табл. 2.4, можна відмітити, що найвищий рівень досліджуваного індикатора характерний для Автономної Республіки Крим, м. Києва та Київської області. Для решти регіонів значення показника знаходиться приблизно на одному рівні, хоча існує певна варіації за окремими регіонами у рамках визначеного часового діапазону.

Однак, ідентифікація фактичного рівня фінансового потенціалу лише на основі ресурсних можливостей регіону є недостатньо повною та адекватною, а тому доцільним є формування третьої групи показників – нематеріальних характеристик економічної системи регіону, які мають значний вплив на ефективність та повноту формування ресурсної бази, алокацію накопичених фінансових ресурсів між економічними агентами регіону, що, у свою чергу, обумовлює прогрес відповідної території у забезпеченні її сталого розвитку.

Як уже зазначалося раніше, інформаційною основою формування блоку організаційно-управлінських, функціонально-інфраструктурних та адаптивних можливостей економічної системи регіону є дані проекту фонду «Ефективне управління» щодо оцінювання рівня конкурентоспроможності регіонів України [54]. Більшість з показників, що відображені у даних звітах мають бальну оцінку (максимальний бал – 7) і сформовані на основі опитування керівників підприємств відповідного регіону.

Таким чином, у рамках третього етапу науково-методичного підходу до оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіону на основі представлених у звітах проекту фонду «Ефективне управління» індикаторів було сформовано масив з 69 показників, які, з нашої точки зору, можуть мати вплив на рівень фінансової самодостатності території. Однак, у процесі кількісної квантифікації нематеріальної складової фінансового потенціалу території запропоновано враховувати лише найбільш релевантні індикатори, тобто ті, що мають високу тісноту зв'язку за шкалою Чеддока (більше 0,7) з одним чи обома з наступних показників: сумарним обсягом реальних і потенційно доступних фінансових ресурсів регіону та валовим регіональним продуктом, що формує четвертий етап науково-методичного підходу.

Перелік відібраних індикаторів кількісної формалізації нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону та відповідні їм коефіцієнти кореляції відображено у табл. Е.1 дод. Е. Разом з тим, у табл. Е.2 дод. Е охарактеризовано зміст та методика розрахунку відібраних показників.

Розподіл найбільш релевантних показників за функціональними блоками (організаційно-управлінські, функціонально-інфраструктурні та адаптивні можливості економічної системи регіону) відображено на рис. 2.10.

Враховуючи відмінності в одиницях вимірювання деяких показників, необхідності набуває реалізація п'ятого етапу науково-методичного підходу, який передбачає приведення їх до співставного вигляду, тобто здійснення процедури нормалізації. Слід зауважити, що для тих індикаторів, які оцінюються за бальною шкалою, а також показників питомої ваги населення у віці від 18 до 23 років з вищою освітою, частки жінок у робочій силі та кількості патентів на винаходи у розрахунку на 1 млн. осіб характерним є стимулюючий вплив на інтегральний рівень фінансового потенціалу регіону, а тому їх нормалізацію запропоновано здійснювати з використанням формули 2.3. Разом з тим, за такими індикаторами як середньозважена податкова ставка, середня ставка мита на імпорт, а також рівень складності процедур відкриття бізнесу в регіоні не спостерігається варіація у їх рівні між різними територіями, тому ці показники при нормалізації отримали бал «1». Нормалізовані значення даної групи показників представлено у табл. Е.3 дод. Е.

Таким чином, масив даних для кількісної квантифікації нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону включає 26 показників, зведення яких в єдиний композитний індикатор буде здійснено у рамках шостого етапу науково-методичного підходу до оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіону. Реалізацію цієї процедури запропоновано здійснити на основі коригування вагових коефіцієнтів, запропонованих для розрахунку Індексу конкурентоспроможності регіонів України, значення яких для кожного з показників представлено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Вагові коефіцієнти показників для розрахунку композитного індикатора нематеріальної складової фінансового потенціалу регіонів України (складено автором за даними [54])

Назва складової / показника		Ваговий коефіцієнт
БАЗОВІ ВИМОГИ		0,4
Складова 1: Інституції		0,5
А. Державні інституції		0,75
1.01	Рівень охорони прав власності в регіоні	0,25
1.02	Рівень корупції у місцевій владі	0,25
1.03	Рівень ефективності структури бюджетних витрат	0,25
1.04	Рівень надійності регіональних правоохоронних органів	0,25
В. Приватні інституції		0,25
1.05	Рівень ефективності корпоративного управління на підприємствах регіону	0,25
Складова 2: Інфраструктура		0,5
2.01	Рівень якості регіональної інфраструктури (транспорт, телекомунікації, електроенергетика)	0,5
ПІДСИЛЮВАЧІ ЕФЕКТИВНОСТІ		0,5
Складова 3: Вища освіта та професійна підготовка		0,25
3.01	Частка населення у віці від 18 до 23 років з вищою освітою	0,33
3.02	Рівень якості системи освіти в регіоні	0,33
3.03	Рівень достатності витрат на підвищення кваліфікації персоналу	0,33
Складова 4: Ефективність ринку товарів		0,25
А. Внутрішня конкуренція		0,75
4.01	Середньозважена податкова ставка	-
4.02	Рівень складності процедури відкриття бізнесу в регіоні	-
В. Зовнішня конкуренція		0,25
4.03	Середня ставка мита на імпорт	0,25
Складова 5: Ефективність ринку праці		0,25
А. Гнучкість		0,5
5.01	Рівень партнерства у відносинах працівник-працедавець	-
5.02	Рівень гнучкості при встановленні заробітної плати	-
В. Ефективність використання кваліфікованих співробітників		0,5
5.03	Рівень корупції при управлінні компаніями	-
5.04	Рівень еміграції кваліфікованих фахівців з регіону	-
5.05	Частка жінок у структурі робочої сили регіону (у % від чисельності чоловіків)	-
Складова 6: Рівень розвитку фінансового ринку		0,25
6.01	Рівень ефективності регулювання регіонального фондового ринку	0,1
ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ТА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ		0,5
Складова 7: Рівень розвитку бізнесу		0,5
7.01	Кількість місцевих постачальників	-
7.02	Рівень якості роботи місцевих постачальників	-
7.03	Рівень потенціалу конкурентоспроможності підприємств регіону	-
7.04	Кількість ланок у ланцюзі створення доданої вартості в регіоні	-
7.05	Рівень розвитку маркетингу на підприємствах регіону	-
Складова 8: Інновації		0,5
8.01	Рівень залученості підприємств регіону до розробки власних інновацій	-
8.02	Рівень витрат підприємств на НДДКР	-
8.03	Кількість отриманих патентів на винаходи у розрахунку на 1 млн. осіб	-

Таким чином, нормалізовані значення індикаторів нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону зводяться у єдиний композитний індикатор з використанням вагових коефіцієнтів, представлених у табл. 2.5.

Динаміку даного композитного індикатора у розрізі регіонів України представлено у табл. 2.6.

Таблиця 2.6 – Композитний індикатор нематеріальної складової фінансового потенціалу у розрізі регіонів України у 2009-2013 рр.

Регіон	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	1,16	1,23	1,31	1,40	1,39
Вінницька	1,28	1,35	1,41	1,47	1,44
Волинська	1,33	1,38	1,42	1,47	1,42
Дніпропетровська	1,35	1,42	1,47	1,50	1,45
Донецька	1,36	1,41	1,48	1,52	1,47
Житомирська	1,28	1,33	1,38	1,43	1,38
Закарпатська	1,23	1,29	1,34	1,42	1,38
Запорізька	1,34	1,41	1,46	1,50	1,43
Івано-Франківська	1,18	1,28	1,37	1,42	1,42
Київська	1,32	1,37	1,42	1,46	1,40
Кіровоградська	1,20	1,27	1,33	1,42	1,38
Луганська	1,26	1,32	1,37	1,44	1,38
Львівська	1,19	1,27	1,36	1,41	1,40
Миколаївська	1,31	1,36	1,40	1,44	1,39
Одеська	1,20	1,27	1,34	1,42	1,40
Полтавська	1,38	1,43	1,47	1,47	1,42
Рівненська	1,23	1,31	1,40	1,49	1,45
Сумська	1,29	1,35	1,43	1,48	1,44
Тернопільська	1,22	1,28	1,34	1,42	1,38
Харківська	1,28	1,37	1,47	1,51	1,52
Херсонська	1,10	1,19	1,27	1,37	1,36
Хмельницька	1,25	1,32	1,39	1,45	1,44
Черкаська	1,26	1,31	1,37	1,42	1,38
Чернівецька	1,29	1,36	1,42	1,46	1,41
Чернігівська	1,19	1,26	1,33	1,41	1,38
м. Київ	1,34	1,40	1,47	1,49	1,50
м. Севастополь	1,38	1,43	1,48	1,47	1,44

За даними табл. 2.6 можна відзначити, що між регіонами України не спостерігається суттєвих диспропорцій щодо варіації досліджуваного показника, проте, разом з тим, доцільно відмітити, що найвищу оцінку мають такі регіони як м. Севастополь, м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька та Полтавська області, що значним чином співпадає з тенденціями, виявленими при дослідженні ресурсної складової фінансового потенціалу.

У рамках сьомого етапу науково-методичного підходу до оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіонів України відбувається приведення до співставного вигляду ресурсної та нематеріальної складових фінансового потенціалу, що здійснено з використанням формули 2.3. Результати нормалізації ресурсних складових представлено у табл. 2.2 і 2.4, а нематеріальної складової – у табл. 2.7.

Таблиця 2.7 – Нормалізовані значення композитного індикатора нематеріальної складової фінансового потенціалу у розрізі регіонів України у 2009-2013 рр.

Регіон	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	0,84	0,86	0,89	0,92	0,91
Вінницька	0,93	0,94	0,95	0,97	0,95
Волинська	0,97	0,97	0,96	0,97	0,93
Дніпропетровська	0,98	0,99	0,99	0,99	0,96
Донецька	0,98	0,99	1,00	1,00	0,97
Житомирська	0,93	0,93	0,93	0,94	0,91
Закарпатська	0,89	0,90	0,91	0,93	0,91
Запорізька	0,97	0,98	0,98	0,99	0,94
Івано-Франківська	0,86	0,90	0,93	0,93	0,94
Київська	0,96	0,96	0,96	0,96	0,93
Кіровоградська	0,87	0,89	0,90	0,94	0,91
Луганська	0,91	0,92	0,92	0,95	0,91
Львівська	0,86	0,89	0,92	0,93	0,92
Миколаївська	0,95	0,95	0,95	0,95	0,92
Одеська	0,87	0,89	0,91	0,93	0,92
Полтавська	1,00	1,00	1,00	0,97	0,93
Рівненська	0,89	0,92	0,94	0,98	0,95
Сумська	0,93	0,95	0,97	0,98	0,95
Тернопільська	0,88	0,90	0,91	0,93	0,91
Харківська	0,92	0,96	0,99	0,99	1,00
Херсонська	0,80	0,83	0,86	0,90	0,90
Хмельницька	0,91	0,92	0,94	0,96	0,95
Черкаська	0,91	0,92	0,93	0,94	0,91
Чернівецька	0,94	0,95	0,96	0,96	0,93
Чернігівська	0,86	0,88	0,90	0,93	0,91
м. Київ	0,97	0,98	0,99	0,98	0,99
м. Севастополь	1,00	1,00	1,00	0,97	0,95

Таким чином, після реалізації сьомого етапу усі складові фінансового потенціалу є співрозмірними, а їх значення знаходяться у діапазоні від 0 до 1.

Завершальний, восьмий етап даного науково-методичного підходу передбачає розрахунок інтегрального рівня фінансового потенціалу регіонів України з використанням формули (2.4):

$$RFP_j = RFR_j + PFR_j + PRES_j \quad (2.4)$$

де RFP_j – (region financial potential) інтегральний рівень фінансового потенціалу j -го регіону;

RFR_j – (real financial resources) нормалізоване значення композитного індикатора обсягу реальних фінансових ресурсів j -го регіону;

PFR_j – (potential financial resources) нормалізоване значення композитного індикатора обсягу потенційно доступних фінансових ресурсів j -го регіону;

$PRES_j$ – (possibilities of region economic system) нормалізоване значення композитного індикатора нематеріальної складової фінансового потенціалу j -го регіону.

Розрахункове значення інтегрального рівня фінансового потенціалу регіонів України представлено у табл. 2.8, за даними якої можна відмітити, що протягом досліджуваного періоду найвищий рівень фінансового потенціалу, який майже досягав максимально можливого значення у 3 бали, був характерним для м. Києва. При чому, найбільш сприятливим для даного регіону був 2010 р., у якому значення результативного показника досягло 2,98 бали, а найгіршим – 2011 р., у якому рівень фінансового потенціалу скоротився на 6% порівняно з попереднім періодом.

Характеризуючи стан міжрегіональних диспропорцій для решти регіонів на основі розрахованого інтегрального показника, доцільно зазначити, що розрив у рівнях показника є незначним. Однак, попри високу щільність розподілу показника, все ж таки можна виділити групу регіонів з високим рівнем фінансового потенціалу, до якої окрім Києва, також можна віднести Київську, Дніпропетровську, Донецьку, Одеську області та Автономну Республіку Крим, тобто отримані результати дозволяють зробити висновок, що

врахування композитного індикатора нематеріальної складової фінансового потенціалу дещо змінює склад регіонів-лідерів, зокрема, Луганська, Полтавська, Харківська та Запорізька області втрачають лідируючі позиції, тоді як для Автономної Республіки Крим якісні показники мають позитивний вплив.

Таблиця 2.8 – Бальна оцінка інтегрального рівня фінансового потенціалу регіонів України у 2009-2013 рр.

Регіон	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	2,16	1,90	2,19	2,28	2,26
Вінницька	1,84	1,87	1,79	1,78	1,82
Волинська	2,04	2,10	1,85	2,04	1,95
Дніпропетровська	2,13	2,29	2,23	2,35	2,41
Донецька	2,00	1,85	1,90	2,06	1,98
Житомирська	1,92	1,86	1,84	1,68	1,69
Закарпатська	1,79	1,80	1,67	1,67	1,61
Запорізька	1,75	1,88	1,75	1,84	1,66
Івано-Франківська	1,81	1,97	1,71	1,79	1,70
Київська	2,79	2,74	2,64	2,73	2,64
Кіровоградська	1,89	1,85	1,89	2,00	1,82
Луганська	1,67	1,71	1,67	1,91	1,99
Львівська	1,99	1,98	1,83	1,78	1,72
Миколаївська	1,77	1,78	1,70	1,78	1,76
Одеська	1,75	1,95	1,82	2,09	2,08
Полтавська	1,96	1,91	1,85	1,83	1,61
Рівненська	1,89	1,99	1,76	1,89	1,92
Сумська	1,82	1,91	1,73	1,84	1,75
Тернопільська	1,85	2,00	1,87	1,93	2,05
Харківська	1,85	1,92	1,90	1,91	1,82
Херсонська	1,73	1,79	1,68	1,76	1,66
Хмельницька	1,83	1,90	1,77	1,84	1,82
Черкаська	1,70	1,80	1,61	1,70	1,66
Чернівецька	2,00	2,12	1,90	1,95	1,86
Чернігівська	1,67	1,75	1,66	1,65	1,66
м. Київ	2,96	2,98	2,80	2,84	2,90
м. Севастополь	1,72	1,85	1,79	1,87	1,94

До регіонів-аутсайдерів за рівнем фінансового потенціалу можна віднести Івано-Франківську, Херсонську, Черкаську, Чернігівську області та м. Севастополь. Узагальнений алгоритм реалізації науково-методичного підходу до оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіонів України представлено на рис. 2.10.

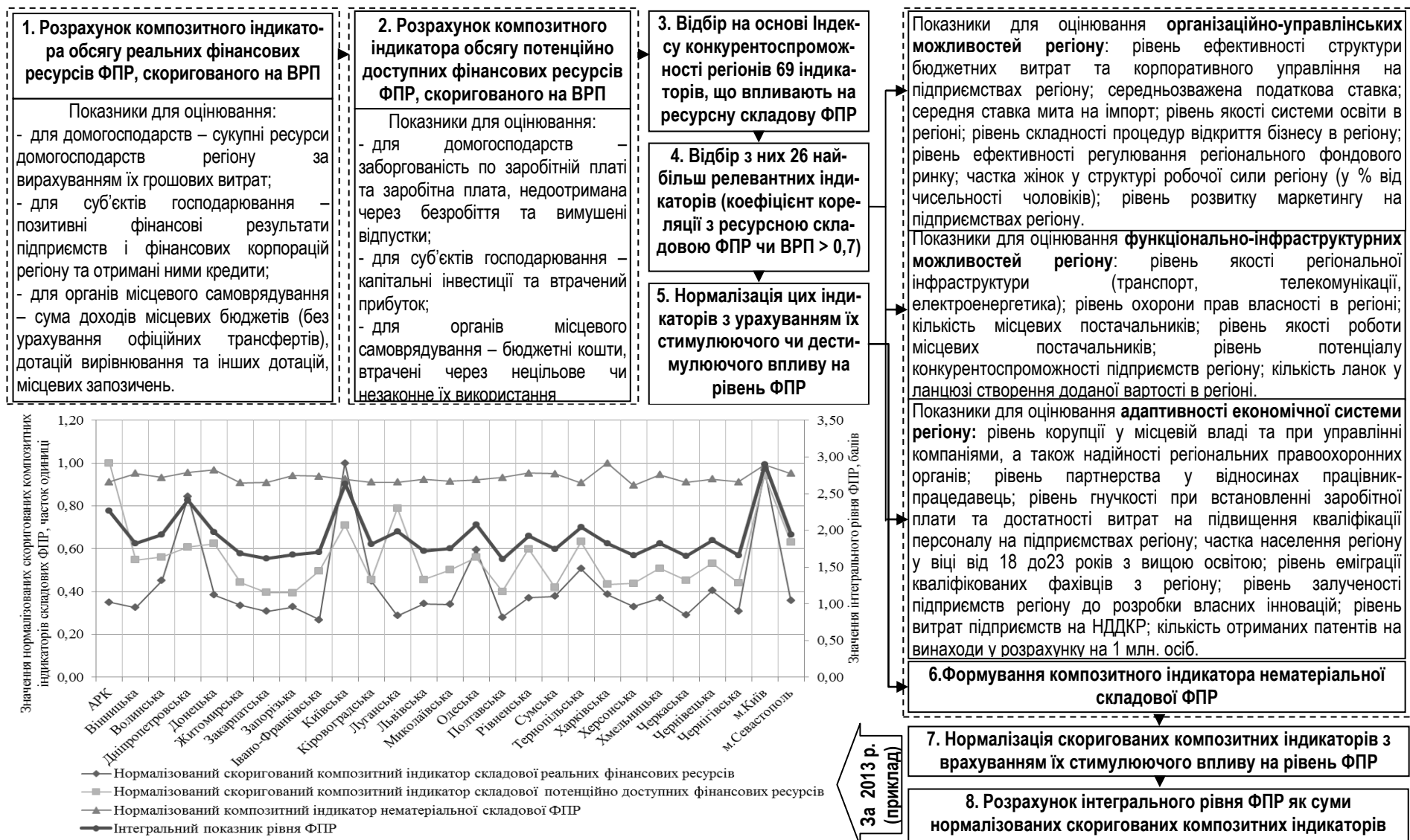

Рисунок 2.10 – Науково-методичний підхід до оцінювання інтегрального рівня ФПР України

(*ВРП – валовий регіональний продукт; ФПР – фінансовий потенціал регіону)

У рамках даного дослідження, окрім аналізу динаміки абсолютного рівня фінансового потенціалу регіонів України у 2009-2013 рр., важливим є також розрахунок відносних показників, а саме базисного темпу приросту (рис. 2.11).

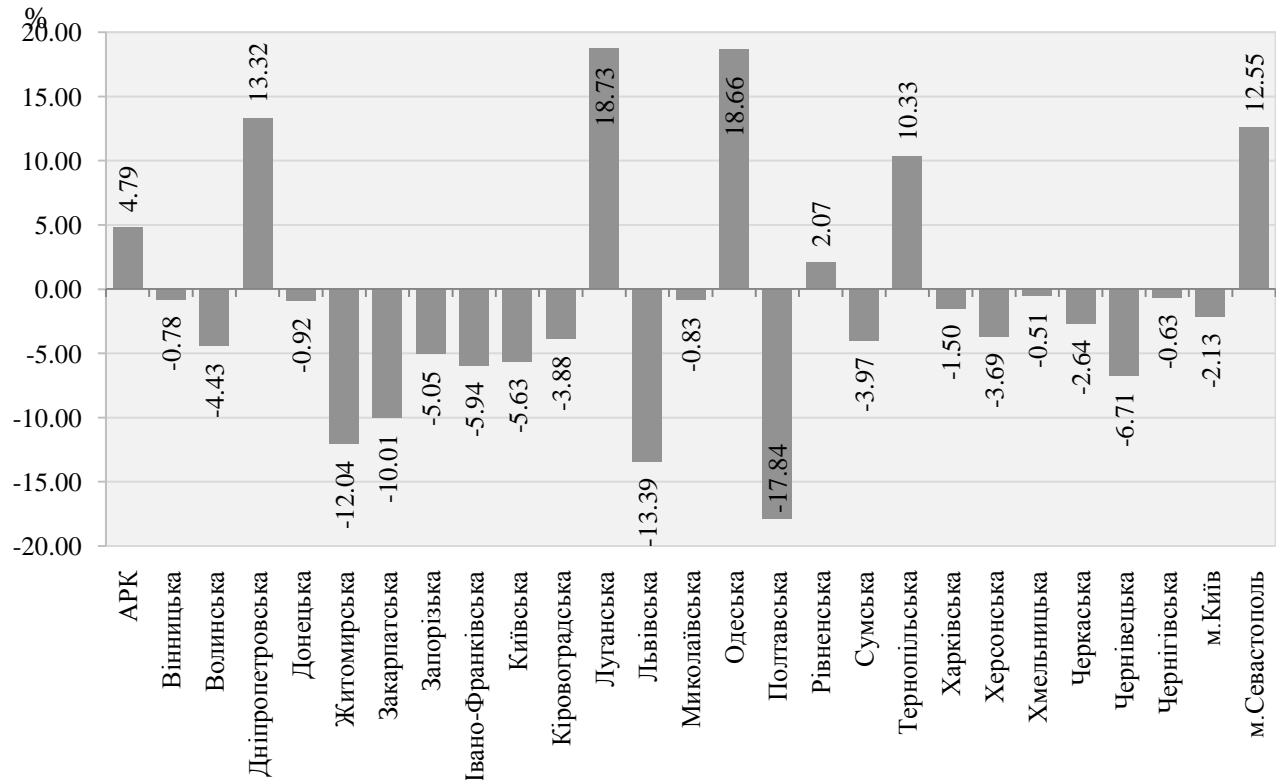

Рисунок 2.11 – Базисний темп приросту інтегрального рівня фінансового потенціалу регіонів України, %

Аналізуючи динаміку коливання рівня фінансового потенціалу регіонів України на кінець періоду, порівняно з 2009 роком, можна зазначити, що лише декілька регіонів характеризувалися позитивним темпом приросту показника, а саме: Луганська обл. (18,73%), Одеська обл. (18,66%), Дніпропетровська обл. (13,32%), м. Севастополь (12,55%), Тернопільська обл. (10,33%), Автономна Республіка Крим (4,79%) та Рівненська обл. (2,07%), тоді як найбільше зниження показника було у Полтавській (-17,84%), Львівській (-13,39%) та Житомирській (-12,04%) областях.

Таким чином, підсумовуючи усе вище викладене, можна зазначити, що розроблений науково-методичний підхід до оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіону дозволив нівелювати низку недоліків, притаманних існуючим підходам, а також отримати об'єктивні результати, які цілком відповідають загальним тенденціям регіонального розвитку.

2.3 Методичні засади оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону

Розглядаючи складові системи управління фінансовим потенціалом регіону з позиції процесного підходу, справедливо зауважити, що попри вагомість конкретизації факторів формування фінансового потенціалу регіону, розробки комплексної системи показників до їх кількісного оцінювання, одним з найбільш важливих процесів є формалізація науково-методичного підходу до визначення рівня ефективності його використання, оскільки саме ця стадія процесу управління фактично дозволяє виявити його результативність.

У контексті даного дослідження варто відзначити, що серед вітчизняних та закордонних науковців проблематика оцінювання ефективності використання фінансового потенціалу регіону не набула значного поширення, що обумовлює відсутність чіткого алгоритму її ідентифікації, що, з одного боку, можна пояснити недосконалістю концептуального та термінологічного обґрунтування змістовних засад оцінювання фінансового потенціалу регіону, а, з іншого боку, недостатністю зацікавленості як на регіональному, так і на загальнонаціональному рівні у прикладному вирішенні даної проблеми. Однак, слід відмітити, що кількісне вираження рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону може бути застосовано у процесі

удосконалення ряду важливих аспектів реалізації бюджетної політики, а тому розробка відповідного науково-методичного підходу є досить актуальною.

Однак, перш ніж перейти до безпосередньої характеристики науково-методичного підходу до оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону, доцільно з'ясувати основні змістовні аспекти даного поняття, а також найбільш поширені методи його оцінювання, які представлено у науковій літературі.

У даному контексті варто відмітити, що продуктивність виробничої одиниці (підрозділу) може бути кількісно виміряна на основі співвідношення, так званих, «виходів» та «входів» відповідної виробничої системи. До «входів» системи можна віднести фактори виробництва, тобто сукупність ресурсів, необхідних для забезпечення продукування певного товару чи надання послуги, які, у свою чергу, виступають «виходами» цієї системи. Рівень продуктивності може варіюватися у залежності від технології виробництва, особливостей виробничого процесу, а також відмінностей середовища, у якому функціонують підприємства та організації. У зв'язку з чим, першочерговою задачею, яку прагнуть вирішити науковці є виокремлення компоненти, яка характеризує ефективність з метою оцінювання її впливу на загальну продуктивність.

У загальному розумінні суб'єкт є ефективним, якщо він продукує максимальний обсяг благ з використанням доступного для реалізації цього процесу набору факторів, мінімізуючи їх вартість [207]. Слід відзначити, що економічна ефективність є поняттям комплексним, оскільки включає технічну ефективність та ефективність алокації ресурсів (цінова ефективність).

Дослідниками, напрацювання яких призвели до активізації розвитку сучасних підходів до оцінювання економічної ефективності були Дж. Дебро (1951) [192], Т. Купманс (1951) [197] та М. Фаррел [194]. У своїх роботах науковці характеризували компоненти ефективності наступним чином:

– технічна ефективність визначається повнотою використання потенціалу, створеного конкретним набором вхідних параметрів, тобто

відображає можливість максимізації вихідних результатів без збільшення обсягу наявних ресурсів;

– ефективність алокації ресурсів (цінова ефективність) залежить від здатності суб'єкта оптимальним чином комбінувати наявні фактори та блага з урахуванням вартості та якості обраного суб'єктом набору вхідних параметрів.

Обидві складові економічної ефективності можуть бути досліджені з використанням двох підходів: підходу, заснованого на «входах» чи на «виходах» виробничої системи. Так, перший підхід (input approach) базується на припущенні, що ефективний виробничий підрозділ прагне мінімізувати використання факторів виробництва для продукування фіксованого обсягу благ, тоді як у рамках другого підходу (output approach) ефективність визначається здатністю максимізувати обсяг виробництва благ за фіксованого об'єму факторів виробництва [207].

Враховуючи графічну інтерпретацію складових ефективності, М. Фаррелом [194] було запропоновано розраховувати технічну ефективність як відношення довжини відрізка, який з'єднує початок координат з точкою на ізокванті та довжини відрізка від початку координат до точки, що характеризує виробничі можливості конкретного суб'єкта, тоді як ефективність алокації ресурсів автором визначається на основі співвідношення довжини відрізків, перший з яких сполучає початок координат з точкою на ізокості, а другий – початок координат з точкою на ізокванті. Відповідно, загальна економічна ефективність за Фаррелом є добутком описаних вище складових [200].

Серед сучасних інструментів кількісного оцінювання рівня ефективності найбільшого поширення набули наступні два: економетричний (або параметричний) підхід та математичний (або непараметричний) підхід. У рамках зазначених підходів використовуються різні методи охоплення даних, що обумовлює відмінності врахування випадкового шуму і гнучкості в структурі технології виробництва. Крім того, параметричні методи передбачають існування декількох альтернатив, а саме: виробничої функції,

функції витрат, функції прибутку, тоді як непараметричні методи передбачають використання лише лінійного програмування.

Отже, ці підходи відрізняються у розрізі різних аспектів, проте переваги одного підходу над іншим зводяться до двох характеристик:

– математичний підхід є стохастичним і покликаний розрізнити вплив шуму і вплив неефективності, в той час як підхід лінійного програмування є детермінованим і у межах неефективності враховує як шуми, так і реальну неефективність;

– економетричний підхід є параметричним, а тому його адекватність значно залежить від правильності специфікації функціональної форми моделі, тоді як математичний підхід є непараметричний, а тому не потребує специфікації функціональної форми.

Разом з тим, на сучасному етапі розвитку економічної думки для оцінювання рівня ефективності дослідники використовують фронтірний аналіз із застосуванням як параметричних, так і непараметричних методів визначення межі ефективності. Ключовою особливістю фронтірного аналізу є можливість оцінювання технічної ефективності, ефективності алокації ресурсів та економічної ефективності [207].

Переходячи до більш детальної характеристики кожної з груп методів, слід відзначити, що основним непараметричним методом дослідження межі ефективності є метод аналізу середовища функціонування (Data Envelopment Analysis – DEA). Головною перевагою цього методу є відсутність необхідності ідентифікації конкретної функціональної форми функції ефективності і похибки неефективності, конкретизація яких значно ускладнює процес специфікації моделі, і оцінювання результату [200]. Разом з тим, недоліками цього методу є нівелювання відмінності між технічною неефективністю і статистичними шумовими ефектами; недостатність альтернативних підходів (у рамках методу застосовуються лише методи лінійного програмування) тощо.

Метод аналізу середовища функціонування передбачає, що усі виробничі одиниці, які мають бути оцінені, використовують різний обсяг набору з n ресурсів для виробництва s товарів. Модель DEA має на меті сформувати, так звану, криву виробничих можливостей, яка побудована за даними, що характеризують усі виробничі одиниці, які входять до вибірки. Ця крива і є межею ефективності. Таким чином, усі виробничі одиниці, які лежать на поверхні цієї кривої вважаються ефективними, поза її межами – неефективними. Слід зауважити, що такий підхід має суттєвий недолік, а саме: припущення, що серед усіх виробничих одиниць завжди є ті, що мають ефективність на рівні 100%, хоча така ситуація в реальному житті практично неможлива [178].

Підсумовуючи, варто зауважити, що недоліком всіх моделей, заснованих на лінійному програмуванні є те, що вони не є стохастичними, тобто точність оцінки ефективності страждає від недостатності змінних, помилок вимірювання та інших джерел статистичного шуму. Ця проблема може бути вирішена або шляхом збору і точного вимірювання усіх змінних, або з використанням стохастичних моделей аналізу середовища функціонування (Stochastic Data Envelopment Analysis – SDEA). Однак, для використання моделі SDEA необхідно мати інформацію про очікувані значення і дисперсію всіх змінних, а також рівні ймовірності, при яких виконуються усі техніко-економічні обмеження.

Однак, іншою і, разом з тим, більш реальною альтернативою для включення статистичних шумів до моделі є використання параметричного підходу для оцінки виробничої функції, тобто застосування стохастичного фронтірного аналізу (Stochastic Frontier Analysis – SFA). Фронтіром виробничої функції є ідеал, тобто максимально досяжний результат виробництва з використанням доступного набору вхідних параметрів [207].

Стохастична фронтірна модель ґрунтується на припущенні, що жоден економічний агент не може перевищувати ідеальний фронтір, а відхилення від

нього відображає індивідуальну неефективність. Зі статистичної точки зору, ця ідея була реалізована шляхом специфікації регресійної моделі, яка враховує композитну помилку, що включає ідеосинкретичні шоки, які обумовлюють похибку вимірювання і будь-які інші шуми, а також змінну, що характеризує неефективність [179].

У загальному вигляді виробнича функція може бути представлена наступним чином:

$$y_i = \beta_0 + \sum_{j=1}^n \beta_j z_{ij} + v_i - u_i, \quad (2.5)$$

де y_i – обсяг благ, створених i -м суб'єктом;

z_{ij} – значення j -ї факторної змінної для i -го суб'єкту;

v_i – стандартна похибка;

u_i – показник, що характеризується неефективність діяльності i -го суб'єкта.

Виробнича функція у рамках стохастичного фронтірного аналізу може мати дві функціональні форми: функція Коба-Дугласа та транслогарифмічна функція. Однак, справедливо зауважити, що транслогарифмічна функція є більш гнучкою і дозволяє врахувати ефекти як першого, так і другого прядку [13]. Враховуючи вищезазначене, у даній роботі буде використано саме транслогарифмічну функцію.

Разом з тим, справедливо зауважити, що із застосуванням стохастичних методів ефективність може бути оцінена з використання трьох технік: скоригованого методу найменших квадратів (Corrected ordinary least squares), модифікованого методу найменших квадратів (Modified ordinary least squares) та методу максимальної правдоподібності (Maximum Likelihood Estimator – MLE). Так, перша техніка не передбачає специфікації функціональної форми показника u_i , що характеризує неефективність, тоді як друга техніка вимагає реалізацію цієї процедури. Метод максимальної правдоподібності охоплює усі

спостереження та залишки при оцінюванні межі ефективності, приймаючи до уваги необхідність виконання ряду обмежень моделі [207].

Крім того, оцінювання рівня ефективності на основі застосування стохастичного фронтірного аналізу може бути здійснено з використанням таких програмних продуктів як Stata та FRONTIER.

З'ясувавши ключові змістовні аспекти поняття «економічна ефективність» та існуючі підходи до її оцінювання, доцільно перейти до більш детальної характеристики науково-методичного підходу до оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону. Перш за все, слід зазначити, що реалізацію означеного завдання у рамках даного дослідження буде здійснено з використанням одного з параметричних методів, а саме стохастичного фронтірного аналізу (з використанням техніки максимальної правдоподібності), який, з нашої точки зору, дозволяє отримати більш науково обґрунтовані результати, оскільки враховує припущення, що жоден економічний агент не може мати 100% ефективність, адже на неї впливають низка як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Крім того, приймаючи до уваги той факт, що фінансовий потенціал регіону має набір вхідних параметрів (матеріальна та нематеріальна складова фінансового потенціалу регіону) та результативний параметр (рівень ефективності його використання), при чому головним орієнтиром у процесі прийняття управлінських рішень є максимізація, а не мінімізація результату, то було обрано саме виробничу (формула 2.5), а не витратну функцію. У якості специфікації функціональної форми виробничої функції обрано транслогарифмічну функцію, застосування якої є найбільш поширеним серед закордонних науковців, а також обумовлено її вищою гнучкістю та комплексністю. Логіка побудови транслогарифмічної функції передбачає існування залежності між обсягом вироблених благ та факторами виробництва, проте вид цієї залежності точно невідомий, а тому обрана функціональна форма є більш гнучкою за функцію Коба-Дугласа, що

передбачає однакову еластичність заміни між різними парами факторних ознак [67]. Загальний вигляд транслогарифмічної функції представлено нижче:

$$\ln(y) = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_i \ln(x_i) + \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n y_{ij} \ln(x_i) \ln(x_j), \quad (2.6)$$

де y – результативна ознака (обсяг вироблених благ);

x – факторна ознака (i -й фактор виробництва).

Результати оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіонів України було отримано на основі застосування програмного комплексу FRONTIER 4.1.

Враховуючи усе вищенаведена, можна зазначити, що у контексті оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону виробнича функція матиме вигляд:

$$\ln(RFP_i) = \beta_0 + \sum_{j=1}^n \beta_j \ln(x_{ij}) + v_i - u_i, \quad (2.7)$$

де RFP_i – інтегральний рівень фінансового потенціалу i -го регіону;

x_{ij} – значення j -ї факторної змінної для i -го регіону;

v_i – стандартна похибка;

u_i – показник, що характеризується неефективність використання фінансового потенціалу i -го регіону.

Приймаючи до уваги той факт, що розрахунок рівня ефективності передбачає співставлення значень результативного параметра (інтегрального рівня фінансового потенціалу регіону) за умови, коли показник неефективності (u_i) відповідає фактичному значенню для певного об'єкта дослідження з аналогічним показником, для якого неефективність дорівнює 0, необхідним є виокремлення з рівняння 2.7 цієї складової. Таким чином, ефективність використання фінансового потенціалу i -го регіону визначається як:

$$\begin{cases} E_{RFPR_i} = \frac{E(RFP_i|u_i, X_i)}{E(RFP_i|u_i = 0, X_i)} \\ u_i = \beta_0 + \sum_{j=1}^n \beta_j \ln(x_{ij}) + v_i - \ln(RFP_i) \end{cases} \quad (2.8)$$

де E_{RFPR_i} – ефективність використання фінансового потенціалу i -м регіоном;

RFP_i – інтегральний рівень фінансового потенціалу i -го регіону;

x_{ij} – значення j -ої факторної змінної для i -го регіону;

v_i – стандартна похибка;

u_i – показник, що характеризує неефективність використання фінансового потенціалу i -им регіоном;

E – математичне очікування;

X_i – вектор значень базових та додаткових факторних змінних i -го регіону.

Параметри моделі, представлені у формулах 2.7 і 2.8 є логарифмованими значеннями наступних показників:

- результативний параметр – інтегральний рівень фінансового потенціалу i -го регіону, балів;
- базові факторні змінні – обсяг реальних фінансових ресурсів i -го регіону, млн. грн.; обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів i -го регіону, млн. грн.; композитний індекс можливостей економічної системи регіону, балів;
- додаткові факторні змінні – динаміка інфляційних процесів (температура росту індексу споживчих цін, %); рівень відкритості регіональної економіки (співвідношення суми експорту та імпорту до валового регіонального продукту, од.); рівень бідності населення регіону (частка населення з середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, од.); рівень

підприємницької активності (співвідношення кількості суб'єктів ЄДРПОУ регіону до аналогічного показника по країні, од).

Таким чином, у рамках стохастичного фронтірного аналізу допускається припущення про те, що базові факторні змінні виступають основоположними чинниками формування ефективності використання фінансового потенціалу регіону, тоді як додаткові параметри визначають масштаб розриву між фактичним та еталонним рівнем ефективності. У зв'язку з цим, до даного блоку було відібрано макроекономічні індикатори, а також показники, що визначають рівень підприємницької активності та рівень добробуту домогосподарств.

Враховуючи той факт, що основою для визначення ефективності використання фінансового потенціалу регіону є результати оцінювання його інтегрального рівня та його складових, то інформаційною основою даного дослідження є статистичні дані у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр.

Отже, переходячи до більш детальної характеристики науково-методичного підходу, варто зауважити, що традиційно на першому етапі відбувається формування інформаційної бази дослідження та визначення основних тенденцій зміни ключових статистичних показників. Враховуючи той факт, що результативна та базові факторні змінні було проаналізовано у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження, то необхідності набуває характеристика додаткових факторних змінних, які представлені у табл. 2.9-2.12.

За даними табл. 2.9 можна відмітити, що найгірша динаміка досліджуваного показника у регіонах України спостерігалася у 2009 і 2010 роках, що може бути пояснено посткризовими процесами, тоді як найбільш позитивним буд 2012 рік, який характеризувався дефляцією.

Найвище значення темпу приросту індексу споживчих цін зафіксовано в Автономній Республіці Крим, Одеській обл., Дніпропетровській обл., Донецькій обл., Запорізькій обл., м. Севастополь та м. Київ. Разом з тим, до

регіонів України, для яких характерними є найнижчі темпи інфляції належить Київська, Кіровоградська, Сумська та Чернівецька області.

Таблиця 2.9 – Динаміка темпу росту індексу споживчих цін у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., % [63]

Регіон / область	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	114,80	109,60	106,00	98,40	99,50
Вінницька	111,20	107,00	102,80	99,00	99,70
Волинська	110,00	108,10	103,20	99,00	99,70
Дніпропетровська	113,00	109,30	104,30	99,70	100,40
Донецька	113,10	110,30	105,00	101,30	101,30
Житомирська	111,90	108,90	103,90	99,00	99,40
Закарпатська	111,80	108,50	103,00	98,80	99,70
Запорізька	113,00	109,70	104,60	99,30	100,30
Івано-Франківська	110,30	108,30	102,90	99,30	100,00
Київська	109,50	107,90	103,90	99,10	99,90
Кіровоградська	109,70	108,50	103,70	98,80	100,10
Луганська	112,80	110,50	105,60	100,30	101,30
Львівська	113,40	109,70	104,90	99,30	100,20
Миколаївська	112,80	110,00	104,40	99,30	100,70
Одеська	114,40	110,50	105,40	99,40	100,90
Полтавська	112,80	108,40	103,70	99,10	99,60
Рівненська	112,00	108,30	103,40	98,90	99,30
Сумська	110,80	108,90	103,60	98,80	99,50
Тернопільська	111,20	108,50	103,70	98,90	99,20
Харківська	112,90	109,00	104,10	99,20	99,60
Херсонська	112,60	110,60	104,50	99,40	100,50
Хмельницька	113,00	109,60	104,00	99,60	100,00
Черкаська	111,50	109,00	103,50	99,50	100,30
Чернівецька	110,10	108,20	102,40	98,80	99,90
Чернігівська	112,70	109,50	103,60	98,80	99,40
м. Київ	113,40	109,80	106,10	101,60	101,50
м. Севастополь	113,90	112,80	106,70	100,70	100,20

Аналізуючи динаміку показника відкритості регіональної економіки (табл. 2.10), слід зауважити, що у 2009 році найвищим даний показник був у м. Києва (1,26), Закарпатської обл. (1,17), Миколаївської обл. (0,89) та Донецької обл. (0,85), тоді як найнижчим – у Автономній Республіці Крим (0,17) та м. Севастополь (0,18).

У 2010 році склад регіонів-лідерів практично не змінювався (лише порівняно нижчим з попереднім періодом є значення досліджуваного показника

для Миколаївської обл.). Натомість, до регіонів з низьким рівнем відкритості економіки можна віднести м. Севастополь, Чернівецьку та Тернопільську області, а також Автономну Республіку Крим.

У 2011 році максимальне значення показника було зафіксоване у Закарпатській обл. (1,50). До групи провідних регіонів також належали Донецька, Запорізька, Луганська обл. та м. Київ, проте розрив між ними та Закарпатською обл. був досить значним. Групу регіонів-аутсайдерів у цьому періоді сформували м. Севастополь, Чернівецька та Херсонська області.

Таблиця 2.10 – Динаміка показника відкритості регіональної економіки за 2009-2013 рр., од. (розраховано автором за даними [63, 105])

Регіон / область	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	0,17	0,22	0,45	0,42	0,31
Вінницька	0,29	0,31	0,29	0,28	0,25
Волинська	0,48	0,55	0,77	0,65	0,60
Дніпропетровська	0,73	0,92	0,97	0,90	0,71
Донецька	0,85	1,00	1,08	0,86	0,66
Житомирська	0,40	0,35	0,35	0,30	0,28
Закарпатська	1,17	1,30	1,50	1,27	1,11
Запорізька	0,80	0,85	1,03	0,88	0,71
Івано-Франківська	0,27	0,45	0,60	0,45	0,23
Київська	0,67	0,76	0,80	0,78	0,67
Кіровоградська	0,23	0,26	0,27	0,33	0,35
Луганська	0,53	0,77	1,15	0,84	0,63
Львівська	0,52	0,57	0,67	0,61	0,45
Миколаївська	0,89	0,81	0,78	0,89	0,75
Одеська	0,65	0,77	0,61	0,75	0,57
Полтавська	0,43	0,59	0,68	0,67	0,46
Рівненська	0,34	0,42	0,40	0,35	0,26
Сумська	0,53	0,53	0,64	0,58	0,44
Тернопільська	0,21	0,21	0,28	0,26	0,28
Харківська	0,36	0,40	0,43	0,46	0,37
Херсонська	0,28	0,26	0,25	0,22	0,24
Хмельницька	0,26	0,33	0,33	0,31	0,26
Черкаська	0,36	0,37	0,46	0,40	0,29
Чернівецька	0,21	0,17	0,20	0,18	0,15
Чернігівська	0,33	0,33	0,37	0,36	0,34
м. Київ	1,26	1,33	1,13	1,13	1,03
м. Севастополь	0,18	0,16	0,19	0,25	0,14

У 2012-2013 рр. позитивно можна охарактеризувати стан відкритості економіки у Закарпатській обл. та м. Києві, тоді як найбільш несприятливою ситуація була у Чернівецькій обл., Херсонській обл. та м. Севастополь.

За даними табл. 2.11, можна відзначити, що протягом періоду дослідження регіони з максимальною часткою домогосподарств, що мають середньодушові грошові доходи на місяць нижче прожиткового мінімуму змінювалися, а саме: у 2009-2010 рр. найвище значення показника було зафіксовано у Волинській обл., у 2011 році – у Закарпатській обл., у 2012-2013 рр. – у Тернопільській обл., тобто найбільш бідними є регіони західної частини України.

Таблиця 2.11 – Динаміка показника рівня бідності населення у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., % [158]

Регіон / область	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	13,5	12,6	8,7	10,1	9,0
Вінницька	20,2	17,5	13,2	16,9	14,0
Волинська	39,4	28,1	22,7	17,6	22,3
Дніпропетровська	12,6	8,8	9,0	9,3	10,6
Донецька	11,3	8,3	5,9	4,9	6,1
Житомирська	21,1	20,9	15,9	18,5	18,3
Закарпатська	27,4	23,4	23,1	18,4	18,2
Запорізька	14,1	10,4	5,7	10,5	10,1
Івано-Франківська	20,6	17,6	16,6	19,4	15,6
Київська	12,3	8,3	7,8	12,3	12,5
Кіровоградська	23,8	15,9	14,6	13,8	10,7
Луганська	14,3	9,6	10,4	11,0	8,6
Львівська	22,9	17,3	14,9	13,8	12,4
Миколаївська	14,4	8,0	7,7	9,8	11,6
Одеська	19,7	14,0	13,7	11,0	10,0
Полтавська	20,3	15,1	14,5	13,4	12,3
Рівненська	27,1	26,9	20,5	18,2	23,1
Сумська	28,1	18,3	16,1	15,9	19,8
Тернопільська	36,0	26,7	22,4	29,6	25,6
Харківська	13,1	7,3	6,4	8,8	5,0
Херсонська	27,8	21,8	10,7	17,4	17,3
Хмельницька	23,1	18,3	18,6	18,9	16,1
Черкаська	15,3	12,9	10,6	12,6	8,5
Чернівецька	20,2	14,5	15,5	15,2	13,8
Чернігівська	19,9	15,5	17,4	14,3	15,1
м. Київ	5,3	4,0	3,0	3,9	3,3
м. Севастополь	4,2	2,6	0,7	2,2	1,4

Разом з тим, найбільш благополучним з позиції дослідження динаміки даного показника протягом 2009-2013 рр. є м. Севастополь. Слід також зазначити, що м. Севастополь є лідером і за відносним індикатором, адже динаміка рівня бідності у даному регіоні характеризується найбільшим негативним базисним темпом приросту (-66,67%). Справедливо відмітити, що скорочення питомої ваги населення з середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму є характерним практично для усіх регіонів України, винятком є лише Київська обл., для якої базисний приріст є позитивним, хоча і незначним (1,63%).

За даними табл. 2.12 можна відзначити, що цілком закономірно найвищий рівень підприємницької активності протягом 2009-2013 рр. було зафіксовано у м. Київ, тобто майже 20% усіх підприємств та організацій, зареєстрованих в Україні мають юридичну адресу в столиці.

Порівняно з іншими адміністративно-територіальними утвореннями досить високе значення аналізованого показника було у Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Харківській та Львівській областях. Разом з тим, найнижчий рівень підприємницької активності спостерігався у м. Севастополь та Чернівецькій області.

Після комплексного аналізу статистичних показників доцільно перейти до реалізації другого і основоположного етапу – визначення рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіонів України за 2009-2013 рр., реалізація якого була здійснена із застосуванням програмного комплексу FRONTIER 4.1.

Даний етап передбачає формування двох файлів – файлу з вихідними даними, які являють собою логарифмовані значення усіх описаних вище змінних, а також їх добутки (відповідно до виду транслогарифмічної функції); файлу-інструкції, у якому вказуються вид моделі (модель, що базується на ефектах, які впливають на технічну ефективність), назви файлів вхідних даних та результатів, вид функції (виробнича), кількість об'єктів спостереження (27

регіонів), кількість часових періодів (5 років), загальне число спостережень ($27*5=135$), кількість базових змінних (3) та додаткових змінних та ін.

Таблиця 2.12 – Динаміка показника рівня підприємницької активності у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., од. [70]

Регіон / область	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04
Вінницька	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Волинська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Дніпропетровська	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08
Донецька	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07
Житомирська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Закарпатська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Запорізька	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04
Івано-Франківська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Київська	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04
Кіровоградська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Луганська	0,04	0,04	0,03	0,03	0,03
Львівська	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
Миколаївська	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03
Одеська	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06
Полтавська	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03
Рівненська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Сумська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Тернопільська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Харківська	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06
Херсонська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Хмельницька	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Черкаська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Чернівецька	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Чернігівська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
м. Київ	0,19	0,19	0,19	0,20	0,20
м. Севастополь	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01

Таким чином, використовуючи інформацію, представлену в описаних двох файлах FRONTIER 4.1 дозволяє сформувати файл з результатами, що містить дані щодо рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону. Узагальнення характеристик даного науково-методичного підходу представлено на рис. 2.12.

Отже, результати моделювання дозволяють зробити висновок про адекватність розробленого підходу та вибору факторних і результативних

змінних, про що свідчить перевищення фактичного (розрахункового) значення над табличним обох критерії оцінювання якості результатів моделювання (критерію Пірсона та Стюдента), а відповідно отримані результати можна вважати значимими.

Метод дослідження	Метод параметричного моделювання – стохастичний фронтірний аналіз (Stochastic Frontier Analysis, SFA). Вид функції – виробнича. Специфікація функціональної форми функції – транслогарифмічна.
Часовий діапазон та об’єкт дослідження	Часовий діапазон дослідження – 2009-2013 рр. Об’єкт дослідження – 27 регіонів України.

Параметри моделі	<p>Результативний параметр: інтегральна бальна оцінка рівня фінансового потенціалу регіону (балів).</p> <p>Базові факторні змінні: обсяг реальних фінансових ресурсів (млн. грн.); обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів (млн. грн.); композитний індикатор нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону (балів).</p> <p>Додаткові факторні змінні: динаміка інфляційних процесів (температура зростання індексу споживчих цін, %); рівень відкритості регіональної економіки (співвідношення суми експорту та імпорту до ВРП, од.); рівень бідності населення регіону (частка населення з середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, од.); рівень підприємницької активності (співвідношення кількості суб’єктів ЄДРПОУ регіону до аналогічного показника по країні, од).</p>
-------------------------	---

Механізм розрахунку ефективності використання фінансового потенціалу регіону	$E_{RFP_i} = \frac{E(RFP_i u_i, X_i)}{E(RFP_i u_i = 0, X_i)}$ $u_i = \beta_0 + \sum_{j=1}^n \beta_j \ln(x_{ij}) + v_i - \ln(RFP_i)$ <p>де E_{RFP_i} – рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону; RFP_i – рівень фінансового потенціалу i-го регіону; x_{ij} – значення j-ої факторної змінної для i-го регіону; v_i – стандартна похибка; u_i – показник, що характеризує неефективність реалізації ФПР i-им регіоном; E – математичне очікування; X_i – вектор значень базових та додаткових факторних змінних i-го регіону.</p>
---	---

Результати моделювання	Адекватність моделі			Оскільки розрахункове значення критерію Пірсона перевищує табличне, то модель є адекватною на довірчому інтервалі у 99%. Так як фактичне значення t -критерію Стюдента перевищує табличне за показником γ (рівень впливу показника неефективності на відхилення від еталонного значення), то відхилення від еталонного рівня на 99 % пояснюється неефективністю та на 1 % – статистичною помилкою.
	Рівень значимості, %	χ^2 критерій Пірсона		
		розрахункове	табличне	
	99	211,07	18,51	
99	t -критерій Стюдента			
	598,38	5,04		

Регіон / область																										
Автономна Республіка Крим	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська	м. Київ	м. Севастополь
0,85	0,80	0,80	0,80	0,79	0,81	0,76	0,77	0,75	0,89	0,78	0,77	0,79	0,77	0,72	0,81	0,77	0,77	0,76	0,78	0,72	0,76	0,76	0,80	0,74	0,90	0,87
0,85	0,85	0,85	0,86	0,82	0,86	0,82	0,84	0,86	0,93	0,81	0,83	0,84	0,83	0,81	0,86	0,84	0,84	0,84	0,84	0,78	0,83	0,82	0,88	0,80	0,95	0,94
0,93	0,86	0,84	0,87	0,84	0,86	0,83	0,83	0,84	0,94	0,83	0,82	0,84	0,82	0,81	0,86	0,84	0,83	0,84	0,86	0,80	0,83	0,81	0,86	0,82	0,89	0,96
0,98	0,88	0,89	0,90	0,90	0,85	0,84	0,88	0,89	0,97	0,88	0,91	0,85	0,86	0,89	0,87	0,90	0,87	0,88	0,89	0,85	0,86	0,85	0,89	0,83	0,97	0,92
0,99	0,89	0,89	0,92	0,89	0,85	0,84	0,85	0,88	0,96	0,86	0,94	0,84	0,87	0,88	0,85	0,91	0,87	0,91	0,87	0,85	0,88	0,86	0,88	0,85	0,99	0,93

Примітка: Приведені показники відображають ефективність використання фінансового потенціалу у розрізі регіонів України (рядки від верхнього до нижнього відповідають рівню ефективності за 2009-2013 рр. відповідно)

Рисунок 2.12 – Науково-методичний підхід до оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону

У рамках третього етапу необхідності набуває аналіз отриманих результатів (таблиця з результатами моделювання рис. 2.12), графічна інтерпретація яких представлена на рис. 2.13.

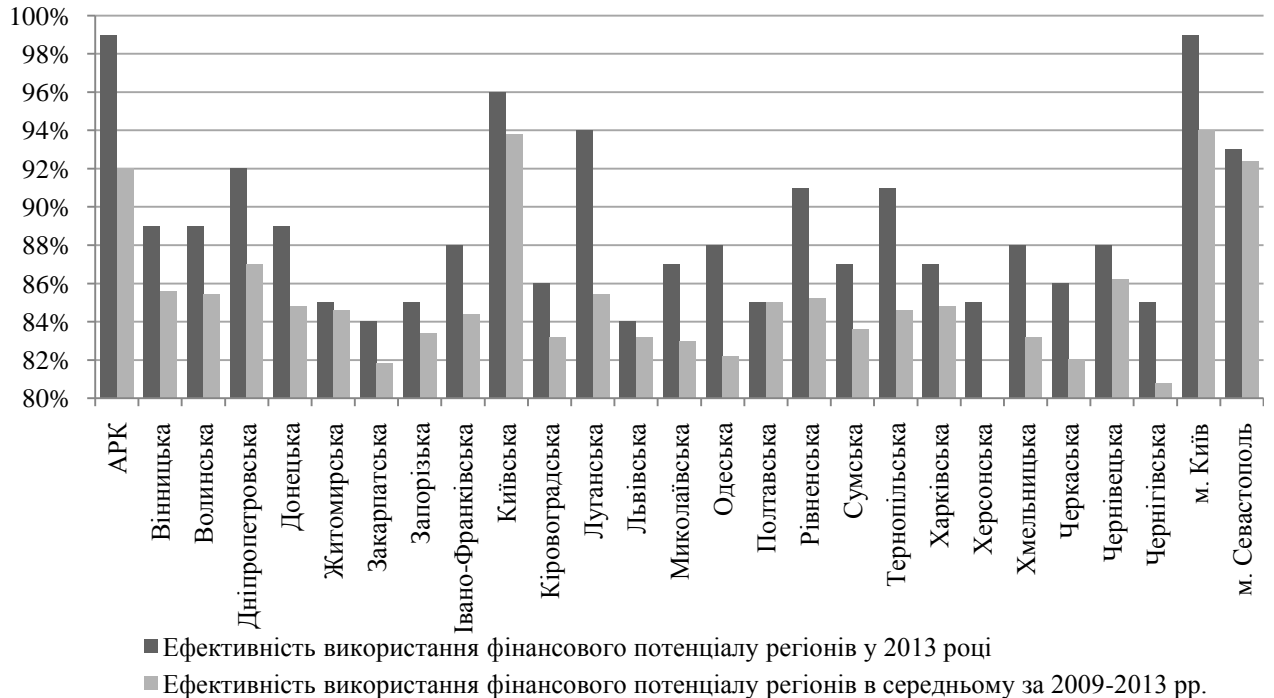

Рисунок 2.13 – Рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіонів України

Таким чином, розрахунки засвідчили, що ефективність використання фінансового потенціалу протягом 2009-2013 рр. є найвищою в Київській обл., м. Київ та Автономній Республіці Крим, а найнижчою – у Херсонській обл., Чернігівській обл., Закарпатській обл. та Одеській обл. Попри відносно високий рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону в середньому по Україні за аналізований період (85,24%), його значення для різних регіонів суттєво відрізняються. Крім того, у деяких регіонах з порівняно низьким інтегральним рівнем фінансового потенціалу рівень ефективності його використання є доволі високим, що свідчить про те, що ці регіони вже практично вичерпали наявні можливості для його подальшої реалізації.

Ефективність використання фінансового потенціалу регіону в певній мірі відображає і раціональність витрачання бюджетних коштів в регіонах, що складає інформаційне підґрунтя для уточнення пріоритетів та інструментарію реалізації бюджетної політики.

Висновки до розділу II

У другому розділі дисертації «Розвиток методичних засад формування, оцінювання та використання фінансового потенціалу регіону у контексті вдосконалення бюджетної політики України» запропоновано систему кількісних індикаторів для вимірювання основних факторів формування фінансового потенціалу регіону і підхід до оцінювання його інтегрального рівня, розраховано рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіонами України як підґрунтя для конкретизації напрямків реалізації бюджетної політики.

За результатами розділу зроблено наступні висновки:

1. Оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіону доцільно здійснювати з урахуванням як матеріальних, так і найбільш релевантних нематеріальних факторів його формування, напрямку впливу зазначених складових на його інтегральний рівень, а також динаміки економічного розвитку регіонів. Протягом 2009-2013 рр. до регіонів з високим рівнем фінансового потенціалу регіону належали м. Київ, Київська обл., Дніпропетровська обл. та Автономна Республіка Крим, найнижчим цей показник був у Закарпатській, Запорізькій та Чернігівській областях.

2. Оцінювати ефективність використання фінансового потенціалу регіону слід на засадах стохастичного фронтірного аналізу з урахуванням як базових (складові фінансового потенціалу), так і додаткових (рівень інфляції,

відкритості регіональної економіки, бідності, підприємницької активності) факторів його формування. Крім того, індикатор, що відображає рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону розраховується як співвідношення математичного очікування таких показників: інтегрального рівня фінансового потенціалу при фактичному значенні показника неефективності, виокремленого з виробничої функції, та його рівня при нульовому значенні неефективності. Для України середній рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіонами України у 2009-2013 рр. складав 85%, найвищим він був для м. Київ, Автономної Республіки Крим та Київської обл., найнижчим – для Закарпатської, Одеської, Херсонської та Чернігівської областей.

Основні положення другого розділу дисертаційної роботи опубліковано у таких наукових працях [9, 21, 28, 29, 30, 31, 89, 34].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНІВ

3.1 Розвиток науково-методичного забезпечення щодо обґрунтування стратегії фінансового розвитку регіонів

Одним із основних завдань, реалізація якого на сучасному етапі розвитку економіки України є надзвичайно важливим для покращення функціонування системи місцевих фінансів є забезпечення фінансової самодостатності місцевих бюджетів. Актуальність цього завдання підтверджується його пріоритетністю у рамках стратегії розвитку регіонів України до 2020 року, а також корелює з державною політикою у контексті підтримки реформи децентралізації. Передумовою досягнення означеної цілі є розширення можливостей органів місцевого самоврядування у напрямку акумуляції додаткових доходів, оптимізація системи фінансового вирівнювання, збалансування між обсягами делегованих на місцевий рівень повноважень та закріпленими для їх реалізації фінансовими ресурсами тощо. Однак, справедливо зауважити, що зазначені заходи будуть недостатньо результативними без імплементації якісно нових засад управління місцевими фінансовими ресурсами, які, перш за все, мають формуватися на довгострокову перспективу з урахуванням ретроспективного аналізу динаміки показників, що можуть характеризувати стан розвитку системи місцевих фінансів.

Варто відмітити, що проблема трансформації регіонального розвитку на стратегічних засадах набуває особливої актуальності на сучасному етапі розвитку нашої держави у зв'язку з наступними причинами:

– суттєвими змінами адміністративно-територіального устрою України;

- наявністю значних диспропорцій регіонального розвитку;
- орієнтацією на євроінтеграційний вектор розвитку України тощо.

У контексті підтвердження останньої передумови слід відмітити, що забезпечення сталого регіонального розвитку є одним з найбільш пріоритетних напрямків політики держав-членів ЄС, адже протягом останніх 8 років близько третини коштів зведеного бюджету країн ЄС витрачалося саме на підтримку розвитку регіонів. Превалюючим напрямком фінансування у розрізі загального обсягу грошових коштів, що спрямовуються на означену ціль, є скорочення диспропорцій регіонального розвитку (майже 82% сумарного обсягу коштів). Разом з тим, майже 16% фінансових ресурсів спрямовуються на поліпшення рівня конкурентоспроможності регіонів [138].

Варто зазначити, що одним з найбільш пріоритетних напрямків Стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [138] є забезпечення фінансової самодостатності регіонів України, що може бути досягнуто за рахунок впровадження виваженої системи стратегічного управління, яка, з одного боку, має враховувати особливості фінансового потенціалу кожного конкретного регіону, а, з іншого боку, узгоджуватися з основними стратегічними орієнтирами держави та державної політики регіонального розвитку.

Зокрема, у даному документі зазначається «За умови обмеженості фінансових ресурсів, які Кабінет Міністрів України може спрямувати на розвиток територій, необхідно визначити пріоритети розподілу ресурсів та сконцентрувати їх на тих заходах та територіях, що можуть забезпечити найвищий результат у найкоротший строк та матимуть довготривалий і комплексний вплив на розвиток не лише даної території, але і сусідніх регіонів» [138]. Таким чином, необхідності набуває чітка ідентифікація проблем та перспектив фінансового розвитку територій з метою забезпечення максимально оптимального перерозподілу фінансових ресурсів, що дозволило б нівелювати вплив деструктивних факторів розвитку регіону та підсилити позитивний ефект від факторів-стимуляторів.

Приймаючи до уваги той факт, що Стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року визначено першою ціллю формування умов щодо використання регіонами власного потенціалу для забезпечення високого рівня його конкурентоспроможності [138], то вважаємо цілком закономірним та виправданим визначення стратегії фінансового розвитку регіонів з урахуванням рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону, а також наявності фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Вибір саме зазначених критеріїв обумовлений їх комплексністю, інформативністю та об'єктивністю.

У відповідності до завдань Міністерства фінансів України, визначених Положенням про Міністерством фінансів України [144], саме на цей орган спільно з Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, з нашої точки зору, має бути покладено зобов'язання щодо інформаційно-методичного забезпечення визначення стратегій фінансового розвитку регіонів, тоді як їх безпосередня реалізація має належати до сфери компетенції виконавчих органів влади регіонального рівня (зокрема, фінансового управління) та органів місцевого самоврядування.

Разом з тим, досить важливу роль у процесі забезпечення фінансової самодостатності регіону та стратегічного управління його фінансовим розвитком відіграє також Державна фіскальна служба України, яка, по-перше, може виступати допоміжним органом при формуванні інформаційного масиву (при розрахунку середньозваженої податкової ставки, середньої ставки мита на імпорт тощо); по-друге, ефективність адміністрування податків фіскальними органами є основою оптимізації фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування, а тому фіскальні органи повинні досить тісно співпрацювати і з органами місцевої влади і вищими органами, на яких покладено зобов'язання щодо інформаційного забезпечення стратегічного фінансового планування у регіоні; по-третє, органи місцевого самоврядування повинні взаємодіяти з фіскальними інституціями різних рівнів з метою оптимізації використання

податкових інструментів у процесі реалізації стратегії; по-четверте, фіскальні органи можуть організувати семінари-консультації щодо можливостей використання суб'єктами господарювання певних податкових преференцій у рамках реалізації відповідної стратегії, що дозволить покращити рівень ділової активності, інвестиційної привабливості відповідного регіону, а відтак і виступатиме тригером нарощення його фінансової бази та ефективності використання фінансового потенціалу тощо.

Таким чином, усе зазначене вище обумовлює необхідність розробки науково-методичного підходу до обґрунтування стратегії фінансового розвитку регіону, який би дозволив конкретизувати часовий горизонт, цільові орієнтири та інструментарій її реалізації.

Вибір стратегії фінансового розвитку та її характеристик для конкретного регіону доцільно визначати на основі розташування відповідного регіону в певному квадранті трьохмірної матриці з координатами «фактичний рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону – можливості регіону підтримувати його в подальшому – достатність бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування». Таким чином, алгоритм побудови трьохмірної матриці з подальшою ідентифікацією стратегій для регіонів України включає декілька етапів.

Цілком закономірно, що першим етапом зазначеного підходу є формування інформаційної бази дослідження, яка передбачає розрахунок для кожного регіону України середніх за період 2009-2013 рр. значень ефективності використання фінансового потенціалу регіону та обсягу реальних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Графічна інтерпретація реалізації даного етапу представлена на рис. 3.1.

У контексті аналізу представлених на рис. 3.1 даних можна зауважити, що в середньому за період дослідження найвищим обсяг реальних фінансових ресурсів, зосереджених у місцевих бюджетах був у наступних регіонах: м. Київ,

Донецькій обл., Дніпропетровській обл., Харківській обл., Одеській обл., Львівській обл. та Автономній Республіці Крим.

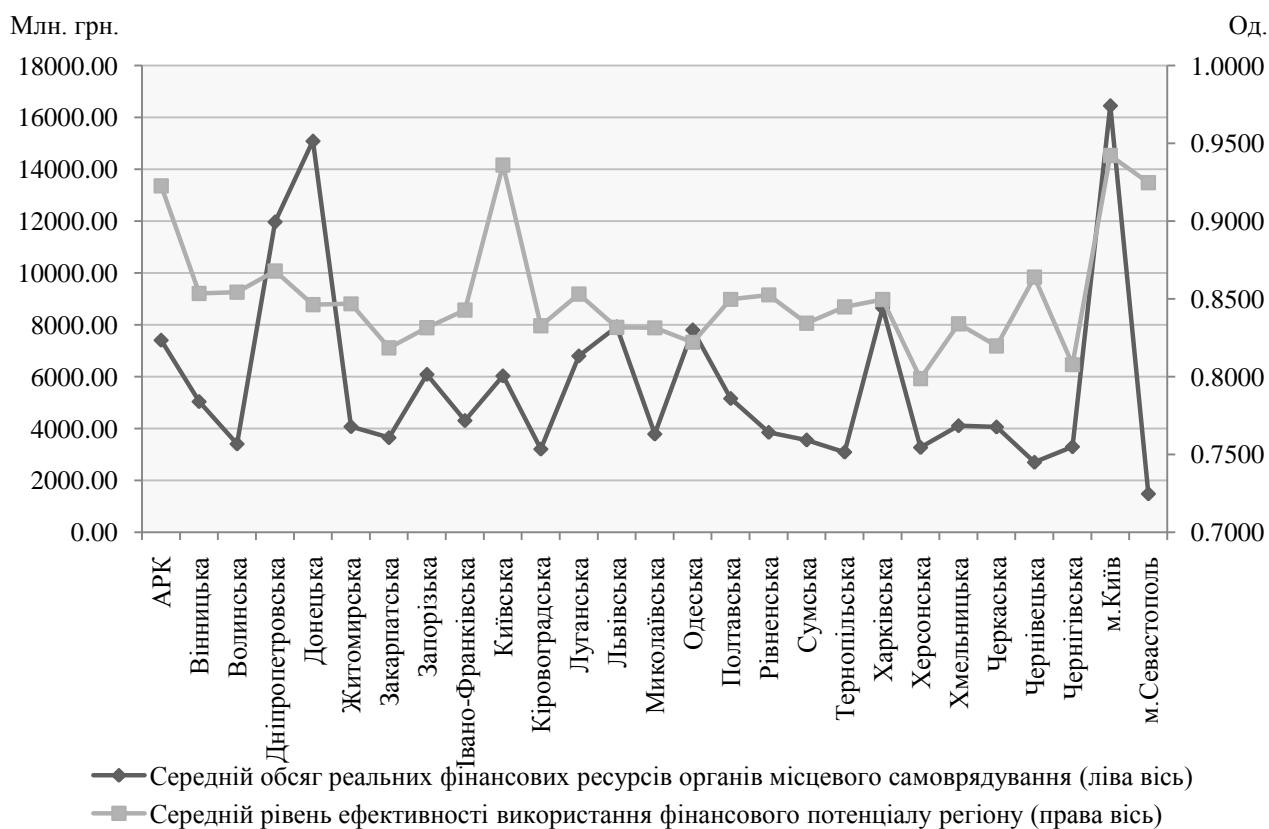

Рисунок 3.1 – Середні за 2009-2013 рр. значення обсягу реальних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та рівня ефективності використання фінансового потенціалу у розрізі регіонів України

Однак, середня ефективність використання фінансового потенціалу у більшості з зазначених регіонів є невисокою. Зокрема, до групи найбільш ефективних регіонів увійшли м. Київ (тенденції з попереднім показником співпадають), Київська обл., Автономна Республіка Крим, Дніпропетровська та Чернівецька області. Таким чином, можна підсумувати, що наявність значного обсягу фінансових ресурсів є цілком виправданим у місцевих бюджетах таких регіонів як м. Київ, Дніпропетровська обл. та Автономна Республіка Крим, оскільки лише органи місцевого самоврядування цих територій спроможні

забезпечити помітну позитивну віддачу від їх використання (враховуючи значення показника ефективності використання фінансового потенціалу регіонів), тоді як позитивний ефект від зростання доходної бази решти місцевих бюджетів вибірки (особливо за рахунок збільшення обсягу трансфертів з державного бюджету) цілком вірогідно може бути нівельований недостатнім рівнем ефективності використання фінансових ресурсів у регіоні.

З іншої боку, високим рівнем ефективності використання фінансового потенціалу характеризується Чернівецька обл., маючи при цьому один з найнижчих показників забезпеченості реальними фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування, що дозволяє зробити висновок про неефективність реалізації бюджетної політики на регіональному рівні, а також може бути тригером активізації процесу згладжування дисбалансів фінансового розвитку регіонів України шляхом удосконалення механізму алокації фінансових ресурсів та якісної трансформації системи управління ними.

У рамках другого етапу відбувається реалізація процесу кластеризації за кожним з розрахованих на попередньому етапі показників, що практично здійснено на основі побудови дендрограм ієрархічної кластеризації з використанням програмного комплексу STATA 12. Зазначений програмний продукт дозволяє встановити обсяг кластерів на основі аналізу графічної інтерпретації результатів кластеризації, що передбачає поєднання регіонів в однорідні групи залежно від евклідових відстаней, визначених за відповідним результативним параметром. Межі кластерів чітко зафіксувати неможливо, оскільки змінюються як склад регіонів, що увійшли до відповідного кластера, так і абсолютні значення показників, що їх характеризують. Визначення ж якісної характеристики кластера відбувається на основі аналізу значень відповідного показника серед регіонів, що його формують.

Дендрограми представлено на рис. 3.2-3.3.

Таким чином, за даними рис. 3.2 можна відмітити, що регіони розподілились за кластерами наступним чином:

- кластер 1 (високий рівень достатності бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування): м. Київ, Дніпропетровська та Донецька області;
- кластер 2 (середній рівень достатності бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування): Автономна Республіка Крим, Вінницька обл., Запорізька обл., Київська обл., Луганська обл., Львівська обл., Одеська обл., Полтавська обл., Харківська обл.;
- кластер 3 (низький рівень достатності бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування) – решта регіонів України, до яких належать 15 адміністративно-територіальних одиниць.

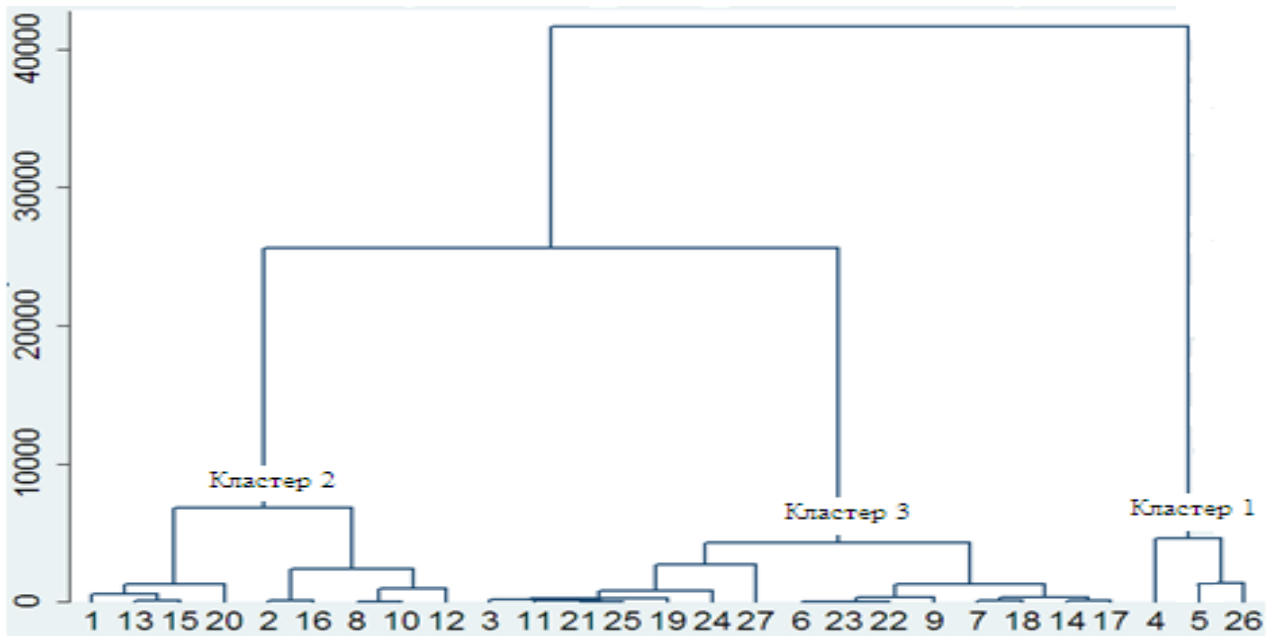

Рисунок 3.2 – Дендрограма ієрархічної кластеризації за показником середньорічного обсягу достатності бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування (горизонтальна вісь характеризує порядковий номер регіону)

З урахуванням даних, представлених на рис. 3.3, склад кластерів виглядатиме наступним чином:

– кластер 1 (високий рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону): Автономна Республіка Крим, м. Севастополь, м. Київ та Київська обл.;

– кластер 2 (середній рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону): Вінницька обл., Волинська обл., Дніпропетровська обл., Донецька обл., Житомирська обл., Івано-Франківська обл., Луганська обл., Полтавська обл., Рівненська обл., Тернопільська обл., Харківська обл., Чернівецька обл.;

– кластер 3 (низький рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону) – решта регіонів України, до яких віднесено 11 адміністративно-територіальних одиниць.

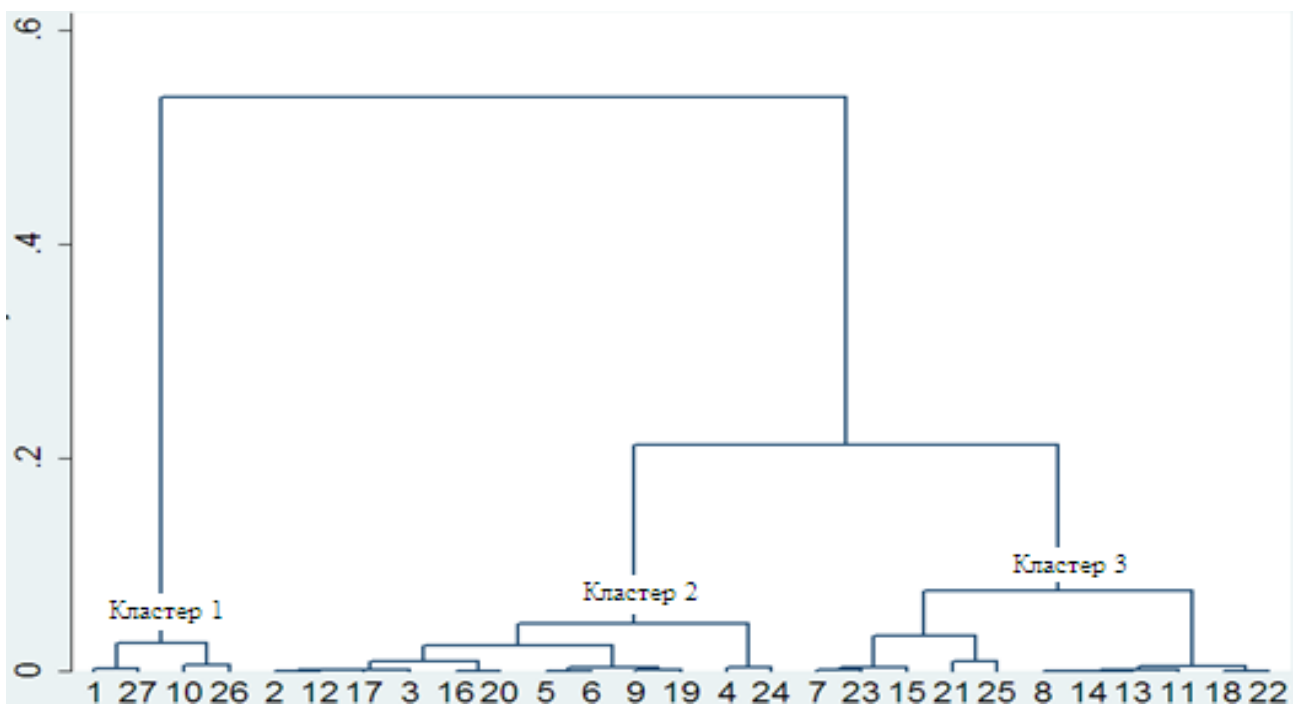

Рисунок 3.3 – Дендрограма ієрархічної кластеризації за показником середньорічного рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону (горизонтальна вісь характеризує порядковий номер регіону)

Третій етап реалізації науково-методичного підходу передбачає ідентифікацію так званого «домінантного кластеру ефективності використання фінансового потенціалу регіону» (кластеру, в якому досліджуваний регіон найбільш ймовірно опиниться в наступному періоді, виходячи з траєкторії його переміщення між кластерами в попередніх періодах). Необхідність врахування цього фактору підтверджують розрахунки клубної конвергенції для регіонів України за 2009-2013 рр. (рис. 3.4), які засвідчили нестійкість сформованих кластерів.

Перш за все, варто відмітити, що аналіз клубної конвергенції виступає одним із найбільш популярних на сучасному етапі розвитку інструментів виявлення регіональних диспропорцій, тобто його застосування замість традиційних β -конвергенції та σ -конвергенції є виправданим у випадку, коли спостерігається значна неоднорідність розвитку об'єктів спостереження, що цілком відповідає параметрам регіонального фінансового розвитку в Україні. Крім того, у випадку підтвердження наявності зазначеного виду конвергенції, можна зробити висновок про існування клубів, тобто регіонів, які мають подібні параметри динаміки показника, який виступає основою для перевірки факту наявності конвергенції (у рамках даного дослідження – рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіонів). Особливістю даного методу також є дослідження з використання ланцюгів Маркова, а не рівняння регресії Барро [148].

Як можна зауважити на основі рис. 3.4, першим етапом алгоритму перевірки наявності клубної конвергенції та стійкості сформованих клубів є формування матриці переходів з одного кластеру до іншого на основі індикатора рівня ефективності використання фінансового потенціалу за 2009-2013 рр.

Слід відмітити, що попри існування значного набору методів та інструментів визначення кількості та складу кластерів (клубів), у рамках даного дослідження було обрано метод ієрархічної кластеризації, який передбачає

побудову дендрограм за 2009-2013 рр. на основі використання програмного комплексу STATA 12. За даними побудованих дендрограм було встановлено перелік регіонів, які входили до кожного з трьох можливих кластерів з високим, середнім чи низьким рівне ефективності використання фінансового потенціалу у розрізі років періоду дослідження (стовпці 3, 5, 7, 9, 11 табл. 3.1).

Рисунок 3.4 – Алгоритм визначення рівня стійкості кластерних утворень на основі аналізу клубної конвергенції регіонів України у 2009-2013 рр.

Побудова матриці переходів відбувається шляхом ідентифікації кількості переміщень усіх регіонів з одного кластеру до іншого на основі порівняння кластерів, до яких входить кожен конкретний регіон у період часу (t) та ($t+1$). Наприклад, число «8», що знаходиться на перетині граф, що характеризують кластер з високим рівнем ефективності фінансового потенціалу як у якості вихідного, так і кінцевого стану, означає, що протягом 2009-2013 рр. лише 8

разів спостерігалася ситуація, при якій регіон у базисному і наступному періодах залишався у кластері з високою ефективністю.

Аналізуючи дані, представлені у матриці переходів (табл. 1 рис. 3.4), варто відмітити, що інтенсивність переміщень регіонів між кластерами є недостатньо високою, при чому найбільшою концентрацією характеризуються кластери з низькою та середньою ефективністю використання фінансового потенціалу.

Другим етапом аналізу клубної конвергенції є формування матриці перехідних ймовірностей, на основі якої можна більш наглядно оцінити інтенсивність процесів переміщення між кластерами, а, отже, і стійкість клубних утворень.

Завершальним етапом означеного алгоритму є розрахунок визначника матриця перехідних вірогідностей, який виступає кількісною оцінкою стабільності складу виділених кластерів [149].

Отже, за результатами реалізації даного етапу, а також з урахуванням властивостей клубної конвергенції [148] можна зробити наступні висновки:

- високі значення діагональних вірогідностей головної діагоналі, які прямують до 1 засвідчують існування конвергенційних клубів (кластерів);
- гіпотеза бімодальності (розподіл по крайовим кластерам) підтверджена частково, оскільки вірогідність переходу з середнього клубу у високий нижче, ніж з високого у середній, але вірогідність переходу з середнього клубу у низький вище, ніж у зворотному напрямку;
- значення визначника матриці перехідних вірогідностей (10,39% зі 100%) та перевищення порогу вірогідності у 5% в окремих випадках переходу з одного кластеру до іншого свідчить про невисокий рівень стійкості клубних утворень.

Додатковим етапом аналізу клубної конвергенції з урахуванням невисокого рівня стійкості клубних утворень є визначення вірогідності лишитися у відповідному клубі (кластері), тобто розрахунок показника

домінантного кластеру ефективності використання фінансового потенціалу регіону (формули 3.1 та 3.2).

Домінантний кластер пропонується визначати так:

$$\begin{cases} DCI = P_{1j} * 1 + P_{2j} * 0,67 + P_{3j} * 0,33 \\ \text{if } DCI \in [0,87; 1), \text{ then cluster 1} \\ \text{if } DCI \in [0,6; 0,87), \text{ then cluster 2} \\ \text{if } DCI \in [0,33; 0,6), \text{ then cluster 3} \end{cases} \quad (3.1)$$

де DCI – індикатор визначення кластеру, що є доміантним за рівнем ефективності використання фінансового потенціалу регіону;

P_{1j} , P_{2j} , P_{3j} – ймовірності j -го регіону в перспективі лишитися відповідно у 1, 2 або 3 кластері.

У свою чергу, ймовірність лишитися у певному кластері визначається наступним чином:

$$P_{ij} = \frac{n_i}{N} \quad (3.2)$$

де P_{ij} – ймовірність j -го регіону лишитися у i -му кластері;

n_i – кількість потраплянь до i -го кластеру протягом періоду дослідження;

N – загальна кількість періодів дослідження, у яких здійснювалася кластеризація.

Справедливо зазначити, що така методика є досить унікальною, оскільки істотно відрізняється від традиційних підходів до визначення ймовірності лишитися у певному кластері, але, разом з тим, має декілька важливих положень, які обумовлюють її високу об'єктивність та інформативність, а саме:

– розрахунок індикатора визначення доміантного кластера з використанням формули математичного сподівання, що дозволяє отримати усереднене значення показника;

- імплементація у якості результативного показника бальної оцінки, що характеризує відповідний кластер (при чому для гірших груп оцінки пропорційно зменшуються, що дозволяє конкретизувати систему пріоритетів);
- формування розкиду діапазонів для ідентифікації домінантного кластеру виходячи з припущення, що протягом досліджуваного періоду відповідний регіон може лише один раз опинитися у групі гіршої якості.

Результати розрахунків представлено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Результати визначення домінантного кластеру за рівнем ефективності використання фінансового потенціалу за 2009-2013 рр. у розрізі регіонів України

Регіон	Рік										DCI	Домінантний кластер
	2009		2010		2011		2012		2013			
	TE	Cluster	TE	Cluster	TE	Cluster	TE	Cluster	TE	Cluster		
АРК	0,8550	1	0,8451	2	0,9332	1	0,9803	1	0,9997	1	0,93	1
Вінницька	0,7968	2	0,8470	2	0,8558	2	0,8769	2	0,8909	2	0,67	2
Волинська	0,7954	2	0,8542	2	0,8354	3	0,8926	2	0,8944	2	0,60	2
Дніпропетровська	0,7952	2	0,8567	2	0,8658	2	0,9008	2	0,9212	1	0,74	2
Донецька	0,7896	2	0,8175	3	0,8387	3	0,8958	2	0,8900	2	0,53	3
Житомирська	0,8145	2	0,8566	2	0,8632	2	0,8516	3	0,8483	3	0,53	3
Закарпатська	0,7567	3	0,8213	3	0,8283	3	0,8425	3	0,8435	3	0,33	3
Запорізька	0,7651	3	0,8414	2	0,8287	3	0,8758	2	0,8466	3	0,47	3
Івано-Франківська	0,7459	3	0,8637	2	0,8391	3	0,8854	2	0,8802	2	0,53	3
Київська	0,8850	1	0,9295	1	0,9355	1	0,9659	1	0,9642	1	1,00	1
Кіровоградська	0,7810	2	0,8149	3	0,8329	3	0,8774	2	0,8576	3	0,47	3
Луганська	0,7652	3	0,8264	3	0,8226	3	0,9089	2	0,9427	1	0,47	3
Львівська	0,7890	2	0,8368	2	0,8416	3	0,8465	3	0,8448	3	0,53	3
Миколаївська	0,7692	3	0,8317	3	0,8224	3	0,8639	2	0,8698	3	0,40	3
Одеська	0,7249	3	0,8110	3	0,8113	3	0,8857	2	0,8775	2	0,47	3
Полтавська	0,8118	2	0,8605	2	0,8610	2	0,8668	2	0,8485	3	0,60	2
Рівненська	0,7743	3	0,8424	2	0,8420	3	0,8975	2	0,9067	2	0,53	3
Сумська	0,7690	3	0,8406	2	0,8298	3	0,8671	2	0,8652	3	0,47	3
Тернопільська	0,7593	3	0,8369	2	0,8394	3	0,8832	2	0,9052	2	0,53	3
Харківська	0,7811	2	0,8412	3	0,8613	2	0,8897	2	0,8746	2	0,60	2
Херсонська	0,7192	3	0,7804	3	0,8022	3	0,8465	3	0,8453	3	0,33	3
Хмельницька	0,7644	3	0,8284	3	0,8330	3	0,8644	2	0,8797	3	0,40	3
Черкаська	0,7591	3	0,8244	3	0,8090	3	0,8498	3	0,8563	3	0,33	3
Чернівецька	0,8007	2	0,8795	2	0,8639	2	0,8916	2	0,8847	2	0,67	2
Чернігівська	0,7362	3	0,7962	3	0,8207	3	0,8314	3	0,8541	3	0,33	3
м. Київ	0,8956	1	0,9485	1	0,8947	2	0,9728	1	0,9997	1	0,93	1
м. Севастополь	0,8712	1	0,9416	1	0,9615	1	0,9205	2	0,9286	1	0,93	1

Примітки: TE – рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону; Cluster – кластер за рівнем ефективності використання фінансового потенціалу регіону у

відповідному році; DCI – індикатор визначення домінантного кластеру за рівнем ефективності використання фінансового потенціалу

За даними табл. 3.1 можна зазначити, що лише 4 з 27 регіонів мають найкращий домінантний кластер (Автономна Республіка Крим, Київська обл., м. Київ та м. Севастополь), тобто з урахуванням ретроспективного аналізу ці регіони у наступному періоді будуть мати високий рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону, тоді як для решти територій характерним є другий, а найчастіше третій кластери, що засвідчує наявність суттєвих недоліків у рамках управління ефективністю використання фінансового потенціалу, а відтак і незадовільні прогнози перспектив подальшої динаміки досліджуваного показника.

Підсумовуючи результати реалізації третього етапу науково-методичного підходу, справедливо зауважити, що для більшості регіонів України динаміка переміщень між кластерами за рівнем ефективності використання їх фінансового потенціалу є нейтральною або ж негативною, а тому виникає необхідність більш ґрунтовного дослідження причин незадовільного становища кожного конкретного регіону та розробки подальшої стратегії його фінансового розвитку з урахуванням виявлених закономірностей, що визначає актуальність переходу до наступних етапів дослідження.

Таким чином, у рамках четвертого етапу відбувається визначення координат трьохмірної матриці $(x; y; z)$ регіону, які фіксують його місце у відповідному квадранті (x – номер кластеру, в який потрапив регіон за рівнем ефективності використання його фінансового потенціалу; y – номер домінантного кластеру для цього регіону; z – номер кластеру, в який потрапив регіон за рівнем достатності бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування) (табл. 3.2).

У рамках п'ятого етапу відбувається розробка рекомендацій щодо стратегій фінансового розвитку регіону залежно від його місця в матриці, які відрізняються за часовими параметрами реалізації (T), цільовою спрямованістю

(G) та пріоритетними інструментами (I), тобто він виступає якісною характеристикою четвертого етапу.

Таблиця 3.2 – Координати регіонів у матриці фінансових стратегій

Регіон	Координати в матриці фінансових стратегій			Номер стратегії
	x	y	z	
АРК	1	1	2	стратегія 1
Вінницька	2	2	2	стратегія 6
Волинська	2	2	3	стратегія 7
Дніпропетровська	2	2	1	стратегія 6
Донецька	2	3	1	стратегія 8
Житомирська	2	3	3	стратегія 8
Закарпатська	3	3	3	стратегія 8
Запорізька	3	3	2	стратегія 8
Івано-Франківська	2	3	3	стратегія 8
Київська	1	1	2	стратегія 1
Кіровоградська	3	3	3	стратегія 8
Луганська	2	3	2	стратегія 8
Львівська	3	3	2	стратегія 8
Миколаївська	3	3	3	стратегія 8
Одеська	3	3	2	стратегія 8
Полтавська	2	2	2	стратегія 6
Рівненська	2	3	3	стратегія 8
Сумська	3	3	3	стратегія 8
Тернопільська	2	3	3	стратегія 8
Харківська	2	2	2	стратегія 6
Херсонська	3	3	3	стратегія 8
Хмельницька	3	3	3	стратегія 8
Черкаська	3	3	3	стратегія 8
Чернівецька	2	2	3	стратегія 7
Чернігівська	3	3	3	стратегія 8
м. Київ	1	1	1	стратегія 1
м. Севастополь	1	1	3	стратегія 1

Отже, можна виділити наступні стратегії фінансового розвитку регіонів:

– стратегія 1: *T* – до 1 року; *G* – підтримання досягнутих результатів щодо стабільно високого рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону та обсягів фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування; *I* – підтримуючі економічні інструменти непрямого впливу (1; 1; 1), (1; 1; 2), (1; 1; 3), (2; 1; 1);

- стратегія 2: T – до 1 року; G – нівелювання факторів зниження ефективності використання фінансового потенціалу регіону; I – стимулюючі економічні та адміністративні (3; 1; 1), (3; 1; 2), (2; 1; 2);
- стратегія 3: T – до 1 року; G – нівелювання факторів зниження доходної частини місцевих бюджетів; I – фіскально-бюджетні (2; 1; 3), (3; 1; 3);
- стратегія 4: T – до 1 року; G – стимулювання зростання ефективності реалізації фінансового потенціалу регіону; I – стимулюючі економічні інструменти прямого та непрямого впливу (1; 2; 1), (1; 2; 2);
- стратегія 5: T – від 1 до 3 років; G – максимізація обсягів реальних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування; I – фіскально-бюджетні (стимулюючі або стримуючі залежно від економічної кон'юнктури) (1; 2; 3);
- стратегія 6: T – від 1 до 3 років; G – одночасне нівелювання впливу факторів-дестимуляторів та підвищення стимуляторів ефективності реалізації фінансового потенціалу регіону; I – усі адміністративні та економічні (2; 2; 1), (2; 2; 2);
- стратегія 7: T – від 1 до 3 років; G – зростання ефективності використання фінансового потенціалу регіону за рахунок оптимізації використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування; I – інструменти бюджетної та інвестиційної політики (2; 2; 3);
- стратегія 8: T – понад 3 роки; G – комплексна трансформація системи управління фінансовим потенціалом регіону та бюджетної політики; I – економічні, адміністративні та правові (3; 3; 1), (2; 3; 1), (3; 3; 2), (2; 3; 2), (3; 3; 3), (2; 3; 3);
- стратегія 9: T – понад 3 роки; G – оптимізація використання бюджетних коштів на цілі розвитку регіону; I – всі економічні (1; 3; 1), (3; 2; 1);
- стратегія 10: T – понад 3 роки; G – трансформація системи управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування; I – економічні, адміністративні та правові (1; 3; 2), (1; 3; 3), (3; 2; 2), (3; 2; 3).

У рамках даного етапу необхідності набуває також конкретизація інструментів реалізації стратегій фінансового розвитку регіонів.

Так, слід відмітити, що існують різні підходи до класифікації методів державного регулювання економіки, основними з яких є наступні: за формою впливу (прямі і непрямі); за способом реалізації (адміністративні, правові, економічні); за характером впливу на економічні процеси (стримуючі та стимулюючі).

Методи прямого впливу передбачають реалізацію заходів, які спрямовані на зміну окремих аспектів функціонування економічних суб'єктів шляхом безпосереднього втручання у їх діяльність, тоді як непрямі методи направлені на трансформацію визначених параметрів середовища їх функціонування, які б опосередковано посприяли коригуванню діяльності суб'єктів економічних відносин у напрямку, необхідному органам державної влади.

Прямі методи передбачають застосування адміністративних інструментів чи виділення коштів з державного бюджету на визначені регуляторними органами цілі. Непрямі методи, у свою чергу, передбачають застосування інструментів грошово-кредитної, фіскально-бюджетної, інвестиційної політики тощо.

Інструменти грошово-кредитної політики можна розділити на дві групи: адміністративні та індикативні (економічні). Адміністративні методи передбачають встановлення обмежень на збільшення обсягів кредитів чи депозитів, визначення параметрів реєстрації та ліцензування банків тощо. Ключовими економічними методами є регулювання обсягів рефінансування, валютного курсу, зміна облікової ставки, встановлення економічних нормативів, здійснення операцій на відкритому ринку тощо.

Інструменти бюджетної політики передбачають здійснення впливу на формування доходної бази бюджетів різних рівнів, обсягу та напряму видатків бюджетів, масштабів здійснення запозичень та управління боргом тощо. Група

фіскальних методів передбачає встановлення ставок податків, бази оподаткування, податкових преференцій та ін.

Адміністративні методи передбачають встановлення певних нормативів, стандартів, штрафів, лімітів, квот та ліцензій тощо.

Правові методи покликані забезпечити формування адекватного правового середовища функціонування суб'єктів економічних відносин. Положення, визначені у нормативно-правових актах є обов'язковими для виконання, а за їх недотримання можуть бути передбачені відповідні санкції.

До економічних методів належать методи грошово-кредитної, фіскально-бюджетної, інвестиційної політики та ін., які було описано вище.

У випадку, якщо використання методів державного регулювання направлено на активізацію ділової активності, зростання платоспроможного попиту тощо, то вони мають стимулюючий характер. Якщо вони направлені на зворотні процеси, то є стримуючими [102].

Слід відмітити, що у рамках розроблених 10 стратегій рекомендовані до використання укрупнені групи методів без конкретизації набору інструментів, що обумовлено необхідністю забезпечення високого рівня гнучкості та адаптивності до умов внутрішнього та зовнішнього середовища у процесі імплементації відповідної стратегії, тобто органи, уповноважені на прийняття відповідних рішень мають право самостійно вирішувати, який саме інструмент чи їх комбінацію використовувати для досягнення визначеної відповідною стратегією мети. У свою чергу, на вибір того чи іншого інструменту можуть впливати такі чинники як їх доступність, вартість використання, швидкість реагування тощо.

Варто також зауважити, що безпосередньо органи місцевого самоврядування мають обмежені можливості щодо використання певних груп методів (наприклад, правових та адміністративних), а тому їх діяльність має бути узгоджена з органами влади вищого рівня. Таким чином, запорукою збалансованого фінансового розвитку окремого регіону є не лише ефективність

роботи органів місцевого самоврядування у межах їх повноважень, а й трансформація взаємовідносин між регуляторними органами різних рівнів на принципах партнерства, справедливості та субсидіарності, тобто органи влади вищих рівнів мають бути більш лояльними щодо використання тих чи інших інструментів, якщо їх застосування дозволить суттєво покращити показники результативності фінансового розвитку відповідного регіону. У зв'язку з цим, ідентифікація відповідної стратегії фінансового розвитку регіонів має здійснюватися Міністерством фінансів України, тоді як реалізація рекомендованої стратегії та вибір конкретних інструментів, необхідних для цього належить до компетенції органів місцевого самоврядування.

Отже, за результатами реалізації п'ятого етапу науково-методичного підходу щодо обґрунтування стратегії фінансового розвитку регіону, тобто з урахуванням характеристики основних параметрів кожної з можливих стратегій, а також даних, представлених у табл. 3.2, стратегію 1 рекомендовано використовувати для м. Києва, Київської обл., Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; стратегії 2-5, 9, 10 не рекомендовані для жодного з регіонів України; стратегію 6 – для Вінницької, Дніпропетровської, Полтавської та Харківська областей; стратегія 7 – для Волинської та Чернівецької областей; стратегію 8 – для інших регіонів України.

Таким чином, для більшості регіонів України (17 з 27, що увійшли до вибірки) необхідною є комплексна трансформація системи управління фінансовим потенціалом регіону та реалізації бюджетної політики, що підтверджує наявність суттєвих проблем у даному напрямку.

Приймаючи до уваги результати ідентифікації напрямку реформування орієнтирів фінансового розвитку регіонів України, доцільно зазначити, що необхідності набуває імплементація регіональними органами влади основних засад стратегічного управління фінансовим розвитком регіону, що являє собою послідовну реалізацію певних етапів, представлених на рис. 3.5.

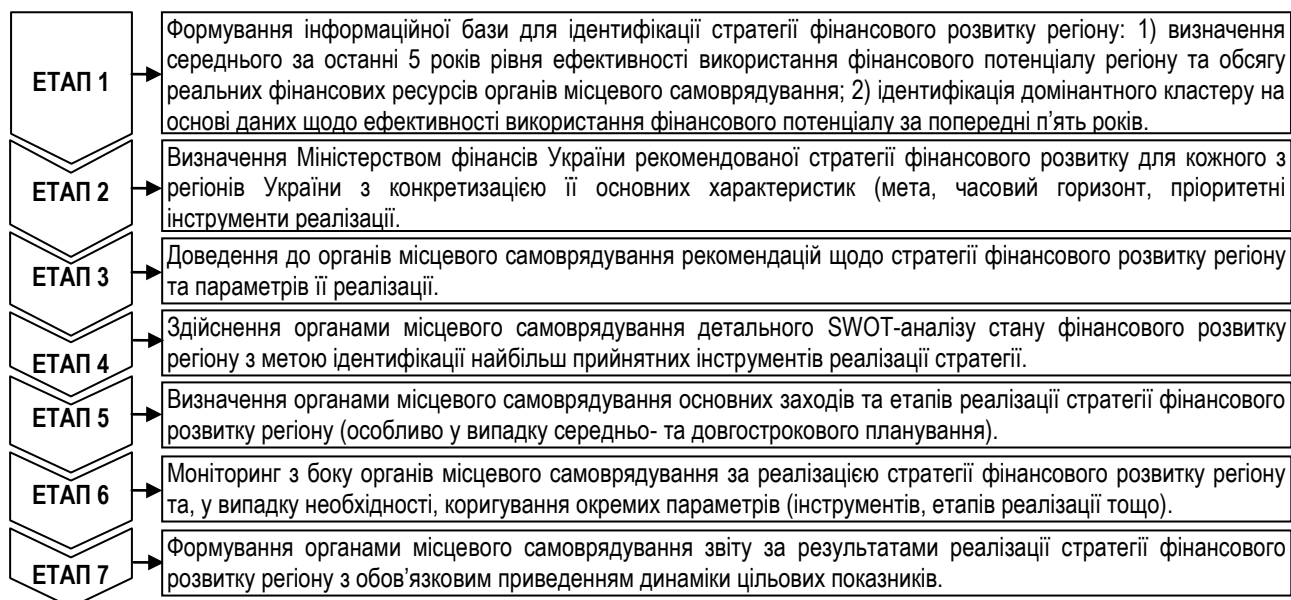

Рисунок 3.5 – Етапи розробки та реалізації стратегії фінансового розвитку регіону

Слід зауважити, що реалізація першого-третього етапів описаного алгоритму має здійснюватися спільно Міністерством фінансів України, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та Державною фіскальною службою України. Таки чином, ці органи мають сформувати масив статистичних даних (як у розрізі формалізації матеріальних факторів формування фінансового потенціалу регіону, так і його нематеріальних факторів, а також додаткових факторних параметрів, що повинні бути використані при оцінюванні рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону). Приймаючи до уваги той факт, що у 2013 році було припинено функціонування проекту фонду «Ефективне управління» щодо визначення Індексу конкурентоспроможності регіонів України, то профільним міністерством (Мінрегіонрозвитку) має бути ініційовано аналогічний проект, який би дозволив сформувати необхідний інформаційний масив на основі опитування економічних суб'єктів регіонів України.

На наступному етапі Міністерством фінансів України на основі блоку показників кількісної формалізації нематеріальної складової фінансового потенціалу регіонів України, сформованого Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, має бути розрахована інтегральна бальна оцінка фінансового потенціалу регіонів України, а також оцінка рівня ефективності його використання, на основі яких буде визначено стратегію фінансового розвитку для кожної адміністративно-територіальної одиниці.

Слід також відмітити, що безпосередня реалізація стратегії має бути здійснена органами виконавчої влади регіонального рівня та органами місцевого самоврядування, а весь визначений на рис. 3.5 алгоритм повинен бути циклічним, тобто по завершенню 7 етапу відбувається повторення зазначених процедур, оскільки стратегічне фінансове управління є динамічним процесом.

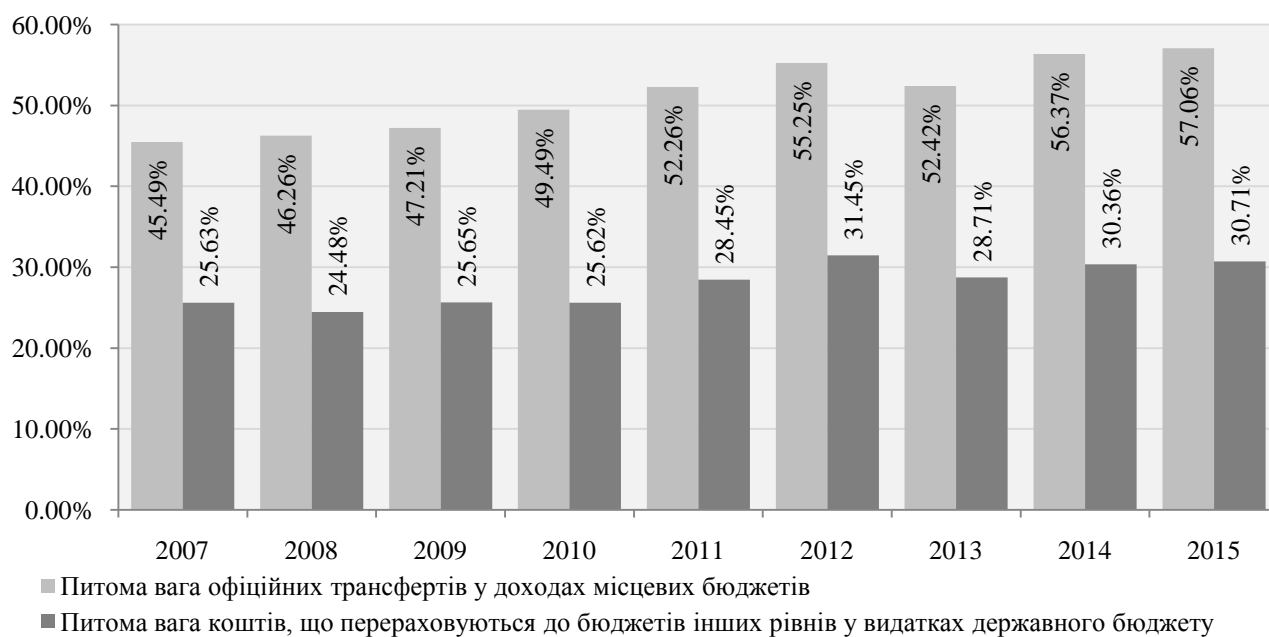
Загалом такий підхід до формування та реалізації стратегії фінансового розвитку регіону дозволить певним чином персоналізувати процес оперативного та стратегічного планування на регіональному рівні, що, у свою чергу, сприятиме вирішенню найбільш нагальних у конкретному регіоні проблем та, як наслідок, може виступити у перспективі тригером згладжування регіональних дисбалансів, що позитивно вплинуть на рівень фінансової самодостатності територіальних громад.

3.2 Удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні з урахуванням ефективності використання фінансового потенціалу регіону

Одним з найважливіших напрямків реформування бюджетної політики на сучасному етапі розвитку України є створення фінансового самодостатніх

органів місцевого самоврядування, які б мали високий рівень фінансового потенціалу та ефективності його використання, забезпечуючи при цьому реалізацію покладених на них функцій щодо активізації соціально-економічного розвитку території. Успішній реалізації поставленого завдання може сприяти зростання повноважень органів місцевого самоврядування щодо формування та акумуляції додаткових джерел залучення коштів (встановлення ставок місцевих податків і зборів, збільшення їх кількості, стимулювання активності у сфері здійснення запозичень місцевими органами влади тощо); збалансування обсягів повноважень та коштів, необхідних для їх виконання; реформування системи фінансового вирівнювання з метою згладжування диспропорцій у рівнях фінансового забезпечення регіонів та обсягів фінансування суспільних благ на гарантованому державою рівні у розрахунку на одного жителя та ін. Слід зауважити, що усі означені заходи можуть бути досить дієвими, проте саме останній напрямок викликає особливо гострий інтерес, оскільки питання побудови виваженої системи фінансового вирівнювання є об'єктом активних наукових дискусій як серед закордонних, так і вітчизняних дослідників протягом останніх 20 років. Разом з тим, попри існування низки теоретичних напрацювань у даному напрямку, функціонування системи фінансового вирівнювання в Україні на сьогоднішній день є недосконалим, адже не забезпечує досягнення його головної мети – згладжування фіскальних дисбалансів та формування фінансово самодостатніх місцевих бюджетів, що може бути підтверджено на основі аналізу даних, представлених на рис. 3.6 та 3.7.

Так, майже половина доходів місцевих бюджетів формується за рахунок трансфертів з державного бюджету, при чому питома вага їх протягом досліджуваного періоду зростає (базисний темп приросту складає 23,92%), що засвідчує тенденцію до зниження зацікавленості органів місцевого самоврядування щодо нарощування власної бази фінансових ресурсів, а відтак і відсутність фінансової незалежності місцевих бюджетів.

Примітки: дані за 2015 рік розраховано станом на 01.08.2015 р.

Рисунок 3.6 – Динаміка питомої ваги трансфертів у доходах місцевих бюджетів та видатках державного бюджету, станом на кінець періоду за 2007-2015 рр., % (розраховано за даними [118])

З іншого боку, високий рівень дотаційності регіонів обумовлює зростання навантаження на видаткову частину державного бюджету, що також підтверджується представленими на рис. 3.6 даними (приріст порівняно з 2007 роком становить 18,45%), а це, у свою чергу, значно ускладнює процес реалізації покладених на державу функцій.

Окрім представлених на рис. 3.6 показників, доцільно здійснити також аналіз даних рис. 3.7, що також характеризують результативність функціонування системи міжбюджетних відносин.

Зокрема, представлені статистичні дані дозволяють зауважити, що порівняно з обсягом ВВП сума трансфертів є досить значною, хоча відносно позитивною є тенденція щодо зниження рівня показника порівняно з початком періоду дослідження. Найнижчим протягом 2002-2014 рр. співвідношення між обсягом трансфертів та ВВП було зафіксовано у 2008 та 2011 роках – 17,74%,

тоді як найвищим значення індикатора було у 2004 році – 48,73%, тобто обсяг міжбюджетних трансфертів складав близько половини створеної в країні доданої вартості, хоча попри значні вхідні фінансові потоки ефективність їх використання була невисокою.

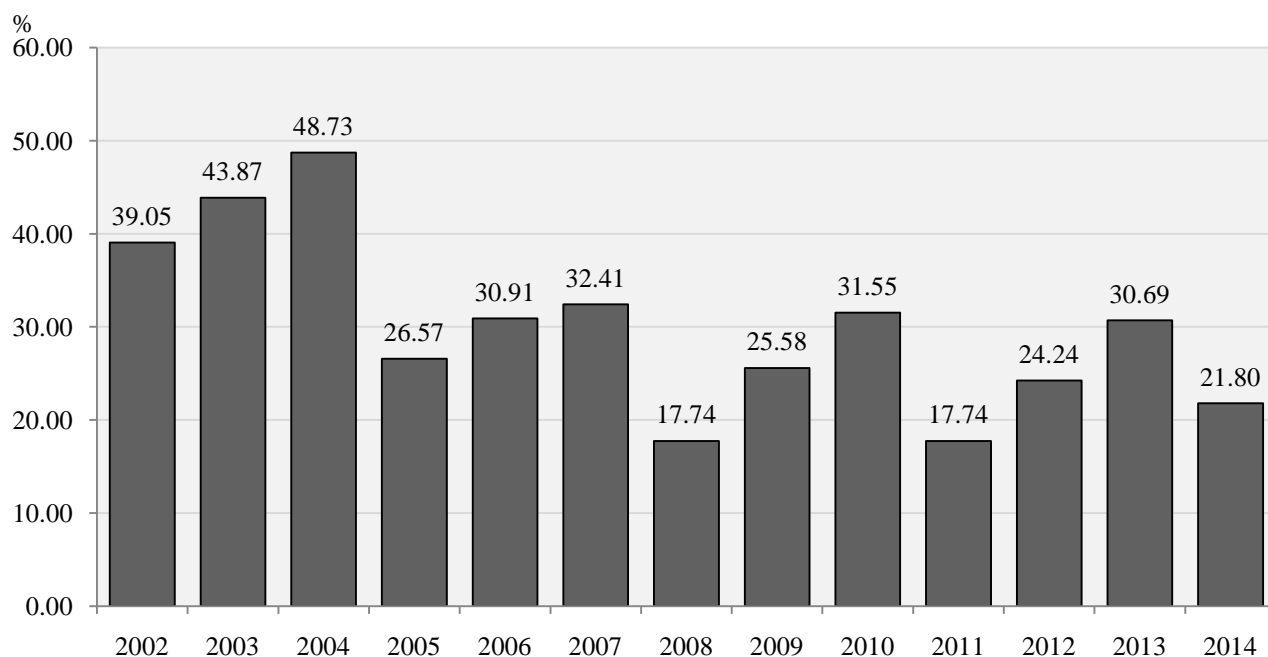

Рисунок 3.7 – Динаміка співвідношення обсягу трансфертів, наданих з державного бюджету та ВВП України у 2002-2014 рр. (станом на кінець періоду), % (розраховано за даними [118])

Таким чином, представлені на рис. 3.6 та 3.7 дані дозволяють емпірично підтвердити тезу про неефективність системи фінансового вирівнювання та міжбюджетних відносин в Україні. Особливо критично ситуація виглядає у порівнянні зі значенням аналогічних показників у країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а саме: Х. Бльохлігер [186] відмічає, що в середньому у 2014 році для цих країн обсяг міжбюджетних трансфертів складав 4% від ВВП чи 8% загальних державних видатків, формуючи при цьому близько 50% доходів місцевих бюджетів. Єдиним

показником, який знаходиться приблизно на тому ж рівні, що і в Україні є останній, хоча з кожним роком ситуація стрімко погіршується і на сьогоднішній день розрив становить понад 7%.

Відповідно до Бюджетного кодексу України [18] в Україні функціонує система горизонтального фінансового вирівнювання за доходами (табл. 3.3), направлена на згладжування розривів у рівнях податкоспроможності територій, яка прийшла на зміну системі фінансового вирівнювання, заснованій на формульному підході, основні положення якої були відображені у постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів» № 1149 від 08.12.2010 р. [46].

Таблиця 3.3 – Особливості системи фінансового вирівнювання в Україні (складено автором на основі [18])

Назва характеристики системи фінансового вирівнювання	Зміст характеристики системи фінансового вирівнювання	
	для обласних бюджетів	для бюджетів міст обласного значення, районів і об'єднаних територіальних громад
Податки, що виступають базою вирівнювання	Податок на доходи фізичних осіб; податок на прибуток підприємств	Податок на доходи фізичних осіб
Параметри, що враховуються у процесі вирівнювання	- чисельність населення; - надходження від податку на доходи фізичних осіб, що зараховуються до відповідного бюджету; - індекс податкоспроможності, розрахований за відповідними податками;	
	- надходження від податку на прибуток підприємств, що зараховуються до відповідного бюджету	
Специфіка розрахунку індексу податкоспроможності	Розраховується окрема за податком на доходи фізичних осіб та податком на прибуток підприємств.	Розраховується лише за податком на доходи фізичних осіб.
Механізм вирівнювання	1) якщо значення індексу податкоспроможності знаходиться у межах 0,9-1,1 – вирівнювання не проводиться; 2) якщо значення індексу податкоспроможності менше 0,9 – надається базова дотація у розмірі 80% від обсягу коштів, необхідного для досягнення значення показника податкоспроможності 0,9; 3) якщо значення індексу податкоспроможності більше 1,1 – здійснюється реверсна дотація в обсязі 50% суми коштів, що формує перевищення значення індексу понад рівень 1,1.	
Терміни, протягом яких здійснюється перерахування дотацій	Щодекадно.	

Попередній підхід був більш комплексним, оскільки обсяг дотацій визначався як скоригована на коефіцієнт вирівнювання різниця між

закріпленими доходами та видатками, необхідними для фінансування делегованих повноважень (видатки на утримання органів управління, освіти, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, культуру і мистецтво, фізичну культуру та спорт та ін.), тобто у межах цієї системи фактично проводилося вирівнювання як за доходами, так і за видатками.

Характеризуючи актуальну на сучасному етапі розвитку міжбюджетних відносин систему фінансового вирівнювання, можна зауважити, що існують певні відмінності у процедурах вирівнювання рівня податкоспроможності обласних бюджетів та бюджетів нижчих рівнів. Крім того, сучасна система фінансового вирівнювання сфокусована на згладжування диспропорцій доходного забезпечення органів місцевого самоврядування, тоді як поза увагою залишається необхідність забезпечення фінансування у достатніх обсягах суспільних благ, гарантованих державою. Слід зазначити, що частково вирішити означену проблему можна за рахунок надання з державного бюджету субсидій для фінансування суспільно важливих напрямків, що передбачено чинним законодавством. Однак, незважаючи на це, існуюча система фінансового вирівнювання є досить жорсткою, адже держава стимулює органи місцевого самоврядування до забезпечення адекватного рівня фінансування суспільних благ шляхом згладжування розривів в обсяг їх доходів, перекладаючи турботу про реалізацію важливого блоку її обов'язків на регіональний рівень, що, з урахуванням хронічного дефіциту фінансових ресурсів на виконання делегованих повноважень у попередні роки, може призвести не до покращення, а, навпаки, до погіршення ситуації у системі місцевих фінансів.

Узагальнюючи вищевикладене, слід зауважити, що аналіз вітчизняного досвіду фінансового вирівнювання, окрім його неефективності, дозволив виявити низку інших проблем, серед яких:

– нестабільність регуляторної бази – постановою Кабінету Міністрів України № 39 від 04.02.2015 р. [121] було визнано такими, що втратили

чинність основні нормативні акти, на основі яких здійснювався розподіл обсягу міжбюджетних трансфертів, зокрема, постанову КМУ № 1149 від 08.12.2010 [46], проте дієвих та прозорих альтернативних варіантів фінансового вирівнювання за доходами та видатками розроблено не було;

– недостатня транспарентність – окремі засади організації системи міжбюджетних відносин, які стосувалися вирівнювання дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів, було відображено у Бюджетному кодексі України [18], проте такі зміни не дозволяють сформувати комплексного уявлення про механізм фінансового вирівнювання, є фрагментарними та недопрацьованими.

Таким чином, система фінансового вирівнювання в Україні є непрозорою, недосконалою з методичної точки зору, нормативна база її організації є нестабільною, що негативно позначається на її ефективності, а тому існує об'єктивна необхідність щодо нагального вирішення виявлених проблем шляхом розробки рекомендацій щодо її реформування.

Разом з тим, перш ніж перейти до розробки пропозицій щодо трансформації системі фінансового вирівнювання, доцільно з'ясувати ключові концептуальні аспекти її реалізації та проаналізувати світовий досвід вирішення охарактеризованих проблем.

Систематизація наукових підходів до визначення ключових змістовних параметрів поняття «фінансове вирівнювання» (табл. 3.4) дозволила виявити відсутність уніфікованого розуміння щодо сутності досліджуваної категорії. Так, серед економістів досить суттєво відрізняються погляди щодо визначення узагальнюючої ознаки даного поняття: майже однаковою мірою підтримуються три підходи, у розрізі яких фінансове вирівнювання розуміють як сукупність інструментів, систему дій чи процес.

Немає однастайності серед дослідників і щодо питання ідентифікації мети процесу вирівнювання: більшість науковців визначають у якості пріоритету згладжування фіскальних дисбалансів, проте зустрічаються також такі варіанти як стимулювання розвитку території чи ліквідація диспропорцій у

здійсненні витрат, спрямованих на фінансування суспільних благ у розрахунку на одного жителя.

Таблиця 3.4 – Узагальнення змістовних аспектів щодо трактування змісту поняття «фінансове вирівнювання»

Параметр		Автор (джерело)							
		Сенюк Г. А. [154]	Заброцька О. В. [51]	Балдич Н. І. [6]	Туманян Д. [213]	Конюгелько Л. Ф. [79]	Оукленд В. [203]	Юрій С. І., Федосов В. М. [167]	Круш П. В., Кожемяченко О. О. [82]
Узагальнююча ознака	сукупність інструментів / засобів	+		+					
	система дій / взаємодії				+	+			+
	процес		+				+	+	
Мета	усунення фіскальних дисбалансів	+		+			+		+
	ліквідація диспропорцій у здійсненні витрат		+					+	
	стимулювання розвитку території (регіону)			+	+	+			
Засоби (шляхи) досягнення мети	перерозподіл фінансових ресурсів між ланками бюджетної системи	+					+		
	розподіл і перерозподіл ВВП			+					

З нашої точки зору, з урахуванням існування двох типів фінансового вирівнювання (як за доходами, так і за видатками), доцільно у процесі ідентифікації змісту поняття враховувати їх у комплексі. Разом з тим, такий цільовий орієнтир як забезпечення стимулювання розвитку території є досить глобальним та абстрактним для того, щоб використовуватися у рамках фінансового вирівнювання.

Аналізуючи визначені дослідниками засоби досягнення мети фінансового вирівнювання, слід зауважити, що більш прийнятним є використання механізму перерозподілу фінансових ресурсів між ланками бюджетної системи, аніж розподіл і перерозподіл ВВП, оскільки останнє виступає основою економічних відносин у рамках фінансів, а не фінансового вирівнювання.

Таким чином, з урахуванням проведеного аналізу, а також відсутності трактування поняття «фінансове вирівнювання» у чинному бюджетному законодавстві запропоновано визначати його зміст як процес перерозподілу коштів державного та місцевих бюджетів на користь адміністративних утворень нижчого рівня (чи між територіями одного рівня ієрархії) з ціллю усунення фіскальних дисбалансів (відмінностей у можливостях нарощення податкової бази) та забезпечення фінансування мінімального обсягу суспільних благ, що гарантовані державою кожному громадянину. Такий підхід, дозволяє врахувати усі важливі концептуальні аспекти фінансового вирівнювання, виправити недоліки існуючих дефініцій, є більш комплексним та точним.

Слід відмітити, що перші заходи у рамках фінансового вирівнювання було реалізовано у 1940-50 рр. у ряді федеративних країн, проте на сьогоднішній день цей механізм застосовується і в унітарних державах з метою забезпечення фінансування гарантованого державою обсягу суспільних благ на приблизно однаковому рівні у різних регіонах країни, враховуючи при цьому і рівень податкового навантаження (має зберігатися баланс між сплаченими громадянами податками та рівнем послуг, що вони отримують від держави у якості компенсації за них).

Головними завданнями, на реалізацію яких спрямований механізм фінансового вирівнювання є:

- забезпечення рівності щодо отримання економічними суб'єктами різних адміністративних утворень однакового обсягу гарантованих державою суспільних благ за визначеного рівня податкового навантаження, оскільки ці параметри можуть значно відрізнятись у межах регіонів певної країни у зв'язку з неоднорідністю соціально-економічного розвитку та географічних умов;

- нівелювання фіскальних екстерналій, що можуть призвести до нерівномірного розподілу мобільних факторів виробництва (праця та капітал) між регіонами країни, оскільки розбіжності у рівнях фінансування суспільних благ можуть виступати стимулом для концентрації капіталу та трудових

ресурсів у регіонах, що мають кращі характеристика зазначених параметрів, тоді як надання трансфертів на вирівнювання цих дисбалансів дозволить уникнути загострення цієї проблеми;

- формування стабільної ресурсної бази для забезпечення виконання покладених на органи місцевої влади функцій, у тому числі і за рахунок міжбюджетних трансфертів, що можуть виступати інструментом контрциклічного (антикризового) регулювання та ін. [185, 184].

Разом з тим, науковці [186, 187] відзначають, що реалізація цих завдань у контексті забезпечення ефективності системи фінансового вирівнювання має здійснюватися з урахуванням наступних принципів:

- об'єктивність у процесі врахування розбіжностей соціально-економічного, природно-кліматичного, демографічного потенціалу територій;
- узгодженість з пріоритетами державної політики;
- прозорість механізму реалізації фінансового вирівнювання та його публічність;
- наукова обґрунтованість вибору методів та інструментів фінансового вирівнювання та їх ефективність при згладжуванні горизонтальних та вертикальних дисбалансів;
- справедливість та неупередженість.

Необхідно відмітити, що вибір типу побудови системи фінансового вирівнювання обумовлений історичними передумовами розвитку держави, станом диспропорцій регіонального розвитку, формою територіального устрою тощо.

Традиційно виділяють декілька форм фінансового вирівнювання: залежно від спрямування дотацій вирівнювання – горизонтальне та вертикальне; за типом дисбалансів, на згладжування яких орієнтована система фінансового вирівнювання – вирівнювання за доходами та за видатками.

Таким чином, вертикальне фінансове вирівнювання передбачає спрямування трансфертів з державного бюджету до бюджетів нижчих рівнів,

тоді як горизонтальне фінансове вирівнювання передбачає перерозподіл фінансових ресурсів між бюджетами адміністративних центрів одного ієрархічного рівня на засадах солідарності.

Разом з тим, вирівнювання за видатками спрямоване на забезпечення надання на єдиному рівні гарантованих державою суспільних благ. Натомість, вирівнювання за доходами передбачає усунення фіскальних дисбалансів між різними територіями. Однак, справедливо зауважити, що на практиці досить рідко застосовується якийсь один вид фінансового вирівнювання, найчастіше використовується їх комбінація [185, 184].

Варто також зауважити, що вибір між системою вирівнювання за доходами та за видатками обумовлений більшою мірою системою державного управління. Зокрема, Х. Бльохлігер [182] відмічає, що для федеративних держав традиційним є застосування вирівнювання за доходами, тоді як для унітарних держав, враховуючи той факт, що на центральний уряд покладено зобов'язання щодо збалансування регіонального розвитку та фінансування суспільних благ у межах гарантованого державою рівня, більш прийнятним є використання обох форм фінансового вирівнювання у комплексі.

Основою вирівнювання за доходами є визначення рівня податкоспроможності певного регіону, що являє собою суму податкових надходжень, яку може акумулювати регіон при встановленні стандартних ставок податків. Одним з найбільш поширених підходів, у відповідності до якого відбувається визначення спроможності відповідного регіону до нарощення податкової бази є формування так званої репрезентативної податкової системи, оскільки зазвичай врахування кількох базових податків є достатнім для оцінювання рівня податкоспроможності території в цілому. Слід зауважити, що у різних країнах досить по-різному підходять до вирішення означеної проблеми, проте найбільш поширеними є наступні практики: 1) включення до репрезентативної податкової системи одного чи кількох найбільш значимих місцевих податків або ж загальнонаціональних податків, які

формується та передаються на регіональний рівень; 2) використання у якості бази оцінювання податкоспроможності фактичних податкових надходжень (однак, такий підхід може призвести до зниженні рівня зацікавленості органів місцевого самоврядування у акумуляції власних фінансових ресурсів у зв'язку зі значним масштабом вирівнювання доходної бази); 3) здійснення оцінки здатності території щодо акумуляції податкових надходжень на основі аналізу рівня ВРП або доходу домогосподарств (так званий «макроекономічний підхід» застосовується у системі фінансового вирівнювання деяких штатів США, хоча є недостатньо об'єктивним і може сформувавши хибне уявлення про податкову спроможність території).

Натомість, у процесі вирівнювання за видатками формується репрезентативна система витрат, що визначається виходячи з вартості стандартного набору суспільних послуг, які має забезпечити держава кожному громадянину. Однак, для багатьох країн поширеною є практика встановлення вартості суспільних благ не сумарно, а з розрахунку на стандартну одиницю певного виду послуг (наприклад, вартість навчання одного учня початкової школи, вартість будівництва одного кілометра доріг тощо). У деяких країнах відбувається коригування вартості суспільних благ з урахуванням економічних чи природних особливостей певного регіону. Таким чином, після визначення обсягу коштів необхідних для фінансування різних видів стандартизованих суспільних послуг можна розрахувати загальну вартість витрат на здійснення делегованих повноважень, виходячи з потреб економічних суб'єктів конкретної території. Окрім підходу, за якого репрезентативна система витрат визначається на основі певних стандартів, у світовій практиці іноді також застосовуються методики визначення обсягу витрат на фінансування суспільних благ, виходячи з історичного чи фактичного рівня видатків за цими статтями [182].

У контексті більш детальної характеристики горизонтального та вертикального фінансового вирівнювання, слід зауважити, що кожна з форм має як свої переваги, так і недоліки, проте горизонтальна система фінансового

вирівнювання все ж вважається більш ефективною та прозорою, оскільки має вищий екваляційний ефект, а також дозволяє отримати чітку інформацію щодо руху фінансових ресурсів від їх донорів до реципієнтів [184]. Головним проблемним аспектом вертикального фінансового вирівнювання є висока вірогідність надмірного зростання гнучкості бюджетної політики, адже органи місцевого самоврядування можуть здійснювати тиск на вищі органи влади з метою лобювання питань щодо збільшення обсягів трансфертів. Натомість, у межах горизонтального фінансового вирівнювання цілком ймовірним буде конфлікт між багатими та бідними регіонами щодо масштабів перерозподілу фінансових ресурсів [182].

У розрізі усіх форм фінансового вирівнювання використовуються різні інструменти, які можна поділити наступним чином:

- загальні трансферти (дотації) – надаються на безоплатній та безповоротній основі, не мають цільового призначення, спрямовані на збалансування місцевих бюджетів;

- спеціальні трансферти (субвенції) – надаються на конкретно визначені цілі з метою фінансування державних програм і проектів тощо;

- розподіл та розщеплення загальнодержавних податків і зборів, інших доходів, встановлення надбавок до них між ланками бюджетної системи [187].

У контексті ідентифікації функціональних напрямків, на які спрямовуються цільові трансферти (субвенції) з державного бюджету, слід відмітити, що у світовій практиці превалюють субвенції на освіту та соціальний захист, загальне державне управління та економічну діяльність [187].

У рамках дослідження світового досвіду реалізації механізму фінансового вирівнювання, перш за все, варто проаналізувати диференціацію видів фінансового вирівнювання, що застосовуються у різних країнах (рис. 3.8). Таким чином, можна відмітити, що попри ефективність та прозорість горизонтального фінансового вирівнювання, більшої популярності набуло вертикальне, тобто перерозподіл фінансових ресурсів з державного бюджету до

бюджетів нижчих рівнів, тоді як горизонтальне фінансове вирівнювання застосовується у таких країнах як Норвегія та Швеція.

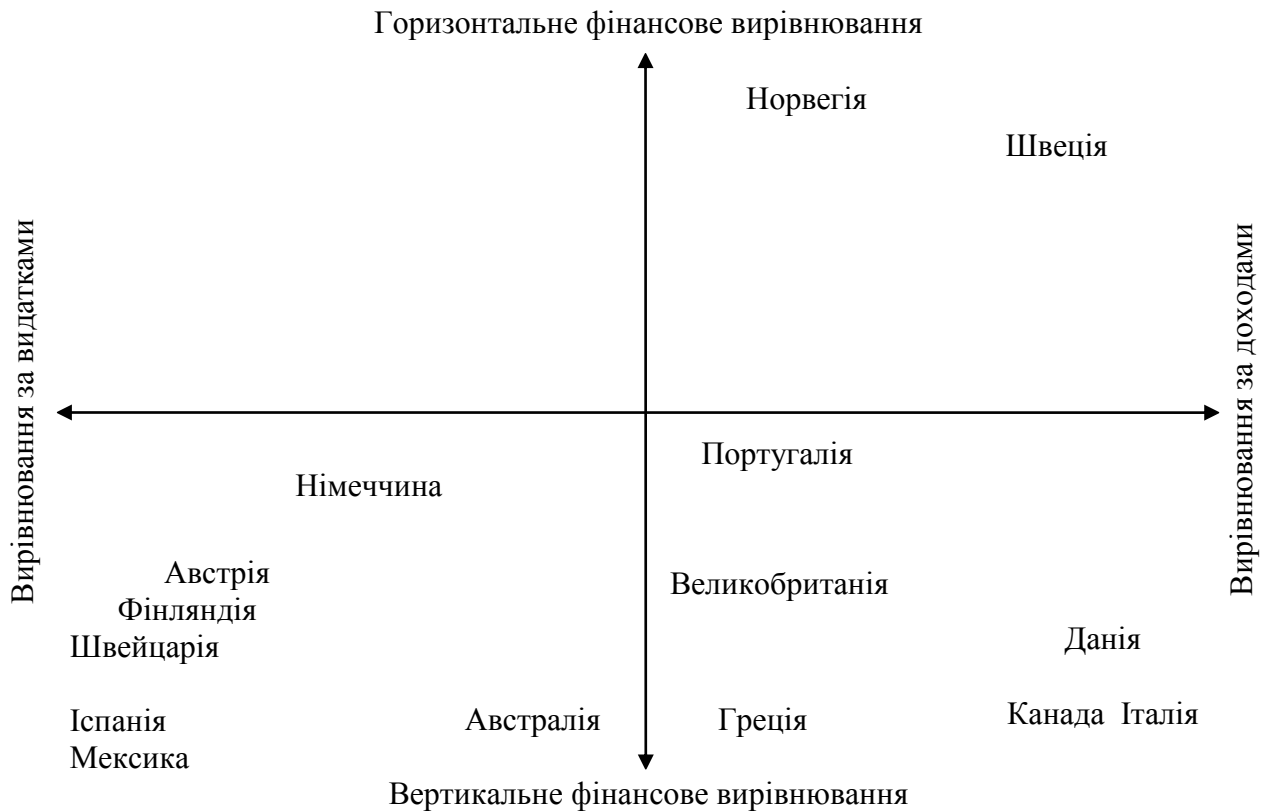

Рисунок 3.8 – Узагальнення світового досвіду використання видів фінансового вирівнювання [182, 184, 185, 186, 187]

Разом з тим, приблизно однаковий рівень популярності мають такі форми фінансового вирівнювання як вирівнювання за доходами та за видатками з незначним превалюванням останньої серед досліджуваної вибірки країн. Варто відмітити, що з недавніх пір в Україні функціонує система горизонтального фінансового вирівнювання за доходами, тобто для нашої держави пріоритетним є саме досвід скандинавських країн.

Аналіз механізмів фінансового вирівнювання за доходами (табл. 3.5), які використовуються у практиці провідних країн світу, засвідчує відсутність певного уніфікованого підходу, однаково прийнятного та ефективного для будь-якої держави.

Таблиця 3.5 – Узагальнення світового досвіду фінансового вирівнювання за доходами [182, 184, 185]

Країна	Форма вирівнювання	База вирівнювання	Масштаб вирівнювання	Показник ефективності вирівнювання*
Австралія	вертик.	ПДФО, доходи від власності, землі, видобувної діяльності	н/д	1,0 (7,5)
Австрія	вертик.	Фактичний обсяг податкових надходжень	0% для територій з рівнем податкоспроможності вище середнього, 88% - якщо нижче	1,5 (н/д)
Канада	вертик.	Репрезентативна податкова система з 5 основних податків	0% та 70-100% з логіки, аналогічної до попередньої країни	1,8 (2,4)
Німеччина	горизонт. + вертик.	Фактичний обсяг податкових надходжень	15-85% для багатших регіонів (прогресивна шкала) та 100% - для бідних регіонів	1,1 (1,7)
Швейцарія	горизонт. + вертик.	ПДФО, податок на майно, податок на транспорт	40-60% від різниці між закріпленими доходами та витратами регіону	2,6 (4,3)
Фінляндія	горизонт.	ПДФО, ППП, податок на власність	100% для регіонів з рівнем податкоспроможності нижче 90% середньої, 40% - якщо вище	1,4 (1,8)
Норвегія	горизонт.	Фактичний обсяг податкових надходжень	90% та 55% з логіки, аналогічної до попередньої країни	1,2 (2,1)
Швеція	горизонт.	Фактичний обсяг податкових надходжень	85% якщо податкоспроможність вище 115% середньої, 95% - якщо нижче	1,1 (1,5)

Примітки: ефективність вирівнювання розраховується як співвідношення між найвищим та найнижчим рівнем податкоспроможності (графіка містить дані щодо зазначеного співвідношення після вирівнювання та до вирівнювання (приводиться в дужках)); н/д – немає даних; ПДФО – податок на доходи фізичних осіб; ППП – податок на прибуток підприємств

Однак, приймаючи до уваги той факт, що головним завданням фінансового вирівнювання є згладжування регіональних дисбалансів, то саме на основі дослідження зазначеного критерію доцільно робити висновок про дієвість певної системи.

Так, за даними табл. 3.5 можна відмітити, що однією з найбільш ефективних є система фінансового вирівнювання в Австралії, оскільки саме вона забезпечує найвищий еквалізаційний ефект. Досвід цієї країни видається

надзвичайно цікавим у контексті врахування податків, що формують базу вирівнювання: особливістю Австралії є визначення рівня податкоспроможності території з урахуванням як традиційних податкових надходжень (ПДФО, податки на власність), так і нетрадиційних джерел – доходів від плати за землю та оподаткування добувної діяльності. Дослідники [182] відмічають, що в цілому такий підхід є досить ефективним, оскільки врахування цієї групи доходів дозволяє здійснювати вирівнювання з урахуванням природно-ресурсних можливостей регіонів, що виступає однією з основних причин диспропорцій їх розвитку. Крім того, досить часто не врахування значної групи доходів, які можуть бути потенційно акумульовані у регіоні призводить до штучного «збідніння» певних адміністративних утворень, а відтак і до нераціонального використання коштів державного бюджету, які направляються на цілі фінансового вирівнювання.

Аналіз також дозволяє відмітити, що у розрізі країн досить суттєво відрізняються шкали, що визначають масштаб вирівнювання. В середньому цей показник становить 70% від обсягу, необхідного для досягнення середнього рівня податкоспроможності, проте у деяких країнах він досягає 100%. Справедливо також зауважити, що встановлення високих ставок вирівнювання може мати негативний ефект, за якого регіони не будуть зацікавлені в акумуляції додаткових фінансових ресурсів, зважаючи на значний обсяг дотацій з державного бюджету.

Варто також відмітити, що в цілому еквалізаційний ефект залежить не від суми трансфертів, а від економічних умов та обсягу свободи у прийнятті управлінських рішень на рівні регіону, а тому досягти позитивних темпів економічного зростання можуть навіть ті адміністративні одиниці, у яких було експропрійовано значну частину податкових надходжень. Зважаючи на зазначене вище, цілком виправданим є загальносвітовий та національний вектор на децентралізацію.

Переходячи до характеристики систем фінансового вирівнювання за видатками (табл. 3.6), перш за все, доцільно зазначити, що головним викликом, який постає перед уповноваженими органам влади у процесі виконання цього завдання є визначення оптимального та науково обґрунтованого рівня фінансування суспільних благ (у деяких країнах до набору гарантованих державою послуг включено лише декілька базових, тоді як в інших країнах цей перелік досить громіздкий) та уникнення неефективного витрачання бюджетних коштів.

Таблиця 3.6 – Узагальнення світового досвіду фінансового вирівнювання за видатками [182, 184, 185]

Країна	Форма вирівнювання	База вирівнювання	Частота зміни механізму вирівнювання
Австралія	горизонт.	Середня вартість суспільних благ / Стандартна вартість суспільних благ	Кожні п'ять років
Австрія	вертик.	Середня вартість суспільних благ / Стандартна вартість суспільних благ, фактичні витрати	Кожні чотири роки
Канада	вертик.	Приріст середніх витрат регіону	Кожні п'ять років
Німеччина	вертик.	Фактичні витрати, питома вага у загальному обсязі витрат	Рідше, ніж раз на п'ять років
Італія	вертик.	Фактичні витрати	Рідше, ніж раз на п'ять років
Швейцарія	вертик.	Фактичні витрати	Кожні 2-5 років
Фінляндія	вертик.	Середня вартість суспільних благ / Стандартна вартість суспільних благ, фактичні витрати	Кожні 2-5 років
Норвегія	горизонт.	Середня вартість суспільних благ / Стандартна вартість суспільних благ	Кожні 2-5 років
Швеція	горизонт.	Середня вартість суспільних благ / Стандартна вартість суспільних благ	Кожні 2-5 років
Великобританія	вертик.	Середня вартість суспільних благ / Стандартна вартість суспільних благ	Щороку

Крім того, розподіл міжбюджетних трансфертів у деяких країнах виступає не лише економічним, а й політичним інструментом, оскільки більший обсяг трансфертів регіони отримують у період виборів (Португалія) або ж фінансова підтримка надається територіям, що мають більшу кількість виборців (Німеччина, Швеція, Норвегія). Натомість, у Данії та Австралії створено спеціальні органи, що покликані слідкувати за справедливістю розподілу міжбюджетних трансфертів та недопущенням їх невиправданого зростання [182].

Таким чином, ефективність фінансового вирівнювання за видатками значною мірою залежить від раціональності механізму ідентифікації вартості фінансування суспільних благ: при визначенні потреб регіону на рівні фактичного обсягу видатків, необхідних для забезпечення фінансування відповідного набору суспільних благ, значно зростає ризик того, що органи місцевого самоврядування будуть штучно його завищувати, тоді як використання ретроспективного (історичного) методу хоча і нівелює цю проблему, проте вартість суспільних благ стає не гнучкою щодо зміни соціально-економічних умов. Враховуючи недоліки підходів до визначення бази вирівнювання за фактичним та ретроспективним методами, на сьогоднішній день у більшості країн використовується стандартизований підхід, спрямований на врахування об'єктивних критеріїв ідентифікації обсягу видатків для фінансування суспільних благ.

Останнім інструментом у межах механізму фінансового вирівнювання є перерозподіл загальнодержавних податків до бюджетів нижчих рівнів (табл. 3.7), аналіз світового досвіду застосування якого дозволив відмітити, що основними податками, певна частина яких спрямовується до місцевих бюджетів є податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, а також податок на додану вартість. Таким чином, на відміну від розвинутих країн, в Україні не перерозподіляються надходження від ПДВ, проте до місцевих

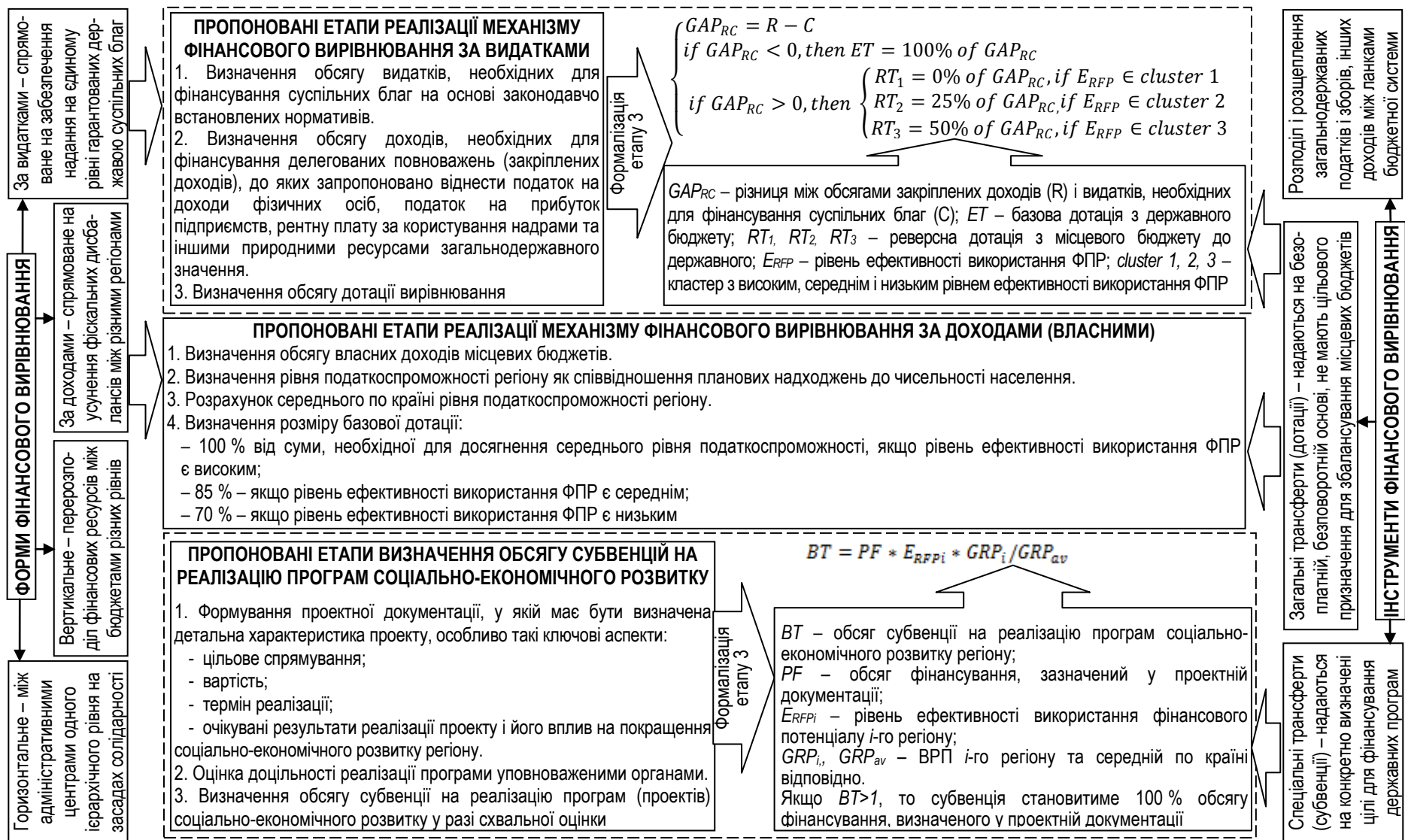
бюджетів зараховується певна частка інших податків, що мають меншу фіскальну роль.

Таблиця 3.7 – Узагальнення світового досвід перерозподілу загальнодержавних податків до місцевих бюджетів [18, 187, 193]

Країна	Податки, що розподіляються	Частота зміни механізму розподілу податків	Використання розподілу податків для горизонтального вирівнювання
Австралія	ПДВ	Кожні чотири роки	+
Австрія	ПДФО, ППП, ПДВ, податки на власність	Кожні чотири-шість років	+
Бельгія	ПДФО	-	-
Чеська Республіка	ПДФО, ППП, ПДВ	Нерегулярно	+
Данія	ПДФО, ППП	Рідко	-
Фінляндія	ППП	-	-
Німеччина	ПДФО, ППП, ПДВ	13 змін з 1970 р.	+
Угорщина	Податки на власність	Не змінювався з 2002 р.	+
Італія	ПДФО, ПДВ, акциз	-	-
Мексика	ПДФО, ППП, ПДВ	Рідко	-
Іспанія	ПДФО, ПДВ, акциз	Рідко	-
Швейцарія	ПДФО	Рідко	-
Туреччина	Більшість податків	Рідко	+
Україна	ПДФО, ППП, акцизний податок, рентна плата, державне мито	Часто	+

Примітки: ПДВ – податок на додану вартість; ПДФО – податок на доходи фізичних осіб; ППП – податок на прибуток підприємств

З урахуванням світового досвіду вирівнювання за доходами та видатками, а також виявлених недоліків вітчизняної системи фінансового вирівнювання, актуальності набуває розробка пропозицій щодо реформування означеного блоку системи міжбюджетних відносин (рис. 3.9). З нашої точки зору, перехід України до горизонтального фінансового вирівнювання за доходами, а також відмова від формульного підходу є завчасними і може спровокувати негативні наслідки, оскільки фактично обсяг закріплених доходів значно звужився, тоді як перелік суспільних послуг, надання яких мають забезпечити відповідні бюджети у розрізі делегованих їм державою повноважень, не змінився.

Примітки: ФГП – фінансовий потенціал регіону

Рисунок 3.9 – Пропозиції щодо удосконалення механізму фінансового вирівнювання в Україні

І хоча така реформа досить вірогідно дозволить знизити навантаження на державний бюджет, проте не сприятиме скороченню регіональних диспропорцій. У зв'язку з цим, вважаємо, що більш доцільним є повернення до формульного підходу. Таким чином, у рамках вирівнювання за видатками першим етапом є визначення їх обсягу, необхідного для фінансування стандартного набору суспільних благ, що має бути розраховано, виходячи зі встановлених на законодавчому рівні стандартів. У рамках другого етапу необхідно розрахувати суму доходів, призначену для їх покриття. Враховуючи позитивний досвід Австралії, до складу цих доходів запропоновано включити не лише податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток підприємств, а й рентну плату за користування надрами та іншими природними ресурсами загальнодержавного значення, що дозволить враховувати відмінності природно-ресурсного забезпечення регіонів України. У межах завершального етапу вирівнювання відбувається визначення обсягу дотацій: якщо обсяг видатків перевищує суму доходів, то розмір базової дотації має становити 100%; якщо навпаки, то розмір реверсної дотації запропоновано визначати на рівні 0%, 25% чи 50% залежно від рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону.

Разом з тим, вирівнювання за доходами запропоновано здійснювати саме за власними надходженнями, оскільки ці ресурси органи місцевого самоврядування зможуть використати на розвиток відповідної території, а їх обсяг залежить від ряду об'єктивних факторів, вплив на які органи влади мають незначний (густота населення, мережа суб'єктів підприємництва тощо). У зв'язку з цим, вирівнювання податкоспроможності територій за означеним критерієм може сприяти згладжуванню дисбалансів регіонального розвитку, а градація розміру базової дотації за прогресивною шкалою залежно від рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону дозволить поліпшити результативність витрачання коштів державного бюджету у рамках даного напрямку. Крім того, фінансові ресурси, що отримали органи місцевого

самоврядування у рамках вирівнювання за доходами мають спрямовуватися саме на капітальні видатки, а не на поточні потреби.

Серед цільових грантів на особливу увагу заслуговують субвенції на фінансування програм соціально-економічного розвитку регіону, обсяг яких запропоновано визначати з урахування рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону, а також його вкладу у продукування доданої вартості.

Таким чином, з нашої точки зору, розроблені пропозиції щодо удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні дозволять нівелювати значну частину існуючих на сьогоднішній день недоліків у даній сфері міжбюджетних відносин, а також сприятимуть зростанню фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, ефективності перерозподілу фінансового капіталу держави та оптимізації використання доступних фондів грошових коштів на регіональному та місцевому рівні з метою сприяння сталому розвитку території.

3.3 Інструментарій оцінювання рівня ризику діяльності органів місцевого самоврядування регіону як позичальника та емітента муніципальних боргових цінних паперів

У контексті євроінтеграційного вектору розвитку національної економіки суттєвих змін зазнає і система місцевих фінансів, зокрема, відбувається трансформація компетенцій та можливостей органів місцевого самоврядування щодо управління коштами місцевих бюджетів, зумовлена курсом на децентралізацію, тобто зростання незалежності цієї ланки бюджетної системи. В нових економічних умовах забезпечення фінансової самодостатності відповідних територій перетворюється на одне з найважливіших завдань, що має бути вирішено регіональними органами влади практично самостійно, тобто

без активної підтримки вищих органів влади. У зв'язку з цим, на регіональному та місцевому рівнях актуальності набуває проблема залучення додаткових фінансових ресурсів, одним з можливих варіантів вирішення якої є здійснення випуску муніципальних облігацій, а також здійснення зовнішніх запозичень без використання боргових фінансових інструментів, що є досить поширеною та дієвою практикою у більшості розвинутих країн світу.

Так, наприклад, здійснення муніципальних запозичень є звичною практикою для таких країн як США, Франція, Бельгія, Нідерланди, Данія, Фінляндія, Німеччина, Швеція та ін.. При чому, у європейських країнах за рахунок позикових коштів формується близько 10-15% доходної частини місцевих бюджетів. Однак, такий вид залучення коштів є виправданим лише у тому випадку, коли вони спрямовуються на інвестиційні цілі, тобто з метою здійснення капітальних, а не поточних видатків [64].

Слід також відзначити, що в Україні, попри закріплене на законодавчому рівні право на здійснення запозичень, органи місцевого самоврядування досить рідко його реалізують. Так, відповідно до ст. 16 Бюджетного кодексу України «місцеві зовнішні запозичення можуть здійснювати лише Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська, Севастопольська міські ради, міські ради міст обласного значення. При цьому місцеві зовнішні запозичення шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій можуть здійснювати всі міські ради» [18]. У зв'язку з цим, важливим питанням є розробка ефективного інструментарію оцінювання ризику діяльності органів місцевого самоврядування регіону (міста) як позичальника та емітента муніципальних боргових цінних паперів, який би дозволяв отримати об'єктивну та комплексну інформацію щодо кредитоспроможності відповідного муніципалітету.

Разом з тим, розпорядженням Кабінету Міністрів України № 208-р від 01.04.2004 [145] визначаються основні засади рейтингової оцінки регіонів. При цьому, даним нормативним актом визначено, що таким рейтингом може бути визначено рівень кредитного ризику регіону, проте безпосередньо присвоєна

оцінка може також виступати орієнтиром для формування комплексного уявлення про інвестиційну привабливість відповідного регіону.

Таким чином, запропонований у рамках даного дослідження інструментарій може бути імплементовано, з одного боку, для розрахунку кредитного рейтингу міських рад як позичальників та емітентів муніципальних цінних паперів, а, з іншого боку, для визначення рейтингової оцінки регіону в цілому з метою конкретизації масштабів абсорбованих економічною системою регіону ризиків та оцінки інвесторами доцільності вкладення коштів у даний регіон.

У контексті розробки методики оцінювання кредитного рейтингу регіону доцільно, передусім, розглянути підходи до трактування даної категорії національними та світовими рейтинговими агентствами. Отже, Українське кредитне рейтингове агентство здійснює рейтингування на рівні окремого міста або регіону, що дозволяє визначити рівень кредитоспроможності органів місцевої влади, розглядаючи при цьому суб'єкта оцінювання як господарський комплекс, який є учасником фінансового ринку [98]. Методика рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг» при визначенні кредитного рейтингу міста/регіону передбачає врахування різних аспектів його діяльності як суб'єкта місцевого самоврядування та результативності такої діяльності, а також рівня соціально-економічного розвитку, фінансового стану, якості менеджменту та перспектив розвитку суб'єкта оцінювання [109].

Відповідно до підходу Міжнародної групи рейтингових агентств кредитний рейтинг регіону відображає його здатність виконувати свої фінансові зобов'язання своєчасно і у повному обсязі [199]. З аналогічної точки зору розглядає зміст кредитного рейтингу і рейтингове агентство «РИА рейтинг», а саме як оцінку експертів рейтингового агентства щодо здатності та готовності суб'єкта Російської Федерації або муніципального утворення своєчасно і в повному обсязі виконувати власні фінансові зобов'язання [97]. При цьому, зазначене агентство проводить рейтингування регіонів у розрізі

національної економіки, що дозволяє порівнювати суб'єктів внутрішнього ринку.

Таким чином, кредитний рейтинг регіону відображає його спроможність виконувати взяті на нього фінансові зобов'язання у повному обсязі та своєчасно. Такий підхід має беззаперечну перевагу – комплексність, оскільки своєчасне виконання органами місцевого самоврядування взятих зобов'язань стосується не лише сфери запозичень, а також може виступати основою для прийняття рішення щодо інвестування коштів.

Отже, дослідження доступних методик щодо визначення кредитних рейтингів для регіону/міста засвідчило, що, як правило, кредитний рейтинг представляє собою кількісну оцінку окремих індикаторів, які скомпоновано у певні функціональні групи, що можуть характеризувати макроекономічну ситуацію в регіоні, якість його системи менеджменту, рівень розвитку фінансового сектору тощо. Визначені у розрізі окремих груп індивідуальні індикаторі агрегуються в інтегральний показник, при цьому можливе застосування вагових коефіцієнтів для конкретизації значимості відповідного набору параметрів. Основні складові, які враховуються при побудові кредитних рейтингів регіону різними рейтинговими агентствами, узагальнено у табл. 3.8.

Як видно з даних табл. 3.8, у процесі визначення кредитного рейтингу, обов'язково здійснюється оцінювання таких складових як фінансова діяльність, що, враховуючи специфіку функціонування регіону як об'єкта оцінювання, передбачає аналіз показників бюджету, управлінська діяльність з точки зору спроможності забезпечувати управління та повернення боргу, а також загальний рівень соціально-економічного розвитку. Однак, разом з тим, слід звернути увагу на той факт, що існуючі методики не є уніфікованими, ні з точки зору набору індикаторів, ні з огляду на спосіб їх врахування у складі композитного показника, тому доцільно розглянути їх специфічні особливості.

Методика рейтингового агентства «РИА рейтинг» [97] передбачає застосування загального набору індикаторів у розрізі груп, представлених в табл. 3.8, однак, при побудові рейтингу конкретного регіону можуть бути

застосовані також інші індикатори, які характеризують його індивідуальні особливості.

Таблиця 3.8 – Основні складові, які враховуються при побудові кредитних рейтингів регіону/міста, у методиках рейтингових агентств

Організація, джерело	Компоненти рейтингу та кількість індикаторів
Міжнародна група рейтингових агентств [199]	- соціальні і економічні ризики (12 індикаторів); - фінансові ризики (16 індикаторів); - політичні ризики (2 індикатори)
Рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг» [109]	- фінансово-господарська діяльність (3 напрямки); - кредитна політика (3 напрямки); - якість менеджменту; - зовнішнє середовище (2 напрямки)
Українське кредитне рейтингове агентство [98]	- аналіз існуючої системи управління (3 напрямки); - аналіз економічного розвитку міста (регіону) і бюджетної забезпеченості (3 напрямки); - аналіз місцевого боргу і боргової політики органу влади (4 напрямки)
Рейтингове агентство «РИА рейтинг» [97]	- загальні характеристики (8 індикаторів); - економіка (16 індикаторів); - податки (5 індикаторів); - соціальна сфера (12 індикаторів); - банківська система (5 індикаторів); - бюджет (9 індикаторів); - боргове навантаження (7 індикаторів); - якість регіонального управління (6 індикаторів); - кредитна історія (4 індикатори)

У процесі оцінювання кожному індикатору встановлюється бальна оцінка у діапазоні від 0 до 10, яка залежить від його рівня та динаміки, що коригується на значення вагового коефіцієнта для кожного показника у межах критеріїв (агрегованих груп). Сумарне значення показників у розрізі всіх критеріїв з урахуванням вагових коефіцієнтів, складає підґрунтя для визначення рейтингової категорії. При цьому експерти можуть враховувати також інші індивідуальні характеристики регіону при коригуванні його остаточного рейтингу.

Присвоєння кредитних рейтингів регіону Рейтинговим агентством «Кредит-Рейтинг» та Українським кредитним рейтинговим агентством здійснюється за Національною рейтинговою шкалою, затвердженою Кабінетом

Міністрів України [139]. При цьому варто відмітити той факт, що методики, оприлюднені даними організаціями, не висвітлюють конкретних кількісних критеріїв оцінювання, обмежуючись лише зазначенням напрямків аналізу у розрізі загальних факторних груп.

Так, Рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг» [109] при аналізі фінансово-господарської діяльності регіону концентрується на показниках бюджетної системи у розрізі таких параметрів як бюджетна забезпеченість і бюджетна гнучкість, збалансованість дохідної і витратної частин бюджету міста (регіону) та ліквідність бюджету. Оцінюючи кредитну політику міста (регіону), експерти агентства враховують боргове навантаження (у розрізі прямого та консолідованого боргу), кредитну історію (ймовірність списання і реструктуризації зобов'язань) та управління борговими зобов'язаннями. Якість менеджменту суб'єктів місцевої влади аналізується з точки зору відповідності фінансової політики місцевої влади вимогам українського законодавства, повноти і прозорості фінансової звітності місцевої влади, а також результатів фінансової політики на місцевому рівні. Окрім цього, експерти звертають увагу на зовнішнє середовище міста/регіону у розрізі таких параметрів як економіка міста/регіону (демографічна ситуація і трудові ресурси, основні види економічної діяльності, інвестиційна активність і зовнішньоекономічна діяльність), комунальне господарство (житлово-комунальне господарство та інфраструктура, об'єкти комунальної власності).

У свою чергу, Українське кредитне рейтингове агентство [98], у розрізі трьох груп аналізу, зазначених у табл. 3.8, також виділяє окремі напрямки та параметри дослідження. Отже, у процесі аналізу існуючої системи управління вивчається взаємодія гілок влади (рівень їх консолідації, оперативність прийняття управлінських рішень, рівень ефективності взаємодії місцевої влади з органами державної влади), фінансова політика і дотримання вимог законодавства (дотримання вимог законодавства при формуванні і виконанні бюджету, застосування довгострокового планування, ефективність управління дохідною і витратною частинами місцевого бюджету), інформаційна прозорість

діяльності і відкритість влади (рівень розкриття фінансової інформації, наявність і якість наповнення діючого офіційного сайту місцевої влади, оперативність інформації про події місцевого значення, якість і повнота надання інформації, що використовується у процесі рейтингового оцінювання). Аналіз економічного розвитку міста/регіону і його бюджетної забезпеченості здійснюється за такими напрямками як соціально-економічний розвиток (економіко-географічне положення, структура місцевої економіки, демографічна ситуація і стан ринку праці, чутливість до основних соціально-економічних ризиків), комунальна власність і комунальне господарство, бюджетна забезпеченість (структура дохідної і витратної частин бюджету, виконання місцевого бюджету і фінансова гнучкість, ліквідність бюджету). Аналіз місцевого боргу і боргової політики органів місцевої влади передбачає дослідження боргової історії міста/регіону, боргового навантаження і структури місцевого боргу (запозичення, здійснені органами місцевої влади у бюджет розвитку, короткострокові і середньострокові позики, отримані з єдиного казначейського рахунку, гарантії, надані органами місцевої влади суб'єктам господарювання, прострочена кредиторська заборгованість бюджетних установ, боргові зобов'язання і прострочена кредиторська заборгованість підприємств і організацій комунальної форми власності), потреби у додатковому фінансуванні і можливості залучення позикових ресурсів, управління місцевим боргом).

Варто звернути увагу на методикау Міжнародної групи рейтингових агентств [199], яка розраховує кредитний рейтинг регіону з точки зору ймовірності його часткової або повної нездатності покрити емітовані облігації внаслідок реалізації економічних, фінансових чи політичних ризиків. При цьому реалізацію економічних ризиків експерти розглядають як через скорочення доходів, так і через зростання витрат, що виникає внаслідок низького рівня економічної диверсифікації, недостатніх обсягів інвестицій у регіональну економіку, застарілих технологій, недостатнього розвитку економіки регіону, низького рівня інфраструктури або несприятливої

географічної позиції. Реалізація фінансових ризиків проявляється у розривах ліквідності, причинами яких виступають низький рівень прибутковості підприємств регіону, дисбаланс активів, високий рівень боргового навантаження та низька диверсифікація структури заборгованості. Група політичних ризиків може бути реалізована внаслідок конфліктів між органами законодавчої та виконавчої влади або між урядами різних рівнів (центральним і регіональним).

Безпосередньо розрахунок кредитного рейтингу за даною методикою передбачає застосування наступного алгоритму:

1. Для кожного з конкретних показників у розрізі агрегованих груп соціально-економічних, фінансових та політичних ризиків встановлюється числове значення його оцінки у розрізі наступного підходу:

- 1 – фактор (показник) має позитивний вплив на рівень кредитоспроможності;
- 0,5 – фактор (показник) має помірно позитивний вплив на рівень кредитоспроможності;
- 0 – фактор (показник) має нейтральну дію на рівень кредитоспроможності;
- -0,5 – фактор (показник) має помірно негативний вплив на рівень кредитоспроможності;
- -1 – фактор (показник) має негативний вплив на рівень кредитоспроможності.

2. Здійснюється кількісна оцінка кожної агрегованої групи шляхом сумування значень оцінок набору індикаторів, які її формують, яка зважується з урахуванням наступних коефіцієнтів:

- 40 % – соціальні та економічні ризики;
- 50 % – фінансові ризики;
- 10 % – політичні ризики.

3. На основі значень, отриманих для кожного регіону країни, встановлюється їх кредитний рейтинг за національною шкалою, на основі якого

відбувається побудова остаточних рейтингів за міжнародною шкалою (при цьому значення рейтингу окремого регіону не може перевищувати суверенний кредитний рейтинг країни).

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що попри існування певних спільних характеристик, представлені методики включають досить широкий набір різних часткових індикаторів, а тому виникає необхідність удосконалення існуючих підходів шляхом врахування у розрізі факторів формалізації кількісної оцінки кредитного рейтингу регіону ряду важливих показників, які характеризують його фінансовий потенціал та рівень ефективності його використання.

Враховуючи зазначене вище, оцінювання рівня ризику діяльності органів місцевого самоврядування як позичальників та емітентів муніципальних боргових цінних паперів доцільно здійснювати шляхом послідовної реалізації декількох етапів.

Отже, на першому етапі традиційно відбувається формування інформаційної бази дослідження у розрізі наступних груп:

- блок показників організаційно-управлінських можливостей регіону, що враховує рівень ефективності структури бюджетних витрат та корпоративного управління на підприємствах регіону; рівень якості системи освіти в регіоні; рівень ефективності регулювання регіонального фондового ринку; частка жінок у структурі робочої сили регіону (у % від чисельності чоловіків); рівень розвитку маркетингу на підприємствах регіону.

- блок показників функціонально-інфраструктурних можливостей регіону: рівень якості регіональної інфраструктури (транспорт, телекомунікації, електроенергетика); рівень охорони прав власності в регіоні; кількість місцевих постачальників; рівень якості роботи місцевих постачальників; рівень потенціалу конкурентоспроможності підприємств регіону; кількість ланок у ланцюзі створення доданої вартості в регіоні.

- блок показників адаптивних можливостей регіону: рівень корупції у місцевій владі та при управлінні компаніями, а також надійності регіональних

правоохоронних органів; рівень партнерства у відносинах працівник-працедавець; рівень гнучкості при встановленні заробітної плати та достатності витрат на підвищення кваліфікації персоналу на підприємствах регіону; частка населення регіону у віці від 18 до 23 років з вищою освітою; рівень еміграції кваліфікованих фахівців з регіону; рівень залученості підприємств регіону до розробки власних інновацій; рівень витрат підприємств на НДДКР; кількість отриманих патентів на винаходи у розрахунку на 1 млн. осіб.

– блок макроекономічних показників: рівень зайнятості населення, у % у віці 15-70; Індекс людського розвитку; рівень підприємницької активності; рівень бідності населення; вклад регіону у продукування доданої вартості в країні; сальдо торгового балансу; обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) на одну особу населення, грн.; ІСЦ (до грудня попереднього року), % (табл. Ж.1-Ж.4 додатку Ж);

– блок показників фінансового розвитку: обсяг реальних та потенційно доступних фінансових ресурсів регіону, млн. грн.; рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону; виконання місцевих бюджетів за доходами, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, %; питома вага трансфертів у доходах місцевих бюджетів.

У рамках другого етапу відбувається визначення бальної оцінки за кожним з представлених вище індикаторів за 4-бальною шкалою (4 – максимальна оцінка для показника-стимулятора) з використанням шкали Чеддока на основі формули 3.3:

$$Mark_i = \begin{cases} \text{if } x_i \in [x_{min}; x_{min} + 0,3(x_{max} - x_{min})], \text{ then } 1 \\ \text{if } x_i \in [x_{min} + 0,3(x_{max} - x_{min}); x_{min} + 0,5(x_{max} - x_{min})], \text{ then } 2 \\ \text{if } x_i \in [x_{min} + 0,5(x_{max} - x_{min}); x_{min} + 0,7(x_{max} - x_{min})], \text{ then } 3 \\ \text{if } x_i \in [x_{min} + 0,7(x_{max} - x_{min}); x_{max}], \text{ then } 4 \end{cases} \quad (3.3)$$

де $Mark_i$ – бальна оцінка i -го показника;

x_{max} , x_{min} , x_i – максимальне, мінімальне та поточне значення i -го показника серед регіонів України у відповідному році.

Приведена формула є справедливою для показників-стимуляторів, тоді як для дестимуляторів визначені діапазони залишаються аналогічними, проте бали присвоюються у зворотному порядку, тобто при потраплянні до першого діапазону буде присвоєно бал «4», до другого – «3» і т.д.

Крім того, у розрізі показників, для яких чітко визначні порогові значення (більшість індикаторів, що характеризують організаційно-управлінські, функціонально-інфраструктурні та адаптивні можливості регіону) у якості максимального та мінімального значень приймаються ті, що встановлені методикою їх розрахунку, тоді як для решти показників порогові значення відповідають максимальному та мінімальному їх рівню серед значень відповідного показника у конкретному році.

Зокрема, до показників, за якими порогові значення визначаються за фактичним рівнем показника серед регіонів України у відповідному році належать наступні: рівень зайнятості населення; Індекс людського розвитку; рівень підприємницької активності; рівень бідності населення; вклад регіону у продукування доданої вартості в країні; сальдо торгового балансу; обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) на одну особу населення; обсяг реальних та потенційно доступних фінансових ресурсів регіону; виконання місцевих бюджетів за доходами, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів; питома вага трансфертів у доходах місцевих бюджетів.

На третьому етапі відбувається розрахунок кумулятивної бальної оцінки для відповідного регіону за усіма блоками показників. Завершальним етапом є якісна інтерпретація кількісної оцінки рівня ризику діяльності органів місцевого самоврядування регіону (його кредитного рейтингу), що визначається за Національною рейтинговою шкалою [139] на основі потрапляння до одного з десяти рівновеликих діапазонів, визначених на основі максимально можливої кількості балів. Узагальнення етапів у розрізі алгоритму оцінювання рівня ризику діяльності (кредитного рейтингу) органів місцевого самоврядування регіону представлені на рис. 3.10.

Рисунок 3.10 – Алгоритм оцінювання рівня ризику діяльності (кредитного рейтингу) органів місцевого самоврядування регіону

Апробацію розробленого підходу було здійснено для 27 регіонів України за 2009-2013 рр. (табл. 3.9-3.13).

Таблиця 3.9 – Показники оцінювання рівня ризику діяльності (кредитного рейтингу) органів місцевого самоврядування у 2009 році

Регион	Організаційно-управлінські можливості (бали)	Функціонально-інфраструктурні можливості (бали)	Адаптивні можливості (бали)	Макроекономічні показники (бали)	Показники фінансового розвитку (бали)	Загальна сума балів	Кредитний рейтинг
АРК	15,00	16,00	24,00	17,00	13,00	85,00	uaBB
Вінницька	18,00	18,00	26,00	13,00	10,00	85,00	uaBB
Волинська	20,00	16,00	27,00	12,00	10,00	85,00	uaBB
Дніпропетровська	20,00	18,00	30,00	21,00	18,00	107,00	uaA
Донецька	19,00	17,00	29,00	22,00	18,00	105,00	uaA
Житомирська	18,00	18,00	27,00	14,00	10,00	87,00	uaBBB
Закарпатська	19,00	16,00	23,00	14,00	10,00	82,00	uaBB
Запорізька	19,00	18,00	30,00	16,00	11,00	94,00	uaBBB
Івано-Франківська	16,00	16,00	27,00	13,00	10,00	82,00	uaBB
Київська	17,00	17,00	27,00	15,00	15,00	91,00	uaBBB
Кіровоградська	16,00	16,00	28,00	14,00	10,00	84,00	uaBB
Луганська	38,00	17,00	27,00	14,00	12,00	108,00	uaA
Львівська	18,00	15,00	28,00	15,00	11,00	87,00	uaBBB
Миколаївська	18,00	18,00	26,00	15,00	10,00	87,00	uaBBB
Одеська	16,00	15,00	27,00	14,00	13,00	85,00	uaBB
Полтавська	18,00	20,00	29,00	16,00	12,00	95,00	uaBBB
Рівненська	17,00	17,00	24,00	12,00	10,00	80,00	uaBB
Сумська	19,00	17,00	27,00	11,00	10,00	84,00	uaBB
Тернопільська	18,00	15,00	28,00	11,00	10,00	82,00	uaBB
Харківська	19,00	20,00	28,00	16,00	14,00	97,00	uaBBB
Херсонська	14,00	13,00	25,00	14,00	10,00	76,00	uaBB
Хмельницька	15,00	18,00	27,00	12,00	10,00	82,00	uaBB
Черкаська	18,00	17,00	28,00	13,00	10,00	86,00	uaBB
Чернівецька	19,00	15,00	28,00	16,00	10,00	88,00	uaBBB
Чернігівська	16,00	15,00	24,00	12,00	10,00	77,00	uaBB
м. Київ	19,00	17,00	30,00	24,00	19,00	109,00	uaA
м. Севастополь	18,00	18,00	29,00	17,00	12,00	94,00	uaBBB

Таким чином, серед регіонів України найбільшим рівнем надійності характеризувалися такі регіони як Дніпропетровська, Донецька, Луганська області та м. Київ. Натомість, найнижчим ступенем кредитоспроможності характеризувалися Житомирська, Запорізька, Київська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Чернівецька області та м. Севастополь. Хоча ці регіони мали дещо вищий рівень ризику його неплатоспроможності унаслідок несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов, проте він є допустимим.

Розрахунки кредитного рейтингу для регіонів України у 2010 році (табл. 3.10) засвідчили погіршення ситуації щодо стану їх кредитоспроможності.

Таблиця 3.10 – Показники оцінювання рівня ризику діяльності (кредитного рейтингу) органів місцевого самоврядування у 2010 році

Регион	Організаційно-управлінські можливості (бали)	Функціонально-інфраструктурні можливості (бали)	Адаптивні можливості (бали)	Макроекономічні показники (бали)	Показники фінансового розвитку (бали)	Загальна сума балів	Кредитний рейтинг
АРК	15,00	17,00	25,00	18,00	13,00	88,00	uaBBB
Вінницька	18,00	18,00	27,00	14,00	10,00	87,00	uaBBB
Волинська	20,00	16,00	27,00	14,00	10,00	87,00	uaBBB
Дніпропетровська	19,00	18,00	31,00	23,00	18,00	109,00	uaA
Донецька	19,00	18,00	26,00	20,00	17,00	100,00	uaBBB
Житомирська	19,00	18,00	25,00	13,00	10,00	85,00	uaBB
Закарпатська	19,00	16,00	24,00	16,00	10,00	85,00	uaBB
Запорізька	19,00	18,00	30,00	18,00	11,00	96,00	uaBBB
Івано-Франківська	17,00	17,00	29,00	11,00	10,00	84,00	uaBB
Київська	18,00	17,00	27,00	16,00	15,00	93,00	uaBBB
Кіровоградська	17,00	16,00	28,00	10,00	10,00	81,00	uaBB
Луганська	18,00	17,00	26,00	18,00	11,00	90,00	uaBBB
Львівська	19,00	15,00	27,00	13,00	10,00	84,00	uaBB
Миколаївська	17,00	18,00	26,00	16,00	10,00	87,00	uaBBB
Одеська	17,00	15,00	27,00	14,00	12,00	85,00	uaBB
Полтавська	18,00	20,00	30,00	19,00	12,00	99,00	uaBBB
Рівненська	17,00	17,00	25,00	14,00	10,00	83,00	uaBB
Сумська	19,00	17,00	25,00	13,00	10,00	84,00	uaBB
Тернопільська	17,00	16,00	28,00	11,00	10,00	82,00	uaBB
Харківська	19,00	20,00	29,00	17,00	13,00	98,00	uaBBB
Херсонська	14,00	15,00	26,00	11,00	10,00	76,00	uaBB
Хмельницька	17,00	18,00	27,00	14,00	10,00	86,00	uaBB
Черкаська	19,00	17,00	27,00	16,00	10,00	89,00	uaBBB
Чернівецька	19,00	16,00	29,00	14,00	10,00	88,00	uaBBB
Чернігівська	16,00	16,00	24,00	14,00	10,00	80,00	uaBB
м. Київ	19,00	17,00	30,00	24,00	19,00	109,00	uaA
м. Севастополь	19,00	17,00	31,00	15,00	12,00	95,00	uaBBB

Зокрема, рейтинг «uaA» було присвоєно лише двом регіонам, а саме: Дніпропетровській обл. та м. Києву, тоді як у 2009 році таку оцінку отримали 4 регіони. Разом з тим, решті регіонів було присвоєно рейтинги «uaBB» та «uaBBB», що розподілилися майже порівну. Таким чином, попри зменшення кількості регіонів, що отримали оцінку «uaA», позитивним є те, що жодному регіону не було присвоєно рейтинг, нижче «uaBBB».

За результатами оцінювання рівня ризику діяльності органів місцевого самоврядування у 2011 році (табл. 3.11) можна відзначити, що найвищим рівнем кредитоспроможності характеризувалися такі регіони як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська області та м. Київ. Разом з тим, серед решти регіонів, на відміну від попереднього року, превалював

рейтинг «uaBB», тоді як рейтинг «uaBB» було присвоєно лише Автономній Республіці Крим, Закарпатській, Тернопільській та Херсонській областям.

Таблиця 3.11 – Показники оцінювання рівня ризику діяльності (кредитного рейтингу) органів місцевого самоврядування у 2011 році

Регион	Організаційно-управлінські можливості (бали)	Функціонально-інфраструктурні можливості (бали)	Адаптивні можливості (бали)	Макроекономічні показники (бали)	Показники фінансового розвитку (бали)	Загальна сума балів	Кредитний рейтинг
АРК	16,00	17,00	28,00	12,00	12,00	85,00	uaBB
Вінницька	19,00	18,00	29,00	18,00	10,00	94,00	uaBBB
Волинська	20,00	16,00	30,00	14,00	9,00	89,00	uaBBB
Дніпропетровська	18,00	18,00	31,00	24,00	18,00	109,00	uaA
Донецька	19,00	18,00	31,00	21,00	18,00	107,00	uaA
Житомирська	19,00	17,00	29,00	13,00	9,00	87,00	uaBBB
Закарпатська	19,00	16,00	27,00	15,00	8,00	85,00	uaBB
Запорізька	19,00	17,00	32,00	22,00	11,00	101,00	uaA
Івано-Франківська	17,00	17,00	33,00	13,00	9,00	89,00	uaBBB
Київська	18,00	17,00	29,00	19,00	15,00	98,00	uaBBB
Кіровоградська	19,00	16,00	30,00	13,00	10,00	88,00	uaBBB
Луганська	19,00	17,00	28,00	18,00	12,00	94,00	uaBBB
Львівська	19,00	16,00	31,00	15,00	9,00	90,00	uaBBB
Миколаївська	17,00	18,00	30,00	17,00	10,00	92,00	uaBBB
Одеська	17,00	16,00	29,00	14,00	11,00	87,00	uaBBB
Полтавська	19,00	19,00	33,00	19,00	11,00	101,00	uaA
Рівненська	18,00	17,00	30,00	15,00	9,00	89,00	uaBBB
Сумська	19,00	17,00	30,00	16,00	9,00	91,00	uaBBB
Тернопільська	17,00	16,00	30,00	13,00	10,00	86,00	uaBB
Харківська	19,00	20,00	32,00	21,00	11,00	103,00	uaA
Херсонська	17,00	16,00	28,00	13,00	9,00	83,00	uaBB
Хмельницька	18,00	17,00	30,00	14,00	10,00	89,00	uaBBB
Черкаська	19,00	16,00	29,00	20,00	10,00	94,00	uaBBB
Чернівецька	18,00	16,00	30,00	17,00	9,00	90,00	uaBBB
Чернігівська	16,00	16,00	29,00	17,00	9,00	87,00	uaBBB
м. Київ	19,00	17,00	32,00	26,00	17,00	111,00	uaA
м. Севастополь	18,00	18,00	32,00	17,00	10,00	95,00	uaBBB

Порівняно з попереднім періодом, у 2012 році (табл. 3.12) знизився рівень кредитоспроможності регіонів України, що проявилось у скороченні кількості регіонів, які отримали оцінку «uaA». Зокрема, якщо у 2011 році цю оцінку було присвоєно 5 з 27 адміністративними одиницям, то у 2012 році лише двом, а саме: Дніпропетровській області та м. Київ. Крім того, збільшилося число регіонів, яким було присвоєно рейтинг «uaBB» з 4 до 7 у порівнянні з 2011 роком.

Таблиця 3.12 – Показники оцінювання рівня ризику діяльності (кредитного рейтингу) органів місцевого самоврядування у 2012 році

Регион	Організаційно-управлінські можливості (бали)	Функціонально-інфраструктурні можливості (бали)	Адаптивні можливості (бали)	Макроекономічні показники (бали)	Показники фінансового розвитку (бали)	Загальна сума балів	Кредитний рейтинг
АРК	18,00	18,00	27,00	19,00	14,00	96,00	uaBBB
Вінницька	19,00	16,00	27,00	14,00	11,00	87,00	uaBBB
Волинська	20,00	16,00	27,00	16,00	9,00	88,00	uaBBB
Дніпропетровська	18,00	18,00	29,00	26,00	15,00	106,00	uaA
Донецька	19,00	18,00	28,00	23,00	12,00	100,00	uaBBB
Житомирська	19,00	16,00	27,00	14,00	8,00	84,00	uaBB
Закарпатська	19,00	16,00	26,00	17,00	8,00	86,00	uaBB
Запорізька	19,00	17,00	30,00	22,00	9,00	97,00	uaBBB
Івано-Франківська	19,00	17,00	26,00	13,00	10,00	85,00	uaBB
Київська	18,00	17,00	26,00	17,00	12,00	90,00	uaBBB
Кіровоградська	19,00	17,00	28,00	15,00	10,00	89,00	uaBBB
Луганська	18,00	17,00	28,00	17,00	11,00	91,00	uaBBB
Львівська	19,00	16,00	28,00	17,00	8,00	88,00	uaBBB
Миколаївська	19,00	18,00	28,00	19,00	8,00	92,00	uaBBB
Одеська	18,00	16,00	28,00	14,00	10,00	86,00	uaBB
Полтавська	19,00	16,00	28,00	21,00	10,00	94,00	uaBBB
Рівненська	20,00	17,00	29,00	14,00	9,00	89,00	uaBBB
Сумська	19,00	18,00	28,00	16,00	8,00	89,00	uaBBB
Тернопільська	19,00	16,00	28,00	13,00	8,00	84,00	uaBB
Харківська	18,00	19,00	29,00	22,00	10,00	98,00	uaBBB
Херсонська	17,00	16,00	25,00	13,00	8,00	79,00	uaBB
Хмельницька	19,00	16,00	29,00	13,00	9,00	86,00	uaBB
Черкаська	19,00	16,00	27,00	18,00	9,00	89,00	uaBBB
Чернівецька	19,00	16,00	29,00	18,00	8,00	90,00	uaBBB
Чернігівська	18,00	17,00	27,00	16,00	11,00	89,00	uaBBB
м. Київ	19,00	18,00	30,00	26,00	13,00	106,00	uaA
м. Севастополь	18,00	17,00	31,00	17,00	10,00	93,00	uaBBB

Розрахунки свідчать про те, що рейтинг «uaA» у 2013 році (табл. 3.13) було присвоєно Автономній Республіці Крим, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Харківській областям та м. Києву, тоді як решта регіонів отримало рейтинг «uaBBB». Присвоєні рейтинги є нижчими за оцінки рейтингових агенцій України, зокрема, Українського кредитно-рейтингового агентства, присвоєні певним обласним центрам України, проте відрізняються несуттєво, що дозволяє підтвердити адекватність і об'єктивність розробленого підходу.

Узагальнюючи результати оцінювання рівня ризику діяльності органів місцевого самоврядування як позичальників та емітентів боргових цінних паперів, варто відмітити, що протягом 2009-2013 рр. рівень

кредитоспроможності регіонів України був досить високим, що підтверджується превалюванням протягом періоду оцінок інвестиційного рівня.

Таблиця 3.13 – Показники оцінювання рівня ризику діяльності (кредитного рейтингу) органів місцевого самоврядування у 2013 році

Регіон	Організаційно-управлінські можливості (бали)	Функціонально-інфраструктурні можливості (бали)	Адаптивні можливості (бали)	Макроекономічні показники (бали)	Показники фінансового розвитку (бали)	Загальна сума балів	Кредитний рейтинг
АРК	17,00	18,00	31,00	21,00	14,00	101,00	uaA
Вінницька	20,00	17,00	30,00	20,00	10,00	97,00	uaBBB
Волинська	19,00	17,00	30,00	19,00	10,00	95,00	uaBBB
Дніпропетровська	18,00	18,00	32,00	26,00	18,00	112,00	uaA
Донецька	18,00	18,00	31,00	26,00	18,00	111,00	uaA
Житомирська	19,00	16,00	31,00	20,00	10,00	96,00	uaBBB
Закарпатська	18,00	16,00	30,00	19,00	10,00	93,00	uaBBB
Запорізька	18,00	17,00	33,00	22,00	11,00	101,00	uaA
Івано-Франківська	20,00	18,00	30,00	19,00	10,00	97,00	uaBBB
Київська	18,00	17,00	30,00	19,00	14,00	98,00	uaBBB
Кіровоградська	19,00	16,00	30,00	20,00	10,00	95,00	uaBBB
Луганська	18,00	17,00	30,00	21,00	12,00	98,00	uaBBB
Львівська	19,00	17,00	32,00	19,00	10,00	97,00	uaBBB
Миколаївська	18,00	17,00	32,00	22,00	10,00	99,00	uaBBB
Одеська	18,00	17,00	33,00	18,00	12,00	98,00	uaBBB
Полтавська	19,00	16,00	31,00	23,00	11,00	100,00	uaBBB
Рівненська	20,00	16,00	32,00	19,00	10,00	97,00	uaBBB
Сумська	20,00	18,00	32,00	20,00	10,00	100,00	uaBBB
Тернопільська	19,00	16,00	31,00	19,00	10,00	95,00	uaBBB
Харківська	18,00	20,00	33,00	24,00	12,00	107,00	uaA
Херсонська	17,00	17,00	30,00	18,00	10,00	92,00	uaBBB
Хмельницька	20,00	16,00	32,00	19,00	10,00	97,00	uaBBB
Черкаська	19,00	17,00	31,00	21,00	10,00	98,00	uaBBB
Чернівецька	17,00	17,00	32,00	20,00	10,00	96,00	uaBBB
Чернігівська	18,00	17,00	30,00	20,00	10,00	95,00	uaBBB
м. Київ	18,00	17,00	32,00	27,00	19,00	113,00	uaA
м. Севастополь	19,00	17,00	32,00	21,00	11,00	100,00	uaBBB

Слід також відзначити, що традиційним вважається підхід, за якого розрахунок кредитного рейтингу доцільно здійснювати виключно для міст, оскільки саме муніципалітети можуть виступати емітентами боргових цінних паперів. Однак, апробацію даного підходу було здійснено саме для регіонів України з кількох причин: по-перше, законодавчо не заборонено здійснювати його розрахунок, а отримана інформація може мати більш широке коло використання (наприклад, бути орієнтиром для інвестора); по-друге, в умовах реформування місцевого самоврядування здійснюється перехід до укрупнення

територіальних громад, а тому цілком закономірним буде внесення змін до бюджетного законодавства з метою розширення компетенцій щодо здійснення запозичень об'єднаним громадам, а також і регіонам. Однак, даний підхід є відносно універсальним, тобто може бути використаним як на рівні міста, так і на рівні регіону.

Висновки до розділу III

У другому розділі дисертації «Напрямки реформування бюджетної політики України з урахуванням результативності управління фінансовим потенціалом регіонів» обґрунтовано стратегії фінансового розвитку регіонів з урахуванням рівня ефективності реалізації фінансового потенціалу регіону і достатності бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування; розроблено пропозиції щодо вдосконалення системи міжбюджетних відносин в Україні в частині фінансового вирівнювання; удосконалено інструментарій оцінювання рівня ризику діяльності органів місцевого самоврядування регіону як позичальника та емітента муніципальних боргових цінних паперів.

За результатами розділу зроблено наступні висновки:

1. Стратегія фінансового розвитку регіону повинна враховувати ефективність використання фінансового потенціалу регіону, стабільність у підтриманні досягнутого її рівня, достатність бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування. Так, стабільність підтримання досягнутого рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону визначено на основі розрахунку показника домінантного кластеру, який є сумою зважених ймовірностей (для найкращого кластеру ваговий коефіцієнт 1, середнього – 0,67, найгіршого – 0,33) певного регіону в перспективі лишитися у першому, другому чи третьому кластері. За результатами позиціонування у трьохмірній матриці встановлено, що для більшості регіонів України характерною є

стратегія, яка передбачає комплексну трансформацію системи управління фінансовим потенціалом регіону та реалізації бюджетної політики, для Києва та Севастополя, Київської області, Автономної Республіки Крим – підтримуюча стратегія тощо.

2. У контексті розробки пропозицій щодо реформування механізму фінансового вирівнювання обґрунтовано рекомендації щодо покращення використання форм фінансового вирівнювання (за доходами та за видатками) та певних інструментів їх реалізації (загальних та спеціальних трансфертів), а також визначено етапи здійснення процесу фінансового вирівнювання за видатками, доходами та при визначенні обсягу субвенцій на реалізацію програм соціально-економічного розвитку. Так, система фінансового вирівнювання в Україні повинна бути трансформована за рахунок: розширення переліку доходів, що враховуються у процесі вирівнювання за видатками рентною платою за користування надрами та природними ресурсами загальнонаціонального значення; використання як бази вирівнювання за доходами не закріплених, а власних доходів місцевих бюджетів; визначення розміру базових та реверсних дотацій на основі шкали за рівнем ефективності використання фінансового потенціалу регіону (при вирівнюванні за видатками у залежності від рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону варіюється розмір реверсних дотацій, а при вирівнювання за доходами – розмір базових дотацій); затвердження обсягу субвенцій на реалізацію програм соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням ефективності використання фінансового потенціалу регіону та вкладу регіону у створення доданої вартості.

3. Запозичення органів місцевого самоврядування повинні здійснюватися шляхом емісії боргових фінансових інструментів, дохідність і ризик яких визначаються рівнем кредитного рейтингу регіону. Його розрахунок має бути більш комплексним – на основі фактично акумульованих і потенційно доступних фінансових ресурсів, ефективності використання фінансового потенціалу регіону. У 2013 р. рейтинг «uaA» мали Автономна республіка Крим,

Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська області та м. Київ, тоді як решта регіонів – рейтинг «uaBBB» (ці оцінки є нижчими за результати рейтингових агенцій України).

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано у таких наукових працях [25, 42, 43, 92, 214, 214].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-прикладного завдання, що полягає в удосконаленні існуючих та обґрунтуванні нових теоретичних і науково-методичних підходів до формування, оцінювання та використання фінансового потенціалу регіонів у контексті реалізації бюджетної політики в Україні.

За результатами дисертаційної роботи зроблено такі висновки:

1. Реалізація бюджетної політики в Україні супроводжується низкою проблем, основними з яких є: порушення бюджетного законодавства; нераціональна структура видатків бюджету; зростання частки коштів, використаних не за цільовим призначенням; хронічний дефіцит Державного та Зведеного бюджету України; зростання державного боргу; високий рівень дотаційності місцевих бюджетів тощо.

2. Фінансовий потенціал регіону слід визначати з урахуванням: 1) діалектичного зв'язку та синергетичного ефекту між складовими фінансового потенціалу регіону; 2) динамічного характеру руху фінансових ресурсів, можливостей і рівня розвитку економічної системи регіону; 3) матеріальної (реальні та потенційні ресурси) та нематеріальної (характеристики можливостей економічної системи регіону) складових; 4) впливу нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону (організаційних, управлінських, функціональних та інфраструктурних можливостей регіону) на формування та реалізацію матеріальної складової; 5) адаптивності економічної системи регіону щодо сприйняття фінансового капіталу для забезпечення сталого розвитку території.

3. Управління фінансовим потенціалом регіону доцільно здійснювати на основі поєднання структурного, функціонального та процесного підходів, враховуючи двосторонній зв'язок з бюджетною політикою, що проявляється, з одного боку, через вплив бюджетної політики на формування структурних

елементів фінансового потенціалу регіону та ефективність його реалізації, а з іншого – через залежність результативності бюджетної політики від результативності управління фінансовим потенціалом регіону.

4. Оцінювання інтегрального рівня фінансового потенціалу регіону доцільно здійснювати з урахуванням як матеріальних, так і релевантних нематеріальних факторів його формування, напрямку впливу зазначених складових на рівень фінансового потенціалу регіону, а також динаміки економічного розвитку регіонів. Протягом 2009–2013 рр. до регіонів з високим рівнем фінансового потенціалу регіону належали м. Київ, Київська, Дніпропетровська області та Автономна Республіка Крим, найнижчим цей показник був у Закарпатській, Запорізькій і Чернігівській областях.

5. Оцінювати ефективність використання фінансового потенціалу регіону слід на засадах стохастичного фронтірного аналізу з урахуванням як базових (складові фінансового потенціалу регіону), так і додаткових (рівень інфляції, відкритості регіональної економіки, бідності, підприємницької активності) факторів його формування. Для України середній рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону у 2009–2013 рр. становив 85 %, найвищим він був для м. Київ, Автономної Республіки Крим та Київської області, найнижчим – для Закарпатської, Одеської, Херсонської та Чернігівської областей.

6. Стратегія фінансового розвитку регіону повинна враховувати ефективність використання фінансового потенціалу регіону, стабільність у підтриманні досягнутого її рівня, достатність бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування. Для більшості регіонів України характерною є стратегія, що передбачає комплексну трансформацію системи управління фінансовим потенціалом регіону та реалізації бюджетної політики, для Києва та Севастополя, Київської області, Автономної Республіки Крим – підтримуюча стратегія тощо.

7. Система фінансового вирівнювання в Україні повинна бути трансформована за рахунок: розширення переліку доходів, що враховуються у

процесі вирівнювання рентною платою за користування надрами та природними ресурсами загальнонаціонального значення; використання як бази вирівнювання за доходами не закріплених, а власних доходів місцевих бюджетів; визначення розміру базових та реверсних дотацій на основі прогресивної шкали за рівнем ефективності використання фінансового потенціалу регіону; затвердження обсягу субвенцій на реалізацію програм соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням ефективності використання фінансового потенціалу регіону та вкладу регіону у створення доданої вартості.

8. Запозичення органів місцевого самоврядування повинні здійснюватися шляхом емісії боргових фінансових інструментів, дохідність і ризик яких визначаються рівнем кредитного рейтингу регіону. Його розрахунок має бути більш комплексним – на основі фактично акумульованих і потенційно доступних фінансових ресурсів, ефективності використання фінансового потенціалу регіону. У 2013 р. рейтинг «uaA» мали Автономна республіка Крим, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська області та м. Київ, тоді як решта регіонів – рейтинг «uaBBB» (ці оцінки є нижчими за результати рейтингових агенцій України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичні матеріали щодо державного боргу України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=224493&stind=1.
2. Бабина О. Є. Потенціал як системна економічна категорія / О. Є. Бабина // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 23-26.
3. Балацький Є. О. Методологічні засади стратегічного планування соціально-економічного розвитку міста / Є. О. Балацький // Вісник Сумського державного університету. – Серія «Економіка». – 2011. – № 2. – С. 194-200.
4. Балацький Є. О. Мінімізація ризиків інвестування в облігації місцевих позик як основа розвитку муніципальних запозичень в Україні / Є. О. Балацький // Механізм регулювання економіки. – 2011. – №3. – С. 152-158.
5. Балацький Є. О. Основні засади здійснення муніципальних запозичень для забезпечення стратегічного розвитку міста / Є. О. Балацький // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Серія «Економічні науки». – Випуск 28 : У трьох частинах / М-во освіти і науки України. Черкас. держ. технолог. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2011. – Ч. III. – С. 46-51.
6. Балдич Н. І. Державна політика фінансового вирівнювання місцевих бюджетів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 25.00.02 «Державне управління» / Н. І. Балдич. – К., 2005. – 20 с.
7. Блонська В. І. Методичні підходи до оцінки потенціалу підприємства у ході формування стратегічних переваг / В. І. Блонська, С. Я. Нагірна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.2. – С. 150-155.
8. Боголіб Т. М. Інституційна основа бюджетної системи України / Т. М. Боголіб // Наукові праці ДонНТУ. – 2013. – № 2 (44). – С. 57-68.

9. Бойко А. О. Науково-методичний підхід до оцінки фінансового потенціалу регіонів України / А. О. Бойко, А. В. Височина // Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 1 (34). – С. 17-23.

10. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2010. – 1472 с.

11. Боронос В. Г. Фінансовий потенціал території у державній фінансовій політиці: методологія і практика управління : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Боронос В. Г. – Суми, 2012 – 442 с.

12. Булатова Ю. И. Финансовый потенциал региона: содержание и структура / Ю. И. Булатова // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2010. – № 3. – С. 94-97.

13. Буряк А. В. Управління ефективністю банківського бізнесу : дис. канд. ек. наук : 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Буряк Анна Володимирівна – Суми, 2012. – 268 с.

14. Буряченко А. Є. Фінансовий потенціал соціально-економічного розвитку: регіональний вимір : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Буряченко Андрій Євгенович – Київ, 2015. – 32 с.

15. Бюджетна система : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Л. О. Омелянович [та ін.] ; наук. ред. Л. О. Омелянович ; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського. – Х. : ВД "Інжек", 2004. – 253 с.

16. Бюджетна система України : навч. посіб. / [Булгакова С. О., Василенко Л. І., Єрмошенко Л. В. та ін.] ; за ред. С. О. Булгакової. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 228 с.

17. Бюджетна система України : навч. посіб. / М. М. Артус., Н. М. Хижа – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 315 с.

18. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 зі змінами та доповненнями. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

19. Василик О. Д. Бюджетна система України: Підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.

20. Васильєва М. В. Роль баланса финансовых ресурсов региона в реализации эффективной финансовой политики / М. В. Васильєва // Фундаментальные исследования. – 2006. – № 7. – С. 54-56.

21. Васильєва Т. А. Оцінка економічного потенціалу місцевої громади / Т. А. Васильєва, А. В. Височина // Місцевий розвиток за участі громади : монографія у 2-х томах. Т.2. Інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, орієнтованим на громаду / [за заг. ред. Ю. М. Петрушенка] – Суми : Університетська книга, 2014. – С. 166-172.

22. Васильєва Т. А. Теоретичні основи формування фінансової бази розвитку територіальних громад / Т. А. Васильєва // Місцевий розвиток за участі громади : монографія : у 2 т. Т. 2 Інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, орієнтованим на громаду / [за заг. ред. Ю. М. Петрушенка]. – Суми : Університетська книга, 2014. – С. 109-117.

23. Васильєва Т. А. Управління видатками місцевих бюджетів розвитку в контексті інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / Т. А. Васильєва, Н. В. Винниченко // Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста : монографія: у 2 т. Т. 2. Інструменти інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / [за заг. редакцією д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук Т. А. Васильєвої]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С. 72-80

24. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізм реалізації : монографія / І. М. Вахович. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 496 с.

25. Височина А. В. Антикризове регулювання на рівні регіону / А. В. Височина, Ю. М. Петрушенко // Держава, підприємства та банки в системі

антикризового управління: монографія / за ред. д.е.н., проф. Т. А. Васильєвої, к.е.н. О. Б. Афанасьєвої. – Суми: «Ярославна», 2013. – С. 122-126.

26. Височина А. В. Бюджетна політика України: сучасний стан, проблеми та перспективи / А. В. Височина // Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 2 (35). – С. 17-21.

27. Височина А. В. Дослідження сутності поняття «фінансовий потенціал регіону» у контексті трансформації національної економіки / А. В. Височина // Сборник научных трудов SWorld. Материалы международной научно-практической конференции «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании'2012». – Выпуск 4. Том 28. – Одесса: КУПРИЕНКО, 2012. – С. 91-93.

28. Височина А. В. Концептуальні засади оцінки та управління фінансовим потенціалом регіону / А. В. Височина // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2014. – № 1 (19). – С. 61-63.

29. Височина А. В. Концептуальні основи ідентифікації фінансового потенціалу регіону / А. В. Височина // Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку в умовах трансформації соціально-економічних відносин : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (16-18 травня 2013 р., м. Севастополь) / Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України ; Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. – Сімферополь : ТНУ ім. В.І. Вернадського, 2013. – С. 62-63.

30. Височина А. В. Методика оцінювання податкового потенціалу регіону / А. В. Височина, Я. В. Самусевич // Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, 17–18 квітня 2015 р. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 87-88.

31. Височина А. В. Оцінка економічного потенціалу регіону в умовах екологізації економіки / А. В. Височина, В. С. Тихенко // Актуальні питання обліку, аналізу і аудиту : теорія та практика : [колективна монографія у 2-х

томах / за ред. П. Й. Атамас]. – Дніпропетровськ : ФОП Дробязко С. І., 2014. – Т. 2. – С. 170-177.

32. Височина А. В. Узагальнення змістовних характеристик категорії «бюджетна політика» / А. В. Височина // Фінансово-кредитна система України в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів : Збірник тез XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів (23-25 квітня 2014 р.) – Черкаси: ЧІБС УБС НБУ, 2014. – С. 148-150.

33. Височина А. В. Узагальнення та розвиток науково-методичних засад розуміння сутності фінансового потенціалу регіону / А. В. Височина // Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.14. – С. 338-344.

34. Височина А. В. Формалізація науково-методичного підходу до оцінювання рівня використання фінансового потенціалу регіонів України / А. В. Височина // Механізм регулювання економіки. – 2014. – № 4 (66). – С. 148-154.

35. Возняк Г. В. Фінансовий потенціал регіону: економічна суть та структура / Г. В. Возняк, М. А. Козоріз // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – 2011. – Випуск 8 (29). – Ч. 3. – С. 48-56.

36. Волковський Є. І. Теоретичні підходи до визначення сутності та складу фінансового потенціалу міста / Є. І. Волковський // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 15. – С. 16-23.

37. Генеза ринкової економіки: Терміни, поняття, персоналії / За наук. ред. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемічука. – 2-ге вид., випр. і доповн. – Львів: «Магнолія 2006», 2007. – 688 с.

38. Голодова Ж. Г. Формирование и управление финансовым потенциалом региона в целях обеспечения его экономического роста : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Ж. Г. Голодова – М., 2010. – 46 с.

39. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України № 436-IV від 16.01.2003 зі змінами та доповненнями. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

40. Григоренко В. О. Фінансовий потенціал території: теоретичні аспекти та механізм формування / В. О. Григоренко // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – 2011. – Випуск 8 (29). – Ч. 2.– С. 31-40.

41. Гринащук І. І. Фінансовий потенціал адміністративно-територіальної одиниці: сутність, проблеми розвитку та оцінювання / І. І. Гринащук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2009. – № 26. – С. 66-72.

42. Гриценко Л. Л. Взаємодія держави і бізнесу як чинник зростання рівня конкурентоспроможності прикордонних регіонів / Л. Л. Гриценко, А. В. Височина // Збірник тез доповідей II Міжнародного семінару «Транскордонне співробітництво як форма розвитку міжнародної інтеграції». – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ ЛНТУ, 2012. – С. 21–24.

43. Гриценко Л. Л. Особливості формування та реалізації фінансової стратегії промислових підприємств / Л. Л. Гриценко, А. В. Височина // Економіка. Фінанси. Право. – 2012. – № 1-2. – С. 16-22.

44. Дем'янишин В. Г. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики / В. Г. Дем'янишин // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2011. – № 2. – С. 7-20.

45. Дем'янишин В. Г. Теоретичні засади бюджетної політики / В. Г. Дем'янишин // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 1(10). – С. 19-34.

46. Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 1149 від 08.12.2010. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1149-2010-%D0%BF>.

47. Довідки про виконання місцевих бюджетів України за доходами (без урахування міжбюджетних трансфертів) станом на кінець періоду за 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної казначейської

служби України. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23596>.

48. Додаток до Статистичного Бюлетеню Національного банку України за 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>.

49. Євтушенко Н. Вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни [Електронний ресурс] / Н. Євтушенко // Економічний вісник університету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Серія «Фінанси, грошовий обіг, кредит». – Випуск 13. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2009_13/Evyushenko.pdf.

50. Єрмошкіна О. В. Фінансовий потенціал регіонів в умовах вільного руху капіталу / О. В. Єрмошкіна // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. – 2012. – № 2 (28). – С. 120-127.

51. Заброцька О. В. Фінансове вирівнювання як фактор локальної безпеки України / О. В. Заброцька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2. – С. 1-9.

52. Задорожний В. П. Шляхи розвитку бюджетної політики держави / В. П. Задорожний // Економіка будівництва і міського господарства. – 2012. – Том 8. – № 3. – С. 243-253.

53. Засади формування бюджетної політики держави : монографія / Нац. академія управління ; ред. М. М. Єрмошенко. – К. : НАУ, 2003. – 284 с.

54. Звіти про конкурентоспроможність регіонів України за 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / офіційний сайт проекту фонду «Ефективне управління». – Режим доступу : <http://competitiveukraine.org.ua/ua/reports>.

55. Звіти про результати діяльності Державної фінансової інспекції України та її територіальних органів за 2014р., січень-березень 2015 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної фінансової інспекції України. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/category/101873>.

56. Здійснені місцеві запозичення та надані місцеві гарантії у 2003-2013 роках [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=354435.

57. Зенченко С. В. Система інтегральної оцінки фінансового потенціала регіона і методика її формування [Електронний ресурс] / С. В. Зенченко, В. І. Бережної. – Режим доступу : <http://www.rpre.ru/wp-content/uploads/2008/10/zenchenko-sv-careful-vi.pdf>.

58. Зенченко С. В. Фінансовий потенціал регіона: методи і моделі оцінки: монографія / С. В. Зенченко. – Ставрополь: СевКавГТУ, 2008. – 273 с.

59. Зенченко С. В. Формування і оцінка регіонального фінансового потенціала устійливого розвитку економіки території : теорія і методологія : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.05 «Економіка і управління народним господарством: регіональна економіка» ; 08.00.10 «Фінанси, денежне об'єднання і кредит» / С. В. Зенченко. – Ставрополь, 2009. – 37 с.

60. Иванова Т. Б. Методические подходы к оценке регионального фінансового потенціала / Т. Б. Иванова, Р. А. Прокопенко // Фундаментальные исследования. – 2008. – № 1. – С. 155-157.

61. Исаев Э. А. Фінансовый потенціал крупного экономического региона (концепция формирования и регулирования) / Э. А. Исаев. – М.: ЗАО Изд-во «Экономика», 2007. – 206 с.

62. Івахненко І. С. Оцінка рівня розвитку фінансового потенціалу регіону [Електронний ресурс] / І. С. Івахненко. – Режим доступу : http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2009_19/zb19_29.pdf.

63. Індеси споживчих цін за регіонами України (до грудня попереднього року) за період 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

64. Інструменти розширення ринку муніципальних цінних паперів як чинника ресурсного забезпечення регіонального розвитку [Електронний

ресурс] / Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1131/>

65. Інформація про стан виконання Зведеного і Державного бюджетів України за 1995-2014 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=77440.

66. Іоненко К. В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Іоненко К. В. – К., 2007. – 24 с.

67. Казакова М. В. Анализ свойств производственных функций, используемых при декомпозиции экономического роста [Электронный ресурс] / М. В. Казакова – Режим доступа : <ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/rnp/wpaper/31.pdf>.

68. Капітальні інвестиції за регіонами України у 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/ibd/iki_reg/iki_reg_u/arh_kireg_u.html.

69. Кизеев А. В. Финансовый потенциал как критерий оценки финансовой самостоятельности региона / А. В. Кизеев // Экономические исследования. – 2011. – № 5. – С. 4-8.

70. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за регіонами України у 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.org/>.

71. Клименко Т. В. Фінансовий потенціал розвитку регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Т. В. Клименко; Чернігівський державний інститут економіки і управління. – Чернігів, 2014. – 21 с.

72. Ковалёва Т. М. Бюджет и бюджетная политика в Российской Федерации : учебное пособие / Т. М. Ковалёва, С. В. Барулин. – М. : КНОРУС, 2005. – 208 с.

73. Коваленко Л. О. Модель гармонізації бюджетної і грошово-кредитної політик, орієнтована на розвиток / Л. О. Коваленко, О. В. Абакуменко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7 (21). – С. 241-251.

74. Козоріз М. А. Концептуальні засади управління фінансовим потенціалом регіону / М. А. Козоріз, І. Я. Сторонянська // Економіст. – 2011. – № 5. – С. 24-27.

75. Козоріз М. А. Методичний підхід до оцінки бюджетного потенціалу регіону / М. А. Козоріз, Я. Я. Пушак // Регіональна економіка. – 2011. – № 3. – С. 61-69.

76. Козоріз М. А. Фінансовий потенціал регіонів України: проблеми оцінки і використання / М. А. Козоріз // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – 2010. – Випуск 7 (25). – Ч. 4. – С. 1-10.

77. Колесникова Н. А. Финансовый и имущественный потенциал региона : опыт регионального менеджмента / Н. А. Колесникова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 240 с.

78. Коломиец А. Л. О соотношении финансового и налогового потенциала в региональном разрезе / А. Л. Коломиец, А. И. Новикова // Налоговый вестник. – 2000. – № 3. – С. 4-7.

79. Конопелько Л. Ф. Конституционно-правовое регулирование горизонтального выравнивания дисбаланса территорий в России в рамках финансового федерализма [Электронный ресурс] / Л. Ф. Конопелько. – Режим доступа : <http://www.pvlast.ru/archive/index.239.php>.

80. Кравченко В. І. Фінанси місцевого самоврядування України: проблеми становлення (1989-2001) / В. І. Кравченко. – К.: Видавничий дім «KM Academia», 2001. – 460 с.

81. Крук О. М. Шляхи підвищення ефективності формування фінансового потенціалу місцевого бюджету та його оцінка / О. М. Крук // Економіка промисловості. – 2011. – № 1. – С. 220-225.

82. Круш П. В. Національна економіка: регіональний та муніципальний вимір : підручник / П. В. Круш, О. О. Кожемяченко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 320 с.

83. Кудряшов В. П. Курс фінансів : навчальний посібник / В. П. Кудряшов. – К. : Знання, 2008. – 431 с.

84. Курінна О. В. Теоретичні аспекти управління фінансовим потенціалом підприємства / О. В. Курінна // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Економіка. – 2014. – Вип. 1. – С. 161-171.

85. Кучер Г. В. Фінансовий потенціал економічного розвитку: теоретичний аспект / Г. В. Кучер // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 4. – С. 92-105.

86. Кучер Г. В. Фінансовий потенціал країни в умовах трансформації економіки / Г. В. Кучер // Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / [за заг. ред. А. А. Мазаракі]. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – С. 33-54.

87. Кучер Г. В. Фінансовий потенціал як економічна категорія / Г. В. Кучер // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 9 (159). – С. 46-52.

88. Леонов С. В. Інвестиційний потенціал банківської системи України : монографія / С. В. Леонов. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 375 с.

89. Леонов С. В. Оцінка фінансового потенціалу регіону у контексті реалізації бюджетної політики держави / С. В. Леонов, А. В. Височина // Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 квітня 2014 р. / Редакція В. К. Присяжнюк, А. Б. Кондрашихін, К. В. Савченко. – К.: Академія муніципального управління, 2014. – С. 95-96.

90. Лисак Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. В. Лисак. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.

91. Лондар С. Л. Фінанси : навч. посіб. / С. Л. Лондар, О .В. Тимошенко. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 384с.

92. Лук'яненко І. Г. Управління фінансовим потенціалом територіальних громад у контексті реалізації регіональної фінансової політики / І. Г. Лук'яненко, А. В. Височина // Вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 2 (37). – С. 98-101.

93. Люта О. В. Система управління фінансовим потенціалом території / О. В. Люта // Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку в умовах трансформації соціально-економічних відносин : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (16-18 травня 2013 р., м. Севастополь) / Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України ; Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. – Сімферополь : ТНУ ім. В.І. Вернадського, 2013.

94. Мельникова В. І. Національна економіка : навч. посібник / В. І. Мельникова, О. П. Мельников, Т. В. Сідлярчук, І. Ю. Тур, Г. М. Швидова. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 248 с.

95. Мельникова Н. А. Бюджетная и налоговая система Республики Беларусь: Учеб. пособие / Н. А. Мельникова. – Мн.: БГУ, 2004. – 235 с.

96. Менькова К. М. Теоретические и методологические подходы к оценке финансового потенциала муниципальных образований в условиях реформирования территориальной организации местного самоуправления / К. М. Менькова // Финансы и кредит. – 2008. – № 14. – С. 32-39.

97. Методика присвоения кредитного рейтинга субъекта РФ (МО) [Электронный ресурс] / РИА Рейтинг. – Режим доступа: http://vid1.rian.ru/ig/ratings/Methodology_regions.pdf.

98. Методология определения кредитного рейтинга города (региона) основные положения [Электронный ресурс] / Ukrainian Credit Rating Agency. – Режим доступа: <http://ucra.com.ua/ru/metodologiya>.

99. Методологічні пояснення до розділу «Доходи та умови життя домогосподарств» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

100. Мироненко М. Ю. Сучасні напрями формування фінансового потенціалу економічного розвитку регіону / М. Ю. Мироненко // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 3. – С. 138-143.

101. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник : у 3-х т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устинко, С. І. Юрій ; за заг. ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – Т. 1. – 616 с.

102. Національна економіка : навч. посібник / А. Ф. Мельник [та ін.] ; за ред. А. Ф. Мельник ; М-во освіти і науки України. – К. : Знання, 2011. – 463 с.

103. Національна економіка : навч. посібник / В. Ф. Савченко [та ін.] ; за ред. В. Ф. Савченко. – К. : Знання, 2011. – 309 с.

104. Новиков Ю. Н. Сравнительная оценка методов расчета ресурсного потенциала / Ю. Н. Новиков, З. Я. Балабас // Оценка производственного потенциала в хозяйственном механизме АПК / Под ред. В.И. Шилы. – Харьков: ХСХИ, 1990. – 141 с.

105. Обсяг валового регіонального продукту у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vrp/vrp2008_u.htm.

106. Обсяги експорту-імпорту товарів за регіонами України у 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

107. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : монографія / Ц. Г. Огонь. – К. : КНТЕУ, 2003. – 580 с.

108. Основні напрями бюджетної політики на 1996-2010 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Комітету Верховної Ради України з питань бюджету. – Режим доступу : <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list?currDir=45077>.

109. Основные подходы к присвоению кредитного рейтинга городу (региону) [Электронный ресурс] / Рейтинговое агентство «Кредит-Рейтинг». – Режим доступа: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/Methodology/12.07.2011/Gorod_CR_meth.pdf.

110. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України : навчальний посібник / Ю. В. Пасічник. – К.: Знання-Прес, 2006. – 311 с.

111. Педченко Н. С. Бюджетний федералізм у фінансовій системі держави: моделі та принципи / Н. С. Педченко, С. І. Заворотній // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія : Економічні науки. – 2013. – Вип. 24. – С. 320-327.

112. Педченко Н. С. Ідентифікація ефективності стану формування та використання фінансового потенціалу підприємств / Н. С. Педченко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 2 (58). – С. 151-157.

113. Педченко Н. С. Методичний інструментарій оцінки стану формування та використання фінансового потенціалу підприємства на основі таксономічного аналізу / Н. С. Педченко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 9. – С. 173-180.

114. Педченко Н. С. Наскрізне дослідження оцінки складу та оптимізації структури фінансового потенціалу підприємства / Н. С. Педченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : Економічні науки. – 2014. – Вип. 6 – Ч. 5. – С. 54-57.

115. Педченко Н. С. Оптимізація структури фінансового потенціалу підприємства методом аналізу ієрархій / Н. С. Педченко // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. – Серія : Економічні науки. – 2014. – Вип. 2/5. – Т. 19 – С. 198-202.

116. Педченко Н. С. Узагальнення наукових підходів до розуміння сутності «бюджетний потенціал регіону» / Н. С. Педченко, С. І. Заворотній // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Вип. 25. – С. 319-325.

117. Плащенко В. Я. Аграрне виробництво: фактори, ресурси, витрати : навч. посіб. / В. Я. Плащенко, Л. Ю. Мельник, Ю. У. Сюрко. – Д. : ДДАУ, 1997. – 100 с.

118. Показники виконання Державного бюджету України за 2002-2015 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.

119. Показники виконання доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів за 2011-2015 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=292741&stind=21.

120. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку [Кіндзерський Ю. В., Якубовський М. М., Галиця І. О. та ін.]: за ред. канд. екон. наук Ю. В. Кіндзерського: НАН України: Ін-т екон. та прогнозування. – К., 2009. – 928 с.

121. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 35 від 04.02.2015. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/35-2015-%D0%BF>.

122. Про Державний бюджет України на 2000 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 1458-III від 17.02.2000. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1458-14>.

123. Про Державний бюджет України на 2001 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 2120-III від 07.12.2000. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2120-14>.

124. Про Державний бюджет України на 2002 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 2905-III від 20.12.2001. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2120-14>.

125. Про Державний бюджет України на 2003 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 380-IV від 26.12.2002. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/380-15>.

126. Про Державний бюджет України на 2004 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 1344-IV від 27.11.2003. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1344-15>.

127. Про Державний бюджет України на 2005 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 2285-IV від 23.12.2004. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2285-15>.

128. Про Державний бюджет України на 2006 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 3235-IV від 20.12.2005. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3235-15>.

129. Про Державний бюджет України на 2007 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 489-V від 19.12.2006. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/489-16>.

130. Про Державний бюджет України на 2008 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 107-VI від 28.12.2007. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/107-17>.

131. Про Державний бюджет України на 2009 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 835-VI від 26.12.2008. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/835-17>.

132. Про Державний бюджет України на 2010 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 2154-VI від 27.04.2010. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2154-17>.

133. Про Державний бюджет України на 2011 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 2857-VI від 23.12.2010. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>.

134. Про Державний бюджет України на 2012 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 4282-VI від 22.12.2011. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>.

135. Про Державний бюджет України на 2013 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 5515-VI від 06.12.2012. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>.

136. Про Державний бюджет України на 2014 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 719-VII від 16.01.2014. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>.

137. Про Державний бюджет України на 2015 рік [Електронний ресурс] : Закон України № 80-VIII від 28.12.2014. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.

138. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від № 385 від 06.08.2014. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

139. Про затвердження Національної рейтингової шкали [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України № 665 від 26.04.2007. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/665-2007-%D0%BF>.

140. Про основні напрями бюджетної політики на 2011 рік [Електронний ресурс] : постанова Верховної Ради України № 2318-VI від 04.06.2010. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2318-vi>.

141. Про основні напрями бюджетної політики на 2012 рік [Електронний ресурс] : постанова Верховної Ради України № 3358-VI від 13.05.2011. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3358-vi>.

142. Про основні напрями бюджетної політики на 2013 рік [Електронний ресурс] : постанова Верховної Ради України № 4824-VI від 22.05.2012. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4824-17>.

143. Про основні напрями бюджетної політики на 2014 рік [Електронний ресурс] : постанова Верховної Ради України № 2769 від 10.04.2013. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DG24X00A.html.

144. Про Положення про Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] : указ Президента України № 446/2011 від 08.04.2011. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/446/2011>.

145. Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України № 208-р від 01.04.2004. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/208-2004-%D1%80>.

146. Проект основних напрямів бюджетної політики на 2015 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=398593&cat_id=398592.

147. Прохорова В. В. Регулювання фінансовим розвитком регіону [Електронний ресурс] / В. В. Прохорова. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/pspe/2012_2/Prohorova_212.htm.

148. Раєвнева Е. В. Анализ наличия и устойчивости клубной конвергенции в Украине / Е. В. Раєвнева, А. Ю. Бобкова // Бізнес Інформ. – 2012. – № 6. – С. 83-86.

149. Раєвнева О. В. Диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів України: інструментарій оцінювання та регулювання : монографія / О. В. Раєвнева, О. Ю. Бобкова. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2014. – 264 с.

150. Річні звіти Рахункової палати України за 2003-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Рахункової палати України. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826?page=0>.

151. Россоха В. В. Методологічні аспекти формування та розвитку потенціалу підприємств аграрної сфери АПК / В. В. Россоха // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 36-42.

152. Сабитова Н. М. О понятии финансового потенциала региона и методологии его оценки / Н. М. Сабитова // Финансы. – 2003. – № 2. – С. 63-68.

153. Свірський В. С. Проблеми структурування фінансового потенціалу держави / В. С. Свірський // Інноваційна економіка. – 2009. – № 3. – С. 136-139.

154. Сенюк Г. А. Теоретичні основи збалансованості місцевих бюджетів / Г. А. Сенюк // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2010. – № 1(2). – С. 105-111.

155. Середньомісячна заробітна плата за регіонами з початку року за період 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/gdn/reg_zp_p/reg_zpp_u/arh_rzpp_u.html.

156. Словопедія [Електронний ресурс] / Словник іншомовних слів О. С. Мельничука. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/42/53407/288299.html>.

157. Ставнича М. М. Взаємозв'язок понять фінансового та бюджетного потенціалу регіону в процесі реалізації державної регіональної фінансової політики / М. М. Ставнича, О. Я. Тарасенко // Економіка і регіон. – 2010. – № 1 (24). – С. 110-114.

158. Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України» за 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm.

159. Статистичний збірник «Регіональний людський розвиток» за 2009-2014 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_rir_zb.htm

160. Статистичний збірник «Регіони України» за 2009-2014 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm.

161. Статистичний збірник «Соціальні індикатори рівня життя населення» за 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної

служби статистики України. – Режим доступу :
http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_si_zb.htm

162. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України» за 2010-2014 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу :
http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_cdhd_zb.htm.

163. Степанов А. Я. Категория «потенціал» в экономике [Электронный ресурс] / А. Я. Степанов, Н. В. Иванова. – Режим доступа :
<http://www.marketing.spb.ru/read/article/a66.htm>

164. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. Збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.

165. Сучасний тлумачний словник української мови : 50000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 832 с.

166. Сыров А. Н. Оценка экономического потенциала территории / А. Н. Сыров // Вестник Волгоградского государственного университета. – 2008. – № 2 (13). – С. 98-102.

167. Теорія фінансів : підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

168. Тимошенко О. В. Фінансовий потенціал як основа соціально-економічного розвитку територіальної громади / О. В. Тимошенко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 1 (13). – С. 123-126.

169. Тишутина О. И. Методология определения финансового потенциала приграничного региона : (на примере субъектов Дальневосточного федерального округа) / О. И. Тишутина // Финансы и кредит. – 2008. – № 1. – С. 23-28.

170. Усков И. В. Бюджетная политика в условиях трансформации системы местных финансов в Украине : монография. – Симферополь : ИТ «АРИАЛ», 2012. – 452 с.

171. Фінанси: курс для фінансистів: Навч. посіб. / За ред. В. І. Оспіщева. – К.: Знання, 2008. – 567 с.
172. Фролов С. М. Науково-методичний підхід до оцінювання бюджетного потенціалу/ С. М. Фролов, В. М. Олійник, С. М. Махнуша // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №7. – с.180-193.
173. Фролов С. М. Науково-методичні засади розвитку інституційної складової бюджетного менеджменту / С. М. Фролов, Є. О. Балацький, М. А. Деркач // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. Випуск 32. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – С. 325-332.
174. Хістева О. В. Фінансовий потенціал регіону: теорія і практика / О. В. Хістева // Торгівля і ринок України. – 2012. – Вип. 34. – С. 569-576.
175. Чевганова В. Я. До питання визначення економічної категорії «потенціал підприємства» / В. Я. Чевганова, Ю. В. Карпенко // Регіональні перспективи. – 2000. – № 2-3. – С. 9-10.
176. Чистий прибуток (збиток) підприємств за регіонами України у 2009-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/fin/finno.html>.
177. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / С. С. Шумська // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 55-64.
178. Ajibefun I. A. An evaluation of parametric and non-parametric methods of technical efficiency measurement: application to small scale food crop production in Nigeria / I. A. Ajibefun // Journal of Agriculture and Social Sciences. – 2008. – Vol. 4, No. 3. – pp. 95–100
179. Belotti F. Stochastic frontier analysis using Stata / F. Belotti, S. Daidone, G. Iardi, V. Atella // The Stata Journal. – 2013. – Vol. 13, No. 4. – pp. 718-758.

180. Bird R. Subnational Taxation In Developing Countries: A Review Of The Literature / R. Bird // Journal of International Commerce, Economics and Policy. – 2011. – vol. 2(01). – pp. 139-161.

181. Bird R. Threading the Fiscal Labyrinth: Some Issues in Fiscal Decentralization / R. Bird // National Tax Journal. – 1993. – Vol. 46, No. 2. – pp. 207-227.

182. Blochliger H. Finding the Dividing Line Between Tax Sharing and Grants: a Statistical Investigation [Electronic source] / H. Blochliger. – Access mode: <http://www.oecd.org/tax/federalism/43072896.pdf>.

183. Blochliger H. Fiscal Equalization – a Cross-Country Perspective [Electronic source] / H. Blochliger. – Access mode: <http://www.polsoz.fu-berlin.de/polwiss/forschung/systeme/polsystem/Veranstaltungen/Tagung-zur-Reform/ppt-und-paper/Bloechliger.pdf>.

184. Blochliger H. Fiscal Equalization / H. Blochliger, C. Charbit // OECD Economic Studies. – 2008. – No. 44. – pp. 1-22.

185. Blochliger H. Fiscal Equalization in OECD Countries [Electronic source] / H. Blochliger, O. Merk, C. Charbit, L. Mizell. – Access mode: <http://www.oecd.org/ctp/federalism/39234016.pdf>.

186. Blochliger H. Fiscal Federalism: Making Decentralisation Work [Electronic source] / H. Blochliger. – Access mode: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/governance/fiscal-federalism-2014_9789264204577-en#page1.

187. Blochliger H. Measuring Fiscal Decentralisation. Concepts and Policies [Electronic source] / H. Blochliger, J. Kim, J. Lotz. – Access mode: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/governance/measuring-fiscal-decentralisation_9789264174849-en#page1.

188. Bonet J. Fiscal decentralization and regional income disparities: Evidence from the Colombian experience / J. Bonet // Annals of Regional Science. – 2006. – Vol. 40. – pp. 661-667.

189. Breton A. A Theory of Government Grants / A. Breton // The Canadian Journal of Economics and Political Science / Revue canadienne d'Economie et de Science politique. – 1965. – Vol. 31, No. 2. – pp. 175-187.

190. Buchanan J. M. Federalism and Fiscal Equity / J. M. Buchanan // The American Economic Review. – 1950. – Vol. 40, No. 4. – pp. 583-599.

191. Buchanan J. M. Richard Musgrave, Public Finance, and Public Choice / J. M. Buchanan // Public Choice. – 1989. – Vol. 61, No. 3. – pp. 289-291.

192. Debreu G. The coefficient of resource utilization / G. Debreu // Econometrica. – 1951. – Vol. 19 (3). – pp. 273-292.

193. Division of powers between the European Union, member states, candidate and some potential candidate countries, and local and regional authorities: Fiscal decentralization or federalism [Electronic source] / Committee of the Regions of the European Union. – Access mode: <http://cor.europa.eu/en/documentation/studies/Pages/studies.aspx>.

194. Farrell M. J. The Measurement of Productive Efficiency / M. J. Farrell // Journal of the Royal Statistical Society. – 1957. – № 120. – pp. 253–281.

195. Fiva J. H. New Evidence on Fiscal Decentralization and the Size of Government [Electronic source] / J. H. Five. – Access mode : http://www.cesifo-group.de/portal/page/portal/DocBase_Content/WP/WP-CESifo_Working_Papers/wp-cesifo-2005/wp-cesifo-2005-12/cesifo1_wp1615.pdf

196. Kelly R. Implementing Property Tax Reform in Developing Countries: Lessons from the Property Tax in Indonesia / R. Kelly // Review of Urban and Regional Development Studies. – 1992. – No. 4. – pp.

197. Koopmans T. C. Activity Analysis of Production and Allocation / T. C. Koopmans. – NY: Wiley and Sons Inc., 1951. – xxx p.

198. Lessmann C. Fiscal decentralization and regional disparity: Evidence from cross section and panel data / C. Lessmann // Environment and Planning. – 2009 – Vol. 41. – pp. 2455–2473/

199. Methodology for assigning credit ratings to regions – Short public version [Electronic source] / International Group of Rating Agency. – Access mode:

http://raexpert.eu/files/methodology/MethodologyShort_Credit_Ratings_Regions_2015.pdf.

200. Murillo-Zamorano L. R. Economic efficiency and frontier techniques / L. R. Murillo-Zamorano // *Journal of Economic Surveys*. – 2004. – Vol. 18, No. 1. – pp. 33-77.

201. Musgrave R. *Public Finance in Theory and Practice* / R. Musgrave, P. Musgrave. – NY: McGraw-Hill Book Company, 1989. – 627 p.

202. Musgrave R. *The theory of public finance: a study in public economy* / R. Musgrave. – NY: McGraw-Hill, 1959. – 628 p.

203. Oakland W. H. Fiscal equalization: an empty box? / W. H. Oakland // *National Tax Journal*. – 1994. – Vol. 47, No. 1. – pp. 199-209.

204. Oates W. Toward a Second Generation Theory of Fiscal Federalism / W. Oates // *International Tax and Public Finance*. – 2005. – Vol. 12, No. 4. – pp. 349-373.

205. Oates W. An Essay on Fiscal Federalism / W. Oates // *Journal of Economic Literature*. – 1999. – Vol. 37. – pp. 1120-1149.

206. Oates W. The Theory of Public Finance in a Federal System / W. Oates // *The Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d'Economique*. – 1968. – Vol. 1, No. 1. – pp. 37-54.

207. Porcelli F. Measurement of Technical Efficiency. A brief survey on parametric and non-parametric techniques [Electronic source] / F. Porcelli. – Access mode: http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/fporcelli/porcelli_dea_sfm.pdf.

208. Rodríguez-Pose A. Does Decentralization Matter for Regional Disparities? A Cross-Country Analysis [Electronic source] / A. Rodríguez-Pose, R. Ezcurra. – Access mode: <http://econpapers.repec.org/paper/cepsercdp/0025.htm>.

209. Roy G. Grants versus Tax Sharing: The Extent of Central Government Control / G. Roy // *The IUP Journal of Public Finance*. – 2008. – Vol. VI, issue 4. – pp. 7-28

210. Smoke P. An Overview of Local Government Finance in Developing Countries / P. Smoke // Local Government Finance in Developing Countries: The Case of Kenya. – Oxford : Oxford University Press, 1994. – pp. 24-60.

211. Smoke P. Decentralisation in Africa: goals, dimensions, myths and challenges / P. Smoke // Public administration and development. – 2003. – Vol. 23. – pp. 7-16.

212. Stegarescu D. Public Sector Decentralization: Measurement Concepts and Recent International Trends / D. Stegarescu // Fiscal Studies. – 2005. – Vol. 26. – pp. 301-333.

213. Tumanyan D. Fiscal Equalization in Armenia [Electronic source] / D. Tumanyan. – Access mode: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADK268.pdf.

214. Vasylieva T. Analysis of the experience of fiscal equalization in European countries / T. Vasylieva, A. Vysochyna // The genesis of genius (Geneve, Switzerland). – 2014. – №3. – P. 86-87.

215. Vasylieva T. Peculiarities of the local finance systems: evidence from European countries / L. Sysoyeva, T. Vasylieva, A. Vysochyna // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences (Vienna, Austria). – 2014. – №11-12. – P. 233-235.

Додатки

Додаток А

Узагальнення наукових підходів до трактування сутності поняття
«бюджетна політика»

Таблиця А.1 – Визначення поняття «бюджетна політика» з позиції різних науковців

№ п/п	Автор	Визначення
1	Огонь Ц. Г. [107]	Бюджетна політика – це цілеспрямована діяльність держави у фінансово-бюджетній сфері.
2	Василик О. Д., Павлюк К. В. [19]	Бюджетна політика – сукупність заходів держави щодо організації та використання фінансів для забезпечення економічного і соціального розвитку.
3	Юрій С. І., Федосов В. М. [167]	Бюджетна політика – діяльність державних органів влади і управління стосовно формування, виконання та регулювання державного бюджету країни з метою забезпечення соціально-економічного розвитку та стратегічних пріоритетів держави.
4	Дем'янишин В. [45]	Бюджетна політика держави – це діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин та засобів бюджетної тактики для їх досягнення і застосування.
5	Кудряшов В. П. [83]	Бюджетна політика – це комплекс заходів, спрямованих на залучення, розподіл і використання коштів державного бюджету.
6	Мочерний С. В., Ларіна Я. С. , Устинко О. А., Юрій С. І. [101]	Бюджетна політика – це цілеспрямована і планомірна діяльність держави щодо раціонального використання важелів бюджетного регулювання для підтримання стабільного економічного зростання у країні та досягнення стратегічних цілей суспільства.
7	Євтушенко Н. [49]	Бюджетна політика є системою заходів і дій органів влади в галузі управління бюджетним процесом на основі концепції розвитку бюджетних відносин у складі загальної економічної політики, спрямованої на реалізацію поставлених завдань і цілей з економічного та соціального розвитку.
8	Господарський кодекс України [39]	Бюджетна політика – політика, спрямована на оптимізацію та раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій у економіку, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу
9	Омелянович Л. О. [12]	Бюджетна політика – регламентована нормами права діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування і учасників бюджетної політики по складанню і розгляду проектів бюджетів, проектів бюджетів державних позабюджетних фондів і виконанню бюджетів і бюджетів державних позабюджетних фондів.
10	Єрмошенко М. М. [53]	Бюджетна політика – це системна сукупність пріоритетів (національних інтересів), наукових підходів і конкретних заходів щодо цілеспрямованої діяльності держави з регулювання бюджетного процесу і використання бюджетної системи для вирішення економічних та соціальних завдань країни.
11	Фролов С. М., Балацький Є. О., Деркач М. А. [173]	Бюджетна політика – комплекс заходів у складі фінансової політики, які формуються шляхом цілеспрямованих дій уповноважених органів державної влади з мобілізації, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів держави (шляхом використання важелів бюджетного регулювання) в рамках існуючої законодавчо-нормативної бази з метою досягнення стратегічних соціально-економічних цілей суспільства на конкретному етапі розвитку держави.

Продовження табл. А.1

№ п/п	Автор	Визначення
12	Булгакова С. О. [16]	Бюджетна політика – це цілеспрямована діяльність держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) щодо регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом, а також використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики в країні.
13	Кравченко В. І. [80]	Бюджетна політика – система скоординованих заходів, які здійснюються органами законодавчої та виконавчої влади, а також органами місцевого самоврядування та органами влади субнаціонального рівня з метою забезпечення сталого зростання ВВП, максимальної зайнятості, доходів та видатків бюджетів, соціального забезпечення, збалансування бюджету та організації міжбюджетних відносин.
14	Боголіб Т. М. [8]	Бюджетна політика – комплекс заходів у складі фінансової політики, які формуються шляхом розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів держави (шляхом використання важелів бюджетного регулювання) в рамках існуючої законодавчо-нормативної бази з метою досягнення стратегічних соціально-економічних цілей суспільства на конкретному етапі розвитку держави.
15	Мельникова Н. А. [95]	Бюджетна політика – це система фінансових відносин, за допомогою яких здійснюється мобілізація доходів до фонду держави, визначається рівень централізації національного доходу в бюджеті.
16	Коваленко Л. О., Абакуменко О. В. [73]	Бюджетна політика – сукупність цілей, напрямків, форм і методів формування та використання бюджетних коштів для фінансування завдань соціально-економічного розвитку.
17	Оспіщев В. І. [171]	Бюджетна політика – сукупність юридичних, економічних та організаційних заходів, спрямованих на регламентацію складання бюджетів, регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом, організацією бюджетного контролю. Вона виявляється у формах і методах мобілізації бюджетних коштів та їх витратанні на різні потреби держави.
18	Пасічник Ю. В. [110]	Бюджетна політика – це сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного і соціального розвитку.
19	Артус М. М., Хижа Н. М. [17]	Бюджетна політика – це економічна діяльність органів державної влади і державного управління з визначення системи організаційних і методологічних заходів щодо мобілізації фінансових ресурсів їх розподілу і використання у відповідності з потребами соціально-економічного розвитку суспільства.
20	Лондар С. Л., Тимошенко О. В. [91]	Бюджетна політика – це напрямок діяльності, що реалізується через визначений комплекс заходів і спрямований на раціональну та ефективну мобілізацію, розподіл та використання фінансових ресурсів державного бюджету.
21	Усков І. В. [170]	Бюджетна політика – це теоретично обґрунтована система заходів щодо планування, регулювання та контролю органів влади усіх рівнів бюджетної системи у сфері фінансових відносин у процесі формування та використання централізованих фондів грошових коштів держави.

Додаток Б

Показники виконання державного бюджету України за 2002-2015 рр.

Таблиця Б.1 – Показники виконання Державного бюджету України за видатками (за функціональною класифікацією) за 2002-2006 рр., млн. грн. (розраховано автором за даними [118])

Показник	2002			2003			2004			2005			2006		
	План	Факт	% виконання планових показників	План	Факт	% виконання планових показників	План	Факт	% виконання планових показників	План	Факт	% виконання планових показників	План	Факт	% виконання планових показників
Всього видатків	49499	44348	89,6	55908	56120	100,4	81647	79471	97,3	119398	112976	94,6	145293	137108	94,4
Загальнодержавні функції	8945	6872	76,8	8429	7862	93,3	10053	9655	96,0	12516	11981	95,7	15044	14165	94,2
Оборона	4100	3536	86,2	5059	5280	104,4	6460	6186	95,8	6174	6041	97,8	7346	6401	87,1
Громадський порядок, безпека та судова влада	4272	4677	109,5	5225	5705	109,2	7978	7728	96,9	10393	10142	97,6	13079	12583	96,2
Економічна діяльність	8042	5581	69,4	9883	9187	93,0	15091	14253	94,4	15272	14041	91,9	21951	20426	93,1
Охорона навколишнього природного середовища	721	528	73,2	702	726	103,4	1009	896	88,8	1082	981	90,7	1457	1307	89,7
Житлово-комунальне господарство	67	51	76,1	70	83	118,6	304	107	35,2	123	110	89,4	205	181	88,3
Охорона здоров'я	2088	1582	75,8	2215	2352	106,2	3513	3448	98,1	3739	3508	93,8	4424	4100	92,7
Духовний і фізичний розвиток	616	425	69,0	652	645	98,9	1130	1007	89,1	1365	1274	93,3	1614	1389	86,1
Освіта	4690	4989	106,4	5567	5736	103,0	7692	7200	93,6	10508	9933	94,5	12940	12122	93,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	6919	7273	105,1	6752	6815	100,9	12338	12173	98,7	32597	31604	97,0	31789	30284	95,3
Кошти, що перераховуються до бюджетів інших рівнів	9039	8818	97,6	11354	11729	103,3	15977	16819	105,3	25629	23361	91,2	35444	34150	96,3

Таблиця Б.2 – Показники виконання Державного бюджету України за видатками (за функціональною класифікацією) за 2007-2012 рр., млн. грн. (розраховано автором за даними [118])

Показник	2007			2008			2009			2010			2011			2012		
	План	Факт	% виконання планових показників	План	Факт	% виконання планових показників	План	Факт	% виконання планових показників	План	Факт	% виконання планових показників	План	Факт	% виконання планових показників	План	Факт	% виконання планових показників
Всього видатків	186141	174254	93,6	263356	241490	91,7	284449	242437	85,2	324785	303589	93,5	354191	333459	94,1	427041	395682	92,7
Загальнодержавні функції	18939	16907	89,3	29161	21769	74,7	37511	24850	66,2	35784	34694	97,0	41198	39997	97,1	46148	44011	95,4
Оборона	10605	9416	88,8	12226	11733	96,0	12991	9663	74,4	13592	11347	83,5	14467	13241	91,5	17374	14486	83,4
Громадський порядок, безпека та судова влада	18647	18316	98,2	25698	24871	96,8	25236	24159	95,7	29297	28571	97,5	33307	32415	97,3	38164	36469	95,6
Економічна діяльність	32400	29749	91,8	42932	38693	90,1	51339	33294	64,9	41648	36030	86,5	54161	44772	82,7	59462	49396	83,1
Охорона навколишнього природного середовища	1963	1809	92,2	2440	2230	91,4	2158	1824	84,5	6072	2293	37,8	4631	3008	65,0	7782	4135	53,1
Житлово-комунальне господарство	1474	724	49,1	1119	444	39,7	397	1824	459,4	1022	844	82,6	1200	324	27,0	786	380	48,3
Охорона здоров'я	6467	6321	97,7	7974	7366	92,4	8042	7535	93,7	9048	8759	96,8	10923	10224	93,6	12521	11358	90,7
Духовний і фізичний розвиток	2066	1988	96,2	3176	2918	91,9	3509	3217	91,7	5399	5166	95,7	4143	3830	92,4	6442	5488	85,2
Освіта	16005	15149	94,7	22641	21554	95,2	25793	23926	92,8	30580	28808	94,2	29277	27233	93,0	32494	30243	93,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	30229	29220	96,7	52468	50798	96,8	53909	51518	95,6	71018	69311	97,6	64367	63540	98,7	77447	75254	97,2
Кошти, що перераховуються до бюджетів інших рівнів	47346	44655	94,3	63521	59114	93,1	63564	62180	97,8	81325	77766	95,6	96516	94875	98,3	128425	124459	96,9

Таблиця Б.3 – Показники виконання Державного бюджету України за видатками (за функціональною класифікацією) за 2013-2014 рр., млн. грн. (розраховано автором за даними [118])

Показник	2013			2014		
	План	Факт	% виконання планових показників	План	Факт	% виконання планових показників
Всього видатків	432931	403456	93,2	461161	430218	93,3
Загальнодержавні функції	52528	50101	95,4	68478	65826	96,1
Оборона	16161	14843	91,8	28761	27363	95,1
Громадський порядок, безпека та судова влада	41282	39191	94,9	46646	44619	95,7
Економічна діяльність	50089	41299	82,5	39377	34411	87,4
Охорона навколишнього природного середовища	8285	4595	55,5	3848	2597	67,5
Житлово-комунальне господарство	128	99	77,4	150	112	74,4
Охорона здоров'я	14053	12879	91,7	11251	10581	94,0
Духовний і фізичний розвиток	5531	5112	92,4	5457	4872	89,3
Освіта	33581	30943	92,1	32256	28678	88,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	89329	88547	99,1	87375	80558	92,2
Кошти, що перераховуються до бюджетів інших рівнів	121966	115848	95,0	137588	130601	94,9

Додаток В

Показники виконання доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів

Таблиця В.1 – Показники виконання доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів за 2011-2015 рр. [119]

Адміністративно-територіальна одиниця	Факт січня-грудня 2011 року, тис. грн.	% виконання показників 2011 року	Факт січня-грудня 2012 року, тис. грн.	% виконання показників 2012 року	Факт січня-грудня 2013 року, тис. грн.	% виконання показників 2013 року	Факт січня-грудня 2014 року, тис. грн.	% виконання показників 2014 року
АР Крим	3 025 682,8	108,9	3 592 686,7	114,2	3 741 647,0	102,1	-	-
Вінницька обл.	1 492 915,7	105,5	1 687 103,8	105,3	1 772 394,5	94,3	1 906 909,6	105,5
Волинська обл.	786 538,6	103,0	877 919,2	101,2	899 991,7	90,4	988 513,0	108,1
Дніпропетровська обл.	5 684 744,2	104,8	6 382 378,1	94,8	6 644 449,1	89,1	7 278 913,9	98,8
Донецька обл.	7 276 183,1	114,1	8 320 342,7	100,0	8 887 167,5	95,4	7 113 239,7	83,8
Житомирська обл.	1 175 427,0	102,0	1 322 835,4	96,5	1 376 433,0	94,2	1 541 860,5	108,8
Закарпатська обл.	855 540,1	97,9	933 275,6	94,2	960 511,4	93,6	1 031 895,8	107,0
Запорізька обл.	2 608 684,6	106,4	2 874 343,0	97,2	2 956 658,1	89,2	3 113 914,4	101,7
Івано-Франківська обл.	1 067 044,0	99,4	1 197 778,8	98,6	1 190 636,5	93,6	1 240 836,2	103,3
Київська обл.	2 548 424,8	113,4	2 899 144,5	106,8	3 023 626,2	97,2	3 199 999,6	106,8
Кіровоградська обл.	990 033,2	104,8	1 166 750,4	106,3	1 245 515,7	99,4	1 382 431,4	106,8
Луганська обл.	2 824 744,8	116,2	3 114 499,2	101,2	3 170 444,1	89,2	2 438 586,6	74,6
Львівська обл.	2 640 448,5	99,0	2 970 435,0	95,8	3 057 248,6	93,1	3 252 384,4	103,7
Миколаївська обл.	1 298 079,8	104,8	1 459 616,8	97,0	1 542 443,9	94,1	1 657 159,8	104,6
Одеська обл.	2 890 739,2	103,7	3 113 202,3	99,4	3 235 786,3	93,8	3 400 657,1	103,4
Полтавська обл.	2 229 074,8	108,4	2 596 532,0	103,9	2 492 479,3	92,6	2 588 998,5	98,2
Рівненська обл.	991 226,4	103,5	1 132 472,5	100,4	1 180 444,2	98,9	1 231 166,6	102,4
Сумська обл.	1 245 567,8	101,3	1 437 362,5	99,7	1 394 391,7	94,8	1 463 253,9	101,8
Тернопільська обл.	726 269,8	103,8	838 941,6	98,4	862 413,2	96,8	901 326,6	102,3
Харківська обл.	3 557 167,0	100,1	4 091 905,4	99,0	4 054 031,1	92,0	4 226 370,5	100,0
Херсонська обл.	887 028,4	100,6	995 389,9	100,1	1 016 340,4	93,5	1 075 603,4	103,2
Хмельницька обл.	1 150 345,8	104,2	1 311 414,8	101,9	1 382 100,8	92,9	1 475 998,2	103,3
Черкаська обл.	1 291 408,3	107,1	1 470 385,9	101,9	1 526 826,4	94,5	1 618 020,5	102,9
Чернівецька обл.	592 602,4	99,0	647 931,7	95,5	660 174,9	93,6	696 655,4	105,7
Чернігівська обл.	1 028 322,0	99,6	1 181 050,8	99,3	1 182 459,0	97,6	1 298 256,8	106,8
м. Київ	6 348 067,2	90,8	7 210 466,7	96,9	7 624 698,7	90,5	8 042 247,9	100,3
м. Севастополь	621 829,6	103,3	737 667,1	102,9	777 944,1	98,9	-	-
Україна	57 834 139,9	104,1	65 563 832,6	99,9	67 859 257,4	93,4	64 165 200,3	98,6

Додаток Г

Узагальнення наукових підходів до розуміння сутності та структури
фінансового потенціалу регіонуТаблиця Г.1 – Систематизація підходів науковців до трактування змісту
категорії «фінансовий потенціал регіону»

№ п/п	Автор	Визначення
1	Тимошенко О. В. [168]	Фінансовий потенціал території – це спроможність системи місцевого самоврядування щодо оптимального залучення та раціонального й ефективного використання фінансових ресурсів з урахуванням можливостей розширення та поповнення їх у довгостроковій перспективі для забезпечення функціонування й розвитку територіальної громади.
2	Свірський В. С. [153]	Фінансовий потенціал – це сукупність наявних та потенційних фінансових ресурсів, що можуть бути мобілізовані та реалізовані фінансовою системою за певних умов для забезпечення сталих темпів економічного зростання у визначений період часу.
3	Ставнича М. М., Тарасенко О. Я. [157]	Фінансовий потенціал регіону є складним, багатоаспектним поняттям, що охоплює процес формування та реалізації державної фінансової політики на регіональному рівні та характеризує потенційні можливості регіонального розвитку за рахунок наявних фінансових ресурсів території.
4	Іоненко К. В. [66]	Фінансовий потенціал регіону являє органічну єдність наявних фінансових ресурсів та можливостей їх використання в межах певної адміністративно-територіальної одиниці.
5	Івахненко І. С. [62]	Фінансовий потенціал окремого регіону складається потенціалу численних підприємств, організацій великих корпоративних структур, що здійснюють діяльність, пов'язану з отриманням прибутку.
6	Козоріз М., Сторонянська І. [74]	Фінансовий потенціал регіону визначає здатність фінансової системи регіону забезпечити зростання і розвиток у коротко- та довгостроковій перспективі за рахунок максимальної акумуляції та ефективного використання доступних фінансових ресурсів, а також умови, що створюються органами влади, бізнесом, домашніми господарствами регіону для досягнення визначених фінансових результатів, забезпечення розширеного відтворення та соціального розвитку.
7	Козоріз М. А., Возняк Г. В. [35]	Фінансовий потенціал регіону – це динамічне поєднання наявних (реальна складова) та потенційних (уявна складова) фінансових ресурсів, які можуть бути мобілізовані та реалізовані фінансовою системою регіону за певних умов для забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.
8	Гринашук І. І. [41]	Фінансовий потенціал адміністративно-територіальної одиниці – сукупність залучених фінансових ресурсів і їх резерви, що можуть бути активовані для забезпечення сталого економічного та соціального функціонування та розвитку території.
9	Волковський Є. І. [36]	Фінансовий потенціал адміністративно-територіальної одиниці є економічною категорією, яка динамічно поєднує сформовані фінансові ресурси та можливості їх використання, що досягається через управління фінансовими потоками території.
10	Боронос В. Г. [11]	Фінансовий потенціал території – це загальна функція і оціночний показник території щодо залучення, створення та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку територіальної громади.
11	Зенченко С. В. [58]	Фінансовий потенціал регіону визначається трьома аспектами: як здатність регіону продукувати ресурсну базу для забезпечення виробничо-економічної діяльності, виконання соціальних задач і забезпечення сталості регіонального розвитку; як сукупність наявних на певній території фінансових та грошових ресурсів, необхідних для підтримання сталої економічної діяльності регіону; як результат економічних відносин регіону.

Продовження табл. Г.1

№ п/п	Автор	Визначення
12	Крук О. М. [81]	Фінансовий потенціал регіону являє собою сукупну здатність фінансових ресурсів досягати реального соціально-економічного ефекту розвитку певної території, що можливо лише за умови максимального залучення всіх потенційних ресурсів та оптимального використання всіх наявних ресурсів.
13	Васильєва М. В. [20]	Фінансовий потенціал регіону – це загальна сума фінансових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні регіональних (муніципальних) органів влади і які об'єктивно можуть бути використані ними для виконання функцій, покладених на регіональний (муніципальний) рівень влади.
14	Ісаєв Е. А. [61]	Фінансовий потенціал регіону – формування загального механізму регулювання фінансових можливостей, інтеграційні економічні і фінансові процеси територій, їх взаємозв'язок з федеральним бюджетом; здатність фінансової системи і механізму регулювання до формування сукупного потенціалу фінансових ресурсів.
15	Коломієць А. Л., Новікова А. І. [78]	Фінансовий потенціал регіону – сукупність фінансових ресурсів, мобілізація яких у повному обсязі неможлива для цілей розвитку території і задоволення соціально-економічних потреб громадян.
16	Менькова К. М. [96]	Фінансовий потенціал регіону – та частина мобілізованих фінансових ресурсів, яка може бути направлена на розвиток регіону.
17	Кізеєв А. В. [69]	Фінансовий потенціал регіону – максимально можливий об'єм власних і залучених фінансових ресурсів акумульованих регіоном, які можна використовувати для забезпечення стабільного функціонування і розвитку регіональної економіки.
18	Сабітова Н. М. [152]	Фінансовий потенціал регіону – здатність наявних ресурсів регіону приносити доходи різним суб'єктам у певний період часу.
19	Булатова Ю. І. [12]	Фінансовий потенціал регіону – сукупність накопичених, залучених та тих, що утворюються у результаті господарської діяльності фінансових ресурсів, які надходять у розпорядження фінансових агентів, що обумовлюють досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку регіону.
20	Тішутіна О. І. [169]	Фінансовий потенціал регіону – сукупність фінансових ресурсів, які мобілізуються всередині регіону, засобів, залучених на комерційній основі ззовні, регіональних резервів, а також потенціальний дохід від їх використання, які обумовлюють соціально-економічний розвиток конкретної території.

Таблиця Г.2 – Підходи науковців до структурування фінансового потенціалу регіону

№ п/п	Автор	Елементи фінансового потенціалу
1	Козоріз М. А., Возняк Г. В. [35]	- фінансовий потенціал реального сектора економіки регіону; - фінансовий потенціал домогосподарств; - бюджетний потенціал регіону; - потенціал фінансово-кредитних установ; - інвестиційний потенціал регіону.
2	Козоріз М., Сторонянська І. [74]	- фінансовий потенціал суб'єктів господарювання; - фінансовий потенціал населення регіону; - бюджетний потенціал регіону; - фінансовий потенціал позабюджетних фондів; - довгостроковий та короткостроковий потенціал фінансово-кредитних установ; - інвестиційний потенціал внутрішніх та іноземних інвесторів регіону
3	Шумська С. С. [177]	- фінансові ресурси держави; - фінансові ресурси підприємств; - фінансові ресурси населення; - фінансові ресурси забезпечувальних складових фінансового та страхового ринків.

Продовження табл. Г.2

№ п/п	Автор	Елементи фінансового потенціалу
4	Боронос В. Г. [11]	- бюджетний потенціал регіону; - інвестиційний потенціал регіону; - кредитний потенціал регіону.
5	Колесникова Н. А. [77]	- фінансові ресурси суб'єктів господарювання; - фінансові ресурси кредитно-фінансових регіональних установ та їх філій у регіоні; - фінансові кошти громадських організацій, фондів, що займаються некомерційною діяльністю на території регіону; - фінансові кошти населення, включаючи поточні грошові доходи й нагромадження в будь-якій формі; - фінансові кошти регіональної адміністрації (регіональний бюджет), районні, міські бюджети та надходження ззовні, що можуть бути у вигляді кредитів, інвестицій та трансфертів.
6	Іоненко К. В. [66]; Волковський Є. І. [36]	- бюджетний потенціал регіону; - ощадний потенціал населення; - інвестиційний потенціал суб'єктів господарювання (фінансово-кредитних установ та не фінансових підприємств і організацій).
7	Ставнича М. М., Тарасенко О. Я. [157]	- бюджетний потенціал регіону; - інвестиційний потенціал регіону; - кредитний потенціал регіону; - ощадний потенціал населення регіону.
8	Хістева О. В. [174]	- бюджетний потенціал регіону; - інвестиційний потенціал регіону; - фінансовий потенціал реального сектору економіки; - ощадний потенціал регіону.
9	Єрмошкіна О. В. [50]	- фінансовий потенціал, створений підприємствами регіону; - фінансовий потенціал, створений домогосподарствами регіону; - фінансовий потенціал, що формується на рівні місцевого і державного бюджетів.
10	Прохорова В. В. [147]	- фінансовий потенціал підприємств регіону; - фінанси населення; - бюджетний потенціал регіону; - засоби фінансово-кредитної системи; - зовнішнє інвестування.

Додаток Д

Показники для розрахунку композитних індикаторів обсягу реальних та потенційно доступних фінансових ресурсів регіонів України

Таблиця Д.1 – Кількість домогосподарств у регіонах України у 2009-2013 рр., тис. [162]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	17088,25	17050,30	17022,70	16984,10	16958,70
Автономна Республіка Крим	736,85	736,20	735,80	735,20	734,50
Вінницька	641,80	647,50	645,80	644,00	641,80
Волинська	336,80	336,60	336,00	335,90	335,40
Дніпропетровська	1319,00	1317,60	1316,80	1315,80	1314,00
Донецька	1709,00	1694,40	1690,70	1689,40	1684,20
Житомирська	497,20	496,10	495,10	493,50	492,40
Закарпатська	356,65	356,30	356,50	356,00	355,80
Запорізька	692,65	691,60	690,50	689,00	688,40
Івано-Франківська	451,35	451,20	451,50	451,30	451,20
Київська	638,90	638,80	638,40	639,40	640,10
Кіровоградська	431,85	429,60	428,10	425,80	423,60
Луганська	928,25	923,00	918,60	911,20	908,10
Львівська	821,30	820,70	821,00	820,30	819,80
Миколаївська	450,45	449,90	449,00	448,20	447,90
Одеська	839,95	840,60	840,70	842,10	842,00
Полтавська	614,65	611,00	608,70	603,30	601,40
Рівненська	377,80	377,20	377,60	377,10	376,80
Сумська	453,80	451,80	449,40	447,00	445,30
Тернопільська	362,25	361,70	360,90	360,20	359,80
Харківська	1037,15	1035,40	1032,90	1031,10	1029,40
Херсонська	407,25	406,40	406,10	405,40	404,40
Хмельницька	497,10	494,50	492,50	489,80	487,30
Черкаська	534,30	531,90	529,20	526,00	524,40
Чернівецька	306,10	305,90	305,90	305,60	305,50
Чернігівська	462,20	461,00	458,40	452,60	448,70
м. Київ	1050,10	1049,90	1052,80	1055,20	1062,80
м. Севастополь	133,55	133,50	133,80	133,70	133,70

Таблиця Д.2 – Середньомісячні грошові витрати домогосподарств у розрахунку на одне домогосподарство у розрізі регіонів України за період 2009-2013 рр., грн. [158]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	2585,53	2773,08	3124,69	3300,18	3499,80
Автономна Республіка Крим	2599,06	2832,67	3065,86	3251,92	3533,08
Вінницька	2438,42	2511,08	2934,51	3131,41	3079,83
Волинська	2077,05	2279,81	2711,72	2926,46	3117,25
Дніпропетровська	2467,47	2592,25	2874,44	3027,71	3124,01
Донецька	2586,89	2849,05	3177,04	3426,00	3701,37
Житомирська	2248,20	2465,65	2595,04	2894,49	3029,94
Закарпатська	2771,29	3024,52	3617,76	3766,26	4124,22
Запорізька	2635,46	2786,04	3295,54	3609,77	3596,71
Івано-Франківська	2554,19	2757,36	2938,09	3188,85	3344,44
Київська	2507,69	2735,09	3025,58	3138,73	3480,39
Кіровоградська	1927,46	2082,07	2603,55	2697,62	2912,78
Луганська	2455,76	2640,35	2859,81	3333,49	3229,00
Львівська	2500,11	2822,63	3110,67	3364,38	3755,71
Миколаївська	2837,12	2995,56	3452,07	3758,48	3768,96
Одеська	2893,96	2997,83	3071,93	3178,26	3279,67
Полтавська	2083,16	2299,87	2749,95	2773,30	3183,38
Рівненська	2306,30	2368,54	2636,29	2800,82	2760,77
Сумська	2335,05	2387,91	2625,43	2489,97	2731,15
Тернопільська	2209,85	2395,51	2714,51	2933,61	3085,84
Харківська	2412,99	2687,09	2906,70	3126,43	3454,91
Херсонська	2330,43	2385,10	3109,31	3131,44	3218,66
Хмельницька	2346,51	2585,83	2661,98	2777,97	3140,63
Черкаська	2740,24	2913,23	3141,28	3363,32	3487,26
Чернівецька	2542,87	2750,06	3112,11	3437,69	3526,49
Чернігівська	2349,26	2551,09	2901,11	3098,62	3304,77
м. Київ	4067,11	4275,62	5182,43	4995,82	5599,46
м. Севастополь	4164,80	3780,12	4714,85	4731,28	3945,49

Таблиця Д.3 – Середньомісячні сукупні ресурси домогосподарств у розрахунку на одне домогосподарство у розрізі регіонів України за період 2009-2013 рр., грн. [158]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	3162,86	3469,12	3841,72	4134,23	4454,24
Автономна Республіка Крим	2868,51	3173,34	3436,48	3751,78	4046,14
Вінницька	2766,97	2994,10	3402,83	3655,88	3857,10
Волинська	2932,42	3290,12	3734,84	4179,76	4450,25
Дніпропетровська	3036,43	3304,77	3567,84	3856,38	4104,52
Донецька	3246,07	3666,87	4083,44	4624,50	4925,04
Житомирська	2689,49	2988,39	3354,50	3564,40	3952,31
Закарпатська	3415,48	3760,65	4428,56	4843,82	5118,91
Запорізька	3116,97	3284,56	3763,30	4104,72	4098,49
Івано-Франківська	3119,66	3399,81	3687,31	3913,53	4247,61
Київська	3238,03	3540,98	3855,27	4223,59	4461,18
Кіровоградська	2568,72	2721,59	3478,28	3657,19	3784,02
Луганська	2861,41	3230,91	3644,79	4124,96	4383,79
Львівська	3037,11	3473,27	3841,09	4262,96	4713,41
Миколаївська	3302,84	3460,10	3868,68	4152,20	4183,21
Одеська	3355,87	3813,21	3757,89	4352,04	4672,58
Полтавська	3019,57	3403,50	3479,82	3719,24	4247,68
Рівненська	3230,57	3471,56	3553,37	3842,07	4035,36
Сумська	2989,70	3149,76	3406,83	3430,72	3726,96
Тернопільська	2795,83	3094,75	3651,06	3710,42	4248,90
Харківська	2906,34	3267,30	3475,92	3778,74	4197,85
Херсонська	2841,00	2958,19	3485,09	3643,79	3719,48
Хмельницька	2952,38	3270,99	3408,35	3689,34	4045,57
Черкаська	2976,22	3203,94	3484,20	3694,86	3939,65
Чернівецька	3085,71	3430,37	3743,11	4234,15	4432,43
Чернігівська	2713,85	3058,11	3301,45	3761,54	3989,98
м. Київ	5262,98	5485,42	6507,95	6011,35	6952,84
м. Севастополь	3596,23	3663,60	4600,48	5006,19	4735,22

Таблиця Д.4 – Обсяг кредитів, наданих депозитними корпораціями (крім Національного банку України) нефінансовим корпораціям у розрізі регіонів України за період 2009-2013 рр., млн. грн. [48]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	462214,69	500960,59	575544,80	575544,80	691902,84
Автономна Республіка Крим	4928,83	4681,53	6723,53	6849,08	8180,02
Вінницька	2800,60	2500,46	2491,91	2491,91	2411,41
Волинська	5142,99	5200,28	4361,56	4361,56	3772,31
Дніпропетровська	61195,94	80874,96	106528,76	106528,76	142364,62
Донецька	35993,84	33031,22	34525,77	34525,77	39747,51
Житомирська	1383,09	1303,03	1380,06	1380,06	1613,18
Закарпатська	1982,96	1691,60	1139,01	1139,01	1130,78
Запорізька	8694,95	8494,04	9022,32	9022,32	8856,73
Івано-Франківська	4408,87	2879,63	2188,89	2188,89	2121,19
Київська	46328,97	51133,22	67060,32	64687,07	80239,77
Кіровоградська	1594,92	2300,51	3799,81	3799,81	5175,73
Луганська	4678,32	4050,84	4268,26	4268,26	3558,85
Львівська	9279,95	8675,01	8808,07	8808,07	8728,16
Миколаївська	4368,62	4354,16	5343,78	5343,78	6227,10
Одеська	17369,04	20556,43	21950,60	21950,60	29452,19
Полтавська	5445,68	4617,09	4426,93	4426,93	4181,06
Рівненська	2173,71	2484,68	1545,98	1545,98	1454,60
Сумська	2935,61	3526,57	2935,90	2935,90	2592,30
Тернопільська	2477,25	2429,70	2582,57	2582,57	3690,35
Харківська	14823,20	16179,61	15586,38	15586,38	20495,24
Херсонська	3620,46	4380,82	3285,99	3285,99	2304,72
Хмельницька	2569,85	2582,76	2814,32	2814,32	2413,22
Черкаська	3092,86	4073,91	2995,07	2995,07	3583,96
Чернівецька	2107,07	2064,30	2236,51	2236,51	1417,20
Чернігівська	2447,84	2206,97	2247,14	2247,14	2478,24
м. Київ	209208,63	223628,82	253649,01	256022,26	301854,36
м. Севастополь	1160,65	1058,45	1646,36	1520,81	1858,05

Таблиця Д.5 – Обсяг кредитів, наданих депозитними корпораціями (крім Національного банку України) іншим фінансовим корпораціям у розрізі регіонів України за період 2009-2013 рр., млн. грн. [48]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	14013,87	13430,35	16441,19	16441,19	19317,45
Автономна Республіка Крим	20,72	1,40	23,03	23,46	31,35
Вінницька	0,98	1,46	100,87	100,87	0,20
Волинська	28,84	28,79	310,93	310,93	0,14
Дніпропетровська	147,77	200,40	1139,46	1139,46	1738,69
Донецька	210,24	259,51	278,89	278,89	1745,25
Житомирська	0,43	0,46	1,17	1,17	1,20
Закарпатська	1,80	1,71	0,50	0,50	0,40
Запорізька	11,72	15,04	196,91	196,91	270,90
Івано-Франківська	29,48	78,68	21,33	21,33	0,55
Київська	2249,11	2211,66	2724,76	2628,33	2917,25
Кіровоградська	0,00	0,00	0,00	0,00	0,22
Луганська	28,38	2,24	206,83	206,83	12,71
Львівська	253,82	210,59	116,43	116,43	132,25
Миколаївська	27,56	19,99	34,64	34,64	113,57
Одеська	291,26	229,85	242,02	242,02	407,28
Полтавська	81,74	97,91	145,57	145,57	34,56
Рівненська	0,40	0,27	0,66	0,66	1,23
Сумська	117,54	108,62	116,20	116,20	262,32
Тернопільська	0,42	0,46	0,00	0,00	5,32
Харківська	300,01	243,54	300,27	300,27	620,29
Херсонська	2,89	0,01	127,16	127,16	0,18
Хмельницька	0,50	0,48	0,51	0,51	0,79
Черкаська	0,09	0,25	2,75	2,75	1,17
Чернівецька	0,34	0,35	0,40	0,40	0,07
Чернігівська	46,60	43,77	38,15	38,15	38,06
м. Київ	10156,35	9672,61	10306,12	10402,55	10974,40
м. Севастополь	4,88	0,32	5,64	5,21	7,12

Таблиця Д.6 – Фінансові результати підприємств, що отримали прибуток у розрізі регіонів України за період 2009-2013 рр., млн. грн. [176]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	143706,60	212008,60	277179,50	210607,60	179239,60
Автономна Республіка Крим	2389,90	2299,80	3471,30	3117,30	2892,50
Вінницька	1379,50	2318,50	3260,00	2702,60	2441,00
Волинська	716,40	1597,10	1680,60	1101,90	1088,60
Дніпропетровська	13493,70	39615,80	44551,60	25591,30	24582,90
Донецька	14372,60	22536,00	31071,70	21169,60	20682,90
Житомирська	787,50	1005,90	1553,20	1284,10	1266,10
Закарпатська	532,60	573,00	893,00	589,30	840,60
Запорізька	5494,20	7067,00	8788,90	7367,30	6975,00
Івано-Франківська	1348,00	1202,90	1440,00	1831,30	1813,70
Київська	6224,30	7841,50	12172,40	15753,10	12498,20
Кіровоградська	1436,90	2258,60	3287,70	3454,80	2328,60
Луганська	2009,80	3165,80	4437,60	3385,10	2960,40
Львівська	2961,50	3865,70	5057,60	4601,40	5417,50
Миколаївська	2572,80	2717,70	3438,70	2858,10	2363,90
Одеська	6404,10	5677,80	6968,90	4874,10	5367,20
Полтавська	4452,50	7737,70	13455,70	9772,80	7443,00
Рівненська	599,50	745,60	1297,50	914,20	1001,80
Сумська	1893,20	1735,20	2570,90	3289,10	2303,10
Тернопільська	1305,70	1163,50	1849,10	1782,90	2119,10
Харківська	5947,30	7567,00	10758,60	8111,80	7864,70
Херсонська	1508,20	1215,10	1635,30	1260,50	1467,60
Хмельницька	1077,10	1498,00	2160,60	2455,60	2762,30
Черкаська	2209,40	2725,20	3906,20	4339,00	3052,30
Чернівецька	459,70	495,70	655,90	650,80	501,80
Чернігівська	1108,30	2364,20	1871,30	1853,50	1586,40
м. Київ	60293,60	80359,90	104223,90	75868,40	55094,30
м. Севастополь	728,30	658,40	721,30	627,70	524,10

Таблиця Д.7 – Показники виконання місцевих бюджетів України за доходами (без урахування міжбюджетних трансфертів) станом на кінець року за 2009-2013 рр., млн. грн. [47]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	71180,95	80538,64	86456,58	100771,36	105171,96
Автономна Республіка Крим	3512,95	4167,63	4584,26	5600,68	5893,62
Вінницька	1606,39	1928,85	2180,08	2616,87	2824,98
Волинська	921,87	1057,40	1181,12	1400,11	1452,19
Дніпропетровська	6204,13	7048,92	8447,84	9775,08	10137,41
Донецька	7425,71	8611,30	10083,94	11586,81	12455,12
Житомирська	1310,87	1530,16	1733,04	2055,40	2171,62
Закарпатська	1013,34	1140,80	1206,07	1369,61	1460,98
Запорізька	2957,51	3261,78	3843,53	4277,17	4452,06
Івано-Франківська	1363,35	1466,39	1723,38	1926,80	1929,47
Київська	2819,45	3257,17	3840,51	4311,63	4715,96
Кіровоградська	1026,77	1250,08	1439,42	1769,63	1886,04
Луганська	3135,03	3383,01	3960,99	4582,38	4456,96
Львівська	3004,96	3378,13	3709,05	4287,07	4455,38
Миколаївська	1471,84	1686,50	1859,71	2276,34	2289,01
Одеська	3725,31	4123,85	4412,47	4959,93	5209,56
Полтавська	2302,91	2591,37	3290,95	3983,72	3867,87
Рівненська	1194,74	1320,19	1538,33	1740,44	1789,24
Сумська	1329,44	1527,72	1826,73	2174,93	2223,29
Тернопільська	834,87	977,95	1074,32	1264,99	1360,47
Харківська	3821,41	4426,11	5230,36	6175,38	6439,76
Херсонська	1102,45	1249,00	1407,44	1646,74	1700,55
Хмельницька	1272,36	1524,75	1727,28	2023,62	2232,05
Черкаська	1495,24	1749,00	1990,47	2468,04	2497,99
Чернівецька	828,21	944,45	1052,42	1164,18	1284,90
Чернігівська	1113,25	1285,96	1478,14	1765,51	1823,56
м. Київ	13708,40	14813,86	10680,44	12380,76	12891,37
м. Севастополь	678,20	836,31	954,31	1187,51	1270,53

Таблиця Д.8 – Показники обсягу дотацій вирівнювання у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., млн. грн. [118]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	37607,65	43640,38	43629,95	51649,95	55695,40
Автономна Республіка Крим	1502,14	1533,89	53,23	164,84	116,73
Вінницька	1861,19	2172,73	501,46	1048,11	1124,54
Волинська	1488,25	1614,08	409,60	505,10	661,26
Дніпропетровська	1566,46	1649,65	127,96	192,63	294,34
Донецька	2337,38	2413,60	658,39	803,43	810,82
Житомирська	1598,58	1763,60	457,70	566,27	787,73
Закарпатська	1896,83	2023,91	404,89	510,58	659,04
Запорізька	1224,06	1368,60	448,32	568,51	737,40
Івано-Франківська	1890,89	2047,82	365,24	471,27	679,10
Київська	1263,86	1344,04	215,08	271,89	375,43
Кіровоградська	1245,52	1327,29	349,21	417,34	512,76
Луганська	1827,36	1954,35	671,39	757,61	925,37
Львівська	2750,30	3025,72	664,53	841,63	1215,36
Миколаївська	1245,98	1351,90	436,28	520,07	648,12
Одеська	1827,55	2057,86	460,55	648,88	921,18
Полтавська	1228,21	1378,55	219,98	215,63	520,65
Рівненська	1623,17	1755,96	367,80	475,29	633,38
Сумська	1096,47	1244,40	319,00	382,54	614,86
Тернопільська	1570,01	1682,26	394,46	479,93	618,96
Харківська	1803,26	2067,10	397,78	495,77	925,46
Херсонська	1389,75	1493,79	442,39	522,54	650,45
Хмельницька	1789,96	1917,28	490,81	604,66	745,43
Черкаська	1432,90	1547,40	370,91	459,38	599,91
Чернівецька	1274,66	1359,55	317,86	377,11	487,65
Чернігівська	1281,94	1400,56	323,07	397,47	560,31
м. Київ	0,00	0,00	0,00	0,00	124,75
м. Севастополь	124,12	144,51	86,05	115,85	126,82

Таблиця Д.9 – Показники обсягу інших дотацій та субвенцій у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., млн. грн. [118]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	23232,87	29800,08	42029,36	54190,36	55163,78
Автономна Республіка Крим	1383,41	1279,32	2553,87	2178,16	2345,71
Вінницька	842,22	1094,71	1442,05	1885,60	1947,03
Волинська	712,15	952,65	1245,02	1586,54	1726,01
Дніпропетровська	1724,33	2106,14	2897,34	3813,06	3660,95
Донецька	1991,68	2627,30	3597,52	5095,02	4868,74
Житомирська	684,93	952,87	1254,38	1654,59	1790,25
Закарпатська	699,02	977,16	1318,45	1634,76	1874,72
Запорізька	827,55	1096,74	1437,94	1845,54	1976,31
Івано-Франківська	774,06	1112,35	1483,36	2082,92	2159,94
Київська	920,13	1154,88	1577,22	1986,59	2046,71
Кіровоградська	522,73	688,31	984,03	1248,12	1315,19
Луганська	886,15	1233,76	1615,48	2257,17	2310,71
Львівська	1309,31	1771,91	2362,20	2944,13	3287,39
Миколаївська	569,44	776,86	1018,35	1305,72	1433,20
Одеська	1246,59	1492,28	2212,32	2665,17	2703,71
Полтавська	738,97	924,89	1220,44	1651,50	1592,29
Рівненська	725,07	1017,33	1356,15	1737,52	1940,68
Сумська	542,33	723,87	995,02	1337,93	1358,11
Тернопільська	572,34	775,18	1028,42	1339,77	1434,09
Харківська	1381,73	1659,17	2284,35	2840,67	2839,24
Херсонська	504,13	704,78	943,76	1195,17	1345,05
Хмельницька	745,10	943,34	1260,60	1549,76	1657,08
Черкаська	638,20	836,26	1152,72	1455,41	1548,86
Чернівецька	445,20	633,23	873,78	1144,00	1249,83
Чернігівська	556,52	690,68	1019,80	1448,67	1288,12
м. Київ	1114,26	1368,57	2442,66	3826,17	2951,29
м. Севастополь	175,30	205,52	452,12	480,72	512,57

Таблиця Д.10 – Показники обсягу місцевих запозичень у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., млн. грн. [56]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	452,80	313,00	2721,52	4192,21	346,26
Автономна Республіка Крим	0,00	0,00	133,00	0,00	0,00
Вінницька	18,00	0,00	26,00	25,00	4,00
Волинська	51,30	8,00	0,00	6,00	4,00
Дніпропетровська	50,00	0,00	32,58	102,80	0,00
Донецька	60,00	0,00	0,00	5,34	2,58
Житомирська	0,00	0,00	0,00	3,00	4,09
Закарпатська	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Запорізька	0,00	0,00	27,44	50,00	0,00
Івано-Франківська	0,00	0,00	3,00	0,00	11,69
Київська	12,00	0,00	0,00	0,00	3,65
Кіровоградська	0,00	0,00	0,00	0,00	3,26
Луганська	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Львівська	200,00	0,00	0,00	103,00	260,00
Миколаївська	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Одеська	0,00	300,00	0,00	15,00	0,00
Полтавська	0,00	0,00	0,00	25,00	0,00
Рівненська	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Сумська	50,00	0,00	0,00	1,08	0,00
Тернопільська	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Харківська	0,00	0,00	99,50	350,00	0,00
Херсонська	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Хмельницька	10,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Черкаська	1,50	5,00	0,00	0,00	0,00
Чернівецька	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Чернігівська	0,00	0,00	0,00	2,99	2,99
м. Київ	0,00	0,00	2400,00	3503,00	50,00
м. Севастополь	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Таблиця Д.11 – Обсяг валового регіонального продукту у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., млн. грн. [105]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	27396	32426	38220	44536	49948
Вінницька	20104	23589	29099	33024	37522
Волинська	12225	14429	17637	20005	22711
Дніпропетровська	93331	116136	140020	147970	171315
Донецька	103739	128986	161021	170775	199416
Житомирська	14731	18743	21928	24849	28448
Закарпатська	12542	15299	18054	21404	24160
Запорізька	37446	42736	49525	54828	60868
Івано-Франківська	17241	20446	26752	32286	37042
Київська	37548	44953	59154	69663	80466
Кіровоградська	13389	15749	20041	22056	25382
Луганська	38451	45541	57202	58767	68143
Львівська	35955	41655	52103	61962	70036
Миколаївська	20336	24055	27633	29205	32854
Одеська	48647	53878	61499	64743	71169
Полтавська	33629	44291	52252	56580	65892
Рівненська	13469	15882	19302	21795	24712
Сумська	16060	18333	22907	24933	28357
Тернопільська	11173	12726	16294	17957	20518
Харківська	58923	65293	76866	82223	91195
Херсонська	13436	15649	18448	19357	21863
Хмельницька	15758	18096	22843	26237	29780
Черкаська	18707	22354	27012	31265	35418
Чернівецька	8484	9892	11969	13166	14909
Чернігівська	14636	17008	21165	23934	27199
м. Київ	169537	196639	223774	275685	302804
м. Севастополь	6452	7785	9359	9891	11345

Таблиця Д.12 – Обсяг реальних фінансових ресурсів регіонів України, скоригований на валовий регіональний продукт за 2009-2013 рр., од.

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	0,59	0,52	0,54	0,50	0,48
Вінницька	0,55	0,58	0,47	0,45	0,45
Волинська	1,02	1,01	0,75	0,72	0,62
Дніпропетровська	1,00	1,23	1,25	1,08	1,16
Донецька	0,73	0,67	0,61	0,57	0,53
Житомирська	0,57	0,52	0,50	0,44	0,46
Закарпатська	0,71	0,62	0,47	0,46	0,42
Запорізька	0,62	0,60	0,56	0,50	0,45
Івано-Франківська	0,75	0,60	0,42	0,39	0,37
Київська	1,74	1,63	1,59	1,41	1,37
Кіровоградська	0,68	0,71	0,72	0,71	0,62
Луганська	0,44	0,45	0,42	0,41	0,39
Львівська	0,70	0,66	0,54	0,49	0,47

Продовження табл. Д.12

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Миколаївська	0,63	0,56	0,52	0,49	0,47
Одеська	0,73	0,79	0,70	0,73	0,82
Полтавська	0,63	0,57	0,54	0,48	0,38
Рівненська	0,78	0,78	0,53	0,51	0,51
Сумська	0,72	0,71	0,57	0,61	0,52
Тернопільська	0,83	0,79	0,67	0,60	0,69
Харківська	0,58	0,60	0,54	0,51	0,53
Херсонська	0,79	0,76	0,52	0,54	0,45
Хмельницька	0,70	0,69	0,56	0,56	0,51
Черкаська	0,56	0,57	0,47	0,44	0,40
Чернівецька	0,84	0,81	0,62	0,65	0,55
Чернігівська	0,59	0,63	0,43	0,47	0,42
м. Київ	1,83	1,75	1,79	1,36	1,32
м. Севастополь	0,30	0,35	0,39	0,44	0,49

Таблиця Д.13 – Обсяг капітальних інвестицій у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., млн. грн. [68]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	18048,80	8278,20	18048,80	17576,80	14383,40
Вінницька	6621,50	4391,40	6621,50	4901,00	5757,50
Волинська	2685,00	2017,00	2685,00	3180,20	3104,60
Дніпропетровська	22264,70	15751,60	22264,70	20456,20	20456,30
Донецька	27340,20	15324,30	27340,20	30068,80	26939,60
Житомирська	5516,40	3947,30	5516,40	2539,20	2755,30
Закарпатська	3351,50	2489,10	3351,50	2518,80	2331,40
Запорізька	7367,70	8700,50	7367,70	6261,70	6271,30
Івано-Франківська	4415,30	5135,80	4415,30	4976,60	4531,70
Київська	19195,50	12622,70	19195,50	19375,80	19462,70
Кіровоградська	5133,00	2852,20	5133,00	4376,70	3039,50
Луганська	7765,90	6233,30	7765,90	7839,40	11110,90
Львівська	12956,70	9646,00	12956,70	9992,50	8803,20
Миколаївська	4822,00	4351,00	4822,00	4166,40	4603,80
Одеська	9960,40	9886,00	9960,40	13230,30	10415,40
Полтавська	11874,90	9278,10	11874,90	10190,50	8398,80
Рівненська	3277,40	2715,90	3277,40	2671,60	2673,30
Сумська	3493,20	2893,50	3493,20	2695,70	2496,00
Тернопільська	2673,60	2427,80	2673,60	3159,90	2830,60
Харківська	14867,10	9849,90	14867,10	13516,10	8435,00
Херсонська	3246,00	2173,60	3246,00	2287,90	1934,20
Хмельницька	4530,70	3424,30	4530,70	3282,60	3144,00
Черкаська	3753,20	3385,10	3753,20	3373,40	3041,00
Чернівецька	2486,70	2210,80	2486,70	2131,20	2127,20
Чернігівська	3047,80	2289,20	3047,80	2470,20	2586,80
м. Київ	47169,30	34919,10	47169,30	64552,00	64072,40
м. Севастополь	2067,80	1866,90	2067,80	1936,20	2185,70

Таблиця Д.14 – Дані щодо заборгованості із виплати заробітної плати у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., млн. грн. [161]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	1188,70	1473,30	1218,10	977,40	893,70
Автономна Республіка Крим	55,50	74,50	70,80	54,40	58,20
Вінницька	27,50	27,20	18,50	15,70	14,00
Волинська	10,20	17,80	13,70	6,40	5,20
Дніпропетровська	68,10	86,60	23,20	14,80	10,40
Донецька	263,60	266,20	233,50	200,30	172,90
Житомирська	34,80	50,80	25,30	11,50	13,90
Закарпатська	9,20	13,10	13,00	13,50	10,60
Запорізька	44,90	58,20	52,20	48,70	51,80
Івано-Франківська	7,20	9,20	8,00	8,10	8,90
Київська	28,20	35,60	24,40	10,60	1,40
Кіровоградська	34,60	52,30	59,80	47,90	39,70
Луганська	92,50	132,40	110,10	92,90	69,20
Львівська	59,90	83,20	64,10	56,60	58,30
Миколаївська	23,80	37,80	56,70	53,10	37,30
Одеська	45,20	43,40	26,70	20,00	16,10
Полтавська	23,60	34,90	26,30	20,00	15,40
Рівненська	11,30	15,90	8,30	2,50	1,40
Сумська	31,20	50,10	45,00	51,20	58,90
Тернопільська	11,50	13,40	8,30	7,80	7,00
Харківська	111,70	119,50	127,90	90,10	88,70
Херсонська	20,70	22,30	17,20	22,30	17,40
Хмельницька	19,20	23,00	18,70	17,20	14,80
Черкаська	26,50	26,90	19,20	11,30	16,10
Чернівецька	5,40	5,70	3,10	0,20	0,10
Чернігівська	21,00	24,90	21,40	20,00	19,90
м. Київ	97,40	140,40	114,40	72,50	80,70
м. Севастополь	4,00	8,00	8,30	7,80	5,40

Таблиця Д.15 – Дані щодо чисельності безробітних, визначених за методологією МОП у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., тис. осіб. [161]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	1958,80	1785,60	1732,70	1657,20	1576,40
Автономна Республіка Крим	66,50	60,20	58,90	56,10	55,20
Вінницька	82,60	76,90	75,20	67,30	64,40
Волинська	44,50	40,50	39,90	39,00	37,90
Дніпропетровська	129,40	117,70	112,30	108,50	106,80
Донецька	205,60	182,90	177,70	171,80	165,50
Житомирська	66,60	60,80	61,40	58,90	56,80
Закарпатська	57,90	50,40	55,20	50,60	45,60
Запорізька	73,00	66,90	64,50	61,40	57,70
Івано-Франківська	51,80	47,50	50,50	46,90	43,80
Київська	66,20	59,70	54,10	50,80	49,40
Кіровоградська	47,60	42,30	40,90	40,00	37,00
Луганська	85,40	78,70	70,30	68,50	66,30
Львівська	100,50	93,30	92,10	89,10	84,30
Миколаївська	54,80	49,40	47,40	45,60	42,60
Одеська	75,30	68,00	66,70	65,60	59,50
Полтавська	73,90	69,20	66,00	61,20	57,70
Рівненська	66,90	60,80	56,80	53,30	51,40
Сумська	62,20	59,20	52,00	49,00	42,80
Тернопільська	53,80	50,80	50,20	48,00	46,20
Харківська	105,50	97,90	96,20	93,00	87,80
Херсонська	51,10	46,10	47,80	45,70	44,40
Хмельницька	61,10	54,90	55,40	53,70	49,90
Черкаська	68,10	62,40	57,70	55,80	55,20
Чернівецька	38,90	35,60	34,20	33,50	31,40
Чернігівська	60,20	56,10	54,90	51,60	48,40
м. Київ	96,50	85,90	82,50	81,00	77,50
м. Севастополь	12,90	11,50	11,90	11,30	10,90

Таблиця Д.16 – Дані щодо розміру середньомісячної заробітної плати у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., грн. [155]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	1906	2239	2633	3026	3265
Автономна Республіка Крим	1707	1991	2295	2654	2850
Вінницька	1511	1782	2074	2432	2651
Волинська	1427	1692	1994	2339	2580
Дніпропетровська	1963	2369	2790	3138	3336
Донецька	2116	2549	3063	3496	3755
Житомирська	1493	1785	2071	2369	2561
Закарпатська	1562	1846	2069	2351	2553
Запорізька	1843	2187	2607	2927	3142
Івано-Франківська	1627	1927	2213	2539	2679
Київська	1987	2295	2761	3157	3351
Кіровоградська	1537	1815	2114	2428	2608
Луганська	1873	2271	2742	3090	3337
Львівська	1667	1941	2244	2578	2789
Миколаївська	1806	2122	2448	2822	3094
Одеська	1787	2046	2387	2700	2947
Полтавська	1733	2102	2481	2850	2988
Рівненська	1614	1960	2211	2575	2844
Сумська	1593	1866	2177	2503	2702
Тернопільська	1412	1659	1871	2185	2359
Харківська	1804	2060	2407	2753	2975
Херсонська	1482	1733	1970	2269	2464
Хмельницька	1521	1786	2075	2425	2641
Черкаська	1532	1835	2155	2508	2682
Чернівецька	1523	1772	1985	2329	2484
Чернігівська	1465	1711	1974	2308	2504
м. Київ	3161	3431	4012	4607	5007
м. Севастополь	1882	2167	2476	2891	3114

Таблиця Д.17 – Кількість штатних працівників, що знаходяться у вимушених відпустках у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., тис. осіб [161]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	275,90	363,30	189,50	137,90	97,10
Автономна Республіка Крим	5,90	15,70	10,70	4,80	2,10
Вінницька	9,30	13,60	5,80	3,90	1,90
Волинська	6,00	14,50	3,60	3,40	2,20
Дніпропетровська	23,40	14,50	6,90	13,30	13,30
Донецька	27,20	22,50	11,60	9,00	9,30
Житомирська	5,50	10,10	5,10	3,70	2,40
Закарпатська	4,10	9,10	3,80	2,50	1,00
Запорізька	13,60	13,10	5,90	7,90	4,70
Івано-Франківська	6,70	6,30	2,80	2,50	1,80
Київська	8,00	19,10	11,20	6,30	5,10
Кіровоградська	5,60	4,20	2,50	1,50	1,20
Луганська	5,60	15,30	9,10	8,70	3,40
Львівська	40,40	29,50	16,00	12,90	10,30
Миколаївська	6,60	5,00	1,80	2,20	1,30
Одеська	13,20	15,70	9,20	6,20	4,20
Полтавська	7,60	17,60	5,40	2,90	2,50
Рівненська	4,50	4,90	2,40	1,90	1,30
Сумська	5,10	3,80	2,60	0,80	0,60
Тернопільська	5,80	7,80	6,10	3,00	2,60
Харківська	10,50	14,40	5,40	2,90	2,50
Херсонська	6,40	8,20	3,30	2,20	2,10
Хмельницька	11,00	15,30	8,90	9,00	6,40
Черкаська	10,80	16,70	10,30	4,80	3,00
Чернівецька	3,60	5,50	5,00	3,50	2,70
Чернігівська	8,20	7,10	4,80	2,20	2,10
м. Київ	20,80	52,50	28,60	14,80	6,40
м. Севастополь	0,50	1,30	0,70	1,10	0,70

Таблиця Д.18 – Обсяг втраченого підприємствами прибутку у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., млн. грн. [176]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	188717,90	153674,60	150516,20	175540,30	201734,30
Автономна Республіка Крим	2579,80	2825,30	2431,30	4132,50	8005,30
Вінницька	1592,90	1328,70	1253,70	1539,60	2136,10
Волинська	1467,70	1289,20	1025,50	1564,20	1871,60
Дніпропетровська	19327,60	18458,30	18403,30	22118,50	25749,80
Донецька	17826,40	12174,00	18515,50	21894,40	25956,50
Житомирська	1185,60	967,00	1004,10	1256,20	1529,10
Закарпатська	663,40	663,40	522,40	591,60	896,50
Запорізька	4043,10	2234,10	3444,00	5582,40	2997,50
Івано-Франківська	2006,10	1842,10	2781,90	3549,20	2984,80
Київська	5973,20	6509,40	6307,40	7180,00	6353,20
Кіровоградська	851,10	865,80	671,00	966,50	1344,90
Луганська	6071,90	4236,30	6665,10	10397,40	12384,20
Львівська	5825,20	3861,70	2842,10	3406,70	3558,00
Миколаївська	1602,40	952,40	1222,20	1521,20	1760,20
Одеська	7104,70	5884,00	6593,70	6339,00	6769,40
Полтавська	3356,90	2828,80	3086,20	3238,80	2265,60
Рівненська	1458,90	1210,40	1025,80	1997,70	2763,30
Сумська	1556,70	1215,50	1024,60	1351,20	1838,30
Тернопільська	958,30	965,60	1649,30	940,20	2131,80
Харківська	11468,30	9231,10	9450,90	7387,60	7508,10
Херсонська	1067,20	1132,80	1216,10	1180,30	1331,70
Хмельницька	1025,10	762,40	696,80	1624,50	2432,50
Черкаська	2069,20	1548,30	1206,50	2252,50	2893,10
Чернівецька	828,20	718,00	702,00	525,20	717,80
Чернігівська	1495,00	1042,90	2007,40	910,20	1717,30
м. Київ	84578,00	68383,30	54123,50	61365,40	70980,50
м. Севастополь	515,40	543,80	643,90	727,50	857,20

Таблиця Д.19 – Обсяг коштів місцевих бюджетів, використаних не за цільовим призначенням чи з порушенням бюджетного законодавства у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., млн. грн.

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	7296,05	11839,18	6397,79	3728,54	4206,88
Автономна Республіка Крим	360,08	612,64	339,24	207,23	235,74
Вінницька	164,66	283,54	161,33	96,82	113,00
Волинська	94,49	155,44	87,40	51,80	58,09
Дніпропетровська	635,92	1036,19	625,14	361,68	405,50
Донецька	761,14	1265,86	746,21	428,71	498,20
Житомирська	134,36	224,93	128,24	76,05	86,86
Закарпатська	103,87	167,70	89,25	50,68	58,44
Запорізька	303,14	479,48	284,42	158,26	178,08
Івано-Франківська	139,74	215,56	127,53	71,29	77,18
Київська	288,99	478,80	284,20	159,53	188,64
Кіровоградська	105,24	183,76	106,52	65,48	75,44
Луганська	321,34	497,30	293,11	169,55	178,28
Львівська	308,01	496,58	274,47	158,62	178,22
Миколаївська	150,86	247,91	137,62	84,22	91,56
Одеська	381,84	606,21	326,52	183,52	208,38
Полтавська	236,05	380,93	243,53	147,40	154,71
Рівненська	122,46	194,07	113,84	64,40	71,57
Сумська	136,27	224,57	135,18	80,47	88,93
Тернопільська	85,57	143,76	79,50	46,80	54,42
Харківська	391,69	650,64	387,05	228,49	257,59
Херсонська	113,00	183,60	104,15	60,93	68,02
Хмельницька	130,42	224,14	127,82	74,87	89,28
Черкаська	153,26	257,10	147,30	91,32	99,92
Чернівецька	84,89	138,83	77,88	43,07	51,40
Чернігівська	114,11	189,04	109,38	65,32	72,94
м. Київ	1405,11	2177,64	790,35	458,09	515,65
м. Севастополь	69,52	122,94	70,62	43,94	50,82

Таблиця Д.20 – Обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів регіонів України, скоригований на валовий регіональний продукт за 2009-2013 рр., од.

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	0,82	0,42	0,60	0,54	0,49
Вінницька	0,50	0,34	0,35	0,26	0,27
Волинська	0,42	0,32	0,28	0,30	0,28
Дніпропетровська	0,49	0,34	0,32	0,32	0,30
Донецька	0,50	0,27	0,33	0,35	0,31
Житомирська	0,55	0,36	0,38	0,23	0,22
Закарпатська	0,42	0,30	0,30	0,22	0,20
Запорізька	0,37	0,32	0,27	0,26	0,19
Івано-Франківська	0,45	0,41	0,33	0,31	0,24
Київська	0,73	0,49	0,47	0,41	0,35
Кіровоградська	0,53	0,32	0,35	0,30	0,22
Луганська	0,42	0,30	0,31	0,36	0,39
Львівська	0,61	0,41	0,37	0,27	0,23
Миколаївська	0,39	0,29	0,28	0,25	0,25
Одеська	0,40	0,34	0,31	0,34	0,28
Полтавська	0,51	0,33	0,33	0,28	0,20
Рівненська	0,46	0,36	0,31	0,30	0,30
Сумська	0,40	0,32	0,27	0,23	0,21
Тернопільська	0,42	0,37	0,35	0,31	0,31
Харківська	0,50	0,35	0,36	0,30	0,21
Херсонська	0,41	0,30	0,31	0,25	0,22
Хмельницька	0,45	0,33	0,31	0,26	0,25
Черкаська	0,40	0,31	0,25	0,24	0,22
Чернівецька	0,49	0,40	0,35	0,28	0,26
Чернігівська	0,40	0,28	0,31	0,21	0,22
м. Київ	0,81	0,57	0,48	0,48	0,46
м. Севастополь	0,46	0,37	0,34	0,32	0,31

Додаток Е

Показники для розрахунку композитного індикатора нематеріальної складової фінансового потенціалу регіонів України

Таблиця Е.1 – Результати кореляційного аналізу складових Індексу Глобальної Конкурентоспроможності регіонів України [54] з ресурсною складовою фінансового потенціалу та валовим регіональним продуктом

№	Показник	2009	2010	2011	2012	2013	Ресурсна складова ФПР	ВРП
1	Рівень охорони прав власності в регіоні	2,90	2,60	2,70	2,70	2,50	0,6554	0,7465
2	Рівень корупції у місцевій владі	2,00	1,90	2,00	2,00	2,20	0,7452	0,7266
3	Рівень ефективності структури бюджетних витрат	2,60	2,10	2,30	2,20	1,90	0,6845	0,7815
4	Рівень надійності регіональних правоохоронних органів	3,20	3,00	3,00	3,00	2,80	0,8426	0,9010
5	Рівень ефективності корпоративного управління на підприємствах регіону	4,40	4,30	4,20	4,00	4,20	0,7174	0,7244
6	Рівень якості регіональної інфраструктури (транспорт, телекомунікації, електроенергетика)	3,50	4,10	4,20	4,60	4,40	0,8168	0,8604
7	Частка населення у віці від 18 до 23 років з вищою освітою	76,40	79,40	79,40	79,50	81,70	0,8436	0,9037
8	Рівень якості системи освіти в регіоні	3,90	3,90	3,80	3,60	3,60	0,8990	0,9104
9	Рівень достатності витрат на підвищення кваліфікації персоналу	3,40	3,40	3,30	3,60	3,70	0,6399	0,7069
10	Середньозважена податкова ставка	58,40	57,20	55,50	57,10	55,40	0,8405	0,8214
11	Рівень складності процедури відкриття бізнесу в регіоні	27,00	27,00	27,00	24,00	22,00	0,8109	0,8538
12	Середня ставка мита на імпорт	4,20	2,90	2,90	2,90	2,90	0,6650	0,7215
13	Рівень партнерства у відносинах працівник-працедавець	4,10	3,90	3,90	3,90	3,70	0,8426	0,9010
14	Рівень гнучкості при встановленні заробітної плати	5,30	5,30	5,20	5,30	5,00	0,7584	0,7573
15	Рівень корупції при управлінні компаніями	4,00	3,50	3,30	3,40	3,30	0,8217	0,8443
16	Рівень еміграції кваліфікованих фахівців з регіону	2,80	2,50	2,40	2,30	2,10	0,9385	0,9782
17	Частка жінок у структурі робочої сили регіону (у % від чисельності чоловіків)	0,88	0,88	0,86	0,86	0,86	0,9436	0,8939
18	Рівень ефективності регулювання регіонального фондового ринку	2,70	2,70	3,00	3,10	2,90	0,7698	0,7186
19	Кількість місцевих постачальників	4,40	4,50	4,40	4,60	4,60	0,6271	0,7241
20	Рівень якості роботи місцевих постачальників	4,00	4,00	3,90	4,40	4,40	0,6642	0,7217
21	Рівень потенціалу конкурентоспроможності підприємств регіону	2,80	2,90	2,90	2,90	3,00	0,8426	0,9010
22	Кількість ланок у ланцюзі створення доданої вартості в регіоні	3,20	3,40	3,50	3,70	3,60	0,8629	0,8898

Продовження табл. Е.1

№	Показник	2009	2010	2011	2012	2013	Ресурсна складова ФПР	ВРП
23	Рівень розвитку маркетингу на підприємствах регіону	3,80	3,70	3,90	4,20	4,10	0,8236	0,8096
24	Рівень залученості підприємств регіону до розробки власних інновацій	3,70	3,50	3,40	3,30	3,20	0,9531	0,9851
25	Рівень витрат підприємств на НДДКР	3,00	3,00	3,00	2,70	2,70	0,7728	0,8135
26	Кількість отриманих патентів на винаходи у розрахунку на 1 млн. осіб	0,50	0,40	0,30	2,10	2,90	0,7747	0,8194

Таблиця Е.2 – Характеристика змісту та методики оцінки показників нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону [54]

№	Назва показника	Характеристика змісту та методики оцінювання показника
1	Рівень охорони прав власності в регіоні	Рівень охорони прав власності, у тому числі і прав власності на фінансові активи (1 – права власності визначено не чітко і не охороняються законодавством; 7 – права власності визначено чітко і охороняються законодавством)
2	Рівень корупції у місцевій владі	Рівень впевненості громадськості у невідкупності чиновників у регіоні (1 – дуже низький; 7 – дуже високий)
3	Рівень ефективності структури бюджетних витрат	Структура бюджетних витрат у регіоні (1 – абсолютно неефективна; 7 – забезпечує збалансований розвиток території)
4	Рівень надійності регіональних правоохоронних органів	Робота органів внутрішніх справ у регіоні (1 – не забезпечує дотримання правопорядку; 7 – повністю забезпечує дотримання закону і порядку)
5	Рівень ефективності корпоративного управління на підприємствах регіону	Акціонери та спостережні ради підприємств регіону (1 – практично не вимагають звітності від менеджменту; 7 – ретельно відстежують прийняття управлінських рішень)
6	Рівень якості регіональної інфраструктури (транспорт, телекомунікації, електроенергетика)	Рівень якості регіональної інфраструктури (транспорт, телекомунікації, електроенергетика) (1 – низький, інфраструктура не розвинута; 7 – високий, відповідає міжнародним стандартам)
7	Частка населення у віці від 18 до 23 років з вищою освітою	Частка населення у віці від 18 до 23 років з вищою освітою за даними Державної служби статистики
8	Рівень якості системи освіти в регіоні	Рівень якості системи освіти у регіоні (1 – низький і не забезпечує сталий розвиток; 7 – високий і забезпечує конкурентоспроможність регіональної економіки)
9	Рівень достатності витрат на підвищення кваліфікації персоналу	Рівень достатності витрат на підвищення кваліфікації персоналу (1 – низький; 7 – витрати на підготовку та підвищення кваліфікації персоналу високі)
10	Середньозважена податкова ставка	Середньозважена податкова ставка за податком на прибуток, податками на фонд заробітної плати за даними Світового банку
11	Рівень складності процедури відкриття бізнесу в регіоні	Рівень складності процедури відкриття бізнесу в регіоні – характеризує кількість днів, необхідних для відкриття бізнесу (за даними Світового банку)
12	Середня ставка мита на імпорт	Середня ставка мита на імпорт (Джерело: International Trade Centre)
13	Рівень партнерства у відносинах працівник-працедавець	Відносини між працівниками та роботодавцями у регіоні (1 – конфліктні; 7 – партнерські)
14	Рівень гнучкості при встановленні заробітної плати	Заробітна плата у регіоні визначається 1 – на основі законодавчих норм чи профспілкових угод; 7 – визначається гнучко на розсуд роботодавця
15	Рівень корупції при управлінні компаніями	Рівень корупції при управлінні компаніями (1 – керівні посади на підприємствах регіону надаються не у відповідності до кваліфікації робітника, а за знайомствами; 7 – керівні посади на підприємствах регіону надаються виключно висококваліфікованим менеджерам відповідно до їх компетенції та професіоналізму)
16	Частка жінок у структурі робочої сили регіону	Частка жінок у структурі робочої сили регіону у % від чисельності чоловіків

Продовження табл. Е.2

№	Назва показника	Характеристика змісту та методики оцінювання показника
17	Рівень еміграції кваліфікованих фахівців з регіону	Рівень еміграції кваліфікованих фахівців з регіону (1 – кваліфіковані спеціалісти, як правило, шукають роботу в інших регіонах чи країнах; 7 – кваліфіковані спеціалісти майже завжди працевлаштовуються у регіоні)
18	Рівень ефективності регулювання регіонального фондового ринку	Регулювання обігу цінних паперів у регіоні (1 – непрозоре, є об'єктом маніпулювання з боку підприємств та держави; 7 – транспарентне та ефективне)
19	Кількість місцевих постачальників	Місцеві постачальники у регіоні (1 – практично відсутні; 7 – численні)
20	Рівень якості роботи місцевих постачальників	Рівень якості роботи місцевих постачальників (1 – низький; 7 – високий)
21	Рівень потенціалу конкурентоспроможності підприємств регіону	Рівень потенціалу конкурентоспроможності підприємств регіону (1 – конкурентні переваги підприємств регіону визначаються низькою вартістю ресурсів; 7 – конкурентні переваги підприємств регіону визначаються унікальними характеристиками продукту та виробничого процесу)
22	Кількість ланок у ланцюзі створення доданої вартості в регіоні	Компанії-експортери, що функціонують у регіоні 1 – охоплюють лише обмежений перелік процесів у ланцюзі створення доданої вартості (наприклад, займаються лише видобутком сировини та її переробкою); 7 – охоплюють весь спектр процесів у ланцюзі створення доданої вартості (від видобутку та переробки сировини до виробництва та просування готової продукції)
23	Рівень розвитку маркетингу на підприємствах регіону	Рівень розвитку маркетингу на підприємствах регіону (1 – знаходиться на примітивному рівні і майже не використовується; 7 – на високому рівні, широко використовується, враховує сучасні здобутки економічної теорії та практики)
24	Рівень залученості підприємств регіону до розробки власних інновацій	Рівень залученості підприємств регіону до розробки власних інновацій (1 – підприємства регіону не залучені до розробки інновацій, а здійснюють покупку ліцензій чи копіюють закордонні технології; 7 – підприємства регіону залучені до розробки інновацій, активно проводять власні дослідження)
25	Рівень витрат підприємств на НДДКР	Рівень витрат підприємств на НДДКР (1 – підприємства регіону, як правило, не вкладають кошти у сферу НДДКР; 7 – підприємства регіону вкладають значні кошти у НДДКР порівняно з іноземними конкурентами)
26	Кількість отриманих патентів на винаходи у розрахунку на 1 млн. осіб	Кількість отриманих патентів на винаходи в Договорі про патентне співробітництво, у розрахунку на 1 млн. осіб

Таблиця Е.3 – Нормалізовані значення показників нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону за 2009-2013 рр.

№	Показник	2009	2010	2011	2012	2013
1	Рівень охорони прав власності в регіоні	2,90	2,60	2,70	2,70	2,50
2	Рівень корупції у місцевій владі	2,00	1,90	2,00	2,00	2,20
3	Рівень ефективності структури бюджетних витрат	2,60	2,10	2,30	2,20	1,90
4	Рівень надійності регіональних правоохоронних органів	3,20	3,00	3,00	3,00	2,80
5	Рівень ефективності корпоративного управління на підприємствах регіону	4,40	4,30	4,20	4,00	4,20
6	Рівень якості регіональної інфраструктури (транспорт, телекомунікації, електроенергетика)	3,50	4,10	4,20	4,60	4,40
7	Частка населення у віці від 18 до 23 років з вищою освітою	76,40	79,40	79,40	79,50	81,70
8	Рівень якості системи освіти в регіоні	3,90	3,90	3,80	3,60	3,60
9	Рівень достатності витрат на підвищення кваліфікації персоналу	3,40	3,40	3,30	3,60	3,70
10	Середньозважена податкова ставка	58,40	57,20	55,50	57,10	55,40

Продовження табл. Е.3

№	Показник	2009	2010	2011	2012	2013
11	Рівень складності процедури відкриття бізнесу в регіоні	27,00	27,00	27,00	24,00	22,00
12	Середня ставка мита на імпорт	4,20	2,90	2,90	2,90	2,90
13	Рівень партнерства у відносинах працівник-працедавець	4,10	3,90	3,90	3,90	3,70
14	Рівень гнучкості при встановленні заробітної плати	5,30	5,30	5,20	5,30	5,00
15	Рівень корупції при управлінні компаніями	4,00	3,50	3,30	3,40	3,30
16	Рівень еміграції кваліфікованих фахівців з регіону	2,80	2,50	2,40	2,30	2,10
17	Частка жінок у структурі робочої сили регіону (у % від чисельності чоловіків)	0,88	0,88	0,86	0,86	0,86
18	Рівень ефективності регулювання регіонального фондового ринку	2,70	2,70	3,00	3,10	2,90
19	Кількість місцевих постачальників	4,40	4,50	4,40	4,60	4,60
20	Рівень якості роботи місцевих постачальників	4,00	4,00	3,90	4,40	4,40
21	Рівень потенціалу конкурентоспроможності підприємств регіону	2,80	2,90	2,90	2,90	3,00
22	Кількість ланок у ланцюзі створення доданої вартості в регіоні	3,20	3,40	3,50	3,70	3,60
23	Рівень розвитку маркетингу на підприємствах регіону	3,80	3,70	3,90	4,20	4,10
24	Рівень залученості підприємств регіону до розробки власних інновацій	3,70	3,50	3,40	3,30	3,20
25	Рівень витрат підприємств на НДДКР	3,00	3,00	3,00	2,70	2,70
26	Кількість отриманих патентів на винаходи у розрахунку на 1 млн. осіб	0,50	0,40	0,30	2,10	2,90

Додаток Ж

Показники для оцінювання ризику діяльності органів місцевого самоврядування (кредитного рейтингу регіону)

Таблиця Ж.1 – Рівень зайнятості населення, розрахований за методологією МОП у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., % [160]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	60,00	60,50	61,70	62,10	60,00
Вінницька	56,90	57,50	58,40	58,90	56,90
Волинська	57,40	58,20	59,00	59,30	57,40
Дніпропетровська	59,30	60,30	60,70	61,40	59,30
Донецька	57,30	58,30	59,50	60,00	57,30
Житомирська	58,30	59,50	59,20	59,30	58,30
Закарпатська	56,90	57,70	56,60	57,50	56,90
Запорізька	58,60	59,50	60,40	60,60	58,60
Івано-Франківська	51,90	52,30	52,20	54,10	51,90
Київська	57,70	58,60	58,80	59,20	57,70
Кіровоградська	56,20	56,90	57,80	58,60	56,20
Луганська	56,70	57,10	57,30	58,50	56,70
Львівська	57,20	58,00	58,30	58,40	57,20
Миколаївська	58,20	59,10	59,80	59,90	58,20
Одеська	56,90	57,50	58,10	59,20	56,90
Полтавська	56,70	57,30	58,80	59,30	56,70
Рівненська	55,50	56,70	58,80	59,20	55,50
Сумська	55,50	56,00	59,20	59,90	55,50
Тернопільська	52,90	54,20	54,60	55,50	52,90
Харківська	58,50	59,30	60,60	61,20	58,50
Херсонська	57,90	58,90	58,50	58,70	57,90
Хмельницька	58,50	59,10	58,70	59,00	58,50
Черкаська	57,30	58,40	59,30	59,40	57,30
Чернівецька	56,50	57,40	57,70	57,90	56,50
Чернігівська	58,30	59,20	59,50	60,10	58,30
м. Київ	63,10	63,60	64,40	64,50	63,10
м. Севастополь	61,10	62,00	61,90	62,20	61,10

Таблиця Ж.2 – Значення індексу людського розвитку у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., балів [159]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	3,87	3,79	3,77	3,94	4,00
Вінницька	3,54	3,53	3,57	3,67	3,65
Волинська	3,52	3,53	3,62	3,74	3,74
Дніпропетровська	3,64	3,61	3,61	3,74	3,72

Продовження табл. Ж.2

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Донецька	3,49	3,52	3,58	3,75	3,64
Житомирська	3,41	3,34	3,36	3,54	3,50
Закарпатська	3,90	3,83	3,87	4,07	3,98
Запорізька	3,62	3,64	3,80	3,96	3,91
Івано-Франківська	3,60	3,62	3,65	3,75	3,63
Київська	3,76	3,80	3,80	3,92	3,87
Кіровоградська	3,29	3,36	3,44	3,54	3,56
Луганська	3,45	3,53	3,57	3,77	3,70
Львівська	3,83	3,78	3,83	4,00	4,01
Миколаївська	3,62	3,60	3,69	3,91	3,74
Одеська	3,68	3,75	3,72	3,83	3,82
Полтавська	3,68	3,73	3,81	3,84	3,83
Рівненська	3,54	3,61	3,60	3,70	3,65
Сумська	3,44	3,58	3,56	3,58	3,60
Тернопільська	3,65	3,63	3,67	3,73	3,77
Харківська	3,85	3,85	3,96	4,15	4,21
Херсонська	3,38	3,43	3,49	3,60	3,50
Хмельницька	3,54	3,56	3,54	3,67	3,73
Черкаська	3,74	3,78	3,79	3,73	3,77
Чернівецька	3,93	3,85	3,89	4,04	4,16
Чернігівська	3,44	3,52	3,58	3,71	3,69
м. Київ	3,94	3,86	3,97	4,16	4,22
м. Севастополь	3,63	3,64	3,68	3,81	3,79

Таблиця Ж.3 – Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) на одну особу населення у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., грн. [160]

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	7281,80	8170,90	10358,90	13847,30	13488,10
Вінницька	8741,30	10962,50	12767,80	13856,30	15585,10
Волинська	6268,10	7783,00	10102,90	11010,80	10480,40
Дніпропетровська	33132,80	49724,30	60089,50	66057,00	65954,20
Донецька	31437,50	45825,00	60375,60	55418,90	50607,30
Житомирська	7845,00	9600,20	11203,30	12893,30	12966,60
Закарпатська	4622,10	5594,60	7019,70	7936,70	7992,70
Запорізька	29229,90	37085,40	45194,90	46215,70	44082,20
Івано-Франківська	8100,90	9862,90	17439,80	18312,40	15930,10
Київська	17691,20	22228,50	26355,80	28258,60	32398,10
Кіровоградська	7520,60	9651,20	11930,80	19554,50	18416,40
Луганська	25022,10	32115,60	42762,10	37273,20	32320,60
Львівська	8438,20	10131,60	12726,70	13756,70	13633,50
Миколаївська	14201,00	15657,80	18524,90	20564,10	19331,70
Одеська	11067,50	13049,30	11338,60	11994,00	12447,20

Продовження табл. Ж.3

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Полтавська	25907,80	39660,60	48979,30	54873,40	48853,70
Рівненська	7807,90	10709,40	13130,00	10589,00	13563,20
Сумська	10500,80	12550,20	20253,00	21793,90	21048,70
Тернопільська	4777,90	5043,70	7525,30	7180,60	7555,40
Харківська	16043,40	18980,40	23079,30	28353,00	28500,20
Херсонська	7338,10	8672,30	10052,80	9508,70	10118,30
Хмельницька	7581,10	8861,30	11339,10	12648,40	13394,00
Черкаська	13980,80	18538,80	22431,40	25661,80	23448,80
Чернівецька	3304,40	3461,80	4336,40	4537,10	4515,90
Чернігівська	9476,30	11003,10	13899,90	17921,60	17437,30
м. Київ	41219,50	52560,50	65614,60	76068,90	73738,80
м. Севастополь	7934,40	15650,80	14562,80	11886,00	10486,30

Таблиця Ж.4 – Сальдо торгового балансу у розрізі регіонів України за 2009-2013 рр., млн. дол. США

Регіон	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	238,20	236,60	-790,07	-546,58	-139,59
Вінницька	216,00	221,60	277,13	154,04	183,20
Волинська	-108,70	-136,70	-413,24	-409,36	-460,20
Дніпропетровська	1612,20	2634,20	3646,03	3591,45	4448,83
Донецька	7396,60	10058,70	12574,84	9958,71	8354,39
Житомирська	-34,70	-34,50	55,33	165,77	222,34
Закарпатська	-17,90	-192,00	-600,34	-624,00	-762,48
Запорізька	1570,20	1847,00	1880,18	1991,37	1918,62
Івано-Франківська	79,80	-144,40	-126,32	-162,21	-106,55
Київська	-1130,10	-1716,20	-2564,10	-2810,26	-2761,04
Кіровоградська	103,20	149,30	216,54	345,73	614,72
Луганська	1148,10	2205,30	4761,78	2203,12	1694,10
Львівська	-828,50	-1053,90	-2000,42	-2029,94	-1364,17
Миколаївська	744,90	731,00	612,92	1475,07	1246,25
Одеська	-1155,60	-1835,90	-1604,29	-2519,94	-1810,21
Полтавська	667,20	1153,50	2223,88	2081,67	1543,01
Рівненська	63,80	-41,50	112,14	44,88	154,59
Сумська	322,90	276,60	203,28	443,27	279,30
Тернопільська	-50,90	-78,40	-82,69	-100,03	15,39
Харківська	-143,90	-400,90	-431,44	-718,92	-292,15
Херсонська	226,50	189,20	100,61	121,84	94,43
Хмельницька	-29,30	-167,90	-160,96	-104,46	4,72
Черкаська	196,10	294,30	549,53	430,74	273,48
Чернівецька	15,40	-9,10	-26,40	-49,97	-32,79
Чернігівська	-26,70	-56,00	-143,82	-2,44	-30,86
м. Київ	-13698,80	-18837,00	-13713,74	-13345,68	-14331,35
м. Севастополь	37,50	34,00	22,45	14,07	-10,72

Додаток И

Довідки про впровадження результатів дисертаційної роботи

**ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДФС У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

вул. Ізліньська, 13, м. Суми, 40009, тел/факс (0542) 68-50-00, 68-52-00 Код ЄДРПОУ 39456414

21.05.2025 № 34-454

На № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради Д55.081.01
ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Здійснена спеціалістами ГУ ДФС у Сумській області оцінка доцільності практичного впровадження наукових результатів, отриманих аспірантом Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України» Височиною Аліною Володимирівною, при підготовці дисертаційної роботи на тему «Управління фінансовим потенціалом регіону в контексті реалізації бюджетної політики України», поданої в спеціалізовану вчену раду Д55.081.01 на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит, свідчить, що положення цього дисертаційного дослідження мають високий потенціал для практичної апробації.

Так, зокрема, у діяльності ГУ ДФС у Сумській області враховуються запропоновані Височиною А. В. рекомендації щодо взаємодії фіскальних органів з іншими органами влади на рівні регіону, зокрема, у сфері налагодження процесу обміну інформацією про ефективність функціонування та стан розрахунків платників податків із бюджетом, прогностичні показники доходів бюджету, що мають важливе значення у контексті забезпечення комплексної оцінки та ефективного управління фінансовим потенціалом регіону, зростання фінансової самостійності територій та удосконалення системи міжбюджетних відносин. Це дозволить активізувати діяльність фіскальних органів в напрямку підвищення рівня їх залучення до вирішення проблеми фінансової самодостатності розвитку регіонів.

В.о. начальника
ГУ ДФС у Сумській області

Больбіт Юрій Леонідович

Продовження додатку И

**СУМСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ**

пл. Незалежності, 2, м.Суми, 40030 тел. (0542) 63-13-25; факс (0542) 62-03-35
E-mail: по Україні - gue@state-gov.sumy.ua, локальна по області - u_ekon@oblmail
Код ЄДРПОУ 02742148

24.06.2015 № 03-01/387 на № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради Д55.081.01
в ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Височиної Аліни Володимирівни
на тему «Управління фінансовим потенціалом регіону в контексті реалізації
бюджетної політики України»**

Даною довідкою підтверджується, що у діяльності Департаменту економічного розвитку і торгівлі Сумської обласної державної адміністрації враховуються наукові рекомендації, викладені у дисертаційному дослідженні Височиної Аліни Володимирівни «Управління фінансовим потенціалом регіону в контексті реалізації бюджетної політики України», поданому в спеціалізовану вчену раду Д55.081.01 в ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Дисертаційне дослідження Височиної А. В. містить науково-обґрунтовані пропозиції щодо розрахунку рівня фінансового потенціалу регіону у контексті розширення його фінансової потужності та забезпечення сталого розвитку, які мають практичну цінність для Департаменту економічного розвитку і торгівлі Сумської обласної державної адміністрації відповідності до повноважень зі складання балансу матеріально-фінансових ресурсів, необхідних для управління соціально-економічним розвитком відповідної території.

Директор

О.М.Сітак

Продовження додатку И

СУМСЬКА МІСЬКА РАДА

40030, м. Суми, майдан Незалежності, 2 факс (0542) 70-05-60

25.08.15 № 75-777.

на № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради
Д55.081.01
в ДВНЗ «Українська академія
банківської справи Національного
банку України»

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Височиної Аліни Володимирівни
на тему «Управління фінансовим потенціалом регіону
в контексті реалізації бюджетної політики України»

Ознайомлення з основними науковими результатами, викладеними в дисертаційній роботі Височиної Аліни Володимирівни на тему: «Управління фінансовим потенціалом регіону в контексті реалізації бюджетної політики України», поданій в спеціалізовану вчену раду Д55.081.01 в ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит, дозволяє дійти висновку, що вона містить наукові положення, які можуть бути використані у роботі Сумської міської ради.

Результати дослідження Височиної А. В. враховуються Сумською міською радою у процесі розгляду та затвердження програм соціально-економічного розвитку міста, а також місцевих бюджетів та звітів про їх виконання. Це стосується, зокрема, пропозицій дисертата щодо розробки системи заходів із забезпечення сталого розвитку території та її фінансової самодостатності з урахуванням позиціонування міста у матриці стратегій, побудованої на основі рівня фінансового потенціалу території та ефективності його використання.

Секретар Сумської міської ради

Т.П.Гончаренко